

Wiedza o społeczeństwie

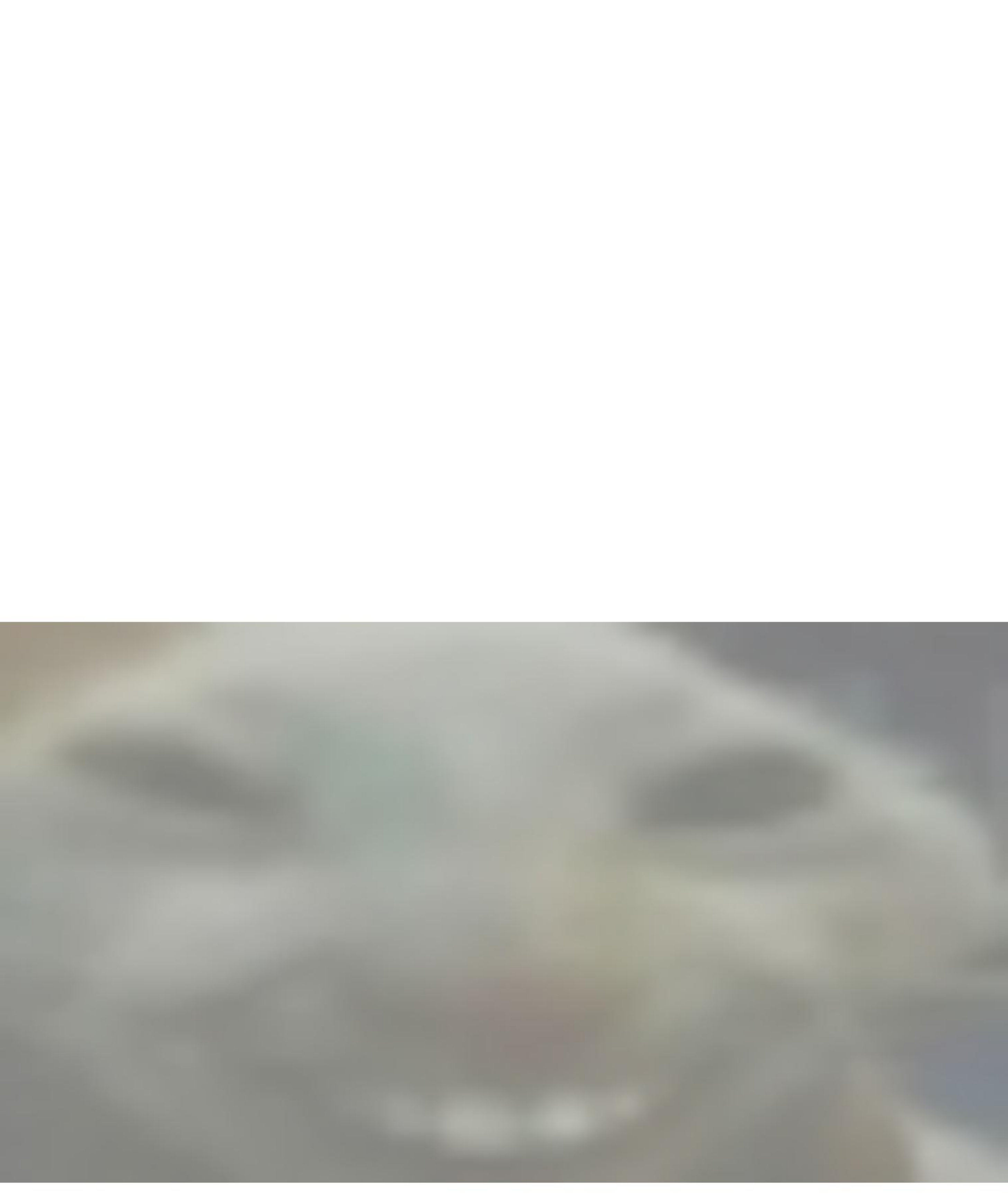
8

Podręcznik

Oznaczono zmiany
W PODSTAWIE
PROGRAMOWEJ
2024

Konstanty Adam Wojtaszczyk
Jolanta Itrich-Drabarek
Izabela Malinowska
Ewa Marciniak
Tomasz Słomka
Ewa Stasiak-Jazukiewicz
Jarosław Szczepański
Piotr Tosiek
Jacek Wojnicki

8

Wiedza o społeczeństwie

Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej

Zespół autorski

prof. dr hab. Konstanty Adam Wojtaszczyk, *Wspólnota narodowa i obywatelska* (temat 6.6.), *Rzeczpospolita Polska jako demokracja, Sprawy międzynarodowe*
prof. dr hab. Jolanta Itrich-Drabarek, *Udział obywateli w życiu publicznym*
dr hab. Ewa Marciniak, *Społeczne aspekty życia człowieka, Rodzina, edukacja i praca*
prof. dr hab. Izabela Malinowska, *Rodzina, edukacja i praca, Prawa człowieka*
dr hab. Tomasz Słomka, *Wspólnota narodowa i obywatelska, Rzeczpospolita Polska jako demokracja*
prof. dr hab. Ewa Stasiak-Jazukiewicz, *Rzeczpospolita Polska jako demokracja* (temat 7.6.)
dr hab. Jarosław Szczepański, *Prawa człowieka* (temat 3.5.), *Wspólnota narodowa i obywatelska*
dr hab. Piotr Tosiek, *Sprawy międzynarodowe*
prof. dr hab. Jacek Wojnicki, *Społeczność lokalna i regionalna*

Redaktor serii
Wojciech Sygut

Redakcja artystyczna
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska, Marcin Kot

Redaktor prowadzący
Mirosław Waldon

Projekt i koncepcja artystyczna
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Redakcja merytoryczna
Mirosław Waldon

Koordinacja prac graficznych
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska

Konsultacja merytoryczno-dydaktyczna
Agata Gołaj

Projekt okładki
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Redakcja językowa
Beata Pędziwilk, Paulina Zaborek

Ilustracja na okładce i ilustracje na stronach działowych
Acapulco Studio / Agata Dudek i Małgorzata Nowak

Korekta
Krystyna Bajor

Opracowanie kartograficzne
CartoTeam / Krystian Chariza

Redakcja techniczna
Paweł Kowalski

Fotoedycja
Grzegorz Wrzecionowski

Skład i łamanie
Oficyna Wydawnicza Pegaz / Rafał Kulig

Ilustracje

Marcin Kot (projekt i ilustracje: s. 8, 19, 24, 25, 38, 41, 72, 73, 93, 123, 170, 171, 182, 190, 221, 222); Agnieszka Staniec (ilustracje: s. 30, 34, 35, 36, 40, 42, 44, 47, 50, 62, 64, 70, 75, 76, 86, 89, 91, 92, 95, 101, 103, 106, 108, 115, 120, 127, 130, 132, 135, 137, 145, 150, 153, 157, 178, 185, 186, 187, 188, 192, 193, 195, 196, 210, 212, 214, 222); Katarzyna Surman-Pusz (ilustracje: s. 6, 11, 19, 21, 29, 37, 109)

Wydawca oświadcza, że dołożył wszelkich starań, aby dotrzeć do wszystkich właścicieli i dysponentów praw autorskich. Osoby, których nie udało nam się ustalić, prosimy o kontakt z wydawnictwem.

Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Przestrzegaj praw, jakie im przysługują. Udostępniając książkę lub jej fragmenty, rób to wyłącznie w zakresie dozwolonego użytku, który określają przepisy prawa. Zawartość książki możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

© Grupa MAC S.A., Kielce 2021

ISBN 978-83-8108-727-8

Grupa MAC S.A.
25-561 Kielce, ul. Witosa 76
tel. 41 366 55 55, faks: 41 366 33 02
e-mail: kontakt@mac.pl, www.mac.pl

Treści usunięte z podstawy programowej w 2024 r.

Spis treści

1. Społeczne aspekty życia człowieka

1.1. Społeczna natura człowieka	6
1.2. O komunikacyjnej naturze człowieka	10
1.3. Człowiek w grupie	15
1.4. Konflikty społeczne i podejmowanie decyzji w grupie	19
Link do wiedzy <i>Wywieranie wpływu na ludzi</i>	24
Podsumowanie działu 1.	26

2. Rodzina, edukacja i praca

2.1. Rodzina jako grupa społeczna	28
2.2. Ekonomia na co dzień	33
Link do wiedzy <i>Przedsiębiorczość</i>	38
2.3. Szkoła i jej funkcje	39
2.4. Społeczność szkolna	44
Podsumowanie działu 2.	49

3. Prawa człowieka

3.1. Pojęcie prawa oraz praw i wolności	52
3.2. Prawa i wolności w Konstytucji RP	56
3.3. Ochrona praw człowieka	61
3.4. Prawa dzieci	66
Link do wiedzy <i>Organizacje pozarządowe w obronie praw człowieka</i>	72
3.5. Nieletni wobec prawa	74
Podsumowanie działu 3.	81

4. Społeczność lokalna i regionalna

4.1. Samorząd terytorialny w Polsce	84
4.2. Samorząd lokalny – gmina	88
Link do wiedzy <i>Z wizytą w urzędzie</i>	93
4.3. Samorząd lokalny – powiat	94
4.4. Samorząd regionalny – województwo	98
Podsumowanie działu 4.	104

5. Udział obywateli w życiu publicznym

5.1. Wpływ obywateli na decyzje władz samorządowych	108
5.2. Aktywność obywatelska	114
5.3. Organizacje pozarządowe	119
Link do wiedzy <i>Aktywność młodych</i>	123
5.4. Etyka życia publicznego	124
Podsumowanie działu 5.	129

6. Wspólnota narodowa i obywatelska

6.1. Wspólnota narodowa	132
6.2. Patriotyzm dawniej i obecnie	136
6.3. Być obywatelem Polski	140
6.4. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce	144
6.5. Postawy względem innych narodów	149
6.6. Państwo, jego istota, cechy i funkcje	153
Podsumowanie działu 6.	157

7. Rzeczpospolita Polska jako demokracja

7.1. Konstytucja podstawą demokracji w Polsce	160
7.2. Władza ustawodawcza – Sejm i Senat	165
Link do wiedzy <i>Proces legislacyjny</i>	170
7.3. Władza wykonawcza – Prezydent RP i Rada Ministrów	172
7.4. Władza sędziowska – sądy i trybunały	177
Link do wiedzy <i>Proces sądowy</i>	182
7.5. Różnorodność polityczna we współczesnej Polsce	183
7.6. Środki masowego przekazu	188
Podsumowanie działu 7.	194

8. Sprawy międzynarodowe

8.1. Organizacje międzynarodowe	198
8.2. Unia Europejska	203
8.3. Polska a organizacje międzynarodowe	208
8.4. Problemy współczesnego świata	214
Link do wiedzy <i>Afryka – kontynent wielu problemów</i>	220
Podsumowanie działu 8.	222

Jak korzystać z podręcznika

Podejmij temat

Wprowadzenie do tematu lekcji

Definicja

Objaśnienie nowych terminów

Więcej na temat

Treści dodatkowe

W skrócie

Najważniejsze informacje z lekcji

Czy już umiesz?

Polecenia i pytania na koniec lekcji

Znaczenie ikon

- ikonę z literami A i S - nawiązanie do innego przedmiotu
- ikonę z obrazkiem - nawiązanie do ilustracji

- ikonę z robotem - zastosowanie nowoczesnych technologii
- ikonę z grupą ludzi - praca zespołowa

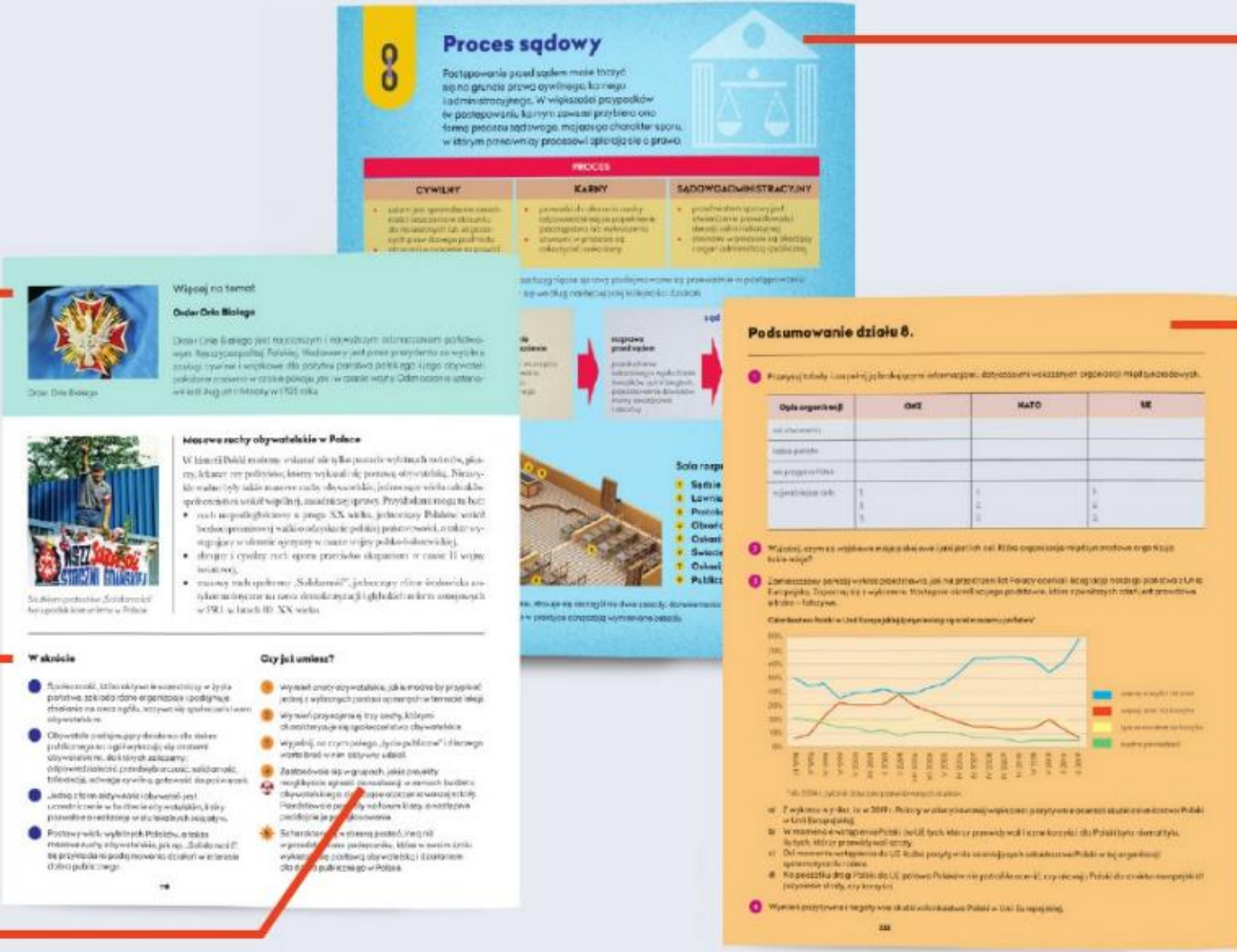
- ikonę z łańcuchem - link do wiedzy
- ikonę z gwiazdą - ćwiczenia trudniejsze

Krok po kroku
Instrukcje, które wskazują kolejne etapy wykonywania działań

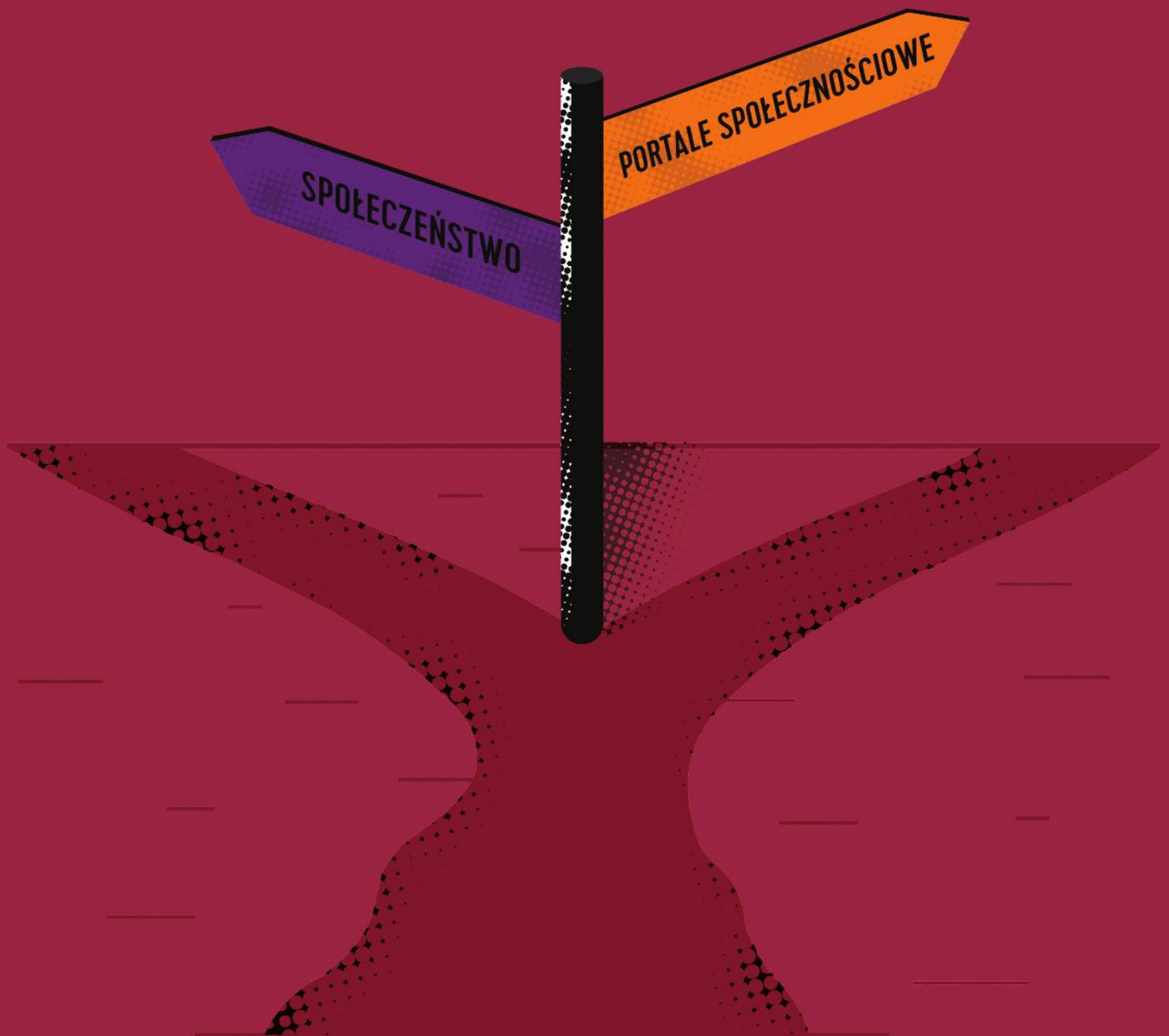
Link do wiedzy
Treści, które mogą rozwinąć twoje zainteresowania

Podsumowanie działu
Powtórzenie najważniejszych treści działu

Tego podręcznika będą używać inni uczniowie. Niczego w nim nie zapisuj. Utrzymuj go w dobrym stanie.

1. Społeczne aspekty życia człowieka

1. Jak myślisz, czy komunikowanie się ludzi za pośrednictwem telefonu, internetu będzie w niedalekiej przyszłości częstsze niż spotkania twarzą w twarz? Uzasadnij odpowiedź.
2. Jakie, według ciebie, są pozytywne strony bezpośrednich kontaktów ludzi, np. w gronie kolegów, przyjaciół lub osób pracujących w jednym zespole?
3. W jakich sytuacjach komunikowanie się drogą elektroniczną jest bardziej zasadne od komunikacji bezpośredniej?

1.1. Społeczna natura człowieka

Podejmij temat

- Czy według ciebie człowiek jest w stanie funkcjonować bez innych ludzi? Uzasadnij odpowiedź.

Społeczeństwo – zorganizowana zbiorowość ludzka, zamieszkująca określony teren, mająca wiele wspólnych cech.

Socjalizacja – podstawowy proces społeczny, w którym kształtowana jest osobowość człowieka. W procesie socjalizacji jednostka nabywa wiedzę, jak wchodzić w interakcje z innymi ludźmi, uczy się kultury zbiorowości oraz własnej roli, jaką ma do odegrania w społeczeństwie.

Ciekawe!

Pojęcie „resocjalizacja” oznacza proces ponownej socjalizacji. Jest to ogół działań wychowawczych i terapeutycznych zmierzających do przywrócenia właściwych relacji ze społeczeństwem ludzi niedostosowanych społecznie. Resocjalizacja dotyczy np. osób odbywających karę w więzieniu, w zakładzie poprawczym.

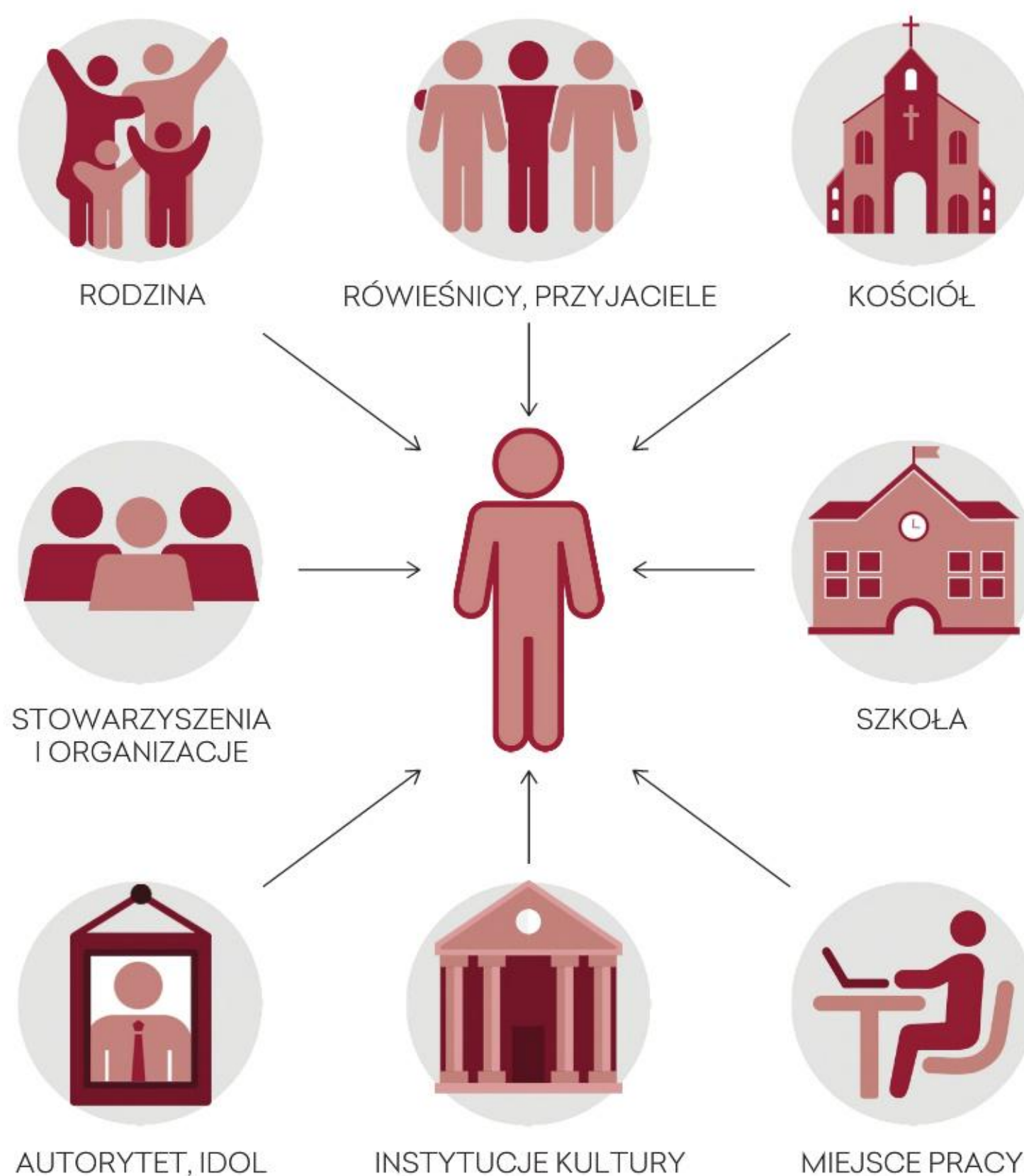

Wymień inne czynniki, które mogą odgrywać znaczącą rolę w procesie socjalizacji człowieka.

Człowiek – istota społeczna

Nazywanie człowieka istotą społeczną oznacza, że **społeczeństwo** jest naturalnym i zarazem koniecznym dla funkcjonowania człowieka otoczeniem. Można mówić o otoczeniu społecznym, w którym człowiek wzrasta, uczy się, pracuje, wypoczywa, a także kształtuje swoją osobowość, rozwija intelekt itp.

Człowiek nie może żyć poza społeczeństwem, ponieważ kontakty z innymi ludźmi i grupami są niezwykle istotne dla jego rozwoju. Dzięki komunikacji z różnymi osobami na każdym etapie życia człowiek nabywa nowych umiejętności, kształtuje postawy i zachowania. Uczy się też, jak tworzyć więzi rodzinne, koleżeńskie, zawodowe. Ten złożony proces nazywany jest **socjalizacją**.

Czynniki wpływające na człowieka w procesie socjalizacji.

Charakter więzi

Każdy rodzaj więzi międzyludzkich powstających w procesie socjalizacji jest ważny, ale jednocześnie specyficzny. Więzi mogą mieć **charakter symetryczny**, partnerski. Oznacza to względną równowagę między jednostkami. Osoby tworzące więź o charakterze symetrycznym cechuje podobieństwo pod względem praw, obowiązków, przywilejów, wzajemnych przysług. Ludzie na ogół mają satysfakcję z takich relacji, ponieważ oceniają, że ich wkład i zaangażowanie w budowanie znajomości są porównywalne, podobne, można powiedzieć – sprawiedliwe. Nikt nie czuje się wykorzystywany.

Relacje mogą też być **niesymetryczne**, niepartnerskie. Wówczas jedna osoba dominuje, wydaje polecenia, określa zadania, sposób ich wykonywania. Druga osoba podporządkowuje się, jest wykonawcą tych poleceń. Z takich relacji osoba podporządkowana często nie ma satysfakcji, gdyż ma ograniczony wpływ na ich kształtowanie lub zupełnie jest pozbawiona tego wpływu. Osoba dominująca natomiast stopniowo staje się odpowiedzialna za tworzenie takiej relacji, z czasem ta odpowiedzialność jest już całkowita. Warto zadać sobie pytanie: jaki rodzaj relacji jest właściwy? Odpowiedź brzmi: dla człowieka korzystne jest doświadczanie każdego rodzaju relacji, tj. symetrycznej oraz niesymetrycznej – na pozycji dominującej i na pozycji podporządkowanej.

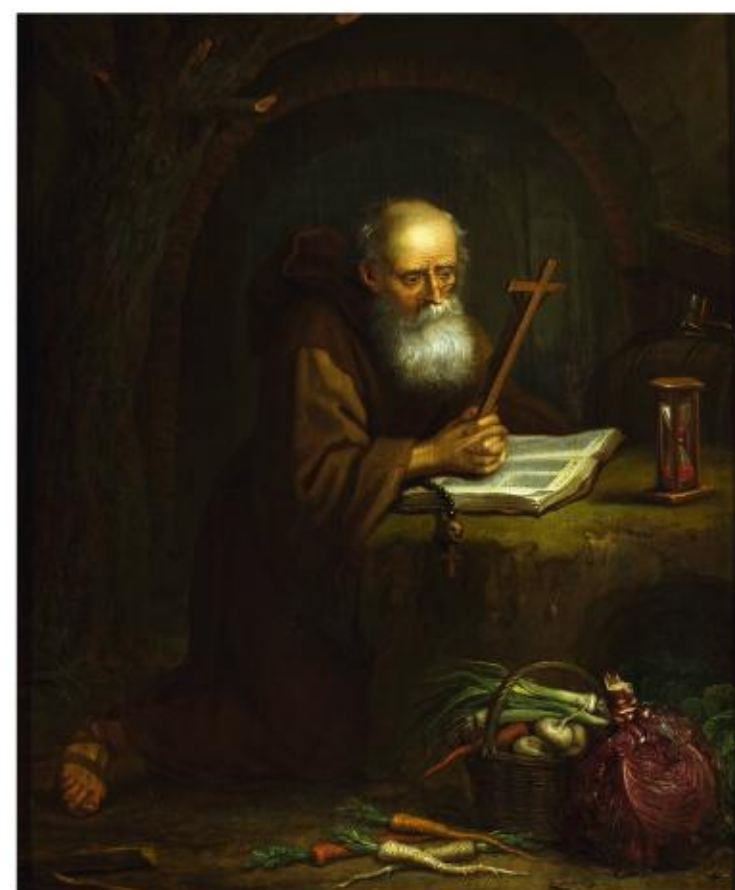
Przyjmowanie odpowiedzialności za drugą osobę to wartościowe i potrzebne doświadczenie, jeśli jednak trwa zbyt długo, to zachowania osoby dominującej mogą przekraczać granice wolności drugiego człowieka i prowadzić do zaburzeń w relacjach. Istotne jest również, aby człowiek miał doświadczenia wynikające z podporządkowania się, jednak stałe podporządkowywanie się może prowadzić do wykształcenia braku odpowiedzialności za siebie i za własne działania, do postawy pasywnej zamiast aktywnej. Ważna jest więc taka dynamika relacji, która buduje różnorodne doświadczenia jednostki, niezbędne na każdym etapie życia i rozwoju.

Role społeczne

Relacje budowane w procesie socjalizacji stają się podstawą odgrywanych przez człowieka ról społecznych. Role społeczne są zbiorem ustalonych i powszechnie akceptowanych zachowań, postaw przypisanych do danej pozycji, miejsca zajmowanego w społeczeństwie. Role społeczne, które przyjmujemy, zmieniają się z naszym wiekiem, choć niektóre mogą trwać przez całe życie. Zależą także od płci, sytuacji życiowej, uzdolnień, predyspozycji czy dokonywanych wyborów. W dzieciństwie można odgrywać różne role społeczne, np. dziecka, syna, córki, wnuczka, uczennicy, przyjaciela, harcerza, a w życiu dorosłym – matki, ojca, babci, dziadka, pracownika, obywatela państwa itd.

Życie w społeczeństwie często wymusza przyjmowanie przez człowieka wielu ról społecznych jednocześnie. Ważne jest zatem, aby już od dzieciństwa każdy uczył się dokonywania wyborów, rozwiązywania konfliktów, godzenia obowiązków, by mógł potem podołać życiowym wymaganiom.

Ciekawe!

Obraz Balthasara Bescheya, (czyt. baltazara besze) *Pustelnik na modlitwie*, XVIII wiek.

Historia Kościoła odnotowuje przykłady ludzi, którzy z pobudek religijnych odrzucili życie w społeczeństwie, poświęcając je Bogu. Osoby takie, nazywane pustelnikami lub eremitami (z języka gr. 'żyjący na pustkowiu'), poświęcały się gorliwej modlitwie i żyły w ascezie. Oznacza to, że zrezygnowały z wygód, przyjemności i dóbr materialnych. Jednym z najbardziej znanych eremitów był żyjący na przełomie wieków III i IV św. Antoni Pustelnik.

Henryk Sawka, rysunek satyryczny.

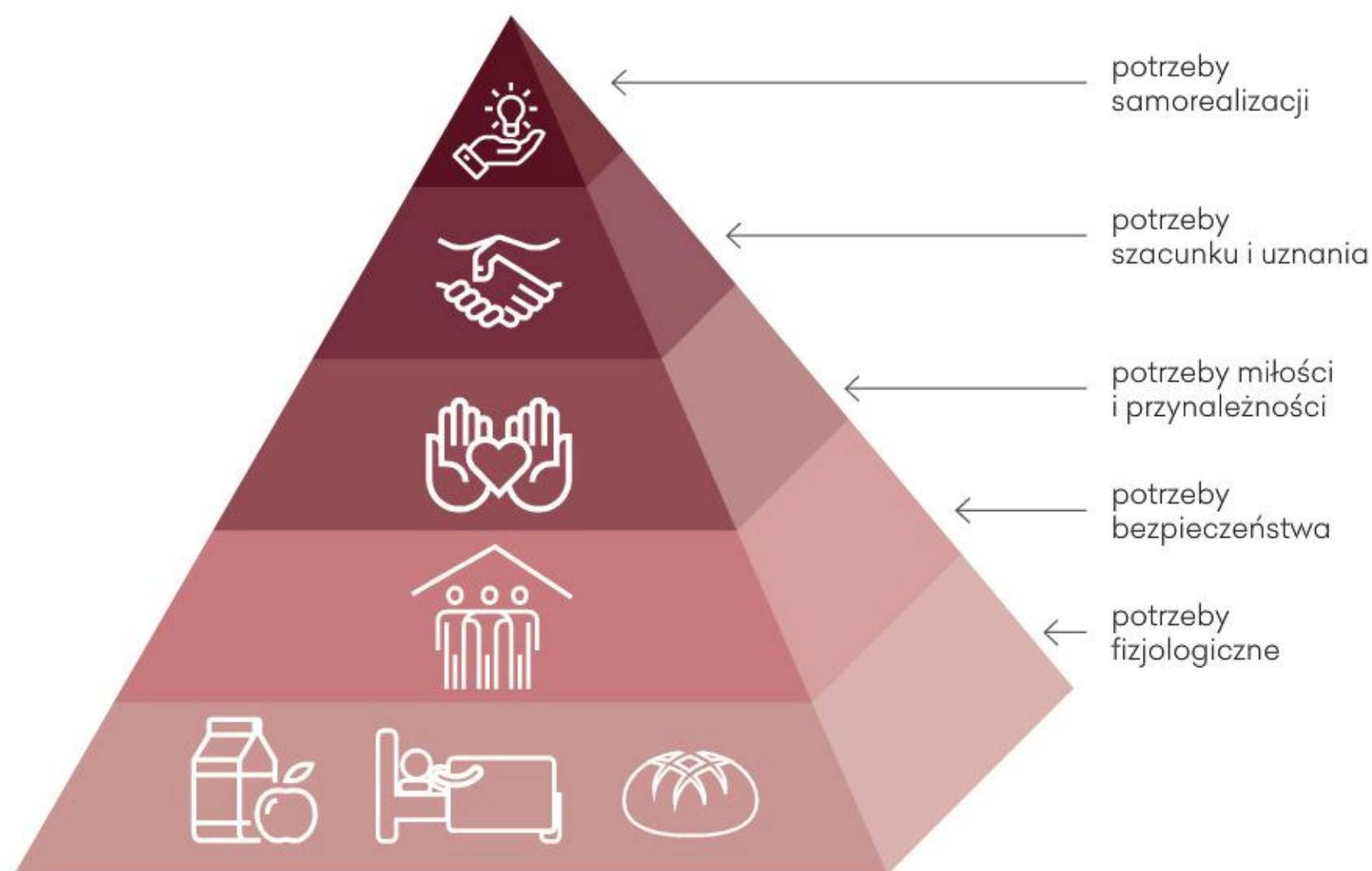
Jaki charakter więzi jest przedmiotem żartu autora rysunku satyrycznego?

Abraham Harold Maslow (1908–1970) – amerykański psycholog, autor teorii hierarchii potrzeb, twórca psychologii humanistycznej, według której człowiek jest wartością samą w sobie, ma wolną wolę i potencjał twórczy, a to pozwala mu wybierać drogi rozwoju osobowego.

Potrzeby społeczne człowieka

Koncepcję potrzeb człowieka jako stymulatora rozwoju jednostki i jej społecznego funkcjonowania stworzył **Abraham Harold Maslow** (czyt. masłoł). Potrzeby i ich zaspokajanie stanowią źródło aktywności ludzi. Są one ujmowane jako odczuwany brak czegoś, budzący motywację do zaspokojenia tego braku. Może być to zarówno brak jedzenia, jak i brak kontaktów z innymi ludźmi. Maslow stworzył klasyfikację potrzeb, których hierarchiczny układ zobrazować można w postaci piramidy.

Hierarchia potrzeb według A.H. Maslowa.

Zgodnie z tym podziałem wyróżniamy potrzeby podstawowe, wynikające z funkcji życiowych (np. potrzebę jedzenia), oraz potrzeby wyższego rzędu (np. potrzebę rozwoju zainteresowań), które pojawiają się dopiero po zaspokojeniu potrzeb podstawowych. Potrzeby powinny być zatem zaspokajane w określonej kolejności. Zakres potrzeb wpływa na zachowanie człowieka, będąc dla niego motywacją do rozwoju.

Potrzeby człowieka Maslow podzielił na:

- potrzeby fizjologiczne: zaspokojenie głodu, wypoczynku, snu, potrzeb seksualnych,
- potrzeby bezpieczeństwa: pewności i stabilizacji warunków życia, stabilności zatrudnienia, opieki, ładu i porządku, uwolnienia się od lęku,
- potrzeby przynależności: kontaktów z innymi ludźmi, akceptacji, czułości, miłości,
- potrzeby szacunku i uznania: podziwu, doceniania sukcesów, poczucia, że jest się potrzebnym innym ludziom,
- potrzeby samorealizacji: wykorzystanie własnych możliwości i osiągnięcie celów, nabywanie wiedzy i rozumienie otaczającego świata.

Jak myślisz, który rodzaj potrzeb człowieka został przedstawiony na zdjęciu?

Rozwój człowieka to ciągle poznawanie siebie i własnych możliwości oraz dążenie do tego, aby odkryć swoje atuty i dokonywać wyboru celów odpowiadających aktualnie zaspokajającym (wzbudzonym) potrzebom. Człowiek może też przekraczać własne ograniczenia poprzez wzmacnianie swoich umiejętności oraz przyjmowanie odpowiedzialności za wybór ścieżek własnego rozwoju. Pamiętajcie, że warto rozmawiać na ten temat z dorosłymi, by poznać ich zdanie, zrozumieć ich perspektywę, która wypływa z większego doświadczenia i mądrości życiowej.

W skrócie

- Człowiek jest istotą społeczną, gdyż nie może żyć i działać poza społeczeństwem.
- Życie w zorganizowanej społeczności zapewnia człowiekowi właściwy rozwój oraz zaspokajanie podstawowych potrzeb.
- Do najważniejszych potrzeb człowieka należą potrzeby: fizjologiczne, bezpieczeństwa, społeczne (przynależności, uznania i szacunku) oraz potrzeba samorealizacji.
- Na każdym etapie swojego życia człowiek kształtuje różne więzi, relacje, które określają jego miejsce w społeczeństwie.

Czy już umiesz?

- 1 Czy człowiek jest istotą społeczną? Uzasadnij odpowiedź.
- 2 Podaj trzy pozytywne i trzy negatywne skutki życia człowieka wśród innych.
- 3 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe. Zdania fałszywe przekształć tak, aby były prawdziwe.
 - a) Kontakty człowieka z innymi ludźmi nie są mu potrzebne na każdym etapie życia.
 - b) Socjalizacja to proces, który trwa do momentu, aż człowiek osiągnie pełnoletność.
 - c) Potrzeby i konieczność ich zaspokajania zmuszają człowieka do aktywnego działania.
 - d) Potrzebę jedzenia i picia zaliczamy do potrzeby samorealizacji.
- 4 Podaj po dwa przykłady sytuacji życiowych, w których człowiek zaspokaja potrzebę przynależności oraz potrzebę uznania i szacunku.
- 5 Zastanów się, jak wyglądałoby twoje życie, gdybyś miał zaspokojone już wszystkie potrzeby i nie odczuwał żadnej więcej. Podaj trzy skutki takiej sytuacji.
- 6 Przeprowadźcie w klasie lub w grupach dyskusję na temat: Czy młodym ludziom potrzebni są dorośli? Zapiszcie argumenty za i przeciw. Wyniki pracy przedstawcie na forum klasy.

Dzieciństwo w okresie przedszkolnym.

Okres szkolny i czas dojrzewania.

Dorosłość.

Okres starości.

Socjalizacja to proces, który trwa przez całe życie. Wymień przynajmniej po dwa czynniki, które – według ciebie – mają największy wpływ na proces socjalizacji na każdym z ukazanych na zdjęciach etapów życia człowieka.

1.2. O komunikacyjnej naturze człowieka

Podejmij temat

- Zastanów się, czy człowiek mógłby rozwijać się cywilizacyjnie, gdyby nie umiejętność mowy. Uzasadnij odpowiedź.

Kontekst – w komunikacji międzyludzkiej oznacza zależność znaczenia treści jakiegoś fragmentu tekstu, wypowiedzi lub słowa od treści i znaczeń słów, sytuacji ją poprzedzających lub po nich następujących; kontekst pozwala na dokładne zrozumienie wypowiedzi; znaczenie tych samych wyrazów czy zdań użytych poza kontekstem (wyrwanych z kontekstu) nie będzie oczywiste, np. wyrażenie *głowa do góry* w znaczeniu dosłownym spełnia zupełnie inną funkcję niż to samo wyrażenie użyte w znaczeniu przenośnym.

Komunikacja społeczna – wymiana informacji, uczuć, emocji między co najmniej dwiema osobami; na komunikację społeczną składa się komunikacja werbalna (językowa, słowna) oraz komunikacja niewerbalna (mowa ciała).

Komunikacja społeczna

Komunikowanie się ludzi wydaje się sprawą naturalną. Wraz z wiekiem nabywamy różnych umiejętności komunikacyjnych. W ich skład wchodzi: zdolność do posługiwania się językiem, zdolność do wyrażania uczuć i emocji poprzez mimikę, gesty oraz zdolność do uwzględniania **kontekstu** wypowiedzi, rozumienia jego znaczenia w różnych sytuacjach. Człowiek nabywa więc kompetencji komunikacyjnej, czyli zdolności do posługiwania się językiem w różnych kontekstach komunikacyjnych.

Konteksty komunikacyjne to:

- kontekst osobisty (prywatny), na który składają się własne doświadczenia, wiedza, zasób słownictwa oraz nastroj,
- kontekst społeczny (publiczny), który tworzą inni ludzie (jednostki i grupy), ich pozycja w grupie (nadrzędna, podrzędna), ich kultura osobista. Na kontekst społeczny składają się różne sytuacje, które są na ogół zmienne.

W toku rozwoju i edukacji człowiek uczy się właściwie rozpoznawać konteksty i uświadamia sobie, że do różnych sytuacji trzeba dopasować styl wypowiedzi, własne zachowanie, tak aby respektować zasady dobrego wychowania i kultury osobistej.

Na ogół przyjmuje się, że **komunikacja społeczna** jest to wymiana informacji, wiadomości, a także uczuć i emocji między co najmniej dwiema osobami. Aby taka wymiana była możliwa, ludzie muszą rozumieć język, w którym się komunikują (**komunikacja werbalna**) oraz swoją mowę ciała (**komunikacja niewerbalna**).

Można powiedzieć, że komunikacja społeczna to proces, w którym uczestniczą różni ludzie, ale także grupy, instytucje publiczne i media. W związku z tym należy wyróżnić:

- komunikację interpersonalną (uczestniczą w niej co najmniej dwie osoby, komunikują się w tym samym czasie i w tej samej przestrzeni),
- komunikację grupową (komunikują się grupy społeczne i/lub jednostki z grupami),
- komunikację medialną (jest to komunikacja pośrednia poprzez media).

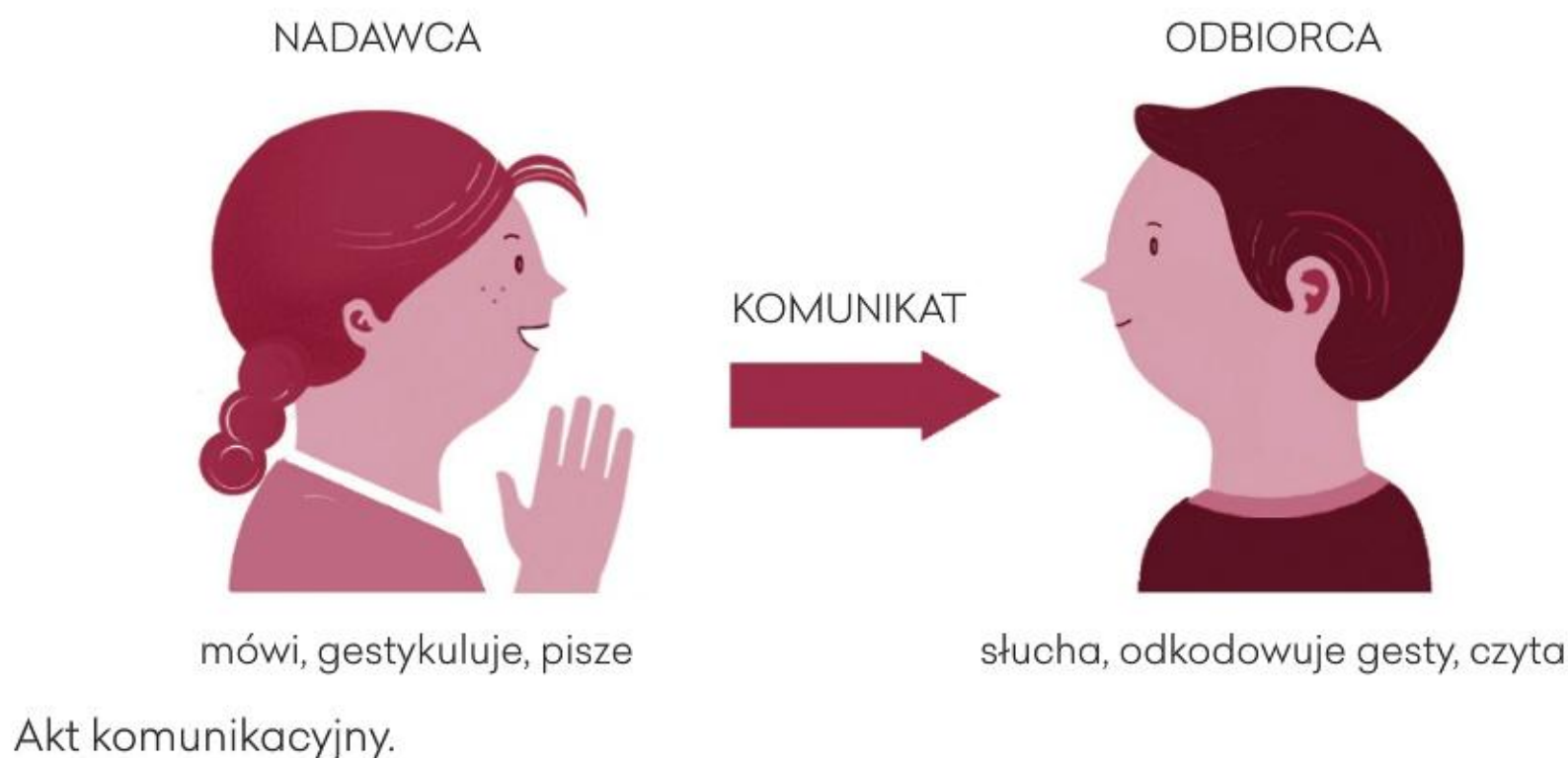
Warto zauważyć, że komunikacja społeczna ma ogromne znaczenie nie tylko dla jednostki, ale także dla całych społeczności. Jest ona niewątpliwie podstawą postępu cywilizacyjnego, pozwala bowiem człowiekowi przekazywać dokonane osiągnięcia następnym pokoleniom.

Akt komunikacyjny

Komunikacja społeczna jest procesem tworzoną przez akty komunikacyjne. Można powiedzieć, że jednostką komunikacji społecznej jest właśnie **akt komunikacyjny**. W jego strukturze należy wyróżnić kilka warstw:

- warstwę językową (*co mówię?*) – zachowania werbalne, językowe,
- warstwę emocjonalną (*jak mówię?*) – zachowania niewerbalne, **intonacja** wyrazowa i zdaniowa, tempo mówienia,
- warstwę kontekstualną (*kiedy, gdzie, w jakich okolicznościach mówię?*) – cechy sytuacji komunikacyjnej.

Skutecznej komunikacji sprzyja dbałość o spójność między tymi warstwami, co oznacza, że treści wypowiedzi powinny towarzyszyć odpowiednie gesty i odpowiednia mimika. Wypowiedź powinna też pasować do kontekstu. Spójność i adekwatność w procesie komunikacji sprzyjają budowaniu autentyczności rozmówców. Jest to niezwykle cenne, gdyż właśnie autentyczność warunkuje kształtowanie zaufania interpersonalnego.

Akt komunikacyjny –

przekazywanie i odbieranie informacji przez osoby lub grupy ludzi.

Intonacja – sposób wypowiadania wyrazów i zdań wyrażający uczucia, emocje, sądy mówiącego.

Zastanów się, jakich zasad muszą przestrzegać obie osoby, aby komunikat był skuteczny.

Więcej na temat

Mowa ciała

Komunikacja niewerbalna, nazywana mową ciała, dotyczy wszystkich ludzkich zachowań, postaw innych niż słowa, które to zachowania i postawy są też nośnikiem wiadomości i mają wspólne społeczne znaczenie. Komunikacja ta obejmuje: wygląd fizyczny, ruch ciała, gesty, wyraz twarzy, ruch oczu, dotyk, głos oraz sposób wykorzystywania czasu i miejsca w komunikowaniu się. Nie obejmuje jednak gestów, odpowiadających słowom, jak w przypadku języka migowego, ani słów pisanych lub przekazywanych elektronicznie. Badania naukowe dotyczące komunikacji niewerbalnej dowodzą, że w procesie komunikacji interpersonalnej jedynie 35% całego przekazu stanowi informacja słowna, a 65% to ekspresja niewerbalna. Na podstawie tych danych opracowana została zasada skutecznego przekazu, który:

- w 10% zależy od tego, co mówimy,
- w 30% jest konsekwencją tego, jak mówimy,
- w 60% zależy od mowy ciała.

Podane informacje świadczą o tym, że komunikujemy się nie tylko za pomocą słów, lecz także gestów, mimiki itp.

Jedną z naturalnych barier komunikacyjnych jest duża różnica wieku. Do nieporozumień między przedstawicielami różnych pokoleń prowadzi odmienność postrzegania świata i przeżytych doświadczeń, a często także sam język komunikacji.

Warto wspomnieć, że w komunikacji interpersonalnej powinny być przestrzegane uniwersalne zasady, które wynikają z kultury życia codziennego. Należą do nich: zasada grzeczności (taktowne zachowanie, uprzejmość), zasada współdziałania (budowanie pozytywnej atmosfery, łagodzenie napięć, wyjaśnianie niezrozumiałych i trudnych kwestii), zasada aprobaty (wyrażanie szacunku mimo różnicy opinii, zdań, zakaz obrażania, formułowania złośliwych uwag i żartów), zasada zainteresowania rozmówcą i proponowanym przez niego tematem (zaspokajanie ciekawości, uważne słuchanie, zadawanie pytań i prośby o wyjaśnienia), zasada wspólnoty (podkreślanie, jeśli to możliwe, podobieństwa poglądów, poszukiwanie w toku komunikacji wspólnej płaszczyzny rozmowy, koncentrowanie się na tych samych aspektach rozmowy – czyli rozumienie, o czym jest określona rozmowa). Przestrzeganie tych zasad sprzyja porozumiewaniu się nawet wówczas, gdy poglądy rozmówców są odmienne.

Ważne jest także, aby likwidować bariery utrudniające komunikację. Takie działanie na pewno pozytywnie wpłynie na nasze życie i relacje z innymi.

Krok po kroku

Sztuka skutecznej prezentacji

Niezwykle istotną rolę we współczesnych procesach komunikacyjnych, dotyczących zwłaszcza edukacji i pracy zawodowej, odgrywa prezentacja multimedialna. Narzędzie to, służące wzmocnieniu wypowiedzianych słów poprzez obraz, pozwala skuteczniej zapamiętać odbiorcy przekazywane treści. Aby prezentacja była skuteczna i dobrze spełniała swoją funkcję, musi być przygotowana zgodnie z pewnymi zasadami. Oto one:

- 1 Każda prezentacja musi mieć swój temat – przedstaw go na początku (slajd tytułowy).
- 2 Zastanów się, w jakim celu przygotowujesz prezentację, co chcesz osiągnąć, co chcesz przekazać i komu (dostosuj treść i środki wyrazu do wieku i poziomu odbiorcy).
- 3 Każdej planszy nadaj tytuł; zadbaj także o jednaki szablon i tło, aby prezentacja wyglądała elegancko, estetycznie i nie rozpraszała uwagi słuchaczy.
- 4 Aby slajdy były czytelne, nie umieszczaj na nich więcej niż 5–6 linii tekstu; tekst powinien składać się z haseł, a nie z rozbudowanych akapitów.
- 5 Zadbaj, aby tekst i pozostałe elementy były czytelne z większej odległości; wybierz odpowiednią czcionkę – bez zbędnych ozdobników, udziwnień.
- 6 Elementy graficzne muszą być czytelne, a ich zadaniem jest wspomaganie tekstu; często ich dobór ma największe znaczenie.
- 7 Konsekwentnie stosuj kolory i czcionki. Pamiętaj, że kolorystyka i tło mają wspomagać prezentację, a nie dominować.
- 8 Umieszczenie animacji w slajdzie służy objaśnieniu jakiegoś zjawiska lub uatrakcyjnieniu prezentacji; przesadne używanie różnorodnych efektów specjalnych dezorientuje słuchaczy.
- 9 Na zakończenie prezentacji przedstaw podsumowanie służące utrwaleniu przekazanych treści. Może to być cytaty, sentencja, hasło, dowcip lub rysunek satyryczny.
- 10 Pamiętaj o podaniu źródeł wykorzystanych w prezentacji (autorów i tytułów utworów, materiałów ilustracyjnych itp.).

Kilka słów o autoprezentacji

Człowiek, poprzez określone zachowania i działania, kształtuje swój wizerunek wśród innych ludzi. Kształtowanie wizerunku jest niezwykle istotne dla osiągnięcia celów osobistych i zawodowych, budowania swojego miejsca w grupie, nawiązywania nowych kontaktów czy podtrzymywania już istniejących. Wizerunek to sposób, w jaki jesteśmy postrzegani przez innych. Ludziom zależy na tym, aby ich wizerunek był pozytywny, aby byli spostrzegani jako mądrzy, mili, sympatyczni, uczciwi itp.

Kształtowanie wizerunku jest procesem stałym, systematycznym i długotrwałym, powinno się też odwoływać do prawdziwych, autentycznych cech ludzi. Mówimy wówczas o **autentycznej autoprezentacji**. Bywa jednak i tak, że ludzie, chcąc osiągnąć jakieś ważne dla nich cele, przypisują sobie cechy, których w istocie nie mają. Na przykład ktoś zna przeciętnie jakiś język obcy, a podczas rozmowy kwalifikacyjnej przedstawia się jako osoba biegle posługująca się tym językiem. Ktoś był tydzień na wakacjach, a mówi, że był dwa tygodnie itd. Przykładów takich postaw jest wiele. Można powiedzieć, że ludzie dokonują **kłamliwej autoprezentacji** – przypisują sobie zdarzenia, cechy, które są bliskie prawdy, ale prawdą nie są.

W procesie kształtowania wizerunku istotną rolę odgrywają różne czynniki. Wymienić tu należy przede wszystkim efekt pierwszego wrażenia. Powstaje on na gorąco, na skutek **interakcji** między ludźmi. Szybka ocena drugiego człowieka jest zazwyczaj rezultatem powierzchownego oglądu, oceny jego wizualności, zachowania. Formułowane są opinie, że człowiek jest miły, sympatyczny, ładny, elegancki lub odwrotnie – niemiły, niezbyt sympatyczny, niezbyt ładny itp. Ludzie dokonują takiej oceny, zanim poznają swojego rozmówcę. Czasami zjawisko to określane jest jako „poznanie przed poznaniem”. Oznacza to, że formułujemy sądy o drugiej osobie, zanim tak naprawdę ją poznamy. Efekt pierwszego wrażenia jest trudny do weryfikacji, ludzie niechętnie

Autoprezentacja – sposób, w jaki każdy człowiek – poprzez swoje wypowiedzi, zachowania i sygnały niewerbalne – pokazuje na zewnątrz, kim jest albo za kogo chciałby być uważany.

Interakcja – wzajemne oddziaływanie na siebie osób, przedmiotów lub zjawisk.

Jakie cechy przypisałbyś widocznym na zdjęciach osobom, które przyszły w sprawie pracy? Jakbyś je ocenił?

Ciekawe!

Do taktyk autoprezentacyjnych zalicza się również ingrację, czyli prezentowanie siebie jako osoby miłej, sympatycznej, towarzyskiej, a także intymidację, która polega na prezentowaniu siebie jako osoby groźnej, mogącej zrobić krzywdę.

Wymień wady i zalety każdej z ukazanych form komunikacji interpersonalnej.

bowiem rezygnują z własnych pierwszych wrażeń, raczej chcą siebie spostrzeżać jako kogoś, kto trafnie, nie myląc się, ocenia innych ludzi.

Niezależnie od tego, czy autoprezentacja jest autentyczna, czy kłamliwa, dokonywana jest często świadomie poprzez stosowanie różnych taktyk autoprezentacyjnych. Używane są one np. w celu zrobienia dobrego wrażenia na innych, kreowania pozytywnego wizerunku, ale także w obronie zagrożonej reputacji czy dla usprawiedliwienia lub wytłumaczenia swojego zachowania. Jedną z popularnych technik jest **autopromocja**, czyli przedstawianie siebie jako osoby inteligentnej, mającej wiedzę na różne tematy, zorientowanej w wielu dziedzinach.

Każdy z nas powinien zatem uświadomić sobie, że autoprezentacja może być wynikiem specjalnie podejmowanych wysiłków. Na przykład politycy stosują różne taktyki autoprezentacyjne po to, aby pozyskać przychyłność społeczeństwa i kształtować swój pozytywny wizerunek.

W skrócie

- Człowiek musi być świadomy, że komunikacja społeczna jest podstawowym sposobem budowania więzi, wspólnoty i relacji z innymi ludźmi.
- Efektywna komunikacja sprzyja osiąganiu własnych celów, dzieleniu się informacjami i wiedzą, wyrażaniu emocji.
- Istotną rolę w komunikacji społecznej pełni nasz wizerunek, czyli to, jak postrzegają nas inni ludzie. Wizerunek kształtowany jest już od momentu pierwszego kontaktu z drugim człowiekiem.
- Jeśli chcesz, aby inni poznali ciebie – komunikuj się!

Czy już umiesz?

- 1 Omów zasady skutecznej komunikacji.
- 2 Zastanów się, w jakich sprawach porozumiewałeś się dzisiaj z innymi ludźmi (rodzicami, nauczycielami, kolegami itd.). Na tej podstawie wypisz przyczyny, dla których ludzie komunikują się ze sobą.
- 3 Określ, jakie znaczenie w komunikacji za pośrednictwem internetu lub telefonu mają emotikony oraz emoji (czyt. emodži).
- 4 W małych grupach przygotujcie krótkie scenki, a następnie przedstawcie je, wykorzystując tylko komunikację niewerbalną. Jakie trudności napotkaliście podczas odgrywania scenek, gdy zabrakło komunikacji werbalnej?
- 5 Obejrzyj wybrany program telewizyjny z udziałem kilku polityków. Napisz, czy dyskusja w programie przebiegała zgodnie z zasadami skutecznej komunikacji. Zwróć uwagę na ewentualne przypadki łamania tych zasad. Które z nich rozmówcy lekceważyli najczęściej? Dlaczego?

1.3. Człowiek w grupie

Podejmij temat

- Jak sądzisz, jakie korzyści osiąga człowiek dzięki przynależności do różnych grup?

Grupy społeczne

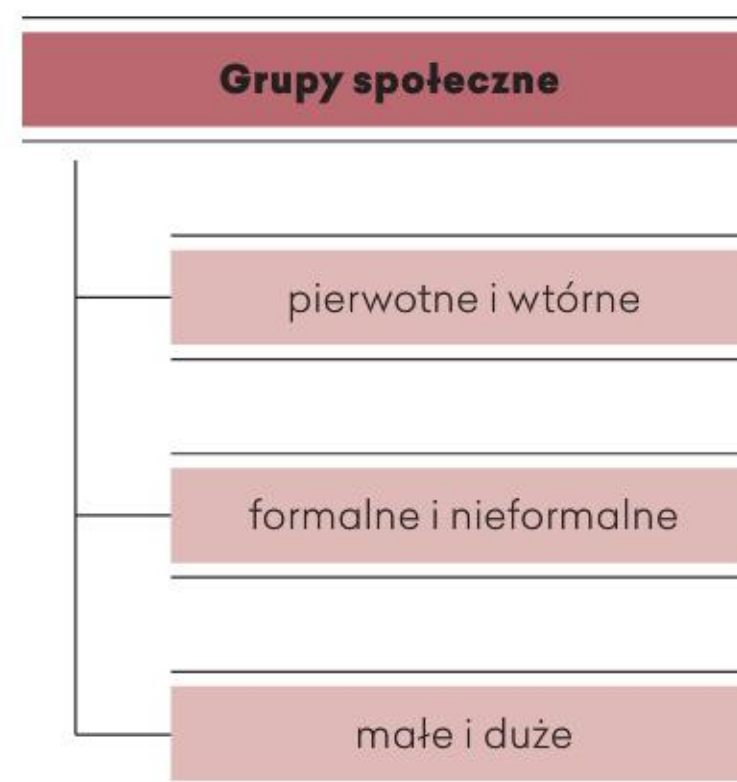
Człowiek funkcjonuje w różnych **grupach społecznych**, przede wszystkim w rodzinie, szkole, wśród rówieśników. Grupę społeczną łączą różnorodne więzi, relacje: wzajemne uczucia, wspólne wartości, podobne poglądy i przekonania, więzi pracy.

Relacje łączące członków grupy (bez nich grupa jest tylko zbiorowiskiem ludzi, jak np. kolejka do kasy) mają zróżnicowany charakter i z tego względu grupy społeczne możemy podzielić na **pierwotne** i **wtórne**. Jeśli więzi są naturalne, np. jak więzi rodzinne, mówimy o grupach pierwotnych. Jeśli są rezultatem podjętej decyzji, np. przynależność do harcerstwa czy klubu sportowego, mówimy o grupach wtórnych.

Ze względu na sposób powstawania wyróżnia się grupy **formalne** i grupy **nieformalne**. Te pierwsze powstają w wyniku zamierzonego działania, mają określoną strukturę, wewnątrz nich mogą działać jakieś instytucje, organizacje. Przykładem grupy formalnej jest szkoła, partia polityczna, stowarzyszenie. Grupy nieformalne powstają spontanicznie, nie są zorganizowane w sposób zamierzony, nie mają wyraźnej struktury wewnętrznej. Przykładem grupy nieformalnej mogą być mieszkańcy osiedla. Grupami nieformalnymi są grupy koleżeńskie, rówieśnicze, co oznacza, że przynależność do nich nie jest wynikiem określonych przepisów. W takich grupach panują niepisane, zwyczajowe zasady zachowania.

Ze względu na liczbę osób tworzących grupę wyróżnia się grupy **małe** i grupy **duże**. Przykładem grupy małej jest klasa szkolna (członkowie znają się osobiście), zaś przykładem grupy dużej jest społeczność szkolna (nie wszyscy członkowie grupy znają się osobiście).

Grupa społeczna – zbiór ludzi (co najmniej 3 osoby), którzy mają poczucie odrębności od innych grup, na podstawie wytworzonych więzi i specyficznych norm (zasad).

Podział grup społecznych według różnych kryteriów.

Uczniowie szkoły – grupa duża, formalna, wtórna.

Przyjaciele – grupa mała, nieformalna, pierwotna.

Konformizm – podporządkowanie się wartościom, poglądom, zasadom i normom postępowania obowiązującym w danej grupie społecznej.

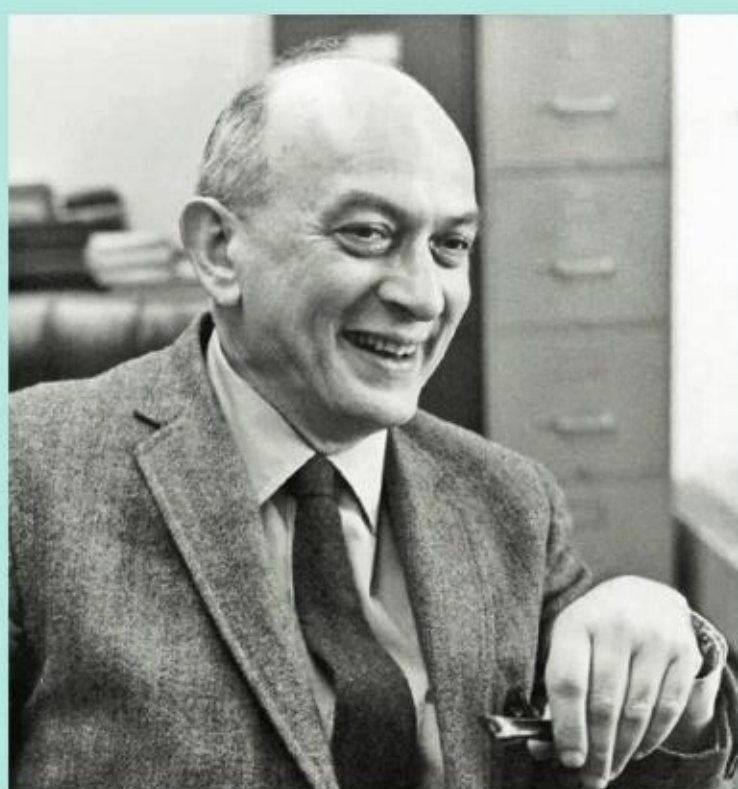
Afiliacja – nawiązywanie i utrzymywanie bliskich stosunków z innymi; także: przyjęcie jakiejś osoby do danej grupy, organizacji.

Grupa koleżeńska

Grupa koleżeńska jest ważnym rodzajem grupy społecznej i to bez względu na to, w jakim wieku są należące do niej osoby. Jest to bowiem grupa, w której interakcje są tak silne, że jej członkowie szybko zaczynają myśleć o sobie jako o wspólnocie – „my”.

Powody, dla których człowiek chce funkcjonować w grupie, zwłaszcza w grupie koleżeńskiej, są bardzo różne. Na ogół są związane z realizacją potrzeb przynależności, dostarczania informacji, uzyskiwania nagród oraz osiągania celów. Potrzeba przynależności realizowana jest poprzez względnie stabilne relacje z innymi, wypełnione wsparciem, troską, wzajemną akceptacją. Do prawidłowego rozwoju człowiek potrzebuje informacji – nie tylko takich, które uzyskuje w szkole i które przekształcają się w wiedzę, ale też takich, które są związane z życiem codziennym, wydarzeniami wokół, ciekawostkami, a nawet modą. Grupa koleżeńska może być źródłem nagród. Te nagrody mają charakter wewnętrzny, psychologiczny. Nagrodą jest aprobata i uwaga grupy, satysfakcja z samej przynależności do grupy i poczucie dumy, gdy grupa się rozwija i osiąga jakieś cele.

Będąc członkiem grupy, często utożsamia się z jej przekonaniami. Takie poddawanie się presji grupy nazywa się postawą konformistyczną. **Konformizm** należy rozumieć jako uleganie wpływowi (realnemu lub wyobrażonemu) grupy, bezrefleksyjne zgadzanie się z jej opiniami. Człowiek często przejawia postawę konformistyczną, by przypodobać się grupie, mieć poczucie identyfikacji z nią. Ta postawa wyrasta nierzadko z potrzeby **afiliacji**, czyli przynależności do grupy.

Solomon Eliot Asch (1907–1996) – urodzony w Polsce amerykański psycholog, przedstawiciel psychologii postaci, przyczynił się do powstania późniejszej psychologii społecznej.

Więcej na temat

Postawa konformistyczna

Solomon Eliot Asch (czyt. iliot asz) w 1955 roku przeprowadził słynny eksperyment dotyczący konformizmu. Poprosił ochotników, którzy zgłosili się do jego eksperymentu, aby w kilkunastu próbach jak najdokładniej przyjrzyli się różnym sytuacjom, np. trzem przykładowym odcinkom (A, B, C), i zdecydowali, do którego z nich najbardziej podobny jest odcinek X. Gdy uczestnicy badania wykonywali zadanie w samotności, udzielali właściwych odpowiedzi w ponad 99% prób. Odpowiedzi zdecydowanie zmieniały się, gdy badanie przeprowadzane było grupowo. Asch podstawiał siedem osób, które celowo udzielały błędnej odpowiedzi. Okazało się, że uczestnicy eksperymentu tylko w 63% prób udzielali poprawnej odpowiedzi, w pozostałych przypadkach podporządkowali się zdaniu grupy, ulegali konformizmowi. Asch sformułował tezę, że takie postępowanie człowieka jest wynikiem lęku przed odrzuceniem przez grupę oraz pragnienia bycia akceptowanym przez członków grupy.

Z kolei postawa asertywna polega między innymi na kulturalnej odmowie w przypadku, gdy wytworzone przez grupę zwyczaje czy zachowania nie mogą być zaakceptowane, naruszają na przykład dobro osobiste, ogólnie przyjęte normy społeczne. **Asertywność** jest też zdolnością do wyrażania swoich oczekiwań wobec grupy. Asertywne zachowanie pozwala na uczenie się, że różni ludzie mają różne opinie i prawo do ich wyrażania. Naturalnie owo wyrażanie musi się mieścić w przyjętych normach i nie naruszać granic wolności i dobra osobistego drugiego człowieka. Asertywność jest niezbędna wówczas, gdy należy przeciwstawiać się negatywnym praktykom czy zjawiskom społecznym.

Grupy zadaniowe

Grupy zadaniowe mogą, choć nie muszą, być grupami koleżeńskimi. Powstają na ogół po to, by zrealizować jakieś zadanie, na przykład wykonanie projektu. Nie wyklucza to oczywiście faktu, że grupa zadaniowa może się stać trwalszą grupą, czyli grupą społeczną (np. koleżeńską).

W grupie zadaniowej istotne jest to, aby przemyśleć jej strukturę i podzielić zadania najlepiej jak to możliwe, czyli zgodnie z możliwościami i uzdolnieniami członków grupy. Lider takiej grupy, nazywany często liderem zadaniowym, potrafi to uczynić, ponieważ dobrze zna swoich kolegów. Podział zadań oraz stworzenie harmonogramu ich realizacji znacznie ułatwia grupie osiągnięcie celów. Jednak na tym nie kończy się działanie grupy zadaniowej, trzeba bowiem sprawdzić, czy zadania zostały poprawnie wykonane, jakie były szczególne sukcesy, a jakie niedociągnięcia. Taki proces oceny i wartościowania zadania nazywamy **ewaluacją**.

Umiejętność współpracy w grupie to niezwykle ważna cecha, którą można i warto u siebie kształtować. Pozwala ona na realizację zadań złożonych, trudnych, wymagających wspólnego wysiłku, niemożliwych do wykonania indywidualnie.

Asertywność – umiejętność wyrażania swoich myśli, uczuć i poglądów przy poszanowaniu zdania innych ludzi; to także umiejętność odmawiania w przypadku, gdy nie zgadzamy się z ogółem.

Jak się zachować, gdy ktoś z grupy rówieśniczej proponuje ci papierosa? Niezbędna jest tu postawa asertywna. Do jej przyjęcia nakłonić cię mogą odpowiedzi na kilka pytań, które warto sobie w takiej sytuacji zadać:

- Czy to jest bezpieczne dla mojego zdrowia?
- Czy rodzice zgodziliby się na to?
- Jak będę się czuł, kiedy to zrobię?

Ewaluacja – badanie wartości lub cech programu, planu działania albo obiektu w celu ich usprawnienia i rozwoju.

Osada wioślarska – ósemka ze sternikiem. W tej grupie nie ma miejsca na próżniactwo społeczne.

W grupie realizującej zadania może się pojawić pewne zjawisko, które jest określane jako próżniactwo społeczne. Czym jest to próżniactwo? Mamy z nim do czynienia wówczas, gdy wysiłek poszczególnych członków grupy włożony w wykonanie wspólnego zadania jest mniejszy niż w sytuacji indywidualnego wykonania zadania. To oznacza, że ludzie nieraz mniej czasu poświęcają na pracę zbiorową niż poświęciliby na pracę tylko dla siebie. Zatem niepożądanym efektem ubocznym pracy w grupie jest próżnowanie.

Na szczęście nie zawsze się tak dzieje. Przykładowo – trudno byłoby osiągać sukcesy w sportach zespołowych, takich jak wioślarstwo, w których zdobycie tytułu mistrza zależy od realnego wspólnego wysiłku, bez próżnowania. Warto też dodać, że czynnikiem zapobiegającym próżniactwu społecznemu jest uznanie przez członków grupy wyznaczonego zadania za ambitne, interesujące i inspirujące. Współpraca między członkami grupy może dostarczać wielu dobrych wzorców, sprzyjać rozpoznawaniu stylu pracy innych, a tym samym dawać możliwość wzbogacania własnego warsztatu pracy nad określonym zadaniem.

Do tworzenia się grup zadaniowych dochodzi np. podczas zabawy na podwórku, w szkole, miejscu pracy zawodowej, w obrębie lokalnej społeczności. Grupy te są nieodłącznym elementem funkcjonowania i rozwoju społeczeństwa, w którym wiele przedsięwzięć wykracza poza możliwości jednostki.

W skrócie

- Człowiek funkcjonuje w różnych grupach: rodzinie, grupie rówieśniczej, hobbystycznej, zawodowej itp., które ze względu na liczbę członków możemy podzielić na małe i duże, a ze względu na sposób powstawania – na formalne i nieformalne.
- Przynależność do danej grupy społecznej często skłania nas do przyjęcia postawy konformistycznej (uleganie presji grupy). Ważną umiejętnością jest jednak przyjęcie postawy asertywnej (kulturalne odmawianie), kiedy członkowie grupy proponują nam działania społecznie negatywne.
- W grupie łatwiej jest realizować zadania, pod warunkiem, że jej członkowie umieją współpracować, a ewentualne konflikty potrafią wykorzystywać dla rozwoju grupy.
- W grupie uczymy się podejmowania decyzji, rozwiązywania sytuacji trudnych i konfliktowych, dowiadujemy się też, jaka jest wartość wspólnego działania.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień, a następnie scharakteryzuj rodzaje grup społecznych.
- 2 Przerysuj tabelę do zeszytu i wpisz do odpowiednich kolumn podane niżej nazwy grup społecznych.
przyjaciele, klasa, partia polityczna, grupa koleżeńska, rodzina, drużyna piłkarska, fani zespołu muzycznego

Grupy formalne	Grupy nieformalne

- 3 Wyobraź sobie stadion piłkarski podczas meczu, na którym znajduje się duża zbiorowość ludzi. Wskaż możliwie jak najwięcej grup społecznych, które mogą się tam znajdować.
- 4 Podaj trzy przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie.
- 5 Podzielcie się na grupy i sformułujcie zasady, które – według was – powinny obowiązywać w idealnej grupie koleżeńskiej. Przedstawcie wnioski.

1.4. Konflikty społeczne i podejmowanie decyzji w grupie

Podejmij temat

- Przypomnijcie sobie sytuację, kiedy wasz zespół klasowy musiał podjąć ważną decyzję (np. dokąd pojeździecie na wspólną wycieczkę). Jak przebiegały rozmowy w klasie na ten temat? Czy mieliście odmienne zdania i czy łatwo było podjąć ostateczną decyzję?

Konflikty i sposoby ich rozwiązywania

Ludzie, jako istoty społeczne, na ogół lubią być w grupie, mogą bowiem łatwiej osiągać cele, współpracować, odpoczywać, spędzać wolny czas. Bywa jednak i tak, że w grupie powstają różne konflikty. Grupę tworzą ludzie o różnych charakterach, cechach osobowości, różnych stylach działania. To powoduje, że członkowie grupy często wchodzą ze sobą w konflikt. Co to oznacza?

Konflikt społeczny jest sytuacją, w której występuje niezgodność poglądów, interesów, celów. Osiągnięcie celu czy realizacja interesu jednej strony konfliktu wyklucza osiągnięcie celu przez drugą stronę. Konflikt wydaje się zatem czymś negatywnym. Nie zawsze jednak tak jest. Konflikt może bowiem uzmysłwić jego uczestnikom potrzebę wprowadzenia zmian, np. konieczność modyfikacji obowiązujących zasad czy zachowania ludzi.

Jak powstaje konflikt? Na ogół doprowadzają do niego złożone i różnorodne czynniki. Najczęściej należą do nich: rozbieżności w informacji o przedmiocie konfliktu (niedoinformowanie), negatywne praktyki komunikacyjne, dominacja negatywnych emocji, posługiwanie się **stereotypami** w ocenie innych ludzi, odmienne wartości i brak tolerancji na tę odmienność. Do konfliktu może też prowadzić poczucie niesprawiedliwości w dostępie do różnych dóbr, np. do władzy, dóbr materialnych, wolnego czasu.

Wymienione przyczyny mogą doprowadzić zatem do konfliktu zarówno między dużymi grupami społecznymi (np. konflikt międzynarodowy), jak i między małymi grupami oraz członkami tych grup. W każdym przypadku można wyróżnić cztery zasadnicze fazy konfliktu.

Fazy konfliktu.

W pierwszej fazie mamy do czynienia z demonstracją niezadowolenia obu stron, czasami jedna ze stron prowadzi negatywną komunikację, tj. poniża drugą stronę, formułuje oszczerstwa, zachowuje się nieetycznie. W fazie wybuchu konflikt ma ostry charakter, strony eksponują swoje racje, uznając je za jedynie

Konflikt społeczny – sytuacja, w której dochodzi do sprzeczności poglądów, interesów czy wartości osób lub grup współzależnych wobec siebie.

Stereotyp – uproszczona, utarta opinia na jakiś temat, często oparta na fałszywych sądach.

słuszne, i demonstrują chęć pokonania drugiej strony. Jest to faza pełna gorących i negatywnych emocji. Przybiera na sile wzajemna krytyka, mogą się pojawić nowe jego ogniska, czyli do pierwotnego przedmiotu konfliktu dołączają się nowe problemy. Jeśli konflikt dotyczy grup, to w tej fazie pojawiają się przywódcy każdej ze stron, zazwyczaj ludzie postrzegani jako autorytety. Faza ta może trwać dopóty, dopóki strony nie uświadomią sobie konieczności rozwiązania konfliktu.

W zależności od intensywności konfliktu, poziomu wzajemnej niechęci rozwiązywanie sytuacji konfliktowej przybiera różne formy. W dużych organizacjach najczęściej dochodzi do **negocjacji**. Negocjacje można rozumieć jako sekwencję wzajemnych działań, poprzez które strony dążą do osiągnięcia możliwie korzystnego rozwiązania. Dobre zakończenie negocjacji to takie, na które zgadzają się obie strony, a wynegocjowany układ jest trwały. Czasami potrzebna jest **mediacja**, czyli takie działanie, w trakcie którego osoba trzecia pomaga stronom we wzajemnej komunikacji, określeniu interesów i kwestii do dyskusji oraz dojściu do porozumienia. Bywa i tak, że konieczny jest **arbitraż**, czyli włączenie się do rozwiązania konfliktu bezstronnej osoby lub instytucji, która narzuca najkorzystniejsze – jej zdaniem – rozstrzygnięcie.

Negocjacje.

Mediacje.

Arbitraż.

Metody rozwiązywania konfliktów.

Konflikt interpersonalny – konflikt zachodzący między osobami lub grupami osób.

Sposoby postępowania w sytuacji konfliktowej.

Konflikt interpersonalny

Inaczej niż w przypadku konfliktów grupowych wygląda rozwiązywanie **konfliktu interpersonalnego**, zachodzącego między dwiema osobami. W takich przypadkach istotniejsza od negocjacji czy mediacji staje się szczerza **rozmowa**, konflikt bowiem ma głównie charakter komunikacyjny, więc jego rozwiązywanie też odnosi się do określonych zachowań komunikacyjnych.

Konflikty interpersonalne można rozwiązywać na różne sposoby. Można uznać, że konflikt jest nieważny i – zamiast rzeczowej rozmowy, która powinna doprowadzić do jego rozwiązania – świadomie inicjować rozmowę na inny temat, czasami bardzo odległy od problemu, wręcz abstrakcyjny (próbując się żartować lub wprost zaprzeczać, że dana sytuacja jest konfliktem). Taki sposób komunikowania się nazwać można **unieważnianiem konfliktu**.

Innym sposobem postępowania w konflikcie jest prezentowanie zachowań zaostrzających konflikt, czyli **podjęcie rywalizacji**. Dzieje się tak, gdy strony konfliktu wzajemnie obwiniają siebie za istniejącą sytuację, minimalizują własną odpowiedzialność, obrażają siebie, a nawet stosują groźby po to, aby rozstrzygnąć spór na swoją korzyść.

Kolejnym sposobem postępowania jest takie zachowanie, które prowadzi do rozwiązania konfliktu poprzez **pojednanie stron**. Polega ono na racjonalnej rozmowie, skoncentrowanej na przedmiocie sporu. Strony tego sporu rzeczowo wyjaśniają swoje stanowiska, zadają sobie liczne pytania, szukają

wspólnie rozwiązania problemu, rozumiejąc, że owo rozwiązanie jest wspólnym celem.

Rozwiązywanie konfliktów jest nieodłącznym elementem życia człowieka w społeczeństwie, gdyż konflikt jest nieuniknioną cechą funkcjonowania grup społecznych.

Podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji

Człowiek wiele razy styka się z dylematami, problemami, sytuacjami, które wymagają jakiegoś rozstrzygnięcia, opowiedzenia się za jednym z wariantów, za jakimś rozwiązaniem. Mowa tutaj o podejmowaniu decyzji, czyli dokonywaniu wyboru spośród co najmniej dwóch możliwości. Zatem istotą podejmowania decyzji jest wybór między różnymi rozwiązaniami.

Kiedy w zespole klasowym pojawia się sytuacja wymagająca podjęcia decyzji, poszukiwanie rozwiązań często ma formę burzy mózgów, która pozwala uczniom czynnie uczestniczyć w procesie decyzyjnym.

Krok po kroku

Jak podjąć trafną decyzję?

Podejmowanie decyzji jest procesem składającym się z następujących etapów:

1. Pojawienie się sytuacji wymagającej podjęcia decyzji.
2. Poszukiwanie informacji na dany temat (najlepiej w różnych źródłach).
3. Poszukiwanie rozwiązań poprzez stosowanie różnych metod (burza mózgów, kreatywne myślenie, mapa myśli, szukanie podobnych przykładów).
4. Ocena zaproponowanych rozwiązań według przyjętych wcześniej kryteriów.
5. Dokonanie wyboru.
6. Realizacja, wprowadzenie decyzji w życie.
7. Ocena trafności i efektów własnego wyboru.

Proces podejmowania decyzji można przedstawić za pomocą schematu – drzewa decyzyjnego. Gdy stoimy przed ważną i trudną decyzją, być może warto poddać ją podobnej analizie.

Decydent – osoba uprawniona do podejmowania decyzji.

Konsensus – zgodne stanowisko w jakiejś sprawie.

Kompromis – porozumienie osiągnięte w wyniku wzajemnych ustępstw.

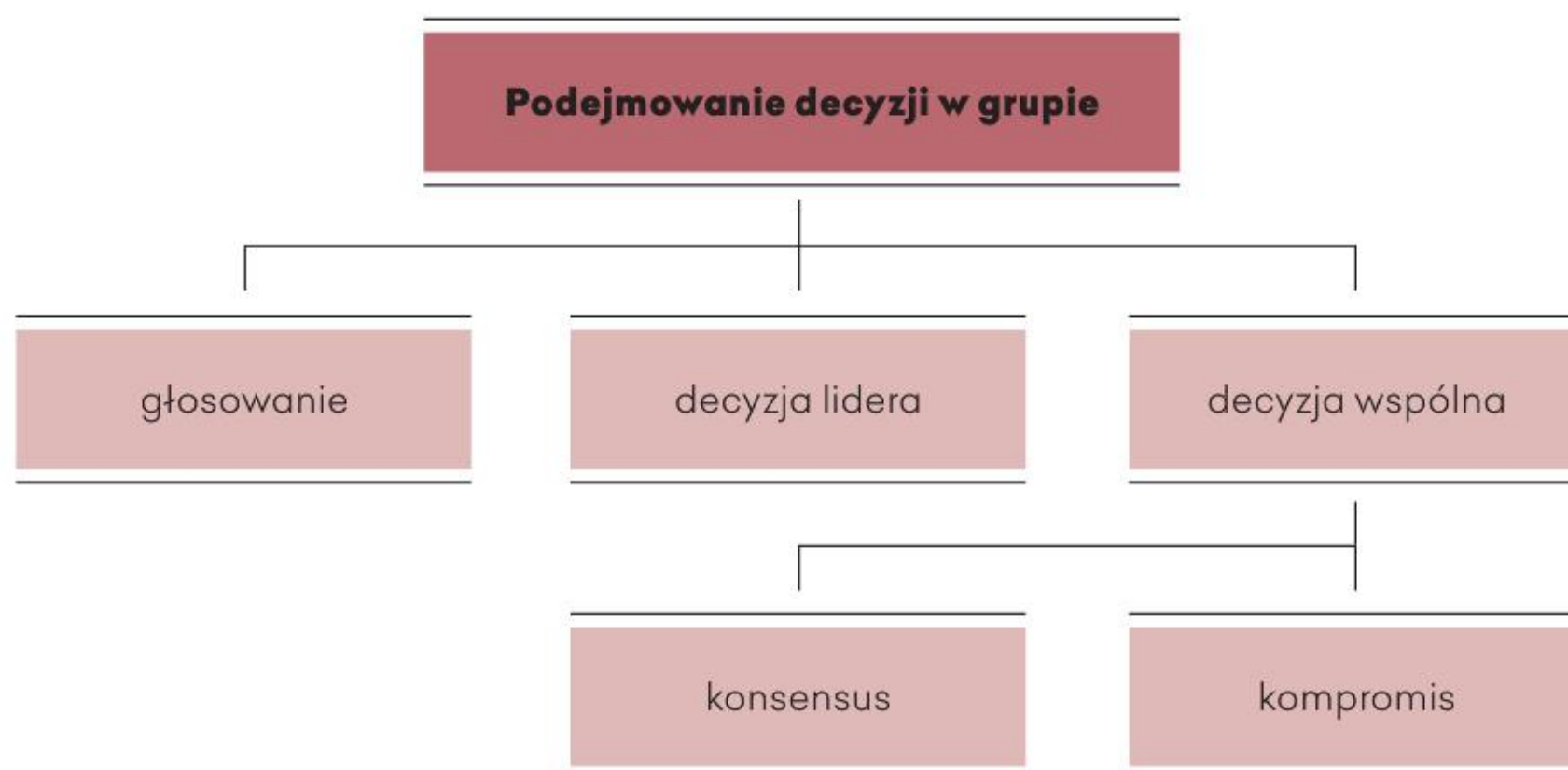
Klasa szkolna jest grupą, w której decyzje podejmowane są w różny sposób. Podaj przykłady sytuacji, kiedy w klasie: decyduje lider, przeprowadza się głosowanie, wspólnie osiąga się zgodę lub kompromis.

Tak określony proces decyzyjny powinien sprzyjać podjęciu optymalnej, czyli najlepszej z możliwych decyzji. Warto zwrócić uwagę na to, że każda faza wymaga sporego wysiłku intelektualnego, rozpoznawania przeszkód i ograniczeń oraz uwzględnienia ryzyka.

W trakcie podejmowania decyzji bierze się pod uwagę wartości i cele **decydenta**. Jeśli nie występuje spójność między wybranym rozwiązaniem a wartościami, prowadzi to do pojawienia się niepokoju co do podjętych decyzji. Ludzie zastanawiają się, czy nie warto było inaczej postąpić, np. kupić inny model telefonu, pojechać w inne miejsce na wypoczynek. Za własne decyzje człowiek sam odpowiada. A co z decyzjami zespołowymi?

W grupach społecznych wspólne podejmowanie decyzji jest sporym wyzwaniem. Decyzja o wycieczce szkolnej powinna być wspólna, a nie narzucona przez jedną osobę – lidera (np. dyrektora, wychowawcę, przewodniczącego klasy). Niewłaściwe wydaje się też podjęcie głosowania w tej sprawie, gdyż z projektu wspólnej wycieczki niezadowolona mogłaby pozostać część grupy. Wspólne podejmowanie decyzji wymaga szczerzej i otwartej komunikacji i osiągnięcia w jej wyniku porozumienia. Nie zawsze możliwy jest **konsensus**, który polega na wypracowaniu wspólnego stanowiska przez wszystkich i dla wszystkich członków społeczności. Osiągnięcie powszechnej zgody to proces trudny, wymaga bowiem dobrych stosunków, wzajemnego zaufania i szacunku w grupie. Porozumienie takie często bywa zatem **kompromisem** między różnymi oczekiwaniami.

Kompromis jest możliwy wówczas, gdy wszystkie zainteresowane strony chcą dobrowolnie do niego dążyć. Ponadto strony powinny zaakceptować fakt, że z kompromisem wiążą się pewne ustępstwa i pewne korzyści, które wzajemnie powinny się równoważyć. To optymalne rozwiązanie nie zawsze jest możliwe, jak choćby w świecie polityki, kiedy w państwie demokratycznym o wielu ważnych sprawach decyduje głosowanie (parlament) lub wybrany lider (prezydent, premier). Niemniej wspólne podejmowanie decyzji będzie sprzyjało kształtowaniu się satysfakcji członków grupy.

Metody podejmowania decyzji zespołowych.

W skrócie

- Konflikt jest nieodłącznym elementem funkcjonowania człowieka w grupach, przy czym może mieć zarówno negatywne, jak i pozytywne skutki.
- Najlepszym sposobem rozwiązywania konfliktów interpersonalnych jest szczerza rozmowa. W większych grupach konflikty mogą być bardziej złożone, potrzebne są więc negocjacje, mediacje, a czasem nawet arbitraż.
- Wyzwaniem dla grup społecznych jest podejmowanie wspólnych decyzji, kiedy dochodzi do zderzania się różnych racji, poglądów, odmiennych zdań poszczególnych członków grupy.
- Wspólne podjęcie decyzji poprzez wypracowanie konsensusu lub kompromisu prowadzi do zadowolenia członków danej grupy.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień, a następnie scharakteryzuj sposoby rozwiązywania konfliktów.
- 2 Podaj przykład konfliktu, którego rozwiązanie może przynieść pozytywne skutki.
- 3 Podaj najważniejszą – według ciebie – wadę i zaletę każdego z wymienionych sposobów podejmowania decyzji w grupie.
 - głosowanie
 - decyzja lidera
 - kompromis (porozumienie)
 - konsensus (zgoda)
- 4 Wyobraź sobie, że bliski (bliska) kolega (koleżanka) poprosił (poprosiła) cię o niedozwoloną pomoc na sprawdzianie z wiedzy o społeczeństwie. Znalazłeś się w sytuacji wymagającej podjęcia decyzji. Przygotuj schemat drzewa decyzyjnego do przedstawionej sytuacji. Skorzystaj z ilustracji ze strony 21.
- 5 Podzielcie się na grupy i sformułujcie po trzy pozytywne i negatywne wnioski dotyczące wpływu konfliktów na grupę lub jednostkę. Przedstawcie je na forum klasy.
- 6 Wyobraźcie sobie sytuację, kiedy wasza klasa zmuszona jest podjąć decyzję, dokąd pojedzie na wycieczkę klasową. Podzielcie się na grupy zwolenników:
 - a) wyjazdu do kompleksu rekreacyjnego z basenem i ścianą wspinaczkową,
 - b) rajdu pieszego połączonego z ogniskiem i grą terenową w paintball,
 - c) wycieczki do kina, pizzerii oraz do kręgielni.

Przygotujcie argumenty do negocjacji, które przekonałyby zwolenników innego pomysłu, a następnie przeprowadźcie takie negocjacje. Czy łatwo było w tej sytuacji osiągnąć porozumienie?

Jak myślisz, który ze sposobów podejmowania decyzji stosowany jest najczęściej w przypadku grup ukazanych na powyżej zamieszczonych zdjęciach?

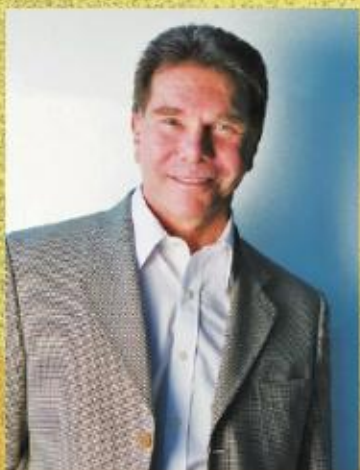

Wywieranie wpływu na ludzi

Psychologia społeczna

Wpływ społeczny to oddziaływanie innych osób (także wyobrażanych sobie) na myśli, uczucia i zachowania jednostki. Zagadnieniem wywierania wpływu zajmuje się **psychologia społeczna**. Jest to dziedzina nauki z pogranicza psychologii i socjologii. Bada ludzką psychikę i zachowania ludzi w sytuacjach społecznych.

Wykorzystywana umiejętnie psychologia społeczna potrafi wywierać w dużej mierze skuteczny wpływ na społeczność, która z kolei kształtuje otaczającą nas rzeczywistość. Korzystają z niej politycy, kierownicy i dyrektorzy, prawnicy, sprzedawcy, negocjatorzy, specjaliści od reklamy, trenerzy sportowi, nauczyciele itd.

Robert Cialdini
ur. 1945 r.

Sześć zasad wywierania wpływu

Amerykański psycholog **Robert Cialdini** (czyt. czialdini), autor słynnej publikacji „Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka”, którą można znaleźć w całości w internecie, po ponad 15 latach naukowych badań wyliczył sześć podstawowych społecznych i psychicznych zasad wywierania wpływu na innych, które pozostają aktualne do dziś.

Podstawowe zasady wywierania wpływu na innych ludzi

1. Wzajemność

Jeśli ktoś zrobił dla nas coś dobrego, odwzajemnimy się tym samym.

2. Dowód społeczny

Jeżeli inni ludzie robią coś w dany sposób, oznacza to, że ten sposób jest właściwy i my również będziemy tak to robić.

3. Sympatia

Jeżeli kogoś lubimy, chętniej spełniamy jego prośbę.

4. Autorytet

Jeżeli ktoś jest dla nas autorytetem, bardziej prawdopodobne jest, że spełnimy jego prośbę.

5. Zaangażowanie i konsekwencja

Jeżeli w coś się zaangażowaliśmy, będziemy kontynuowali to działanie, ponieważ zależy nam, by postrzegano nas jako osoby konsekwentne.

6. Niedostępność

Gdy uważamy coś za rzadkie lub trudno osiągalne, zakładamy, że jest dobre.

Podstawowe zasady wywierania wpływu na innych ludzi.

Jak zmienić postawy dużej grupy osób?

Wpływanie i uleganie wpływom może mieć zarówno charakter nieświadomy, np. podczas naśladowania kogoś, jak i w pełni zamierzony, np. w sytuacjach manipulacji społecznych stosowanych w reklamach oraz w kampaniach wyborczych. W przemówieniach polityków czy przekazach reklamowych mamy do czynienia z **komunikatem perswazyjnym**, w którym istotne są przede wszystkim trzy czynniki:

Perswazja – namawianie do czegoś lub odradzanie komuś czegoś przy pomocy odpowiednich argumentów.

Duże znaczenie ma, kim jest nadawca komunikatu – czy jest osobą budzącą zaufanie, czy dobrze się prezentuje. Istotne jest, co mówi – czy przedstawia tylko swój punkt widzenia, czy także drugiej strony. W procesie komunikacji ważne jest też, czy odbiorcy są zainteresowani i skupieni na temacie, czy komunikat ma dla nich osobiste znaczenie.

Kiedy byłem młodszy i piłem mleko, nie miałem pojęcia, że pomaga mi ono budować zdrowe kości. Po prostu lubiłem jego smak. Piłem je i urosłem trochę większy niż inni. Teraz, gdy podczas meczu zablokuję swojego przeciwnika, tylko się uśmiecham. **Mleko rządzi!**

Zadanie

Jak myślisz, jakie elementy perswazji użyte zostały na widocznej powyżej reklamie społecznej?

Czy komunikaty wzbudzające strach są skuteczne?

W Polsce od 2016 r. na opakowaniach wyrobów tytoniowych obecne są graficzne komunikaty społeczne – opatrzone komentarzem drastyczne zdjęcia przedstawiające negatywne konsekwencje palenia. Jak wykazały badania, komunikaty takie wywierają skuteczny wpływ na postawy ludzkie, jeśli towarzyszy im informacja, jak poradzić sobie z danym problemem i zredukować lęk.

Podsumowanie działu 1.

1 Wyjaśnij podane pojęcia.

proces socjalizacji

piramida Maslowa

konflikt interpersonalny

postawa konformistyczna

2 Do podanych pojęć dopasuj odpowiednie wyjaśnienia.

• komunikacja niewerbalna	a) wymiana informacji, uczuć i emocji między co najmniej dwiema osobami
• komunikacja werbalna	b) inaczej mowa ciała, czyli mimika, gesty, ton głosu itd.
• komunikacja społeczna	c) komunikowanie się za pomocą słów

3 Podaj po dwa przykłady grup społecznych, które można określić jako:

- grupa mała, nieformalna, pierwotna,
- grupa duża, nieformalna, pierwotna,
- grupa mała, formalna, wtórna,
- grupa duża, formalna, wtórna.

4 Do każdej z podanych sytuacji konfliktowych dobierz jeden z zapisanych w nawiasie sposobów jej rozwiązania (mediacje, negocjacje, arbitraż, rozmowa).

- Tata wysłuchał argumentów zwaśnionego rodzeństwa i zdecydował, że Antek wyniesie śmieci i wyprowadzi psa na spacer, gdyż Julka ma jutro bardzo ważny sprawdzian z matematyki.
- Pani Nowak – szkolny pedagog – przekonała skłócone koleżanki, aby ponownie porozmawiały o sytuacji, która miała miejsce w piątek na boisku szkolnym. Zaproponowała spotkanie w swoim gabinecie.
- Strona rządowa przybyła na spotkanie z przedstawicielami strajkujących, aby zasiąść do wspólnych rozmów w sprawie żądanych podwyżek.
- Adam i Ryszard podczas przerwy kawowej w pracy wyjaśnili sobie wczorajsze nieporozumienia związane z zamówieniami firmy.

5 Określ, czy poniższe zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- W grupie społecznej realizującej wspólne zadania niepożądanym zjawiskiem jest próżniactwo społeczne.
- Jednostka, funkcjonując w grupie koleżeńskej, nie powinna nigdy przyjmować postawy asertywnej, gdyż może narazić się na odrzucenie przez grupę.
- Kompromis to negatywny sposób osiągania wspólnej decyzji, bo wymusza na nas rezygnację z twardego stanowiska.
- Jedną z podstawowych przyczyn konfliktów interpersonalnych jest niewłaściwa komunikacja międzyludzka.

6 Sformułuj pięć zdań na temat tego, jak mógł przebiegać konflikt w zilustrowanych poniżej sytuacjach. Uwzględnij fazy: powstania, wybuchu, przebiegu i rozwiązania konfliktu.

2. Rodzina, edukacja i praca

1. Określ na podstawie ilustracji, jakie elementy są ważne dla prawidłowego funkcjonowania współczesnej rodziny.
2. Jak myślisz, w jakim stopniu doświadczenia nabyte przez ucznia w społeczności szkolnej pomagają w życiu dorosłym?
3. Co jest potrzebne człowiekowi do zrealizowania wyznaczonych celów życiowych?

2.1. Rodzina jako grupa społeczna

Podejmij temat

Przyjrzyj się zdjęciom i powiedz, dlaczego rodzina jest ważną grupą społeczną.

Powinowactwo – więź rodzinna, która powstała na skutek zawarcia małżeństwa. Powinowaci to zarówno sami małżonkowie, jak i rodzice oraz rodzeństwo drugiego z małżonków.

Norma społeczna – zasada, reguła określająca, jak w różnorodnych sytuacjach życiowych powinien zachować się każdy członek danej grupy społecznej. Normy społeczne mogą mieć charakter formalny (są jasno skodyfikowane i spisane) lub nieformalny (obowiązują w sposób zbliżony do obyczaju).

Normy

Rodzina jest wyjątkową grupą społeczną, ponieważ więzi, które ją tworzą i wzmacniają, mają charakter osobisty, emocjonalny, na ogół pełen serdeczności i wzajemnego wsparcia.

Rodzinę tworzą małżonkowie, ich dzieci, dziadkowie oraz inni krewni i **powinowaci**. Rodzina jest grupą małą, ponieważ jej członkowie znają się osobiście, wzajemnie na siebie oddziałują, kontaktując się stale (bliższa rodzina) oraz względnie stale (dalsza rodzina). Należy przy tym pamiętać, że rodzina to grupa dynamiczna, zmieniająca się w czasie. Analiza cyklu życia rodzinnego wskazuje, że rodzina naturalnie się rozrasta (narodziny potomstwa) i kurczy (dzieci dorastają, zakładają własne rodziny).

Rodzina jest miejscem socjalizacji pierwotnej, tzn. uczenia się przez dzieci funkcjonowania w społeczeństwie, a w szczególności kształtowania **norm społecznych**, wartości, a także tradycji (zwyczajów i obyczajów) oraz kultury. Jest to pierwsze miejsce, w którym dzieci uczą się rozmaitych ról społecznych – tych, które mogą pełnić aktualnie (np. rola kolegi, przyjaciela), a także tych, które będą pełnić w przyszłości (np. rola rodzica, rola zawodowa). Uczą się także wielu społecznie aprobowanych zachowań, zgodnych z przyjętymi przez społeczeństwo regułami. Normy, o które tu chodzi, mogą być włączone w osobisty zestaw norm, ze względu na uznanie ich za słuszne.

Socjalizacja pierwotna w rodzinie.

Na ogół w rodzinie, a także w społeczeństwie, uznawane są **normy: odpowiedzialności** oraz **wzajemności**. Dzieci uczą się odpowiedzialności za innych, często słabszych, młodszych (np. za rodzeństwo), a także za własne postępowanie. Przejawem odpowiedzialności mogą być zachowania prospołeczne, czyli pomaganie innym w różnych możliwych zakresach, stosownie do umiejętności, możliwości i wieku. Rodzice powinni sprzyjać kształtowaniu takich zachowań, dawać przykład poprzez zaangażowanie się w akcje pomocowe, działania charytatywne czy w aktywność społeczną. W rodzinie dzieci uczą się też normy wzajemności – odpowiadania na zachowania innych. Odwzajemnianie życzliwość, grzeczność, uprzejmość przyczyniają się do budowania dobrego klimatu emocjonalnego w rodzinie, z czym wiąże się postrzeganie rodziny jako miejsca bezpiecznego i przyjaznego.

Rodzina jest miejscem przekazywania także wielu innych norm. Mają one charakter:

- **obyczajowy** – wyznaczone są przez dobry obyczaj (np. ustępowanie miejsca osobom starszym),
- **religijny** – obowiązują wyznawców danej religii (np. obowiązek postu w wyznaczone dni),
- **moralny** – są fundamentem stosunków międzyludzkich (np. brak akceptacji dla zabójstwa, kradzieży),
- **prawny** – są przepisami prawa, za ich nieprzestrzeganie grożą sankcje, czyli kary (np. za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu grozi utrata prawa jazdy).

Każdy z tych systemów normatywnych jest specyficzny. Najczęściej są one **komplementarne** wobec siebie, co oznacza, że są ze sobą powiązane, uzupełniają się, często wzmacniają.

Przestrzeganie norm wzajemności i odpowiedzialności buduje właściwe relacje w rodzinie.

Komplementarny – wzajemnie się uzupełniający.

Wartości – wszystko to, co jest dla człowieka cenne, co stanowi cel ludzkich dążeń, wpływa na ludzkie zachowania.

Hierarchia – tu: kolejność rzeczy, zagadnień, ustalony porządek (według jakiegoś kryterium, np. kryterium ważności).

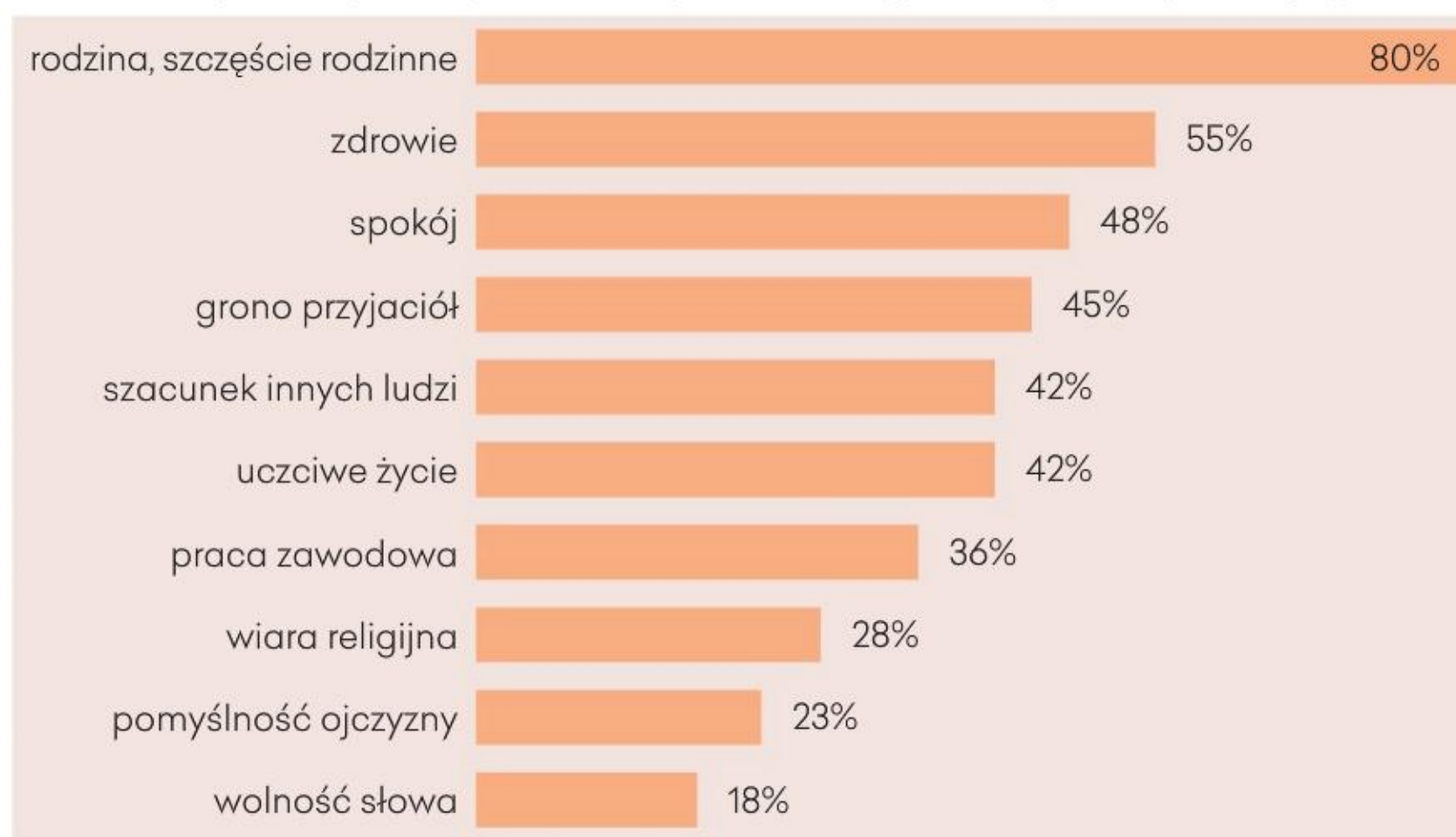
Przeanalizuj podany wykres i spróbuj ułożyć własną hierarchię składającą się z dziesięciu wartości. Wykorzystaj też przykładowe wartości podane w tym podrozdziale.

Wartości

Dzieci, będąc członkami rodziny, uczą się, zarówno przez obserwację życia rodzinnego, jak i przez dyskusje z rodzicami, oceniać różne zachowania i zjawiska, najczęściej w kategoriach: dobre – złe, właściwe – niewłaściwe, moralne – niemoralne, poszukują tzw. złotego środka. Odwołują się do przeciwstawnych ocen, wyważonych racji. Rodzina jest miejscem przekazywania **wartości**, czyli tego, co jest najważniejsze w życiu człowieka i społeczeństwa. Przyjęte jest hierarchiczne ujmowanie wartości. Oznacza to, że w rodzinie ukształtowana jest jakaś **hierarchia** wartości – od najważniejszych do mniej ważnych. Wartościami mogą być: zdrowie, rozwój, samorealizacja, praca, sprawiedliwość, podróże, wykształcenie, dobro ojczyzny, bezpieczeństwo osobiste i finansowe, szczęście, spokój, relacje z bliskimi, pieniądze, sport i wiele innych. Można zauważyć, że wśród przykładowo wymienionych wartości są takie, które można zaliczyć do wartości materialnych, i takie, które są niematerialne. W poszczególnych rodzinach układ wartości jest różny, co innego uznają one za ważne i cenne. Układ ten może ulegać zmianie, gdyż różne sytuacje życiowe mogą się przyczyniać do uznania innej hierarchii wartości.

Najważniejsze wartości w życiu Polaków

(wartości najczęściej wskazywane w odpowiedzi na pytanie o pięć najważniejszych)

Źródło: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). Badanie przeprowadzone w lutym 2019 r.

Wartości wspomagają podejmowanie decyzji i formułowanie celów, stanowią bowiem swego rodzaju drogowskaz, zgodnie z którym człowiek może rozwijać się, działać. Rozbieżność celów i wartości prowadzi do dyskomfortu psychicznego i jest źródłem napięć, niepokoju, czasami skutkuje podejmowaniem niewłaściwych decyzji. Warto zatem dyskutować o wartościach, kształtować je w zgodzie z własnymi działaniami, zaś działania i decyzje opierać na wartościach. Należy zauważyć, że funkcjonowanie rodziny na podstawie przyjętych wartości sprzyja jej stabilizacji, a także rozwojowi w różnych wymiarach: kulturowym, emocjonalnym, edukacyjnym, materialnym i innym.

Prawa i obowiązki w rodzinie

Członkowie rodziny mają swoje prawa i obowiązki. Prawa i obowiązki członków rodziny są ujęte w różnych, wzajemnie się uzupełniających, aktach prawnych, np. w **Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym**. **Kodeks** ten reguluje kwestie związane z małżeństwem i rodziną. Szczegółowo odnosi się do różnorodnych spraw i problemów związanych z funkcjonowaniem rodzin oraz sprawowaniem przez nie opieki nad małoletnimi. Na przykład omówione są tam sprawy dotyczące władzy rodzicielskiej (przysługiwanie, ograniczenie, zawieszenie, pozbawienie władzy), związane ze sprawowaniem opieki w rodzinach niepełnych, dotyczące opłat na utrzymanie dzieci i wiele innych. Kodeks stanowi też, że *Rodzice [...] obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka, przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień* (Art. 96. § 1).

Nie zawsze jednak rodziny funkcjonują prawidłowo. Zauważyć trzeba, że w tzw. rodzinach **dysfunkcyjnych** procesy socjalizacji zakłócone są przez różne czynniki. Najczęściej należą do nich alkoholizm jednego rodzica lub dwojga rodziców, a także przemoc – fizyczna i psychiczna.

Prawa i obowiązki dzieci w rodzinie

Szczególne prawa przysługują w rodzinie jej najmłodszym członkom – dzieciom. W Polsce obowiązuje **Konwencja o prawach dziecka**, przyjęta i **ratyfikowana** przez większość krajów świata.

Konwencja o prawach dziecka zobowiązuje państwa-sygnatariuszy do przestrzegania praw młodych ludzi. Stanowi podstawę przepisów prawnych opracowywanych w poszczególnych krajach. Konwencja w wielu miejscach odnosi się do rodziny. Mówi, że jest ona najlepszym środowiskiem wychowania dziecka, a państwo powinno ją w tym procesie wspierać, a nie wyręczać.

Każda rodzina tworzy własny niepisany katalog praw i obowiązków, w którym uwzględnia się rolę dzieci. Nie może on być sprzeczny z ogólnie przyjętymi normami społecznymi, a także z regulacjami prawnymi.

Prawa dziecka w rodzinie	Obowiązki dziecka w rodzinie
• prawo do wychowywania się w rodzinie i styczności z matką i ojcem, • prawo do zachowania własnej godności, wolności i nietykalności osobistej, • prawo do nauki i rozwoju, wsparcia i zrozumienia w rodzinie, prawo do wypoczynku i czasu wolnego, nieskrępowanego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym	• szacunek dla rodziców i posłuszeństwo wobec nich, • pomoc we wspólnym gospodarstwie domowym, adekwatna do sił fizycznych i duchowych, • dbałość o przestrzeganie zasad współżycia rodzinnego, • zachowanie ładu i porządku w mieszkaniu, • odpowiedzialność za własne życie i zdrowie oraz rozwój psychofizyczny

Podstawowe prawa i obowiązki dziecka w rodzinie.

Kodeks – usystematyzowany zbiór przepisów prawnych, najczęściej dotyczących jednej dziedziny prawa.

Dysfunkcyjny – funkcjonujący w sposób niewłaściwy.

Konwencja – umowa międzynarodowa zawierająca konkretne ustalenia w jakiejś sprawie.

Ratyfikacja – zatwierdzenie umowy międzynarodowej przez upoważniony do tego organ państwowy.

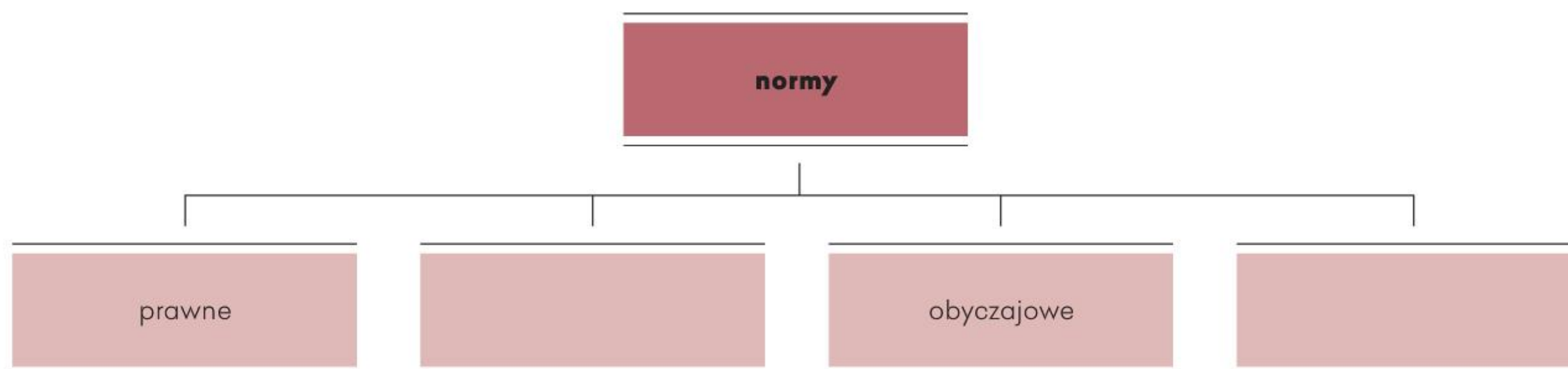
Na straży praw dziecka w Polsce stoi **Rzecznik Praw Dziecka**. Głównym zadaniem Rzecznika jest podejmowanie działań na rzecz zapewnienia dzieciom prawa do życia i ochrony zdrowia, do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, prawa do nauki.

W skrócie

- Rodzina to miejsce naszego wzrastania, uczenia się odpowiedzialności, uzyskiwania dojrzałości – społecznej i emocjonalnej.
- W rodzinie zachodzi proces socjalizacji pierwotnej człowieka, podczas którego dziecko przyswaja podstawowe normy społeczne (zasady postępowania), a także kształtuje swój system wartości.
- Każdy członek rodziny ma wobec niej jakieś powinności, na miarę swoich możliwości, a także przysługują mu w rodzinie prawa. W Polsce stanowi o tym Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
- Szczególną ochroną prawną objęte są w rodzinie dzieci. Na straży ich praw, spisanych w Konwencji o prawach dziecka, stoi w Polsce instytucja Rzecznika Praw Dziecka.
- Każdy członek rodziny – bliższej i dalszej – powinien szanować prawa jej członków, wypełniać swoje obowiązki i budować przyjazną atmosferę.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, na czym polega norma odpowiedzialności i norma wzajemności.
- 2 Przerysuj do zeszytu, a następnie uzupełnij poniższy schemat – podaj po dwa przykłady (inne niż w tym podrozdziale) każdego rodzaju norm obowiązujących w twoim najbliższym otoczeniu.

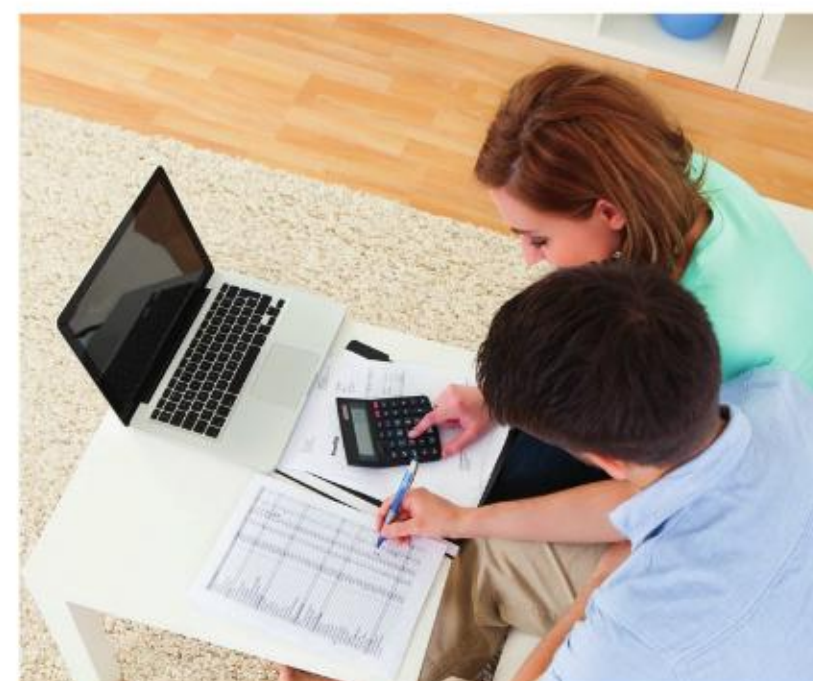
- 3 Wymień pięć obowiązków, które masz do wypełnienia w swojej rodzinie.
- 4 Jakie wartości są ważne w twojej rodzinie? Przygotuj prezentację w formie plakatu lub mapy myśli.
- 5 Podzielcie się na grupy i wynotujcie pięć praw i pięć obowiązków rodziców w rodzinie. Porównajcie efekty pracy wszystkich grup.
- 6 Zastanów się, czy są sytuacje, w których świadomie kwestionujesz normy obowiązujące w twojej rodzinie, ponieważ myślisz, że ograniczają one twoją wolność, co prowadzi czasem do konfliktu z rodzicami. Zapisz swoje refleksje na ten temat. Praca nie powinna zająć mniej niż jedną stronę formatu A5.

2.2. Ekonomia na co dzień

Podejmij temat

Jak myślisz, czy z punktu widzenia ekonomicznego możliwe jest zaspokojenie wszystkich potrzeb rodziny?
Czy łatwo jest zaplanować wydatki na wszystkie potrzeby, np. czteroosobowej rodziny w jednym roku?

Gospodarstwo domowe

Gospodarstwo domowe tworzą osoby, które wspólnie zamieszkują, łącząc swój majątek i dochody. Najczęściej jest to najbliższa rodzina, jednak wiele gospodarstw domowych prowadzonych jest przez osoby mieszkające i gospodarujące samodzielnie. Gospodarstwo domowe jest najmniejszą jednostką **ekonomiczną** w państwie, a jego celem jest właściwe zarządzanie i gospodarowanie dostępnymi zasobami (pieniądze, rzeczy, ręce do pracy, wiedza, zdolności) tak, aby zaspokajać różnorodne potrzeby jego członków.

Gdy gospodarujemy ograniczonymi zasobami, musimy pamiętać, że nie jest możliwe zaspokojenie wszystkich potrzeb jednocześnie, stąd konieczne jest dokonywanie **racjonalnych** wyborów i, co za tym idzie, godzenie się z konsekwencjami tych wyborów. Na przykład ograniczona ilość pieniędzy zmusza nas często do kupienia jednej rzeczy i odłożenia w czasie zakupu innej. Warto dodać, że każde gospodarstwo domowe w tej sytuacji może kierować się różnymi kryteriami podczas podejmowania decyzji o zakupie.

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Zaspokajanie potrzeb członków gospodarstwa domowego dokonuje się poprzez **konsumpcję**, czyli zakup dóbr lub usług, które są użyteczne, często niezbędne, dostarczają nam satysfakcji, przyjemności, korzyści. Aby gospodarstwo domowe mogło wypełniać swoją podstawową funkcję ekonomiczną, musi dysponować odpowiednimi środkami finansowymi, które pochodzą z osiągniętych dochodów lub oszczędności.

Na ogół głównym źródłem dochodów jest wynagrodzenie za pracę najemną, wykonywaną w jakiejś firmie, instytucji. Rodzice mogą też prowadzić własną działalność gospodarczą – są wówczas mniejszymi lub większymi przedsiębiorcami. Wraz z podstawową rodziną mogą mieszkać dziadkowie,

Ekonomia – nauka społeczna o gospodarowaniu; dziedzina wiedzy zajmująca się analizą procesów gospodarczych.

Racjonalny – oparty na logicznym rozumowaniu, przemyślany.

Konsumpcja – tu: wydatki gospodarstw domowych na zakup dóbr i usług potrzebnych do zaspokajania potrzeb.

których źródłem dochodu jest najczęściej emerytura, czyli świadczenie pieniężne wypłacane po przekroczeniu tzw. wieku produkcyjnego (pełnej zdolności do pracy). Innym rodzajem dochodów może być renta inwalidzka. Pobierają ją osoby, które stały się niezdolne do pracy w wyniku choroby bądź wypadku. Jeszcze innym – dochody z posiadanego majątku, np. odsetki kapitałowe, wpływy z wynajmu lub sprzedaży.

Istotnym źródłem dochodów rodzin są też świadczenia rodzinne, w tym na przykład: zasiłek rodzinny, dodatki do zasiłku rodzinnego, jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka, miesięczne świadczenie wychowawcze na każde dziecko. Ponadto w Polsce jest wiele innych świadczeń realizowanych przez państwo: zasiłki dla bezrobotnych, stypendia na kontynuowanie nauk itp.

Wskaż dwa najważniejsze źródła dochodów przeciętnego gospodarstwa domowego w Polsce w 2017 r.

Struktura miesięcznych dochodów przeciętnego gospodarstwa domowego w przeliczeniu na 1 osobę (dane z 2017 r.)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny (GUS).

* dochody z własności, dochody z wynajmu nieruchomości oraz pozostałe dochody

Funkcjonowanie przeciętnego gospodarstwa domowego związane jest z szeregiem wydatków, które najogólniej można sklasyfikować w następujący sposób:

- wydatki stałe – opłacanie czynszu, prądu, gazu, wody, telefonu, internetu, ewentualnie spłaty kredytu, opłaty za przejazdy (paliwo, bilet miesięczny), koszt zajęć dodatkowych dla dzieci,
- wydatki przewidywalne – pieniądze przeznaczone na jedzenie, środki czystości, rozrywki, wycieczki szkolne, uroczystości rodzinne, podróże, planowane zakupy,
- wydatki niespodziewane – związane z sytuacjami nagłymi, nieprzewidywalnymi (np. choroba, awaria techniczna, klęska żywiołowa).

Wymień dwie najważniejsze grupy wydatków przeciętnego gospodarstwa domowego w Polsce w 2017 r.

Struktura miesięcznych wydatków przeciętnego gospodarstwa domowego w przeliczeniu na 1 osobę (dane z 2017 r.)

Źródło: GUS.

Budżet domowy

Członkowie gospodarstw domowych dokładają wszelkich starań, aby dochody i wydatki bilansowały się, tzn. aby istniała względna równowaga między nimi. **Budżet domowy**, czyli plan finansowy zawierający wszystkie dochody i wydatki w określonym czasie (miesiąc, rok), to podstawa ekonomicznych decyzji członków gospodarstwa domowego. Kiedy zsumowane wydatki przewyższają dochody, pojawia się **deficyt budżetowy** popularnie zwany dziurą budżetową. Ponieważ zwiększenie dochodów, np. przez podjęcie dodatkowej pracy, nie zawsze jest możliwe, najlepszym sposobem likwidacji deficytu jest zmniejszenie wydatków. Należy przy tym pamiętać, że redukcja wydatków stałych będzie bardzo trudna w realizacji, a zatem pozostaje właściwie możliwość ograniczenia wydatków planowanych, ale nie koniecznych. Inną możliwością, z której korzystają czasem gospodarstwa domowe w sytuacji deficytu budżetowego, jest pożyczanie pieniędzy od znajomych lub zaciągnięcie pożyczki w banku. W tym ostatnim przypadku trzeba pamiętać, aby w następnym budżecie uwzględnić konkretną kwotę przeznaczoną na spłatę raty pożyczki wraz z dodatkowymi odsetkami.

Relacje między dochodami a wydatkami budżetowymi.

Utrzymanie równowagi budżetowej wymaga zatem racjonalnego planowania wydatków. Ponadto dobre planowanie oznacza też realną szansę na uzyskanie nadwyżki budżetowej i wprowadzenie systemu oszczędności zależnych od możliwości finansowych gospodarstwa domowego.

Oszczędzanie pieniędzy

Pieniądze, będące podstawą budżetu domowego, nie są celem samym w sobie, ale są środkiem do realizacji domowych planów, inwestycji, do których zaliczymy przede wszystkim wyjazdy, budowy, remonty oraz zakup samochodów i sprzętów RTV i AGD.

Oszczędzanie pieniędzy z pewnością pozwala skuteczniej urzeczywistniać te zamierzenia, pomaga także łagodzić negatywne skutki np. utraty pracy czy zdarzeń losowych zaistniałych w życiu danej rodziny.

Gromadzenie nadwyżki budżetowej w domu nie jest dobrym sposobem na oszczędzanie, gdyż wówczas pieniądze nie pracują, nie dają żadnego zysku. Dysponując nawet niewielkimi środkami finansowymi, warto wykorzystać sposoby, które pomnożą nasze oszczędności. Najpopularniejsze z nich to:

Budżet (wymawiaj: bud-żet lub budż-żet) – planowane dochody i wydatki w danym czasie.

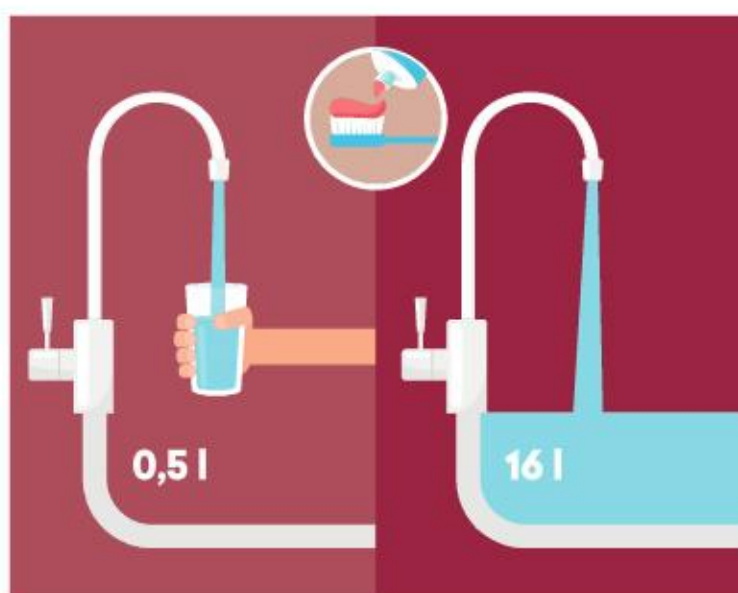
Deficyt – niedobór, niewystarczająca ilość czegoś.

Ciekawe!

Popularną metodą łatania dziury w budżecie domowym jest tzw. chwilówka, krótkoterminowa pożyczka w kwocie kilku-kilkunastu tysięcy złotych, udzielana przez instytucje pozabankowe szybko, bez wymogów narzucanych przez banki.

Czy gromadzenie pieniędzy w skarpecie to dobry sposób oszczędzania? Uzasadnij odpowiedź.

Odpowiedzialne zużycie wody, podczas np. mycia zębów, to nie tylko właściwa postawa ekologiczna, ale także oszczędzanie pieniędzy.

- lokata bankowa – wpłacenie pieniędzy na określony czas, a po jego upływie ich wypłacenie wraz z odsetkami, które stanowią zysk,
- konto oszczędnościowe – wpłacenie pieniędzy na określone konto, które daje niewielki, ale systematyczny zysk i – w odróżnieniu od lokaty – pozwala na podjęcie pieniędzy w dowolnym momencie, bez straty odsetek,
- fundusz inwestycyjny – wpłacenie pieniędzy na zbiorowy fundusz zarządzany przez specjalistów, którzy inwestują i pomnażają powierzony im kapitał.

Oszczędzanie to nie tylko mądre inwestowanie nadwyżki finansowej, ale także odpowiedzialne wykonywanie zwykłych, codziennych czynności, które dotyczą każdego członka rodziny. Ograniczanie poboru wody, gaszenie światła, rozsądne zakupy (np. żywności czy ubrań) też pozwalają zaoszczędzić pieniądze.

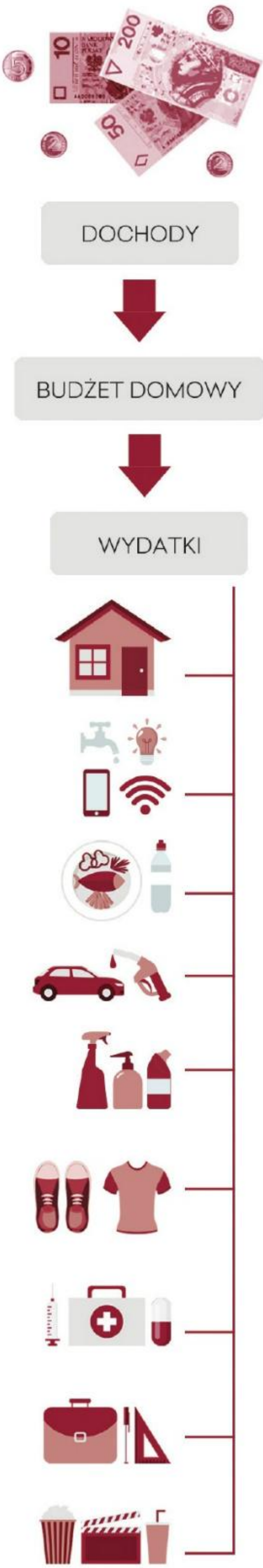
W skrócie

- Gospodarstwo domowe, które tworzy najczęściej jedna rodzina, jest podstawową komórką życia ekonomicznego w państwie.
- Działalność gospodarstwa domowego koncentruje się wokół zaspokajania różnorodnych potrzeb jego członków, co wiąże się z racjonalnym gospodarowaniem dostępnymi zasobami.
- Wszystkie dochody i wydatki poszczególnych osób w gospodarstwie domowym składają się na budżet domowy, a jego właściwe planowanie zapewnia stabilność finansową i bezpieczną przyszłość tych gospodarstw.
- Racjonalne zarządzanie nadwyżką budżetową pozwala odłożyć pieniądze na inwestycje lub nieoczekiwane wydatki.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień podstawowe dochody i wydatki gospodarstw domowych.
- 2 Podaj trzy argumenty przemawiające za stwierdzeniem, że warto planować budżet domowy.
- 3 Powiedz, czy poniższe zdania są prawdziwe, czy fałszywe.
 - a) Gospodarstwo domowe to grupa osób wspólnie zamieszkujących i gospodarujących.
 - b) Koszty przeznaczone na kino, teatr, basen, hotel, restaurację zaliczamy do wydatków stałych.
 - c) Tak zwana dziura w budżecie gospodarstwa domowego pojawia się wówczas, gdy dochody przekraczają wydatki.
 - d) Założenie lokaty bankowej może przynieść dodatkowe zyski w odróżnieniu od przechowywania oszczędności w domu.
- 4 Rozwiń myśl zawartą w sentencji: „Zrobić budżet to wskazać swoim pieniądзом, dokąd mają iść, zamiast się zastanawiać, gdzie się rozeszły”. Napisz wypracowanie na minimum jedną stronę A5.
- 5 Podzielcie się na grupy i przeanalizujcie przykładowy miesięczny budżet gospodarstwa domowego. Sprawdźcie, czy plan finansowy tej rodziny zakłada nadwyżkę budżetową czy deficyt budżetowy. Jeżeli ma nadwyżkę, zastanówcie się, na co mogłaby zostać przeznaczona, jeżeli deficyt, to zdecydujcie, w jaki sposób można go zlikwidować.

I. Dochody	Planowane	Rzeczywiste
Pensja żony	2000 zł	2000 zł
Zarobki męża	2300 zł	2300 zł
Świadczenie wychowawcze	500 zł	500 zł
Sprzedaż nart	300 zł	250 zł
Razem	?	?
II. Wydatki	Planowane	Rzeczywiste
1. Mieszkanie i media		
Opłaty mieszkaniowe	350 zł	400 zł
Energia elektryczna	160 zł	200 zł
Telefon i internet	290 zł	308 zł
Woda	80 zł	105 zł
2. Żywność		
Zakupy do domu	1500 zł	1650 zł
Jedzenie poza domem	350 zł	530 zł
3. Komunikacja		
Samochód	500 zł	570 zł
Bilety autobusowe	280 zł	280 zł
4. Odzież i obuwie		
Bluzka dla żony	90 zł	40 zł
Buty dla męża i córki	300 zł	200 zł
5. Kosmetyki i chemia		
Kosmetyki	120 zł	140 zł
Środki czystości	50 zł	70 zł
6. Zdrowie	280 zł	410 zł
7. Wydatki szkolne	30 zł	150 zł
8. Kultura i rozrywka	60 zł	67 zł
Razem	?	?

Przedsiębiorczość

Przedsiębiorczość to dziś jedna z najbardziej pożądanых cech człowieka, świadczących o jego dobrym przystosowaniu do życia. Jest utożsamiana z ogólną zaradnością życiową, podejmowaniem racjonalnych działań w domu, czy w pracy, umiejętnością zaspokajania potrzeb własnych i swojej rodziny, a nawet szerszej społeczności. Przedsiębiorczość ma także swój wymiar ekonomiczny. Postrzegana jest jako proces tworzenia czegoś nowego, np. zakładanie firmy lub jej rozwój.

Postawy, umiejętności i cechy charakterystyczne dla osoby przedsiębiorczej to:

wykorzystywanie szans

aktywność w działaniu

radzenie sobie ze stresem

podejmowanie ryzyka

gotowość do zmian

kreatywność i pomysłowość

umiejętność planowania

uczenie się na błędach

Czy można kształtować postawę przedsiębiorczą, czy też jest to cecha w dużej mierze wrodzona? Badania nad przedsiębiorczością dowodzą, że można. Jednym z dowodów na potwierdzenie tej tezy może być fakt, że ludzie o różnych **temperamentach** czy inteligencji odnoszą sukcesy w biznesie.

Nie oznacza to jednak, że skoro przedsiębiorczości można się nauczyć, to wszyscy zdecydują się być przedsiębiorcami. Pozostałe przymioty człowieka oraz zasoby, którymi dysponuje, często przesądzają o tym, że podejmuje on inne aktywności.

Przedsiębiorczość uznana została za jedną z najważniejszych kompetencji, która powinna być kształtowana w szkole. Z pewnością warto kształtować postawę przedsiębiorczą nie tylko po to, aby w przyszłości prowadzić dużą firmę, ale głównie po to, żeby umiejętnie zarządzać swoim życiem.

Temperament – wrodzony i niezmienny zespół cech będący podstawą osobowości człowieka. W dużym stopniu decyduje o naszym funkcjonowaniu w rodzinie i społeczeństwie – od niego zależą nasze reakcje w konkretnych sytuacjach, tempo działania, umiejętność łatwego wchodzenia w relacje z innymi osobami.

Zadanie

Jakie działania możesz podjąć już dzisiaj, aby w niedalekiej przyszłości stać się bardziej przedsiębiorczym człowiekiem?

2.3. Szkoła i jej funkcje

Podejmij temat

- W jaki sposób nasze państwo zapewnia obywatelom prawo do nauki?

Struktura polskiego systemu edukacji

Jak pokazują ostatnie dekady najnowszej historii Polski, system edukacji w naszym kraju jest dziedziną bardzo dynamiczną, czyli zmieniającą się. Ostatnie wielkie zmiany tego systemu rozpoczęły się od roku szkolnego 2017/2018. W wyniku reformy wprowadzono kilka etapów nauczania, przy czym nauka może odbywać się zarówno w placówkach publicznych (są powszechnie dostępne, nauka w nich jest bezpłatna), jak i w szkołach niepublicznych (obowiązują w nich osobne zasady rekrutacji, a za naukę z reguły opłaca się **czesne**).

W polskim systemie edukacji początkowy etap nauczania obejmuje **dzieci w wieku 3–6 lat**. Najmłodsi mogą uczęszczać do przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, zespołów wychowania przedszkolnego oraz punktów przedszkolnych. Edukacja przedszkolna nie jest obowiązkowa dla dzieci w wieku 3–5 lat, a obowiązkowa dla 6-latków.

Kolejnym etapem edukacji jest **ośmioletnia szkoła podstawowa**. Obowiązkową naukę w szkołach rozpoczynają najpóźniej dzieci 7-letnie, przy czym rodzice mogą posłać 6-latka do klasy I szkoły podstawowej lub podjąć decyzję, by kontynuował naukę w placówce wychowania przedszkolnego. Nauka w szkole podstawowej obejmuje dwa etapy – klasy 1–3 to edukacja wczesnoszkolna, a w klasach 4–8 obowiązuje nauczanie z podziałem na przedmioty. Ten etap edukacji kończy się **egzaminem ósmoklasisty**.

Czesne – opłata za pobieranie nauki w szkole niepublicznej.

Ciekawe!

Egzamin ósmoklasisty jest egzaminem obowiązkowym, co oznacza, że każdy uczeń musi do niego przystąpić, aby ukończyć szkołę. Nie jest określony minimalny wynik, jaki uczeń powinien uzyskać, dlatego egzaminu ósmoklasisty nie można nie zdać. Więcej informacji na temat egzaminu oraz przykładowe arkusze egzaminacyjne można znaleźć na stronie internetowej Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (www.cke.gov.pl).

Jarosław Kozłowski, rysunek satyryczny.

Zinterpretuj przedstawiony rysunek satyryczny i określ, czy autor jest zwolennikiem, czy przeciwnikiem posyłania 6-latków do szkoły. Odpowiedź uzasadnij.

Ustawa o systemie oświaty wyszczególnia różne rodzaje szkół podstawowych, w tym szkoły specjalne, integracyjne, z oddziałami przedszkolnymi, integracyjnymi, specjalnymi, przysposabiającymi do pracy, dwujęzycznymi oraz sportowymi i mistrzostwa sportowego.

Po ukończeniu nauki w szkole podstawowej dzieci kontynuują naukę w **szkołach ponadpodstawowych**. Obecnie w polskim systemie oświaty funkcjonują trzy ich rodzaje: licea ogólnokształcące, technika, szkoły branżowe (pierwszego i drugiego stopnia). W czteroletnich **liceach ogólnokształcących** uczy się młodzież w wieku 15–19 lat. Po ukończeniu szkoły jej uczniowie mogą przystąpić do zewnętrznego egzaminu maturalnego. Efektem będzie uzyskanie świadectwa maturalnego, dzięki któremu możliwe jest rozpoczęcie kształcenia na uczelniach (w szkołach wyższych). Inną szkołą, o której należy wspomnieć, jest pięcioletnie **technikum**, przewidziane dla młodzieży w wieku 15–20 lat. Jego uczniowie mogą w trakcie trwania nauki lub po jej ukończeniu przystąpić do egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie i uzyskać dyplom. Po ukończeniu szkoły uczniowie mogą przystąpić również do zewnętrznego egzaminu maturalnego. Absolwent technikum po otrzymaniu świadectwa maturalnego – podobnie jak w przypadku uczniów liceum – może podjąć studia.

Trzyletnia **szkoła branżowa** pierwszego stopnia powstała w miejsce dawnej zasadniczej szkoły zawodowej. Jej uczniowie mogą w trakcie trwania nauki lub po jej ukończeniu przystąpić do egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie i uzyskać dyplom. Dwuletnia szkoła branżowa drugiego stopnia jest kontynuacją szkoły branżowej pierwszego stopnia. Ukończenie tego typu szkoły stwarza uczniom możliwość przystąpienia do matury. Absolwenci szkoły, po otrzymaniu świadectwa maturalnego, również mogą się kształcić na wyższej uczelni.

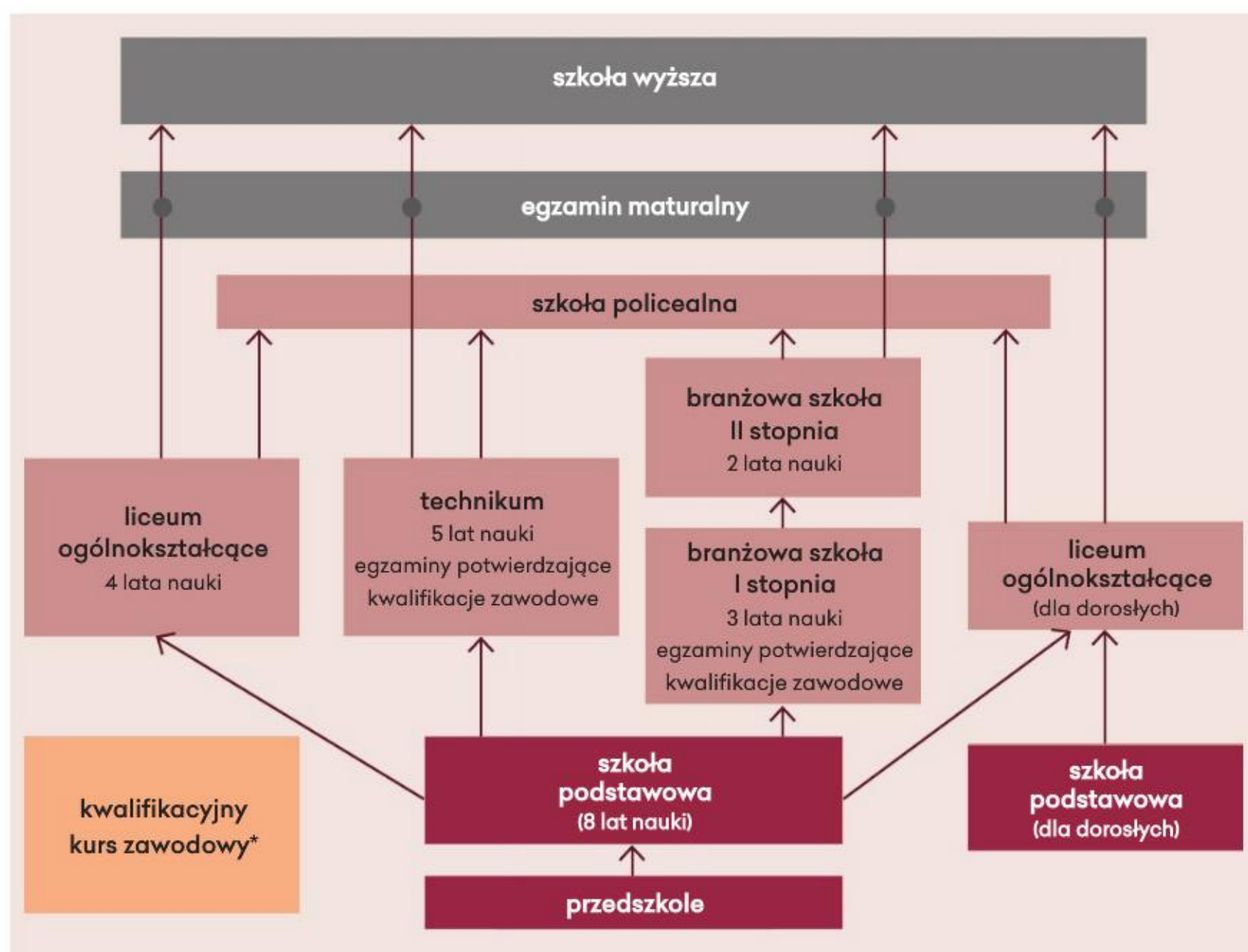
W systemie edukacji przewidziano także trzyletnią szkołę specjalną przysposabiającą do pracy. Jest ona przeznaczona wyłącznie dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną.

Warto wspomnieć o **szkolnictwie policealnym**, które zaliczane jest w Polsce do szkolnictwa na poziomie średnim. W szkołach policealnych mogą się uczyć osoby z wykształceniem średnim ogólnym, czyli bez kwalifikacji zawodowych, stąd ich słuchacze, po zdaniu egzaminów końcowych, mogą uzyskać dyplom potwierdzający takie kwalifikacje. Nauka w szkołach policealnych trwa od 1 do 2,5 roku.

Struktura polskiego szkolnictwa według reformy z 2017 r.

Korzystając ze schematu, zaplanuj swoją ścieżkę dalszej edukacji. W jakim będziesz wieku, gdy – zgodnie z wybraną ścieżką – wejdiesz na rynek pracy?

* kwalifikacyjny kurs zawodowy to pozaszkolna forma kształcenia ustawicznego skierowana do osób powyżej 18. roku życia

Funkcje szkoły

Szkoła pełni w społeczeństwie szereg ważnych funkcji. Pierwszą z nich jest **przygotowanie do życia w społeczeństwie**. Obejmuje ono wychowanie młodych ludzi na świadomych obywateli, członków społeczeństwa obywatelskiego oraz ludzi dostosowanych do współczesnego świata. Ważną rolę w tym procesie odgrywają wiedza, doświadczenie i atmosfera szkoły.

Ważnym zadaniem szkoły jest **przygotowanie młodego człowieka do samodzielnego życia**. W toku edukacji uczniowie kształcą umiejętności komunikowania się z innymi osobami, troszczenia się o zdrowie, zaspokajania potrzeb kulturowych. Rozwijają własne zdolności, podejmują rozmaite inicjatywy. Kształtują swój charakter. Przygotowanie do życia indywidualnego odbywa się także poprzez nabycie przez uczniów wiedzy i doświadczeń, rozwinięcie zainteresowań i zamiłowań twórczych, w tym pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

Kolejną funkcją szkoły jest **przygotowanie dzieci i młodzieży do uczestnictwa w życiu kulturalnym**. Jest ona realizowana poprzez nauczanie przedmiotów humanistycznych, artystycznych i technicznych. Obejmuje zatem nauczanie literatury, przekazywanie osiągnięć teatru, kina, muzyki, malarstwa, rzeźby, architektury, a także uczęszczanie do kina i teatru, odwiedzanie wystaw muzealnych podczas szkolnych wyjść i wycieczek itp.

Niewątpliwie szkoła odgrywa istotną rolę w **przygotowaniu uczniów do życia w środowisku naturalnym**. Nauczanie w tym zakresie ma na celu kształtowanie świadomości ekologicznej oraz upowszechnienie wiedzy przyrodniczej. Obejmuje ono również włączanie wychowanków do czynnego udziału w pracach zapewniających bezpieczeństwo ekologiczne.

Inną funkcją szkoły jest **przygotowanie młodych ludzi do życia zawodowego**. Obejmuje ono nauczanie różnych zawodów, poznawanie charakteru przyszłej pracy, nabywanie doświadczeń zawodowych (głównie w ramach matematyki, informatyki i przedmiotów przyrodniczych oraz technicznych), współpracę z zakładami pracy i organizacjami społecznymi.

Dalsza edukacja

Człowiek przez całe życie uczy się i rozwija. Aby działało się to z korzyścią dla niego samego, jego rodziny oraz całego społeczeństwa, powinien sobie uświadomić, jakie ma atuty, mocne strony, co trzeba zrobić, jakie działania podjąć, aby te atuty rozwijać. Taka refleksja nasuwa się młodemu człowiekowi na ogół w trakcie rozmowy lub po rozmowie z nauczycielem, rodzicami, czasem z przyjaciółmi i kolegami. Lista mocnych stron, wykonana przez siebie i skonfrontowana z listą zrobioną przez bliskich, jest ważnym elementem ułatwiającym ocenę naszych zalet. Warto przygotować taką listę, zwłaszcza w sytuacji, gdy trzeba podjąć decyzję o nauce w kolejnej szkole.

Decyzja taka, która kształtuje się z reguły na etapie klasy ósmej, jest niewątpliwie jedną z ważniejszych, podejmowanych przez człowieka u progu

Ciekawe!

Uniwersytet trzeciego wieku (UTW) to placówka dydaktyczna przeznaczona dla ludzi w wieku emerytalnym, mająca na celu poprawę jakości ich życia. Obecnie w Polsce jest prawie 400 UTW, zrzeszających blisko 90 tysięcy seniorów.

Kurs komputerowy dla osób starszych – edukacja człowieka trwa przez całe życie.

Przyjrzyj się danym przedstawionym na wykresie i powiedz, czy dla ludzi poszukujących zatrudnienia sytuacja na polskim rynku pracy w latach 2016–2019 poprawiała się, czy też pogarszała.

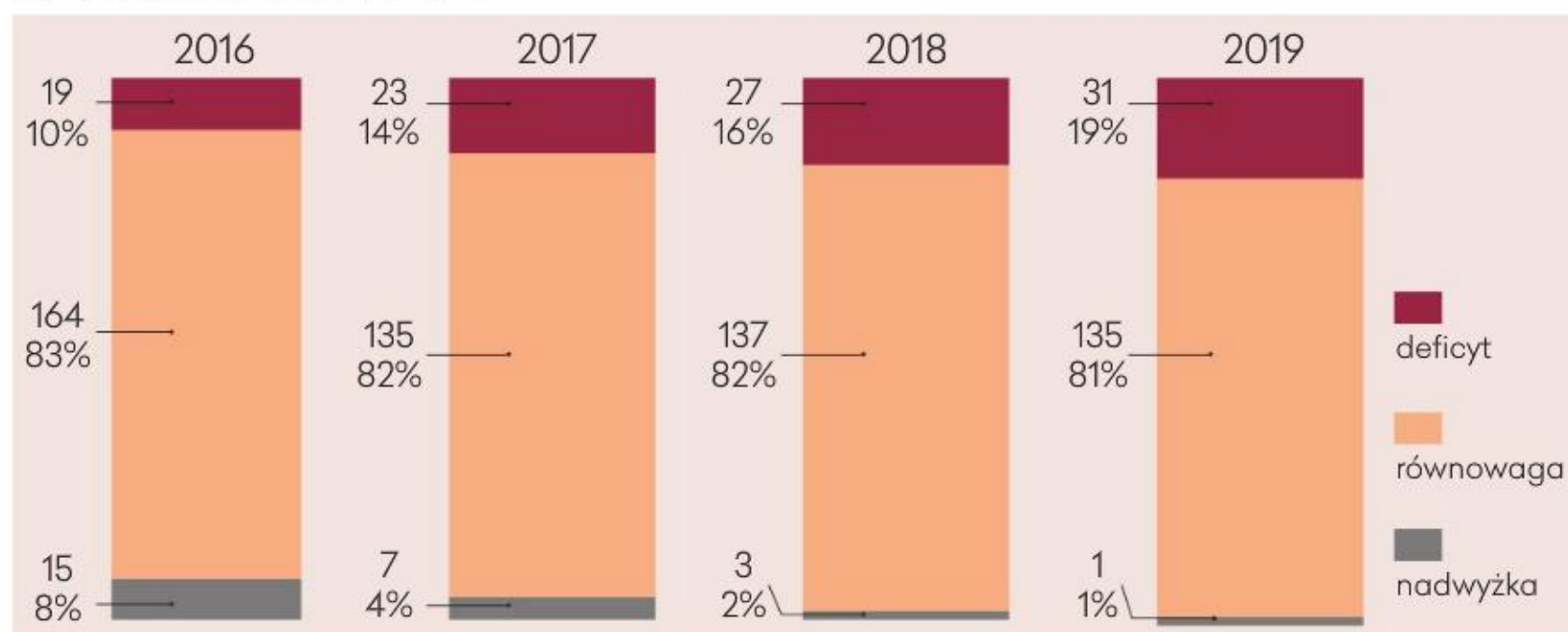
dorobości. Należy jednak pamiętać, że to tylko jeden z etapów dalszej edukacji człowieka. Na przykład w Polsce istnieje wiele możliwości edukacji dla osób dorosłych. Są to kursy, studia podyplomowe, różne szkolenia i treningi. Oferta takich działań edukacyjnych jest niezwykle szeroka i proponowana przez organizacje pozarządowe, samorządy, urzędy pracy, ośrodki kultury. Przyjęta ścieżka edukacji ma niewątpliwie kluczowe znaczenie przy wyborze przyszłego zawodu i przyszłej pracy.

Rynek pracy

Aktywność zawodowa człowieka jest na ogół związana z jego zainteresowaniami, predyspozycjami, poziomem wykształcenia, ale także z wymaganiami rynku pracy. Wymagania te są zmienne, ale przewidywalne. W badaniu *Barometr zawodów*, wykonywanym na zlecenie rządu za pośrednictwem odpowiedniego ministerstwa, wskazano, jakich specjalistów potrzebuje rynek pracy. Badanie takie, obejmujące ponad 160 grup zawodowych, jest przeprowadzane co roku, oddzielnie dla każdego powiatu w Polsce. Zawody poddane analizie rynkowej podzielono na trzy kategorie:

- deficytowe (zapotrzebowanie pracodawców jest duże, a podaż pracowników chętnych do podjęcia pracy niewielka),
- zawody zrównoważone (podaż i popyt na rynku pracy równoważą się, czyli liczba chętnych do pracy jest zbliżona do liczby ofert),
- zawody nadwyżkowe (znalezienie pracy może być trudniejsze, ponieważ jest mniejsze zapotrzebowanie na określone zawody i wielu kandydatów, którzy spełniają wymagania pracodawców).

Liczba i udział zawodów deficytowych, zrównoważonych i nadwyżkowych na rynku pracy w latach 2016–2019 w Polsce

Źródło: <https://barometrzawodow.pl>, dostęp: 23.11.2019 r.

Lista zawodów deficytowych ulega wciąż zmianom, jednak można powiedzieć, że z reguły znajdują się na niej takie zawody (tzw. konkretne), jak: fryzjer, kucharz, kelner, dietetyk, a także większość zawodów związanych z budownictwem. Poszukiwani są także lekarze, pielęgniarki czy programiści. Warto pamiętać, że w każdym województwie, nawet powiecie, może być inne zapotrzebowanie na określone zawody. Należy śledzić te zmiany z pewnym wyprzedzeniem, by w porę dostosować się do potrzeb rynku pracy.

Współcześnie większość pracodawców ceni sobie tzw. **umiejętności miękkie**. Należą do nich: umiejętności komunikacyjne, umiejętność współpracy, rozwiązywania konfliktów, podejmowania decyzji czy kierowania zespołami. Do tej grupy należą także umiejętności osobiste: zarządzanie swoim czasem, zdolność do motywowania siebie, zdolność do kreatywnego, a nie rutynowego podejścia do problemów i zadań, i wiele innych.

Oprócz umiejętności miękkich, które są cenne w każdym zawodzie, bez względu na jego specyfikę, ważne są także tzw. **umiejętności twarde**. Można do nich zaliczyć wiedzę merytoryczną z danej dziedziny oraz specyficzne dla zawodu umiejętności używania sprzętu, urządzeń, narzędzi itp. Człowiek, aby odnaleźć się na rynku pracy, musi mieć jedno i drugie umiejętności. Twarde – będące efektem wykształcenia, miękkie – stanowiące efekt wieloletniej aktywności, bycia wśród ludzi, budowania kontaktów interpersonalnych.

Warto zatem być otwartym na taką aktywność, poprzez którą można kształtować umiejętności uniwersalne. Można je kształtować i doskonalić poprzez udział w samorządzie szkolnym, kołach zainteresowań i różnego rodzaju działalności pozalekcyjnej.

Powiedz, czy przedstawiona na zdjęciu sytuacja wymaga umiejętności miękkich czy twardych? Jak sądzisz, które z nich są ważniejsze w czasie poszukiwania pracy?

W skrócie

- Obecny system edukacji obowiązuje w Polsce od roku szkolnego 2017/2018. W wyniku reformy wprowadzono następujące rodzaje szkół: 8-letnią szkołę podstawową, 4-letnie liceum, 5-letnie technikum oraz dwustopniową szkołę branżową (w miejsce dawnych szkół zawodowych), w której nauka trwa odpowiednio 3 i 2 lata.
- Na każdym etapie szkoły pełni szereg ważnych funkcji: przygotowuje do życia osobistego, życia zawodowego, życia w społeczeństwie, uczy, jak korzystać z dóbr kultury, jak szanować środowisko naturalne itp.
- Ścieżka edukacji młodego człowieka, kontynuowana w życiu dorosłym, decyduje w głównej mierze o karierze zawodowej.
- Warto już dziś zastanowić się nad swoimi mocnymi stronami, predyspozycjami, zainteresowaniami, a także przejrzeć *Barometr zawodów*, aby właściwie zaplanować dalszą edukację.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień, a następnie scharakteryzuj funkcje szkoły.
- 2 Wymień pięć umiejętności (cech, predyspozycji), których oczekują pracodawcy od przyszłych pracowników.
- 3 Wypisz trzy zawody, które chciałbyś lub mógłbyś wykonywać w przyszłości, a następnie, korzystając ze strony internetowej www.barometrzwodow.pl, sprawdź, do której grupy zostały przydzielone w twoim województwie i powiecie. Określ na tej podstawie, czy łatwo będzie znaleźć pracę w wybranych przez ciebie zawodach.
- 4 Przygotujcie w grupach profil ucznia (wypiszcie przykładowe cechy, umiejętności, zainteresowania), który powinien wybrać naukę w jednej z wymienionych szkół: technikum, liceum ogólnokształcącym lub w szkole branżowej.
- 5 Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat polskiego systemu edukacji i spełniania przez niego oczekiwań młodych ludzi.

2.4. Społeczność szkolna

Podejmij temat

● Czy wiesz, czym się zajmuje w twojej szkole samorząd uczniowski?

Kompetencje – tu: zakres uprawnień danego organu.

Dobry klimat panujący w szkole zależy nie tylko od dyrektora i nauczycieli, ale przede wszystkim od samych uczniów.

Sfery rozwoju ucznia w klasie szkolnej

edukacyjna

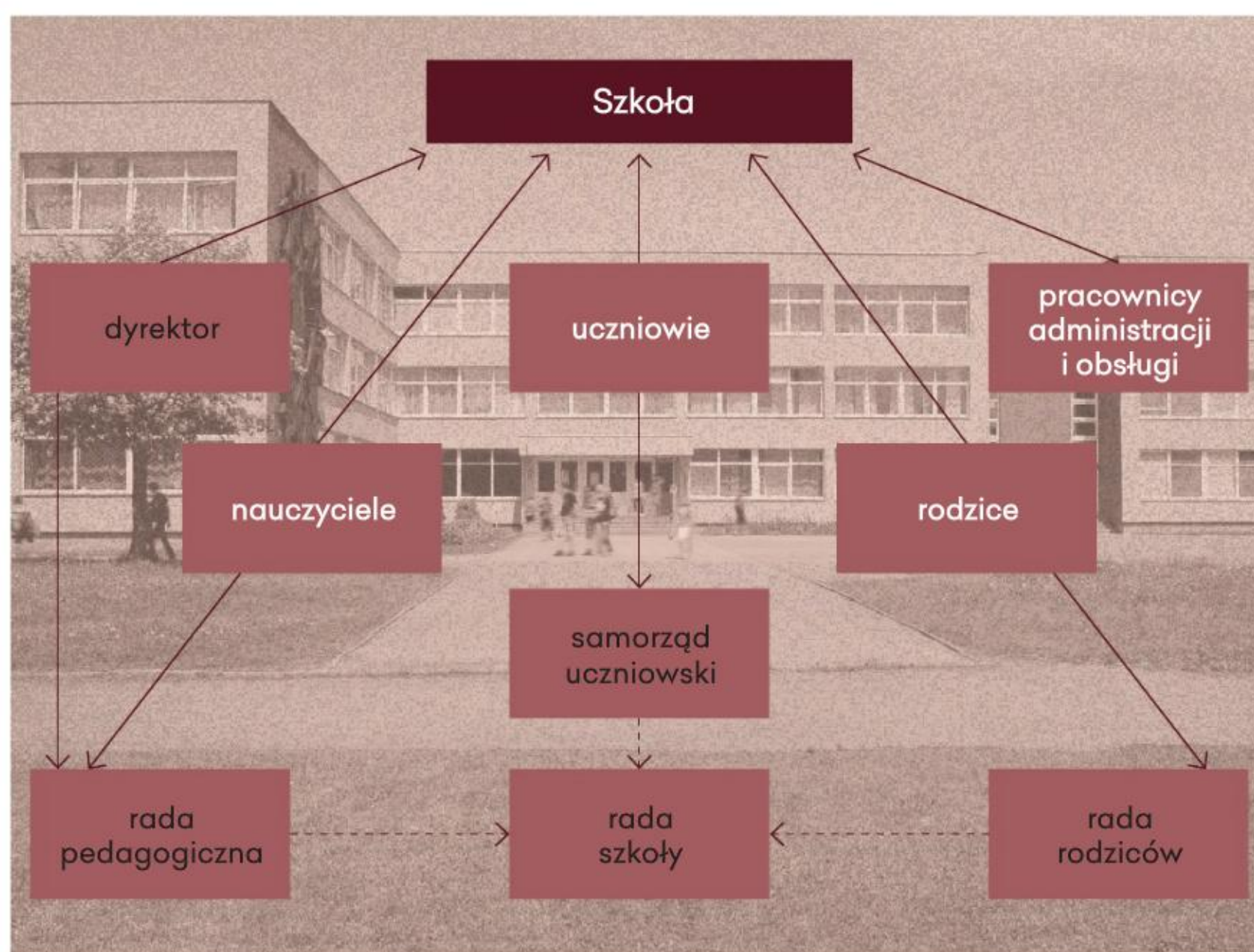
społeczna

psychiczna

Podział sfer rozwoju ucznia w klasie szkolnej.

Struktura społeczności szkolnej

Mówiąc o szkole, mamy często na myśli dyrektora, nauczycieli i uczniów. Przekonanie to jest jednak dużym uproszczeniem, gdyż społeczność szkolna jest w rzeczywistości bardziej złożona. Składa się na nią kilka współzależnych i współpracujących ze sobą organów, których **kompetencje** określa obowiązujące prawo oświatowe. Od jakości tego współdziałania zależy atmosfera pracy i nauki, pewien specyficzny klimat panujący w danej szkole.

Organy szkoły.

Klasa szkolna

Klasa szkolna początkowo przypomina zwykłą zbiorowość. Oznacza to, że jedyną cechą wspólną, wyróżnikiem jest to, że jest klasą oznaczoną odpowiednią literą, a uczniowie zapisani są alfabetycznie w dzienniku lekcyjnym. Stopniowo jednak ta właściwie przypadkowa zbiorowość zaczyna przekształcać się w grupę społeczną, tworzą się więzi, normy, style zachowania. Oznacza to też, że w klasie uczniowie mogą osiągać wspólne cele – sportowe, naukowe, artystyczne.

Ze względu na fakt, że to właśnie w klasie szkolnej spędza się bardzo dużo czasu, wytworzony w niej klimat współpracy czy zdrowej rywalizacji sprzyja akceptacji tego miejsca oraz wzajemnemu zrozumieniu między uczniami. Taki stan rzeczy wpływa na pozytywne wartościowanie własnej klasy jako przestrzeni rozwoju: **edukacyjnego** (zdobywanie wiedzy z poszczególnych przedmiotów oraz kształcenie umiejętności intelektualnych), **społecznego** (nawiązywanie przyjaźni, wzajemne pomaganie, komunikowanie się) i **psychicznego** (poznawanie siebie, własnych mocnych i słabych stron, uczenie się **refleksyjności** itp.). Klasa ma więc potencjał, aby stać się lubianą grupą, w której towarzystwie chętnie się przebywa i pracuje.

Jednakże nie zawsze tak jest. Może się zdarzyć, że w klasie nie ma wzajemnego zrozumienia, mogą pojawiać się naganne zachowania i problemy wychowawcze, jak np. **dyskryminacja**. Taka sytuacja wymaga reakcji zarówno ze strony nauczycieli, jak i uczniów, dokładnego rozpoznania problemów i ich konstruktywnego rozwiązywania. Znaczącą rolę w kształtowaniu klimatu klasy i szkoły odgrywa samorząd uczniowski.

Samorząd uczniowski

Zarówno w klasie, jak i w szkole funkcjonuje samorząd uczniowski. Jest to jeden z organów szkoły. Działanie samorządu uczniowskiego jest zagwarantowane przez ustawę **Prawo oświatowe** z 2016 r. Samorząd tworzą wszyscy uczniowie, którzy w demokratycznych wyborach wybierają swoich przedstawicieli do organów samorządu. Wybór ten następuje według zasad, które są umieszczone w regulaminie samorządu uczniowskiego. Projekt takiego regulaminu powinien być opracowany przez uczniów (z pomocą nauczycieli), a następnie uchwalony w powszechnym, równym i tajnym głosowaniu.

Główne zadanie samorządu polega na reprezentowaniu społeczności uczniowskiej wobec nauczycieli. Ważne są również inne zadania, które – ogólnie rzecz ujmując – polegają na włączaniu się samorządu uczniowskiego w proces aktywizowania życia szkoły, pomocy w realizacji różnych przedsięwzięć, np. święta szkoły, uroczystości rocznicowych, dni otwartych. Samorząd może podejmować inicjatywy w sprawie nadania szkole imienia, może także zapoczątkować dyskusję na temat obowiązkowych, jednolitych strojów szkolnych, zapraszać ciekawych gości na spotkania. Samorząd włącza się w akcje charytatywne, zbiórki, licytacje. Może też organizować konkursy dla uczniów i nauczycieli, wydawać gazetę szkolną i podejmować wiele innych działań.

Działając w samorządzie, można nauczyć się potrzebnych umiejętności, np. jak planować określone przedsięwzięcia, dzielić zadania oraz odpowiadać za ich realizację, jak efektywnie współpracować, pomagać innym, zawierać kompromisy. Tego typu umiejętności są szczególnie przydatne w życiu społecznym, w bliższym i dalszym otoczeniu. Aktywność samorządu uczniowskiego może być doskonałą lekcją demokracji i samorządności.

Refleksyjność – skłonność do refleksji, zastanawiania się, snucia rozważań, analizowania.

Dyskryminacja – poniżanie, prześladowanie lub ograniczanie praw poszczególnych osób lub grup społecznych ze względu na rasę, narodowość, wyznanie, płeć itp.

Jedną z inicjatyw samorządu uczniowskiego w wielu szkołach jest organizacja dnia sportu szkolnego.

Statut szkoły – najważniejszy dokument, który reguluje zasady działania szkoły, jej życie wewnętrzne, tryb pracy organów itd. Statut zawiera między innymi informacje na temat praw i obowiązków dyrektora, nauczycieli, uczniów i innych pracowników szkoły.

W czasach powszechnego dostępu do internetu jedną z najczęściej występujących form łamania praw uczniów przez ich rówieśników jest tzw. hejt. (z ang. *hate* 'nienawiść'). Określenie to oznacza zamieszczanie w internecie obraźliwych, często agresywnych komentarzy na czyjś temat. Jak sądzisz, w jaki sposób należy przeciwstawiać się temu zjawisku?

Prawa i obowiązki ucznia

Każdemu uczniowi będącemu członkiem samorządu uczniowskiego przysługują pewne prawa (inne od praw dziecka), ukierunkowane na funkcjonowanie w szkole. Aby jej cele i zadania były właściwie wypełniane, w społeczności szkolnej nakłada się na ucznia pewne obowiązki. Ich wypełnianie jest gwarancją ładu i porządku. Najważniejsze prawa i obowiązki ucznia, które powinien zawierać **statut szkoły**, zostały ujęte w poniższej tabeli.

Uczeń ma prawo do:	Uczeń zobowiązany jest do:
• uczestniczenia w zajęciach lekcyjnych i dodatkowych, • zapoznania się z programem nauczania poszczególnych przedmiotów oraz wewnątrzszkolnym systemem oceniania, • jawnej i umotywowanej oceny, • opieki wychowawczej, zapewnienia warunków bezpieczeństwa i higienicznych warunków nauki, • godnego, życzliwego i podmiotowego traktowania, • swobody w wyrażaniu własnych poglądów, myśli i przekonań, jeśli nie naruszają godności innych, • rozwijania swoich zainteresowań i talentów na zajęciach lekcyjnych, pozalekcyjnych oraz poza szkołą, • odpoczynku w czasie przerw i dni wolnych od zajęć, • uzyskania pomocy w przypadku trudności w nauce, • korzystania z opieki zdrowotnej oraz poradnictwa i terapii pedagogicznej i psychologicznej, • korzystania z pomieszczeń szkolnych, sprzętu, środków dydaktycznych, księgozbioru biblioteki i świetlicy, • organizowania imprez kulturalnych czy sportowych na terenie szkoły, a także do uczestnictwa w nich, • uczestnictwa w organizacjach i stowarzyszeniach działających na terenie szkoły.	• systematycznego udziału w zajęciach lekcyjnych, • przestrzegania obowiązujących w szkole przepisów, • pracy nad własnym rozwojem, • godnego reprezentowania szkoły, • przestrzegania zasad współżycia społecznego w odniesieniu do innych uczniów, • odnoszenia się z szacunkiem do nauczycieli i innych pracowników szkoły, • ochrony własnego życia i zdrowia, przestrzegania zasad bezpieczeństwa i higieny, • dbania o ład, porządek oraz mienie szkolne – własne i innych.

Prawa i obowiązki ucznia.

Przypadki naruszania praw w społeczności szkolnej

W tak dużej społeczności, jaką jest szkoła, nie sposób uniknąć różnych konfliktów. Zdarza się, że uczniowie nie wywiązują się ze swych obowiązków i dopuszczają się łamania praw innych osób, zwłaszcza rówieśników. Do takich sytuacji można zaliczyć: nękanie uczniów – zarówno w sposób bezpośredni, jak i w internecie – ośmieszanie, dyskryminowanie, wymuszanie pieniędzy itd.

Więcej na temat

Wybory przedstawicieli samorządu uczniowskiego

Wybór władz samorządu uczniowskiego, podobnie jak sam regulamin wyborów, musi być oparty na demokratycznych zasadach. Najważniejsze z tych zasad to:

- powszechność – głosować może każdy uczeń bez względu na ocenę z zachowania, wyniki w nauce itp.
- równość – każdy uczeń ma równy głos, otrzymuje jedną kartę do głosowania, oddaje jeden głos,
- tajność – warunki podczas wyborów zapewniają tajność, anonimowość oddanego głosu,
- bezpośredniość – głos oddaje się osobiście na wybranego kandydata.

Wybory przedstawicieli samorządu powinny być też większościowe, co oznacza, że kandydaci, którzy uzyskali największą liczbę głosów, trafiają do władz samorządu.

Niezwykle ważny jest również sam przebieg wyborów, który przede wszystkim nie może wzbudzać podejrzeń o nieuczciwość, fałszowanie głosowania. Regulamin wyborów powinien zatem uwzględnić podane niżej działania:

1. Ogłoszenie terminu wyborów (2–3 tygodnie przed terminem, aby dać czas kandydatom na kampanię).
2. Zgłaszanie kandydatów i kampania wyborcza (czas zdobywania zwolenników programów kandydatów).
3. Demokratyczne głosowanie.
4. Ustalenie i podanie do wiadomości wyników wyborów przez niezależną komisję wyborczą.

Skutkiem działania uczniów może być też naruszanie praw pracowników szkoły. Do najczęstszych tego typu sytuacji należą: ośmieszanie nauczyciela w obecności innych uczniów, rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji na jego temat, zgłaszanie do dyrektora szkoły jego nieistniejących uchybień czy publikowanie w internecie nieautoryzowanych filmów na jego temat.

Niektóre czyny uczniów popełnione wobec nauczycieli oraz innych uczniów są czynami karalnymi. Karalne jest np.: naruszenie nietykalności cielesnej, czynna napaść, także napaść wspólnie z innymi osobami, stosowanie przemocy lub groźby oraz znieważanie.

Bywa i tak, że to nauczyciele łamią któreś z uczniowskich praw. Przykładami takich sytuacji mogą być:

- niesprawiedliwe ocenianie uczniów, bez uwzględnienia ich wkładu pracy oraz możliwości umysłowych i zdrowotnych,
- nierówne traktowanie uczniów, wyróżnianie jednych kosztem innych, np. na podstawie pozycji zawodowej rodziców,
- rozpowszechnianie negatywnych informacji o uczniu i jego środowisku rodzinnym, ujawnianie tajemnic przekazanych w zaufaniu,

Henryk Sawka, rysunek satyryczny.

Jak myślisz, jaka sytuacja jest przedmiotem żartu autora rysunku satyrycznego?

Jeżeli twoje uczniowskie prawa są łamane, powiedz o tym dorosłym: wychowawcy, pedagogowi, dyrektorowi, Rzecznikowi Praw Ucznia lub rodzicom.

Kuratorium oświaty – instytucja wchodząca w skład administracji rządowej na terenie danego województwa; sprawuje nadzór nad oświatą, w szczególności nad szkołami podstawowymi i średnimi.

- znęcanie się nad uczniami i naruszanie ich godności, np. stosowanie wyzwisk, poniżanie, ośmieszanie, stosowanie kar cielesnych, szantaż lub nacisk psychiczny,
- przyjmowanie od uczniów lub ich rodziców środków finansowych i przedmiotów materialnych o znacznej wartości, wykorzystywanie uczniów lub ich rodziców dla własnych korzyści,
- promowanie na terenie szkoły partii politycznej lub związku wyznaniowego, namawianie do udziału w ich działalności.

W przypadku naruszenia praw ucznia przez nauczyciela uczeń powinien w pierwszej kolejności zwrócić się do wychowawcy. Gdyby nie uzyskał pomocy, powinien zwrócić się do pedagoga szkolnego, a następnie do dyrektora, a gdy i to nie przyniesie efektu, powinien zgłosić problem do **kuratorium oświaty**. W przypadku naruszenia praw ucznia może także interweniować Rzecznik Praw Ucznia. Wymieniony rzecznik może, choć nie musi, być powołany w każdej polskiej szkole i zajmować się przestrzeganiem praw ucznia w tej placówce. Można się do niego zwrócić ze skargami, zażaleniami i problemami. Funkcję tę mogą pełnić: nauczyciel, uczeń lub wspólnie – nauczyciel i uczeń. W wyjątkowych przypadkach naruszania praw ucznia, gdy poprzednie sposoby zawiodły, pozostaje dochodzenie swoich praw w instytucjach pozaedukacyjnych (np. u Rzecznika Praw Dziecka). W każdym przypadku uczeń może zwrócić się o pomoc do rodziców.

W szkole nie chodzi jednak o to, aby każdy, nawet najmniejszy, konflikt prowadził do interwencji takich instytucji, jak kuratorium oświaty. Znacznie lepiej jest, gdy nauczyciele i uczniowie darzą się wzajemnym szacunkiem, a powstałe konflikty rozwiązują w trakcie szczerej, konstruktywnej rozmowy.

W skrócie

- Klasa szkolna to ważna grupa społeczna, która staje się dla młodego człowieka przestrzenią rozwoju: psychicznego, edukacyjnego i społecznego.
- Wybierany na demokratycznych zasadach samorząd uczniowski może włączać się w organizację wielu szkolnych przedsięwzięć, animować i uatrakcyjnić życie szkoły, aby była ona przyjazna dla ucznia.
- Statut szkoły to najważniejszy dokument organizacyjny placówki, zawiera też wynikający z ustawy spis praw i obowiązków ucznia, które warto lepiej poznać.
- Zadaniem społeczności szkolnej jest budowanie atmosfery wzajemnego szacunku i życzliwości. W ten sposób można zapobiec łamaniu praw pracowników (nauczycieli, obsługi) oraz uczniów.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień, a następnie omów formy działania samorządu uczniowskiego.
- 2 Wyjaśnij, dlaczego w klasie jako grupie społecznej możesz się rozwijać edukacyjnie i społecznie.
- 3 Podaj trzy przykłady łamania praw ucznia w społeczności szkolnej.
- 4 Podzielcie się na grupy i wyszukajcie w statucie waszej szkoły uprawnienia samorządu uczniowskiego. Podajcie trzy przykłady inicjatyw, które samorząd uczniowski mógłby podjąć w waszej szkole.
- 5 Przygotuj w dowolnym programie graficznym i wydrukuj plakat formatu A4 promujący twoją osobę na klasowego kandydata do szkolnego samorządu uczniowskiego.

Podsumowanie działu 2.

1 Wyjaśnij podane pojęcia.

norma społeczna	hierarchia wartości	budżet domowy	deficyt budżetowy	statut szkoły
-----------------	---------------------	---------------	-------------------	---------------

2 Ustal, na podstawie danych z poniższego zestawienia, czy podane pod tabelą zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

Wartości w życiu Polaków, wskazywane w odpowiedzi na pytanie o trzy najważniejsze (% osób ankietowanych w wieku 16 lat i więcej)		
Ogółem	Według płci	
	kobiety	mężczyźni
1. Zdrowie 89,1%	1. Zdrowie 90,7%	1. Zdrowie 87,5%
2. Rodzina 81,1%	2. Rodzina 84,6%	2. Rodzina 77,2%
3. Miłość 19,8%	3. Miłość 20,9%	3. Pieniądze 19,3%
4. Uczciwość 17,8%	4. Uczciwość 17,9%	4. Praca zawodowa 18,8%
5. Pieniądze 16,9%	5. Poczucie stabilizacji 16,5%	5. Miłość 18,5%
6. Poczucie stabilizacji 16,1%		
7. Praca zawodowa 15,4%		
8. Wiara religijna 8,9%		
9. Sprawność fizyczna 6,4%		
10. Przyjaźń 5,7%		

Źródło: GUS (badanie przeprowadzone w 2015 r.).

- a) Kobiety bardziej niż mężczyźni cenią sobie pieniądze i pracę zawodową.
- b) Zdecydowanie najważniejsze w życiu Polaków są zdrowie i rodzina.
- c) Wiara w życiu Polaków jest ważniejsza niż posiadanie pieniędzy.
- d) Ważne miejsce w hierarchii wartości – zarówno u kobiet, jak i mężczyzn – zajmuje miłość.

3 Przedstaw różne możliwości kontynuowania nauki przez absolwenta szkoły podstawowej.

4 Klasa i szkoła są miejscami socjalizacji. Uzasadnij tę tezę, podając pięć przykładów.

5 Spośród poniższych zdań wybierz te, które podają prawdziwe informacje na temat kompetencji samorządu uczniowskiego.

- Samorząd uczniowski może redagować i wydawać szkolną gazetę.
- Samorząd uczniowski może odwołać nauczyciela z funkcji, gdy ten łamie prawa uczniów.
- Samorząd uczniowski ma prawo do zorganizowania koncertu rockowego za zgodą dyrektora szkoły.
- Samorząd uczniowski ma prawo do zapoznania się z programem nauczania każdego przedmiotu.
- Samorząd uczniowski ma prawo do ograniczenia liczby godzin wybranego przedmiotu obowiązkowego.
- Samorząd uczniowski może wybrać nauczyciela, który będzie pełnił rolę jego opiekuna.

6 Przeanalizuj przedstawione poniżej sytuacje i zdecyduj, do kogo powinni odwołać się uczniowie w przypadku, gdy naruszane są ich prawa.

- a) Dyrektor szkoły zakazał demokratycznych wyborów do samorządu uczniowskiego.
- b) Nauczyciel nie chciał poinformować uczniów o ocenach z pracy domowej.
- c) Nauczyciel obraził i uderzył ucznia podczas lekcji.
- d) Jeden z uczniów jest nękanym przez swoich rówieśników.

7 Skorzystaj z tabeli uczniowskich praw i obowiązków zamieszczonej w podręczniku na stronie 46 i powiedz, które prawa zostały złamane lub które obowiązki zaniedbane w wymienionych niżej sytuacjach.

- Podczas przerwy uczeń został obrażony przez pracownika szkoły.
- Jeden z ośmioklasistów namówił dwóch kolegów na palenie papierosów w szkolnej ubikacji.
- Nauczyciel, nie informując ucznia, wystawił mu ocenę niedostateczną na półroczu.
- Dyrektor zakazał uczniowi, który miał słabe wyniki w nauce, udziału w szkolnej dyskotecie.
- Uczeń, niezgodnie z regulaminem, używał telefonu komórkowego na lekcji.
- Nauczyciel wpisał uczniowi uwagę za to, że ten na lekcji skrytykował decyzję Prezydenta RP.
- Uczennica pomazała, a następnie porozrywała zeszyt przedmiotowy koleżanki z klasy.
- Przed lekcjami uczeń obraził panią woźną, kiedy zwróciła mu uwagę, że nie zmienia butów na szkolne.

8 Przeanalizuj uważnie poniższy wykres i wykonaj zadania.

Poziom przeciętnych miesięcznych dochodów gospodarstw domowych w przeliczeniu na jedną osobę w poszczególnych latach

Źródło: GUS.

1. Uzasadnij na podstawie wykresu, że sytuacja materialna polskich gospodarstw domowych w latach 2004–2017 systematycznie się poprawiała.

2. Wskaż zdania fałszywe.

- W miarę upływu lat rosły oszczędności Polaków.
- Największy wzrost dochodów gospodarstwa domowe odnotowały w 2008 roku.
- Przeciętne wydatki polskich gospodarstw domowych w latach 2004–2017 stale rosły.
- Przeciętne gospodarstwo domowe w 2004 roku miało niewielką nadwyżkę budżetową w porównaniu z rokiem 2017.

9 Jak się powinien zachować uczeń, który jest świadkiem sytuacji podobnej do tej, ukazanej na zdjęciu obok? Wskaż właściwe odpowiedzi.

- Powiadomić o bójce najbliższego, dyżurującego nauczyciela lub pracownika obsługi.
- Nie mieszać się do tej sytuacji, aby samemu nie stać się obiektem agresji.
- Podejść bliżej i przyglądać się bójce.
- Zadzwonić do kuratora oświaty i powiadomić go o całej sytuacji.
- Próbować w miarę możliwości powstrzymać napastników, jeżeli w pobliżu nie ma osoby dorosłej.

3. Prawa człowieka

1. Jak myślisz, co symbolizują zaplecione w okrąg ręce przedstawione na ilustracji?
2. Czy wszystkim przedstawicielom społeczności przedstawionej na ilustracji w każdym miejscu na świecie przysługują te same prawa? Podaj odpowiednie przykłady.
3. Czy korzystasz z jakichś szczególnych praw – takich, których nie mają dorośli? Czy są prawa, których jeszcze nie nabyłeś? Jeśli odpowiedzi na te pytania są twierdzące – podaj przykłady takich praw.

3.1. Pojęcie prawa oraz praw i wolności

Podejmij temat

Jak sądzisz, dlaczego ludzie zaczęli kodyfikować (łączyć w jeden system) i spisywać prawo?

Kodeks Hammurabiego – spisany pismem klinowym na kamiennej steli, jeden z najstarszych spisów prawa, pochodzący z terenu Mezopotamii z XVIII w. p.n.e.

Gałąź prawa – ukształtowany w toku historycznym zbiór norm prawnych regulujący daną dziedzinę życia. Najważniejsze gałęzie prawa to: prawo międzynarodowe, prawo konstytucyjne (państwowe), prawo karne, prawo cywilne, prawo pracy, prawo rodzinne, prawo administracyjne.

Deklaracja – akt prawny, który jest pisemnym oświadczeniem, wyrażeniem woli ustanawiającego (słowa bliskoznaczne to manifest, proklamacja).

Dyrektywa – akt prawny Unii Europejskiej, którym państwa członkowskie Unii zostają zobowiązane do wprowadzenia określonych regulacji prawnych, służących osiągnięciu wskazanego w dyrektywie celu.

Różne znaczenie prawa

Prawo to pojęcie złożone, które nie ma jednej uniwersalnej definicji. W pierwszym rozumieniu nie ma związku z dyscyplinami prawniczymi i oznacza zbiór zasad (reguł, prawidłowości w danej dziedzinie), takich jak np.: prawa fizyki, prawa natury. Drugie rozumienie ma związek z prawem jako nauką, ale w tym wypadku słowo „prawo” użyte z innymi wyrazami zyskuje różne znaczenie, które może mieć wymiar przedmiotowy lub podmiotowy.

Prawo w znaczeniu przedmiotowym jest zbiorem przepisów w poszczególnych **gałęziach prawa**, regulujących daną dziedzinę życia. Przepisy te mogą wynikać zarówno z prawa międzynarodowego, jak i z prawa wewnętrznego danego państwa, np. Polski. W prawie międzynarodowym przepisy zawarte są w dokumentach organizacji międzynarodowych, w konwencjach, **deklaracjach**, **dyrektywach**, np. Unii Europejskiej. W prawie polskim przepisy prawne zawarte są zarówno w aktach obowiązujących na całym terytorium RP, jak i w aktach prawa lokalnego. Najważniejszym aktem prawnym jest konstytucja, nazywana ustawą zasadniczą. Wszystkie inne akty muszą być z nią zgodne.

Prawo w znaczeniu podmiotowym jest zbiorem uprawnień wynikających z ustalonych przepisów prawnych (np. prawo do własności, prawo do skargi konstytucyjnej). Uprawnienia te wynikają zarówno z prawa międzynarodowego, jak i z prawa wewnętrznego. W prawie międzynarodowym są to prawa człowieka sformułowane głównie w konwencjach i deklaracjach organizacji międzynarodowych. W prawie wewnętrznym Polski źródłem praw człowieka jest **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.**, w której najważniejsze prawa ujęto w rozdziale drugim, oraz ustawy rozwijające wybrane prawa.

Prawa i wolności

Zbiór uprawnień, które ogólnie nazywamy prawami człowieka, dzielimy na prawa i wolności. **Prawa** wynikają wprost z przepisów prawnych. Państwo jest zobowiązane zapewnić każdemu obywatelowi możliwość korzystania z tych praw. Jeśli się z tego obowiązku nie wywiązuje, jednostka może zaskarżyć państwo, powołując się na konkretne przepisy. Przykładami praw są między innymi: prawo do pracy, prawo do sprawiedliwego sądu, prawo do nauki czy prawa wyborcze.

Wolności są uprawnieniami do określonego działania. Państwo określa jedynie ich granice, a jednostka może korzystać z wolności, o ile nie przekracza tych granic. Jeśli miałby miejsce spór jednostki z organem państwa na tym tle, to organ państwa powinien udowodnić, że jednostka przekroczyła te granice. Wolności to np.: wolność sumienia i wyznania, wolność słowa, wolność uczestniczenia w zgromadzeniach czy wolność stowarzyszania się.

Korzystanie z przysługujących praw i wolności może być ograniczone przez władze państwa. Dzieje się tak najczęściej, gdy jednostka zagraża bezpieczeństwu państwa i narusza porządek publiczny, stanowi zagrożenie dla życia, zdrowia i mienia innych oraz łamie prawa drugiego człowieka. Innymi przykładami sytuacji, kiedy prawa i wolności człowieka mogą być zawieszone bądź ograniczone, jest stan wojenny czy stan klęski żywiołowej.

Podział praw i wolności człowieka

Prawa i wolności człowieka dotyczą różnych sfer jego życia i działalności: osobistej, obywatelskiej, gospodarczej, kulturalnej czy związanej ze środowiskiem naturalnym. Z tego względu można zatem podzielić je na dziedziny czy kategorie, często wzajemnie zależne i uzupełniające się (szerzej o tym w następnym podrozdziale).

Ciekawe!

Alexis de Tocqueville (czyt. aleks-i de tokevil) – francuski myśliciel polityczny i dyplomata (żył w latach 1805–1859), w prostych słowach doskonale określił, gdzie leżą granice praw i wolności człowieka: „Wolność człowieka kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka”.

Na zdjęciu ukazano osobę, która prezentuje publicznie swoje poglądy, a więc korzysta z wolności słowa. Jak sądzisz, czy istnieją jakieś granice tej wolności, czy też wolno nam mówić, co tylko chcemy?

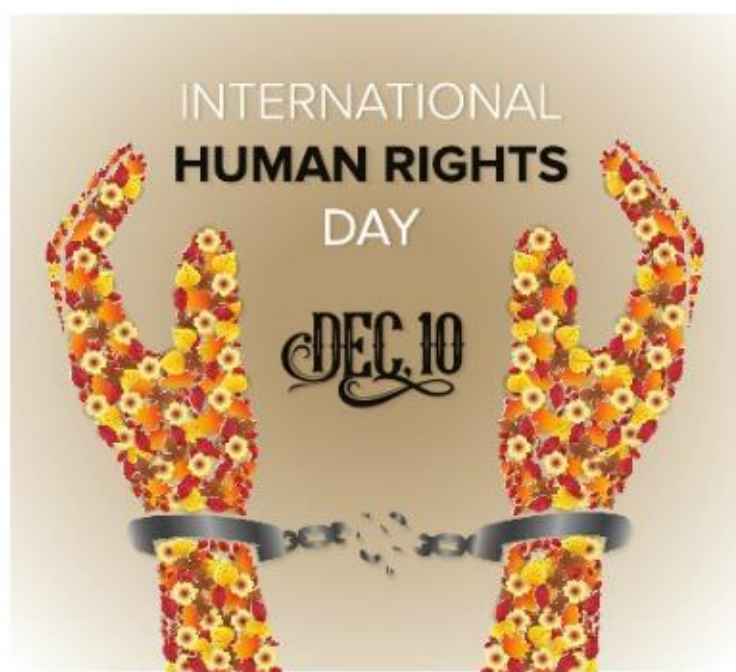
Ciekawe!

Autorem interesującej opinii na temat praw człowieka jest Roman Kuźniar – polski politolog, profesor i dyplomata: „Nie trzeba być uczonym, doktorem, studentem, kimkolwiek w tym rodzaju, żeby doceniać wartość praw człowieka i wiedzieć, że mają one sens. Wystarczy być prawym człowiekiem, by chcieć je posiadać, odczuwać ich brak, gdy ich nie ma i chcieć o nie walczyć”.

Prawa solidarnościowe – prawa odnoszące się do zbiorowości. Do ich realizacji potrzebne są braterstwo oraz ludzka solidarność. Przykładami praw solidarnościowych są: prawo do pokoju, prawo do czystego środowiska, prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości.

Ciekawe!

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ jest dokumentem, który ma rekordową liczbę tłumaczeń. W 70 lat od jej powstania została przetłumaczona na ponad 500 języków i dialektów.

10 grudnia obchodzimy Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka, ustanowiony przez ONZ w rocznicę uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Podział praw i wolności człowieka.

Prawa i wolności człowieka przysługują każdej jednostce bez względu na wiek, rasę, płeć, wyznanie, przynależność państwową czy miejsce zajmowane w społeczeństwie. Istnieją one niezależnie od prawa ustanawianego przez dane państwo, natomiast obowiązkiem państwa jest ich respektowanie oraz kształtowanie odpowiedniego środowiska do ich ochrony. Prawa i wolności człowieka mają charakter:

- **przyrodzony** – jednostka nabywa je z chwilą urodzenia, a według społecznej nauki Kościoła – z chwilą poczęcia,
- **powszechny** – przysługują każdej jednostce ludzkiej z samego faktu bycia człowiekiem; aby z nich korzystać, nie trzeba spełniać żadnych dodatkowych warunków,
- **niezbywalny** – jednostka nie może z nich zrezygnować ani przekazać ich innej jednostce,
- **nienaruszalny** – władza państwowa czy inna jednostka nie może pozbawić kogoś praw, ograniczyć możliwości korzystania z nich,
- **równy** – należne są każdemu w jednakowym stopniu,
- **niepodzielny** – obowiązują całościowo, nie można ich dowolnie wybierać i tylko niektóre uznawać za obowiązujące.

Godność człowieka źródłem jego praw

Godność stanowi najwyższą i bezwzględną (niezależną od innych czynników) wartość człowieka. W literaturze przedmiotu godność człowieka jest definiowana jako poczucie człowieczeństwa, poczucie wartości istoty ludzkiej zasługującej na szacunek własny i innych ludzi. Przysługuje ona wszystkim ludziom w tym samym, równym stopniu, bez względu na jakiekolwiek zasługi lub zaniedbania, zdrowie psychiczne, chorobę czy inne czynniki różnicujące ludzi.

Przykładami dokumentów odnoszących się do godności człowieka są:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (ONZ, 1948 r.),
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Rada Europy, 1950 r.),
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ONZ, 1966 r.),
- Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych (ONZ, 1966 r.),
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2000 r.).

Najwięcej miejsca godności ludzkiej poświęca Karta Praw Podstawowych, w której omówiono sprawy dotyczące ochrony godności człowieka, oraz kwestie, których nie wolno robić w stosunku do osoby ludzkiej. W myśl dokumentu nie wolno zatem: naruszać czyjejś **integralności** fizycznej i psychicznej, stosować tortur i kary śmierci, trzymać kogoś w niewoli lub poddaństwie, poniżać w różny sposób, zmuszać do świadczenia przymusowej pracy, uprawiać handlu ludźmi.

W rozdziale II Konstytucji RP z 1997 r. można przeczytać, że:

Art. 30.

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Wyjaśnienie pojęcia: godność ludzka znajdujemy też w przepisach ustawowych, takich jak Kodeks cywilny z 1964 r. oraz Kodeks karny z 1997 r., w których godność ludzką zalicza się do dóbr osobistych i określa jako cześć i dobre imię, a naruszenie cudzej godności uznane jest za przestępstwo znieważenia.

Integralność – tu: nietykalność, nienaruszalność, niezależność.

W skrócie

- Prawa i wolności człowieka to zbiór uprawnień przysługujących jednostce ludzkiej bez względu na to, kim jest i gdzie się znajduje. Prawa i wolności człowieka dzielimy na: osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne i kulturalne oraz solidarnościowe.
- Prawo to obszar, który państwo powinno jednostce zapewnić, natomiast wolność to sfera, w którą państwo nie może ingerować – może jedynie określić granicę wolności.
- Źródłem praw i wolności jest godność jednostki ludzkiej, czyli pewna przyrodzona i nienaruszalna wartość wynikająca z tego, że jest się po prostu człowiekiem.
- Prawa i wolności jednostki mogą być ograniczone zwłaszcza w sytuacji, gdy ktoś łamie prawa innych, zagraża bezpieczeństwu państwa i jego mieszkańcom.
- Godność to najwyższa i bezwzględna wartość człowieka. Do godności ludzkiej odnosi się wiele dokumentów, m.in. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, co to znaczy, że prawa i wolności człowieka są przyrodzone i nienaruszalne.
- 2 Uwzględniając różnicę między prawami i wolnościami człowieka, uzupełnij i dokończ poniższe zdania:
 - Jeżeli mam prawo do..., to znaczy, że...
 - Jeżeli mam wolność..., to znaczy, że...
- 3 Powiedz, co – według ciebie – oznacza zwrot „zachować się godnie”.
- 4 Stwórz według podanego wzoru mapę myśli (skojarzeń) dotyczącą godności człowieka.

- 5 Podzielcie się na grupy i stwórzcie katalog pięciu najważniejszych dla was praw, które państwo powinno wam zapewnić. Zastanówcie się, w jakich okolicznościach mogłyby one zostać ograniczone.

3.2. Prawa i wolności w Konstytucji RP

Podejmij temat

- Jak sądzisz, czy zgodnie z prawem można poddać torturom kogoś, kto nie chce ujawnić informacji dotyczących zagrożenia bezpieczeństwa państwa?

Prawo do życia w Polsce obejmuje także ochronę życia poczętego.

Wolności można pozbawić kogoś tylko na podstawie przepisów obowiązującego prawa. Osobie bezprawnie pozbawionej wolności przysługuje odszkodowanie.

Prawa i wolności osobiste

Prawa i wolności osobiste unormowane zostały w art. 38.–56. Konstytucji RP. Niektóre z nich znalazły swoje odzwierciedlenie także w przepisach ustawowych. Ich podstawowym założeniem jest ochrona jednostki przed nieuzasadnioną ingerencją władz państwa lub innych ludzi w jej życie osobiste i rodzinne. Spośród wszystkich wyszczególnionych praw tego rodzaju na uwagę zasługują przede wszystkim:

- **Prawo do życia**

Konstytucja gwarantuje prawną ochronę życia, a z unormowań ustawowych wynika, że jest to także ochrona życia poczętego. Tego prawa nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Zakaz poddawania eksperymentom naukowym**

Eksperymenty naukowe (np. medyczne) nie mogą być prowadzone na człowieku bez dobrowolnie wyrażonej zgody. Osobie, która chce wziąć udział w eksperymencie, należy przedstawić wszystkie jego pozytywne i negatywne skutki. Może ona wycofać się z eksperymentu na każdym etapie. Tego zakazu nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Zakaz tortur**

Obejmuje on zakaz poddawania torturom, okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu oraz stosowania kar cielesnych. Wynika to z unormowań międzynarodowych. Tego zakazu nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Prawo do wolności i nietykalności osobistej**

Tylko na podstawie ustawy można pozbawić kogoś wolności lub ją ograniczyć, dokonać zatrzymania lub tymczasowego aresztowania. Prawo to może zostać ograniczone w stanie klęski żywiołowej. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny i tego prawa nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Prawo do sprawiedliwego sądu**

Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd; wyjątkowo może mieć miejsce wyłączenie jawności (np. ze względu na zagrożone bezpieczeństwo państwa czy konieczność ochrony życia prywatnego), ale wyrok zawsze ogłaszany jest publicznie. Tego prawa nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Prawo do decydowania o swoim życiu prywatnym i rodzinnym**

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym (np. o zawarciu małżeństwa). Tego prawa nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego.

- **Prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem**

Rodzice mają prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, z uwzględnieniem dojrzałości dziecka, jego wolności sumienia i wyznania oraz przekonań. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko na mocy ustawy, po prawomocnym orzeczeniu sądu.

- **Wolność i tajemnica komunikowania się**

Wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się polegają na swobodnym przekazywaniu sobie informacji w najróżniejszych formach, przy czym wymiana informacji między ludźmi nie może naruszać praw i wolności innych osób czy bezpieczeństwa państwa.

- **Nienaruszalność mieszkania, pomieszczenia i pojazdu**

Prawo do nienaruszalności mieszkania, pomieszczenia i pojazdu polega na tym, że przeszukanie wymienionych może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie, np. w przypadku podejrzenia o popełnienie przestępstwa. Prawo do nienaruszalności mieszkania, pomieszczenia i pojazdu może być ograniczone w stanie klęski żywiołowej.

- **Swoboda przemieszczania się i wolność wyboru miejsca zamieszkania**

Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium RP oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu, a wolność ta może być ograniczona jedynie w stanie klęski żywiołowej. Każdy może swobodnie opuścić terytorium RP, a obywatela polskiego nie można wydalić z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju. Osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium RP na stałe.

- **Wolność sumienia i religii**

Każdy ma prawo do wolności sumienia i religii. Wolności tej nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii oraz uzewnętrzniania wiary. Może być ona ograniczona jedynie w drodze ustawy, nikt nie może być zmuszany ani do uczestniczenia, ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

- **Wolność słowa**

Wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji oznacza zakaz **cenzury prewencyjnej** środków społecznego przekazu oraz koncesjonowania (udzielania zgody na wydawanie) prasy.

- **Prawo do azylu i statusu uchodźcy**

Obejmuje uprawnienia cudzoziemców do uzyskania azylu i statusu uchodźcy na terytorium RP, zgodnie z przepisami prawa międzynarodowego.

Wolność komunikowania się polega na swobodnym przekazywaniu sobie informacji w różnej formie.

Konstytucja RP gwarantuje swobodę zmiany miejsca zamieszkania oraz przemieszczania się po terytorium Polski.

Cenzura prewencyjna – kontrola publikacji, widowisk teatralnych lub innych dzieł sztuki, które jeszcze nie ukazały się w druku bądź nie zostały przedstawione publicznie.

Wolność zgromadzeń może być ograniczona np. w przypadku naruszenia porządku publicznego.

Prawo do informacji to prawo dostępu do dokumentów oraz możliwość uczestniczenia w posiedzeniach organów władzy wyłonionych w wyborach powszechnych.

Ubezważnowolnienie – pozbawienie lub ograniczenie możliwości samodzielnego podejmowania decyzji przez daną osobę ze względu np. na: chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, niepełnosprawność spowodowaną podeszłym wiekiem.

W Konstytucji RP w art. 42. mowa jest także o odpowiedzialności karnej. Podlega jej osoba dopuszczająca się czynu zabronionego przez prawo w chwili jego popełnienia. Do czasu prawomocnego wyroku sądu ma ona prawo do obrony i domniemania niewinności. Tego uprawnienia nie można ograniczyć nawet w czasie stanu wojennego i stanu wyjątkowego. Z kolei w art. 51. możemy przeczytać o zakazie ujawniania przez władze publiczne informacji dotyczących danej osoby. Każdy ma też prawo dostępu do dotyczących go dokumentów lub zbiorów danych i może żądać sprostowania lub usunięcia nieprawdziwych informacji.

Prawa i wolności polityczne

Prawa i wolności polityczne zostały unormowane w art. 57.–63. Konstytucji RP. Niektóre z nich znalazły swoje odzwierciedlenie także w przepisach ustawowych. Gwarantują one jednostce wpływ na życie polityczne. Umożliwiają aktywny udział w zarządzaniu państwem, a także w wyborze władz i wywieraniu na nie wpływu. Duża część praw tej kategorii przysługuje dopiero po uzyskaniu pełnoletności.

- **Wolność zgromadzania się**

Wolność zgromadzania się polega na możliwości organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Wolność ta może podlegać ograniczeniom ustawowym, takim jak bezpieczeństwo państwowe, porządek publiczny, ochrona zdrowia, prawa i wolności innych osób itd.

- **Wolność zrzeszania się**

Wolność zrzeszania się obejmuje wolność tworzenia zrzeszeń i przynależności do nich. Zakazane są jednak zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. Przykładami zrzeszeń są partie polityczne, fundacje, stowarzyszenia, związki zawodowe, organizacje pracodawców, samorządy zawodowe, związki wyznaniowe, spółdzielnie.

- **Prawo dostępu do służby publicznej**

Jest to prawo dostępu obywateli polskich do służby publicznej na jednakowych dla wszystkich zasadach. Ustawy precyzują, kto pełni służbę publiczną. Są to m.in. pracownicy służby cywilnej, urzędów państwowych, instytucji samorządowych, służby zagranicznej, sądów i prokuratury.

- **Prawo do informacji**

Jest to prawo obywateli do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, w tym organów samorządu gospodarczego i zawodowego.

- **Prawo do udziału w wyborach i w referendum**

Obejmuje ono prawo do udziału w powszechnym głosowaniu w ważnej sprawie państwa, regionu, gminy (referendum) oraz prawo wybierania prezydenta, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego. Prawo to nie przysługuje jednak osobom, które decyzją sądu zostały **ubezważnowolnione** lub ukarane pozbawieniem praw publicznych.

- **Prawo składania petycji, wniosków i skarg**

Jest to prawo składania petycji, wniosków i skarg w interesie własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi zadaniami z zakresu administracji publicznej. Tryb ich rozpatrywania określają odrębne przepisy.

Prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne

Prawa zaliczane do tej grupy związane są przede wszystkim z działalnością gospodarczą, naukową i kulturalną człowieka, a także ze zdrowiem i materialną stroną jego życia. Obligują one państwo, aby w swojej polityce uwzględniało prawa pracowników, pomoc osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej oraz umożliwiało obywatelom dostęp do edukacji, dóbr kultury. Praw tych dotyczą art. 64.–76. Konstytucji RP. Spora grupa zapisów to właściwie deklaracje (postulaty), które uzależnione są od możliwości finansowych, organizacyjnych państwa (np. prawo do pracy).

- **Prawo do własności i dziedziczenia**

Każdy ma prawo do posiadania majątku (rzeczy, pieniędzy, nieruchomości). Własność podlega ochronie prawnej. W wyjątkowych sytuacjach prawo to może być ograniczone, gdy np. korzystanie z niego koliduje z ważnym interesem społecznym. Wówczas obywatel ma prawo do odszkodowania za wyłączone mienie.

- **Wolność wyboru i wykonywania zawodu**

Każdy ma prawo do swobodnego wyboru zawodu i miejsca pracy, a także prawo do minimalnego wynagrodzenia określonego odpowiednią ustawą. Zakazane jest stałe zatrudnianie dzieci poniżej 15. roku życia.

- **Prawo do pracy**

Jest to prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, przy czym w razie braku pracy państwo zobligowane jest dołożyć starań do zwalczania bezrobocia. Prawo to uwzględnia także możliwość odpoczynku (dni wolnych od pracy).

- **Prawo do opieki społecznej**

W sytuacji niezdolności do pracy ze względu na chorobę, inwalidztwo, po osiągnięciu wieku emerytalnego lub gdy z innych powodów (nie z własnej woli) osoba pozostaje bez pracy, ma prawo do zabezpieczenia socjalnego.

- **Prawo do ochrony zdrowia**

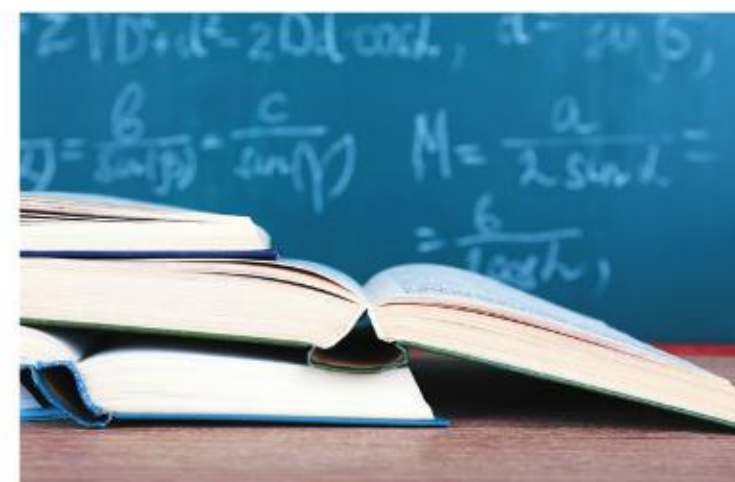
W myśl tego prawa obywatelom państwa zapewnia się równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych.

- **Prawo do nauki**

Jest to prawo, które każdemu zapewnia dostęp do bezpłatnej edukacji w szkołach publicznych. Rodzice mają przy tym możliwość wyboru szkoły innej niż publiczna, a także prawo do zakładania szkół niepublicznych, co określa odpowiednia ustawa.

Każdy ma prawo do pracy. Gdy dana osoba – nie z własnej winy – pozostaje bez pracy, ma prawo do zabezpieczenia socjalnego. Państwo zobowiązane jest też do pomocy w poszukiwaniu zatrudnienia.

Każdy ma prawo do bezpłatnej edukacji, przy czym nauka do 18. roku życia jest w Polsce obowiązkowa.

W Polsce artyści mają zagwarantowaną swobodę twórczości, która nie może jednak w sposób jednoznaczny naruszać moralności publicznej oraz praw i wolności innych osób.

- **Wolność twórczości artystycznej i naukowej oraz wolność korzystania z dóbr kultury**

Każdy ma swobodę twórczości, np. w dziedzinie sztuki, literatury, muzyki, kinematografii, a także swobodę badań naukowych i ogłaszania ich wyników oraz udziału w życiu kulturalnym (np. korzystania z kin, teatrów, muzeów).

- **Prawo do ochrony konsumentów**

Prawo to nakłada na władze publiczne obowiązek ochrony konsumentów (także użytkowników, najemców) przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi.

W grupie praw, która znalazła się w tej części Konstytucji RP, uwzględniono również informację o prawach dziecka i prawach rodziny. Innym prawem, do którego odnosi się art. 74., jest **prawo do życia w czystym i bezpiecznym środowisku**.

W skrócie

- Prawa i wolności człowieka i obywatela zawarte zostały w II rozdziale Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.
- Konstytucja dzieli przysługujące człowiekowi i obywatelowi prawa i wolności na: osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne i kulturalne. W tych ostatnich uwzględnia też prawa ekologiczne.
- Oprócz takich fundamentalnych praw i wolności, jak: prawo do życia, wolności i nietykalności osobistej, wolności słowa, prawo do własności, Konstytucja RP wyszczególnia szereg innych praw dotyczących życia i działania człowieka: osobistego, rodzinnego, państwowego, gospodarczego, kulturalnego.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień przynajmniej dwa prawa i dwie wolności osobiste zawarte w Konstytucji RP, które nie mogą być nigdy ograniczane. Uzasadnij, dlaczego są one nienaruszalne.
- 2 Uzasadnij, że dzięki przysługującym prawom i wolnościom politycznym człowiek może mieć wpływ na życie publiczne.
- 3 Wybierz jedno, najważniejsze według ciebie, prawo z grupy praw i wolności ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. Uzasadnij swój wybór w pięciu zdaniach.
- 4 Powiedz, jakie prawa zobrazowano na poniższych ilustracjach. Do której grupy praw zalicza je Konstytucja RP?

A

B

C

D

E

- 5 Zastanówcie się w grupach, w jakich sytuacjach państwo może ograniczać prawa i wolności człowieka. Podajcie pięć przykładów takich sytuacji. Uzasadnijcie każdy wybór.

3.3. Ochrona praw człowieka

Podejmij temat

- Do kogo może zgłosić skargę osoba, której prawa i wolności są łamane?

Ochrona praw człowieka na świecie i w Europie

Organizacja Narodów Zjednoczonych, uchwalając **Powszechną Deklarację Praw Człowieka**, była świadoma, że nie wystarczy spisać prawa i wolności człowieka, ale należy podjąć także działania w celu ich ochrony. Dlatego ONZ wymaga od krajów członkowskich składania sprawozdań dotyczących realizacji zobowiązań podjętych w zakresie praw człowieka. Pozwala jej to na bieżąco monitorować tę kwestię. Ściganiem i karaniem osób, które łamią prawa człowieka, zajmują się odpowiednie instytucje, m.in. Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze (Holandia). W celu ochrony praw człowieka ONZ organizuje misje pokojowe w rejonach konfliktów.

Jak sądzisz, z jakiej okazji wydana została w Polsce przedstawiona na ilustracji moneta?

Ważną rolę w systemie ochrony praw człowieka w Europie odgrywa **Rada Europy**, przy której powołano **Europejski Trybunał Praw Człowieka**. Trybunał, którego skład orzekający tworzą sędziowie – wybitni znawcy problematyki praw człowieka – przyjmuje skargi od każdej jednostki i organizacji pozarządowej, która uważa, że jej prawa zostały złamane lub naruszone przez instytucje państwa będącego członkiem Rady Europy. Trybunał rozpatruje sprawę jednak dopiero wtedy, gdy wszystkie środki odwoławcze przewidziane prawem danego kraju zostały wyczerpane. Rozprawy są z założenia publiczne, a wyrok ma charakter ostateczny. Jeśli Trybunał uzna zasadność skargi, może orzec wypłatę odszkodowania przez państwo pokrzywdzonej stronie.

Inną organizacją działającą w obszarze ochrony praw człowieka w Europie jest **Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** (OBWE). Działania podejmowane przez OBWE koncentrują się wokół promowania praw człowieka, demokracji i rządów prawa, a ich przykładami mogą być:

- obserwacja wyborów w danym kraju pod kątem ich demokratycznych standardów,
- kontrola przestrzegania wolności środków masowego przekazu,
- monitorowanie praw mniejszości narodowych i wykrywanie napięć na tle narodowościowym, które mogłyby przerodzić się w konflikt między-państwowy.

Siedziba Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (Francja).

Logo OBWE. Skrót OSCE pochodzi od angielskiej nazwy organizacji: Organization for Security and Co-operation in Europe (czyt. organizacja ds. bezpieczeństwa i współpracy w Europie).

Wybory władz na Białorusi, podczas których nagminnie łamane są demokratyczne standardy, każdorazowo obserwowane są przez przedstawicieli OBWE.

Obywatele którego państwa złożyli najwięcej skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 2018 r.?

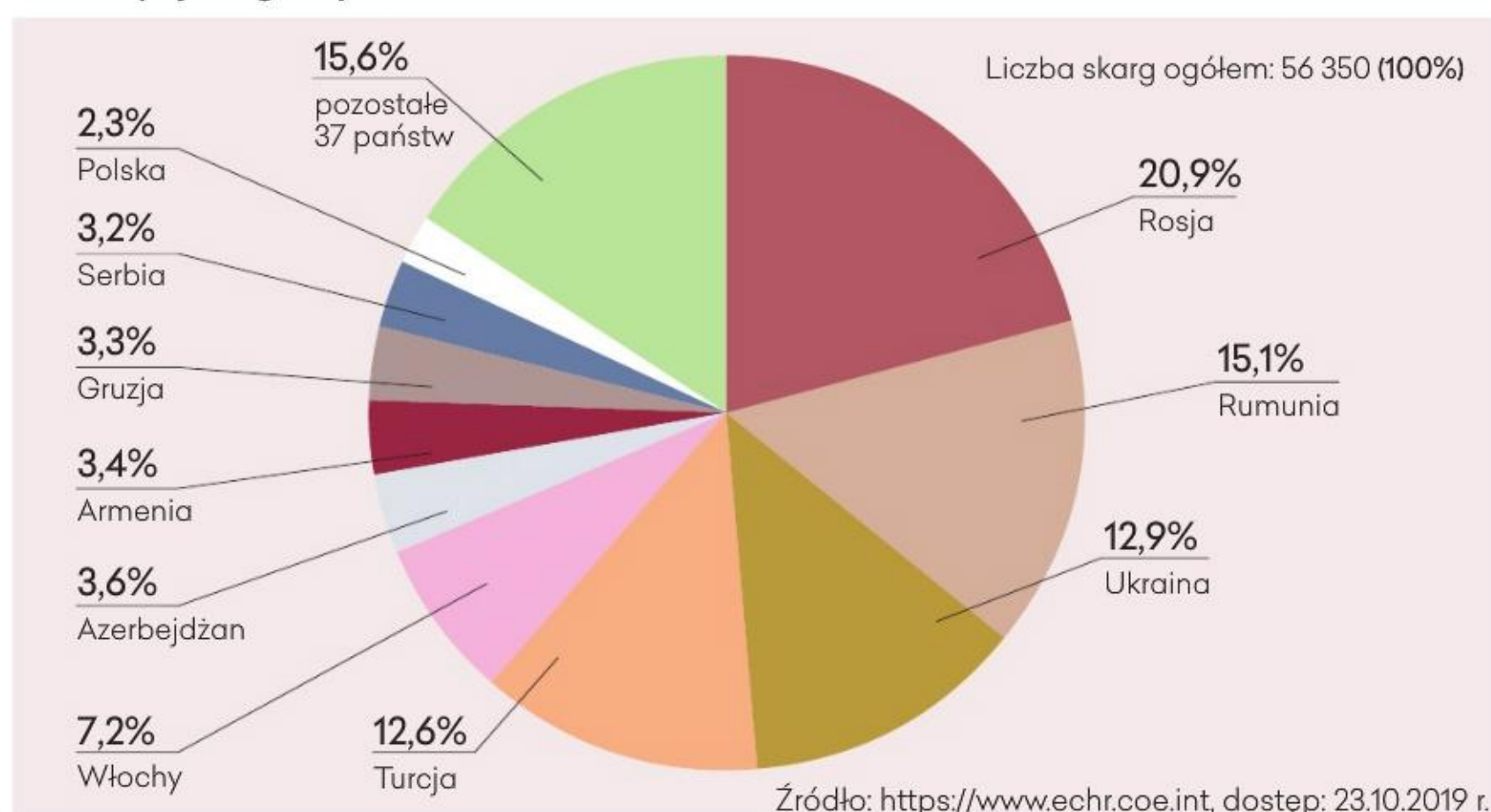
Na którym miejscu, spośród 47 członków Rady Europy, plasuje się pod tym względem Polska?

Ciekawe!

Najwięcej skarg na instytucje państwa polskiego złożonych do 2018 r. do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczyło przewlekłości postępowań sądowych i urzędowych.

Adwokat – prawnik świadczący pomoc prawną polegającą na udzielaniu porad i sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami. Zawodem pokrewnym do adwokata jest radca prawny. W stosunku do adwokata i radcy prawnego używa się zwyczajowego tytułu mecenas.

Państwa, w których zgłoszono najwięcej skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 2018 r.

Ochrona praw człowieka w Polsce

Poszczególne państwa wprowadziły mechanizmy ochrony praw i wolności człowieka. Uczyniła to także Polska. Świadczą o tym stosowne zapisy w najważniejszym akcie prawnym obowiązującym w naszym państwie, jakim jest **Konstytucja RP**. Już w preambule Konstytucji zwrócono uwagę na konieczność ochrony tych praw. Przywołano doświadczenia z czasów, gdy podstawowe prawa i wolności człowieka były w państwie polskim łamane. Najistotniejszym z punktu widzenia jednostki, zwykłego obywatela, środkiem ochrony praw jest prawo do sprawiedliwego sądu, zawarte w artykułach 45. i 77.

Art. 45.

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Art. 77.

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Każdy, kto jest przekonany, że jego konstytucyjne prawa i wolności zostały naruszone, ma też prawo, po wyczerpaniu innych możliwości prawnych, wnieść skargę do **Trybunału Konstytucyjnego**. Skargę taką w imieniu osoby skarżącej może jednak sporządzić i wnieść wyłącznie wykwalifikowany **adwokat** albo radca prawny.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Instytucja **Rzecznika** Praw Obywatelskich powstała w Polsce w 1987 r. Rzecznik stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela, określonych w Konstytucji RP oraz w innych aktach normatywnych, takich jak ustawy czy umowy międzynarodowe.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Rzecznikiem może zostać obywatel polski, który wyróżnia się wiedzą prawniczą, doświadczeniem zawodowym oraz wysokim autorytetem ze względu na swoje walory moralne i wrażliwość społeczną. Jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na okres 5 lat. W swojej działalności jest niezależny, niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem. Nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej, zatrzymany lub aresztowany (z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku).

Rzecznik bada, czy w wyniku działania lub zaniechania organów państwa, organizacji i instytucji nie nastąpiło naruszenie prawa, zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej. Podejmuje czynności, jeżeli otrzyma wiadomość o naruszeniu wolności i praw człowieka i obywatela. Swoje działania inicjuje na wniosek obywateli, organizacji, organów samorządów, Rzecznika Praw Dziecka. Może też interweniować z własnej inicjatywy. Kierowany do Rzecznika wniosek jest wolny od opłat i nie wymaga zachowania szczególnej formy. W praktyce może być złożony w formie pisemnej, ustnej, telefonicznej, elektronicznej. Powinien zawierać jednak istotę sprawy, nazwę wnioskodawcy oraz osoby, której ona dotyczy.

Oprócz podstawowej działalności, tj. ochrony praw obywateli, Rzecznik Praw Obywatelskich wykonuje też szereg innych zadań. Do najważniejszych należy walka o równe traktowanie i przeciwdziałanie dyskryminacji osób niepełnosprawnych, seniorów, migrantów itd.

Jeśli Rzecznik podejmie sprawę, może sam prowadzić postępowanie wyjaśniające. Może wówczas badać każdą sprawę na miejscu, nawet bez uprzedzenia, może żądać złożenia wyjaśnień, przedstawienia akt sprawy. Jeśli Rzecznik nie decyduje się na prowadzenie postępowania wyjaśniającego, może zwrócić się o zbadanie sprawy do właściwych organów państwa.

Rzecznik – osoba, która występuje w czyimś imieniu, reprezentuje kogoś.

Co według ciebie przedstawia logo Rzecznika Praw Obywatelskich?

Odznaka Honorowa za Zasługi dla Ochrony Praw Człowieka nadawana przez Rzecznika Praw Obywatelskich osobom oraz instytucjom polskim lub zagranicznym. Na awersie (strona przednia) widnieje łacińska dewiza: IUSTITIAS VESTRAS IUDICABO (czyt. justitias vestras iudikabo), co znaczy: Osądzę sprawiedliwość waszą.

Więcej na temat

Inni rzecznicy praw w Polsce

W Polsce powołano jeszcze kilku rzeczników praw. Nie mają oni takiego umocowania prawnego oraz takich kompetencji jak Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka. Warto jednak wiedzieć, że są to instytucje wspierające obywateli w razie naruszenia ich praw w danej dziedzinie.

Rzecznik Praw Pacjenta

Rzecznik Praw Pacjenta

- prowadzi postępowania w sprawach praktyk naruszających prawa pacjentów
- współpracuje z organami władzy publicznej w celu zapewnienia pacjentom przestrzegania ich praw

Rzecznik Finansowy

www.rf.gov.pl

Rzecznik Finansowy

- wspiera klientów w sporach z podmiotami rynku finansowego, takimi jak: banki, instytucje kredytowe, firmy ubezpieczeniowe
- udziela pomocy prawnej w postępowaniach polubownych i sądowych dotyczących przekroczenia uprawnień przez wymienione instytucje

Rzecznik Konsumentów

Rzecznik Konsumentów*

- zapewnia porady prawne w zakresie ochrony praw konsumentów
- występuje do przedsiębiorców w sprawach dotyczących ochrony praw konsumentów
- przystępuje, za zgodą zainteresowanych, do toczącego się postępowania sądowego w sprawach o ochronę praw konsumentów

* Rzecznik Konsumentów – w przeciwieństwie do dwóch poprzednich instytucji, które są organami centralnymi – działa z ramienia Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów na terenie danego powiatu.

Prokurator – urzędnik państwowy upoważniony do prowadzenia i nadzorowania śledztw, gromadzenia materiałów dowodowych; pełni funkcję oskarżyciela publicznego w sądzie.

Kasacja – zaskarżenie prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji z uwagi na rażące naruszenia prawa, mogące mieć wpływ na orzeczenie sądu.

Formy działań Rzecznika Praw Obywatelskich

Rzecznik Praw Obywatelskich nie jest uprawniony do wydawania prawomocnych wyroków. Nie może zatem oczekiwać od urzędów czy instytucji zmiany postępowania w sprawach łamania praw człowieka. Jego uprawnienia są jednak dość szerokie. Po wnikliwym zbadaniu sprawy Rzecznik Praw Obywatelskich może m.in.:

- zwrócić się w imieniu obywatela do organów i instytucji o przesłanie wyjaśnień, dlaczego dana sprawa została załatwiona tak a nie inaczej,
- żądać wszczęcia postępowania w sprawach do tego uprawnionych, a także wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu na prawach przyśługujących **prokuratorowi**,
- wystąpić z wnioskiem o ukaranie, a także uchylenie prawomocnego rozstrzygnięcia w sprawach o wykroczenia,
- wnieść **kasację** od prawomocnego orzeczenia sądu,

- występować do właściwych organów z wnioskami o zmianę prawa w kwestiach dotyczących wolności i praw człowieka i obywatela,
- złożyć skargę w Trybunale Konstytucyjnym, występować w sprawach skarg konstytucyjnych i brać udział w postępowaniu toczącym się przed Trybunałem,
- wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszenia wolności i praw człowieka i obywatela.

W skrócie

- Organizacje międzynarodowe, takie jak ONZ czy Rada Europy, które stworzyły zbiory praw i wolności człowieka, podejmują też działania zmierzające do ich ochrony. Ważną rolę w tym systemie odgrywa Europejski Trybunał Praw Człowieka.
- W Polsce ochronie praw człowieka i obywatela, sprzyja zapisanie ich w Konstytucji RP, która zapewnia obywatelom możliwość dochodzenia swych praw przed sądem czy złożenia skargi konstytucyjnej.
- Na straży praw człowieka i obywatela zapisanych w Konstytucji RP oraz w innych aktach prawnych stoi Rzecznik Praw Obywatelskich wybierany przez Sejm na pięcioletnią kadencję.
- Rzecznik, po zbadaniu zgłoszonych spraw, może apelować o zmianę prawa albo decyzji urzędników, o wszczęcie śledztwa czy przeprowadzenie kontroli tam, gdzie naruszane są prawa i wolności człowieka.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, czym zajmuje się Europejski Trybunał Praw Człowieka i w jakiej sytuacji można się do niego zwrócić.
- 2 Wymień gwarancje ochrony praw człowieka zapisane w Konstytucji RP.
- 3 Rozstrzygnij, czy poniższe informacje dotyczące Rzecznika Praw Obywatelskich są prawdziwe czy fałszywe.
 - a) Funkcję Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka pełni w Polsce ta sama osoba.
 - b) Rzecznik Praw Obywatelskich wybierany jest w Polsce przez obywateli na 5 lat.
 - c) Rzecznik Praw Obywatelskich ma możliwość wpływania na zmianę przepisów naruszających prawa i wolności człowieka.
- 4 Czy w waszej szkole potrzebna jest instytucja Rzecznika Praw Ucznia? Porozmawiajcie o tym w grupach. Wnioski przedstawcie na forum klasy.
- 5 Wyszukaj w internecie informacje na temat łamania praw i wolności człowieka w wybranym państwie na świecie. Zwróć uwagę na to, jakie prawa są łamane, co jest tego powodem i jakie są tego skutki. Przygotuj na ten temat krótką prezentację multimedialną (około 10 slajdów).

Ważniejsze dziedziny działań Rzecznika Praw Obywatelskich:

- prawa cudzoziemców, migrantów i uchodźców,
- dyskryminacja w wielu aspektach,
- dostęp do informacji publicznej,
- prawa uczestników zgromadzeń,
- kultura i swoboda twórczości,
- prawa przedstawicieli mniejszości narodowych,
- mowa nienawiści, hejt,
- ochrona danych osobowych,
- prawa osób pozbawionych wolności,
- równe traktowanie osób niepełnosprawnych,
- prawa pracowników,
- prawa konsumentów,
- relacje obywateli z policją,
- prawa wyznawców różnych religii,
- równość kobiet i mężczyzn,
- zagrożenie smogowe,
- wolność słowa, media.

3.4. Prawa dzieci

Podejmij temat

- Jak sądzisz, które z poznanych w podrozdziale 3.2. praw i wolności człowieka powinny szczególnie przysługiwać dzieciom? Dlaczego?

Ciekawe!

Do 2018 r. Konwencję o prawach dziecka podpisały wszystkie państwa na świecie. Nie ratyfikowały jej tylko dwa: USA i Sudan Południowy.

Plakat propagujący w Polsce Konwencję o prawach dziecka w 25. rocznicę jej uchwalenia.

Prawa dzieci według dokumentów ONZ

Konwencja o prawach dziecka z 1989 r. definiuje dziecko jako istotę ludzką do 18. roku życia, chyba że – zgodnie z rozstrzygnięciami prawnymi konkretnego państwa – uzyskuje pełnoletność wcześniej. Wiele praw zawartych w konwencji jest powieleniem praw człowieka, gdyż jedną z ich cech jest to, że są przyrodzone. W preambule tego dokumentu przytoczony został fragment Deklaracji Praw Człowieka, w którym można przeczytać, że: „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”. Zapis ten wyjaśnia potrzebę, dla której oprócz powszechnych praw człowieka zdefiniowano także prawa dzieci.

Konwencja o prawach dziecka gwarantuje dzieciom:

- prawo do życia i rozwoju,
- prawo do wychowania w rodzinie,
- prawo do tożsamości,
- wolność wypowiedzi, myśli, sumienia i wyznania,
- prawo do prywatności,
- prawo do ochrony przed przemocą fizyczną i psychiczną,
- prawo do nauki,
- prawo do udziału w życiu kulturalnym i artystycznym,
- prawo do swobodnego zrzeszania się,
- wolność pokojowych zgromadzeń,
- prawo do ochrony zdrowia,
- prawo do korzystania z opieki społecznej,
- prawo do ochrony przed wyzyskiem oraz wykonywaniem pracy niebezpiecznej lub utrudniającej kształcenie,

a także zapewnia:

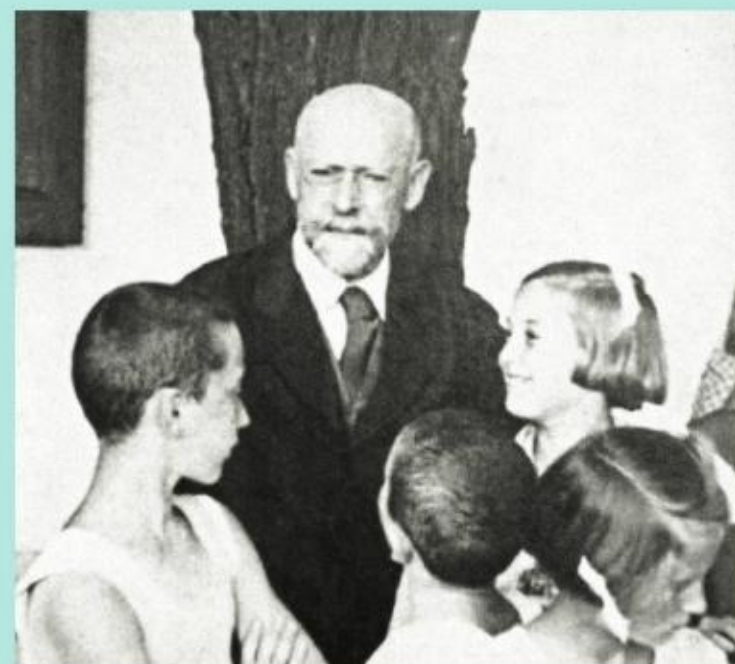
- prawa dzieciom niepełnosprawnym,
- prawa dzieciom-uchodźcom.

Konwencja o prawach dziecka oraz pozostałe dokumenty ONZ podkreślają także szczególną rolę rodziny w życiu dziecka oraz prawo do jego wychowania przez obu rodziców. Kładą nacisk na potrzebę otoczenia rodziny, w tym szczególnie macierzyństwa, specjalną opieką po to, aby dziecko miało zapewnione niezbędną ochronę, wsparcie oraz harmonijny rozwój w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia.

Więcej na temat

Janusz Korczak a prawa dziecka

Warto wiedzieć, że inicjatorem uchwalenia Konwencji o prawach dziecka i autorem jej pierwotnego projektu była Polska. Przedstawiony w 1978 r. przez Polskę projekt tego dokumentu odwoływał się do filozoficzno-wychowawczej koncepcji Janusza Korczaka – wybitnego pedagoga. Korczak doprowadził do utworzenia w Warszawie w 1912 r. Domu Sierot, który był miejscem jego codziennej obserwacji rozwoju psychofizycznego dzieci. Kierował placówką aż do śmierci. Zginął wraz ze swoimi podopiecznymi w niemieckim obozie zagłady w Treblince w 1942 r. Janusz Korczak był prekursorem walki o prawa dziecka. Domagał się, by uznano, że dziecko jest pełnowartościowym człowiekiem od chwili swoich narodzin. Jest autorem słynnej wypowiedzi: „Dziecko – już mieszkaniec, obywatel i już człowiek. Nie dopiero będzie, a już [...]. Lata dziecięce to życie rzeczywiste, nie zapowiedź”.

Janusz Korczak (1878–1942) – właściwie Henryk Goldszmit, urodzony w Warszawie lekarz pochodzenia żydowskiego, pedagog, pisarz, publicysta i działacz społeczny, prekursor działań na rzecz praw dziecka.

Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci

W wielu rejonach świata łamane są prawa dzieci. Często dochodzi do tego wówczas, gdy w danym państwie wybucha konflikt zbrojny albo kraj nawiedza klęska żywiołowa.

W 1946 r. na podstawie **rezolucji** Zgromadzenia Ogólnego ONZ powstał fundusz **UNICEF** z siedzibą w Nowym Jorku. Jego celem jest niesienie dzieciom z państw zniszczonych wojną oraz zapewnienie pomocy zdrowotnej i żywnościowej dzieciom z krajów rozwijających się.

W styczniu 1996 r. w Konwencji o prawach dziecka wspomniano, że fundusz UNICEF jest „przewodnikiem po Konwencji o prawach dziecka i dąży do ustanowienia jej praw jako trwałych zasad etycznych i międzynarodowych standardów postępowania”.

Głównym celem funduszu jest pomoc dzieciom w zakresie wyżywienia, ochrony zdrowia, edukacji, ochrony przed przemocą i wykorzystywaniem. Fundusz stara się pomóc przede wszystkim dzieciom w państwach słabiej rozwiniętych oraz dotkniętych wojną lub innymi nieszczęściami, takimi jak katastrofy, tajfuny, epidemie itp. W pierwszej kolejności pomocą objęte są dzieci poniżej 5. roku życia w krajach najbiedniejszych. UNICEF koordynuje również programy pomocowe oraz bierze udział w opracowywaniu dokumentów związanych z prawami dzieci.

Spośród wielu działań, jakie podejmuje UNICEF na rzecz praw dzieci, można wymienić:

- wspieranie budowy ośrodków dla dzieci, sierocińców, szkół w rejonach konfliktów i kataklizmów,
- odbudowę szpitali, centrów zdrowia, wyposażanie ich w leki i w sprzęt,

Rezolucja – zbiorowa uchwała powzięta przez jakieś zgromadzenie w wyniku obrad.

Logo Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci. Skróć pochodzi od angielskiej nazwy organizacji: United Nations International Children's Emergency Fund (czyt. junajted nejszyns internaszional czildrens emergensi fand).

Ciekawe!

Środki na swoją działalność UNICEF zdobywa z różnych źródeł: z budżetu państwa, pod którego szyldem działa jego oddział, z darowizn od zwykłych ofiarodawców, instytucji oraz firm. Jednym z najbardziej znanych na świecie podmiotów wspierających i promujących działalność UNICEF jest klub FC Barcelona.

Lionel Messi – piłkarz FC Barcelona w koszulce z logo UNICEF.

Demoralizacja – czyjeś działanie lub zachowanie powodujące u innych odrzucenie norm społecznych; w konsekwencji prowadzi do łamania prawa.

- odbudowę zniszczonych domów, dostarczanie namiotów i podstawowych środków do życia,
- prowadzenie szczepień ochronnych,
- wspomaganie odbudowy infrastruktury socjalnej, sanitariatów, punktów poboru wody pitnej.

Bardzo często UNICEF nie zawiesza swej działalności na obszarach konfliktów zbrojnych, nawet gdy wycofują się z nich wszystkie inne organizacje. Fundacja nie poprzestaje na opiece nad dziećmi i ich matkami, ale interesuje się też innymi kobietami w trudnej sytuacji, ludźmi starszymi i ułomnymi. Stara się im pomóc, szczególnie w sytuacji bezdomności, braku żywności czy braku środków sanitarnych.

Szczepienia dzieci w Republice Kongo, finansowane przez UNICEF.

Prawa dzieci w Konstytucji RP i innych ustawach

W drugim rozdziale Konstytucji RP, dotyczącym praw i wolności człowieka, nie mogło zabraknąć unormowań związanych z prawami dzieci. Mówi o tym w zwięzłej formie przede wszystkim artykuł 72.

Art. 72.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i **demoralizacją**.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych [...].

Ponadto Konstytucja RP w innych artykułach podkreśla, że:

- rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, a wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania,

- państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny, zwłaszcza rodzin wielodzietnych i niepełnych, a matka przed urodzeniem i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych,
- zakazane jest stałe zatrudnianie dzieci do lat 16,
- nauka do 18. roku życia jest obowiązkowa, w szkołach publicznych jest bezpłatna, a rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne.

Ważne przepisy dotyczące praw dziecka można znaleźć w zgodnych z Konstytucją ustawach. **Kodeks cywilny** reguluje zdolność prawną **osób fizycznych**, która trwa od chwili urodzenia do śmierci. Stąd dzieci są podmiotami prawa cywilnego, a więc mogą otrzymać spadek, ubezpieczenie, inne uprawnienia. Warunkowo mogą otrzymać pewne uprawnienia jeszcze przed urodzeniem (np. spadek czy odszkodowanie). Ponadto kodeks reguluje zdolność do czynności cywilnoprawnych, jak np. zawieranie umów ze sprzedawcą podczas robienia zakupów. Osoby fizyczne do ukończenia lat 13 nie mają zdolności do czynności prawnych i na co dzień mogą dokonywać jedynie drobnych sprawunków, np. zakupu słodczy, zeszytów, napojów. Osoby fizyczne w wieku od 13 do 18 lat mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Oznacza to, że w niektórych sytuacjach mogą już postępować samodzielnie (np. dysponować kieszonkowym czy wynagrodzeniem za pracę), ale w pozostałych mogą uczestniczyć jedynie za zgodą przedstawiciela ustawowego, najczęściej jednego z rodziców.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z kolei normuje sprawy: pokrewieństwa, powinowactwa, macierzyństwa i ojcostwa, nazwiska dziecka, władzy rodzicielskiej nad dzieckiem i jej zakresu, kontaktów z dzieckiem, **adopcji** dziecka, **obowiązku alimentacyjnego**, opieki nad dzieckiem (np. sprawowanej przez dziadków po śmierci rodziców) i ustanowienia kuratora (np. dla dziecka, które weszło w konflikt z prawem).

Prawom dzieci poświęcony został również jeden z rozdziałów **Kodeksu pracy** dotyczący pracowników młodocianych, a więc osób w wieku od 15 do 18 lat. Przewiduje dla nich m.in. krótszy czas pracy, dłuższe urlopy wypoczynkowe, szczególną ochronę zdrowia. Normuje także uprawnienia związane z rodzicielstwem, takie jak: zakaz rozwiązywania umowy o pracę z kobietą w ciąży, urlop macierzyński, urlop rodzicielski, urlop wychowawczy itp.

Również **Kodeks karny** odnosi się do spraw dzieci. Ustawa ta omówiona będzie w kolejnym podrozdziale.

Rzecznik Praw Dziecka

Zgodnie z **Ustawą o Rzeczniku Praw Dziecka** z 2000 r. Rzecznika Praw Dziecka powołuje Sejm, za zgodą Senatu, na okres 5 lat. Nie można być Rzecznikiem dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. Tryb powołania Rzecznika i sprawowania urzędu świadczy o tym, że jest to funkcja bardzo ważna.

Osoba fizyczna – każdy człowiek (od urodzenia aż do śmierci), który występuje jako podmiot w stosunkach cywilnoprawnych.

Dzieci powyżej 15. roku życia mogą podejmować zatrudnienie na umowę o pracę, np. jako dostawcy pizzy.

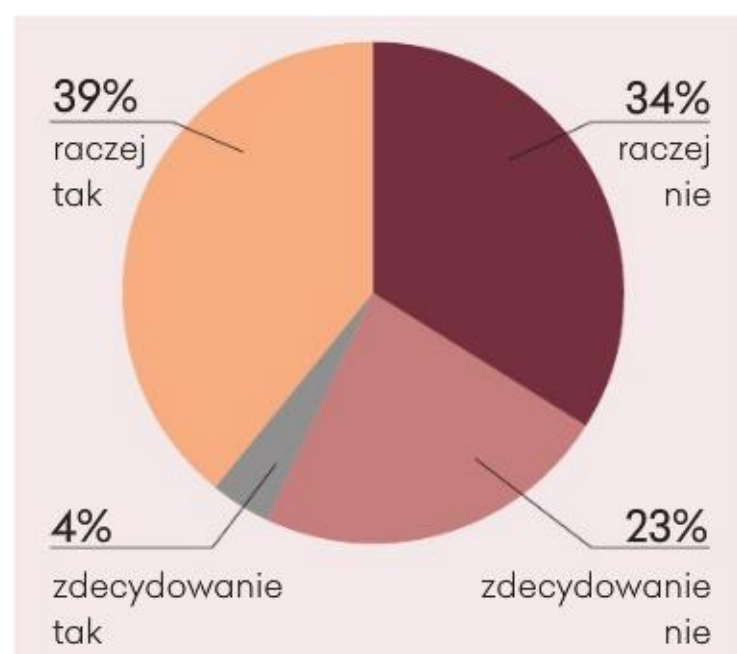
Adopcja – przysposobienie, uznanie dziecka innych rodziców, z którym nie ma więzi biologicznej, za własne.

Obowiązek alimentacyjny – tu: obowiązek dostarczania środków na utrzymanie i wychowanie dziecka, do czego zobowiązany jest rodzic z różnych względów nieuczestniczący w tych procesach bezpośrednio.

Na podstawie danych zamieszczonych na wykresie określ, których osób jest w Polsce więcej – uznających bicie dzieci za skuteczną metodę wychowawczą czy tych uważających inaczej.

Czy zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem, że są takie sytuacje, kiedy trzeba dziecku dać klapsa?

Fragment raportu Rzecznika Praw Dziecka z 2018 r. na temat stosowania przemocy w wychowywaniu dzieci.

jestem mamy i taty!

www.brpd.gov.pl

Jak myślisz, na jakie problemy dotyczące dzieci zwracają uwagę hasła kampanii społecznych prowadzonych przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka?

W ślubowaniu Rzecznik zobowiązuje się, że przy wykonywaniu powierzonych obowiązków dochowa wierności Konstytucji RP, strzec będzie praw dziecka, kierując się przepisami prawa – a przede wszystkim – dobrem dziecka i dobrem rodziny.

Rzecznik Praw Dziecka jest osobą bezstronną, niezależną od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem. Nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej, pozbawiony wolności, zatrzymany lub aresztowany (z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku).

Zadania Rzecznika Praw Dziecka

Rzecznik stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji RP, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa obowiązujących w Polsce, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. Przy wykonywaniu swoich uprawnień kieruje się dobrem dziecka oraz bierze pod uwagę, że naturalnym środowiskiem jego rozwoju jest rodzina. Podejmuje działania mające na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości, a także zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

Rzecznik podejmuje działania z własnej inicjatywy, biorąc pod uwagę zgłoszenia o naruszeniu praw dziecka. Zgłoszenie, np. poprzez Dziecięcy Telefon Zaufania, za pośrednictwem poczty internetowej lub tradycyjnej, może złożyć każdy młody człowiek, który potrzebuje pomocy. W ten sam sposób z Rzecznikiem mogą się kontaktować świadkowie przemocy wobec najmłodszych.

Biuro Rzecznika Praw Dziecka prowadzi też liczne kampanie społeczne zwracające uwagę na łamanie praw dziecka lub promujące przestrzeganie tych praw.

Formy działań Rzecznika Praw Dziecka

W wyniku pozyskanych informacji Rzecznik Praw Dziecka może m.in.:

- zbadać każdą sprawę na miejscu, bez uprzedzenia kontrolowanego podmiotu (może to zrobić sam lub przez swoich pracowników),
- żądać od organów władzy publicznej udzielenia informacji, złożenia wyjaśnień lub udostępnienia akt mających związek z badaną sprawą,
- występować z wnioskiem do Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie rozbieżności w rozumieniu prawa, w zakresie praw dotyczących dzieci,
- wnosić kasację od prawomocnego wyroku sądu,
- brać udział w prowadzonych postępowaniach w sprawach nieletnich na prawach przysługujących prokuratorowi,
- przedstawiać organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom oceny i wnioski mające na celu usprawnienie ochrony praw dziecka, w tym występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.

Więcej na temat

Dziecięcy Telefon Zaufania

Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka to bezpłatna linia, która czynna jest przez całą dobę, siedem dni w tygodniu. Pod ukazany na ikonie obok numer może zadzwonić anonimowo każde dziecko, które doświadczyło przemocy lub hejtu albo nie potrafi sobie poradzić z jakimś problemem (np. ze stratą przyjaciela). W każdej sprawie uzyska pomoc ekspertów. Więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej Rzecznika – www.brpd.gov.pl. Pod tym adresem dostępny jest również anonimowy czat dla dzieci i młodzieży.

W skrócie

- Najważniejszym dokumentem w całości poświęconym prawom dzieci jest Konwencja o prawach dziecka ONZ z 1989 r.
- ✕ ● Powiązany z konwencją Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF) niesie pomoc żywnościową, edukacyjną, zdrowotną dzieciom w państwach słabo rozwiniętych lub dotkniętych wojną czy klęską żywiołową.
- Polska, zgodnie z podpisaną i ratyfikowaną Konwencją o prawach dziecka, a także z Konstytucją RP, zapewnia ochronę praw dziecka.
- Prawa dziecka w większości są tożsame (identyczne) z prawami i wolnościami osoby dorosłej, ale wzmocnione tam, gdzie sprawy szczególnie dotyczą nieletnich, np.: prawo do wychowania w rodzinie, prawo do ochrony przed przemocą fizyczną i psychiczną.
- Na straży praw dziecka w Polsce stoi Rzecznik Praw Dziecka wybierany przez Sejm na 5 lat.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień pięć fundamentalnych (najważniejszych) według ciebie praw, które ujęte zostały w Konwencji o prawach dziecka.
- ✕ 2 Zinterpretuj, odwołując się do Konwencji o prawach dziecka i działalności UNICEF, jedną z myśli Janusza Korczaka: „Nie zostawiajmy świata takim, jakim jest”. Twoja praca powinna zająć nie mniej niż jedną stronę A5.
- 3 ✨ Napisz zgłoszenie do Rzecznika Praw Dziecka dotyczące przykładowej sprawy związanej z łamaniem praw dziecka. Zgłoszenie może mieć dowolną formę, ale nie powinno w nim zabraknąć imienia i nazwiska osoby zgłaszającej problem, informacji o osobie, której prawa zostały naruszone, oraz opisu zaistniałej sytuacji. Ważna jest też data napisania skargi. Praca powinna zająć co najmniej połowę strony A4.
- 4 Zaplanujcie, a następnie przeprowadźcie w szkole akcję ulotkowo-informacyjną o prawach dziecka.

Odznaka Honorowa za Zasługi dla Ochrony Praw Dziecka nadawana przez Rzecznika Praw Dziecka osobom i instytucjom polskim i zagranicznym. Na awersie widnieje podobizna Janusza Korczaka oraz dewiza łacińska: INFANTIS DIGNITATIS DEFENSORI (Obrońcy godności dzieci).

Organizacje pozarządowe w obronie

Organizacje pozarządowe to organizacje niezależne od władz, tworzone przez osoby fizyczne, firmy, instytucje, a nie państwa. Nie działają one w celach zarobkowych, nie są nastawione na zysk i nie dążą do władzy. Duża część tych organizacji zajmuje się **ochroną praw człowieka** na świecie.

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Zadanie

Wyjaśnij, jaki związek ma według ciebie logo Amnesty International z podejmowaną przez organizację działalnością.

Amnesty International (czyt. amnesti internaszional) powstała w Londynie w 1961 r. Oprócz kampanii społecznych i edukacyjnych związanych z ochroną praw człowieka najbardziej znaną jest działalność organizacji na rzecz uwolnienia tzw. więźniów sumienia, a więc osób, które zostały pozbawione wolności z powodu swych przekonań politycznych, religijnych, rasowych i innych, manifestowanych bez użycia przemocy.

Słynny na całym świecie jest **Maraton Pisania Listów**, który polega na zasypywaniu władz danego kraju listami, których autorzy domagają się między innymi zwolnienia więźniów.

Nasrin Sotoudeh.

Przykładem działań organizacji jest petycja skierowana do władz Iranu w obronie prawniczki **Nasrin Sotoudeh** (czyt. nazrin sotude), skazanej na 38 lat więzienia i 148 batów za swoją działalność na rzecz praw kobiet i udział w protestach przeciwko obowiązkowi noszenia *hidżabu* w Iranie.

Hidżab to jeden z elementów stroju muzułmańskich kobiet, noszonych ze względów religijnych w miejscach publicznych (także w obecności mężczyzn spoza kręgu bliskiej rodziny) po osiągnięciu wieku kobiecej dojrzałości. Według tradycji islamskiej kobiety publicznie mogą odsłaniać jedynie twarz i dłonie. Ortodoksyjny islam nakazuje jednak zakrywanie całego ciała. Nakrycia głowy muzułmańskich kobiet, będące głównym elementem stroju, różnią się w zależności od uwarunkowań kulturowych w danym regionie.

Czym różni się nakrycia głowy muzułmańskich kobiet?

SZAJLA

Długi, prostokątny szal owijany wokół głowy, przypinany na ramionach.

HIDŻAB

Szal okrywający włosy i szyję, pozostawiający widoczny owal twarzy.

AL-AMIRA

Chusta okrywająca głowę oraz szal zakrywający ramiona i piersi.

NIKAB

Zasłona na twarz uzupełniająca strój, pozostawiająca jedynie odkryte oczy.

CZADOR

Peleryna zakrywająca całe ciało, przytrzymywana podczas noszenia.

CHIMAR

Szata w formie długiej chusty, sięgającej talii, pozostawiająca odkrytą twarz.

BURKA

Pełna szata zakrywająca ciało i twarz łącznie z oczami, które zasłania siatka.

praw człowieka

Helsińska Fundacja Praw Człowieka to polska organizacja z siedzibą w Warszawie, utworzona w 1989 r. Przedmiotem działalności fundacji są przede wszystkim: monitorowanie naruszeń praw człowieka, opiniowanie ustaw związanych z ochroną praw człowieka, bezpłatna pomoc prawna dla obywateli polskich, uchodźców, przedstawicieli mniejszości narodowych dochodzących swoich praw itp.

Fundacja helsińska jest organizatorem cyklicznego międzynarodowego festiwalu filmów dokumentalnych pod nazwą „**Watch docs**” (czyt. łocz doks). Prezentowane filmy podejmują temat praw człowieka.

Odwiedź stronę internetową **www.watchdocs.pl** i wyszukaj najlepsze filmy dokumentalne dotyczące praw człowieka.

Human Rights Watch (czyt. hhuman rajts łocz) to amerykańska organizacja powstała w 1978 r. Jej siedzibą jest Nowy Jork. Organizacja skupia się na współpracy z mediami. Śledzi naruszenia praw człowieka i sporządza raporty dotyczące naruszeń tych praw w wielu rejonach świata. Skupia się przede wszystkim na obronie wolności słowa i przekonań, walce ze stosowaniem tortur, przeciwdziałaniu cenzurze, zapewnieniu oskarżonym prawa do uczciwego procesu i ewentualnego azylu, ochronie praw kobiet i praw dziecka.

Każdego roku organizacja Human Rights Watch przygotowuje raport za miniony rok, dotyczący wszystkich państw, w których naruszane są prawa człowieka. Wszystkie raporty w języku angielskim, począwszy od 1989 r., można znaleźć na stronie internetowej organizacji pod adresem:

www.hrw.org/previous-world-reports.

3.5. Nieletni wobec prawa

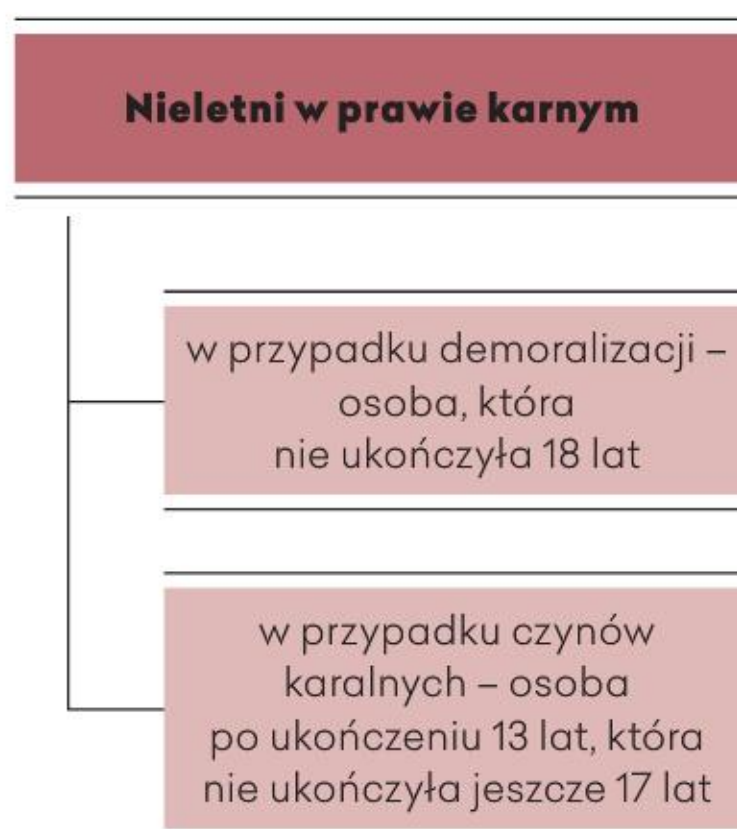
Podejmij temat

- Podaj przykład sytuacji, w której osoba korzystająca z internetu narusza prawo.

Prawo karne – zbiór przepisów prawnych regulujących kwestie odpowiedzialności człowieka za czyny zabronione karą.

Ciekawe!

W języku potocznym określeń: małoletni, niepełnoletni, nieletni używa się często zamiennie, tymczasem w języku prawniczym jest między nimi różnica. Małoletni to w prawie cywilnym osoba, która nie ukończyła 18 lat i tym samym nie ma jeszcze pełnej zdolności do czynności prawnych. Niepełnoletni to określenie z dziedziny prawa wyborczego, oznaczające osobę, która nie ukończyła 18 lat i nie ma pełni praw wyborczych. Natomiast określenie nieletni występuje w prawie karnym. To pojęcie zostało szczegółowo wyjaśnione na poniższym schemacie.

Nieletni w prawie karnym.

Czyny karalne

Do najważniejszych zasad konstytucyjnych państwa polskiego należy nie tylko poszanowanie praw i wolności człowieka, ale także przestrzeganie prawa rozumianego w znaczeniu przedmiotowym. Jedną z ważniejszych gałęzi tego prawa jest **prawo karne**, które określa kary, jakie grożą jednostce za popełnienie zabronionego czynu. Zabronione czyny, o których mowa, to wykroczenia i przestępstwa.

Wykroczeniem prawnicy nazywają czyn społecznie szkodliwy (nawet w stopniu znikomym), zabroniony przez ustawę, obowiązującą w czasie jego popełnienia, pod groźbą kary. Nie jest to czyn na tyle poważny, żeby kogoś karać jak przestępcę. Wykroczeniami są takie czyny, jak: przechodzenie na czerwonym świetle, nieuszanowanie ciszy nocnej czy malowanie graffiti w niedozwolonym miejscu.

Przestępstwo nie jest dokładnie zdefiniowane w Kodeksie karnym. Jednak na podstawie przepisów kodeksu możemy powiedzieć, że przestępstwo to czyn zabroniony, pod groźbą kary, przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, rozumiane jako zbrodnia albo występki (zbrodnia popełniana jest zawsze umyślnie, występki może być nieumyślny). W praktyce oznacza to, że przestępstwem będzie taki czyn, który jest poważniejszy od wykroczenia, więc grozi za niego wyższa kara. Przykładami przestępstw są: zabójstwo, kradzież, handel narkotykami, pobicie itd.

Odpowiedzialność prawna nieletnich

Za swoje czyny odpowiadają nie tylko osoby dorosłe, ale także osoby nieletnie. **Nieletni** w rozumieniu prawa karnego to osoba, która w momencie popełnienia czynu karalnego **nie ukończyła siedemnastego roku życia**. Nieletni, który dopuścił się popełnienia czynu karalnego przed ukończeniem 13 lat, jest traktowany przez sąd jak ktoś zdemoralizowany. Demoralizacja w tym przypadku najczęściej ma swoje źródło w kilku specyficznych zachowaniach i postawach. Dotyczą one np. udziału w grupach przestępczych, systematycznego wagarowania, używania alkoholu lub narkotyków, ucieczki z domu bądź innego naruszania zasad współżycia społecznego. W większości takich spraw odpowiedzialność za czyny karalne nieletniego ponoszą jego rodzice. W najpoważniejszych przypadkach sąd może zastosować wobec sprawcy nadzór kuratorski lub umieścić go w ośrodku wychowawczym.

Gdy czynu karalnego dopuszcza się ktoś między 13. a 17. rokiem życia, wtedy sąd z zasady stosuje środki przewidziane w **Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich**. W zależności od wagi popełnionego czynu, charakteru i osobowości sprawcy, jego sytuacji rodzinnej, środowiska wychowawczego i stopnia demoralizacji, może to być upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania czy naprawienia szkody, nadzór rodziców, organizacji społecznej lub kuratora, umieszczenie w rodzinie zastępczej, ośrodku szkolno-wychowawczym, zakładzie poprawczym. Z założenia sąd rodzinny (przed takim odpowiada nieletni) kieruje się zawsze dobrem nieletnich, a kara ma wymiar środków wychowawczych lub poprawczych.

Przemoc i agresja

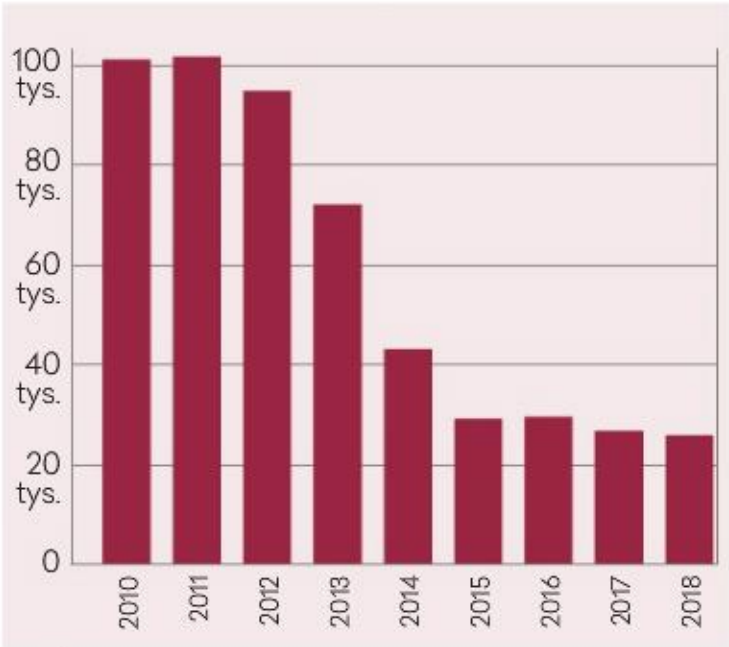
Negatywnymi zjawiskami społecznymi, które często prowadzą do przestępstw i wykroczeń, są **przemoc i agresja**. Oba pojęcia są bliskoznaczne, ale nie oznaczają tego samego zjawiska. W przypadku przemocy zawsze bowiem mamy do czynienia z przewagą sprawcy nad ofiarą. Taki układ sił powoduje, że walka z przemocą w większości przypadków wymaga pomocy innych, interwencji z zewnątrz. W polskim prawie przemoc to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste danej osoby, w szczególności narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające jej godność, nietykalność cielesną, wolność, powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, krzywdę i cierpienie. Wśród rodzajów przemocy wyróżnia się m.in.:

- **przemoc fizyczną** – wszelkiego rodzaju działania bezpośrednio z użyciem siły, których rezultatem jest nieprzypadkowe zranienie, uszkodzenie ciała lub zaistniałe ryzyko takiego uszkodzenia,
- **przemoc psychiczną** – wyrządzanie komuś krzywdy za pomocą słów i środków niewerbalnych bez użycia siły fizycznej (np. poprzez groźby, wyzwiska). Może wywoływać u ofiary lęk i utratę poczucia własnej wartości.

Przejawy przemocy fizycznej	Przejawy przemocy psychicznej
• popychanie • obezwładnianie • ciągnięcie za włosy • szczypanie • kopanie • duszenie • bicie • oblewanie wrzątkiem lub substancjami żrącymi • użycie broni	• wyśmiewanie • poniżanie • upokarzanie • zawstydzanie • narzucanie własnych poglądów • ciągłe krytykowanie • kontrolowanie • ograniczanie kontaktów z innymi ludźmi • stosowanie groźb • szantażowanie

Przejawy przemocy.

Czyny karalne popełnione przez nieletnich w Polsce (lata 2010–2018)

Źródło: Biuro Prewencji i Ruchu Drogowego KGP, w: <https://desecuritate.uph.edu.pl>, dostęp: 22.10.2019 r.

O ile razy większa była liczba przestępstw, które popełnili nieletni w 2011 r., w stosunku do takiej liczby w roku 2018?

Ciekawe!

W kilku przypadkach, jeżeli nieletni ukończył 15 lat, sąd może traktować go jak dorosłego i skazać na karę pozbawienia wolności. Dzieje się tak, gdy nieletni np. dopuścił się zabójstwa, rozboju, spowodował ciężki uszczerbek na zdrowiu lub zagrożenie dla wielu osób.

We współczesnej Polsce młodzi ludzie zdecydowanie częściej spotykają się z przemocą rówieśniczą w internecie, niż w świecie realnym.

Cyberprzemoc – zachowanie, które – przy użyciu nowych technologii komunikacyjnych i informacyjnych (internet, telefon multimedialny) – ma na celu skrzywdzenie danej osoby bądź grupy poprzez komunikowanie wrogich i agresywnych treści.

Ciekawe!

Do cyberprzemocy zaliczamy szereg zjawisk, których nazwy pochodzą z języka angielskiego, jak np.: *grooming* (czyt. grumin), czyli uwodzenie przez internet osoby nieletniej, *cyberstalking* – uporczywe nękanie kogoś za pośrednictwem internetu.

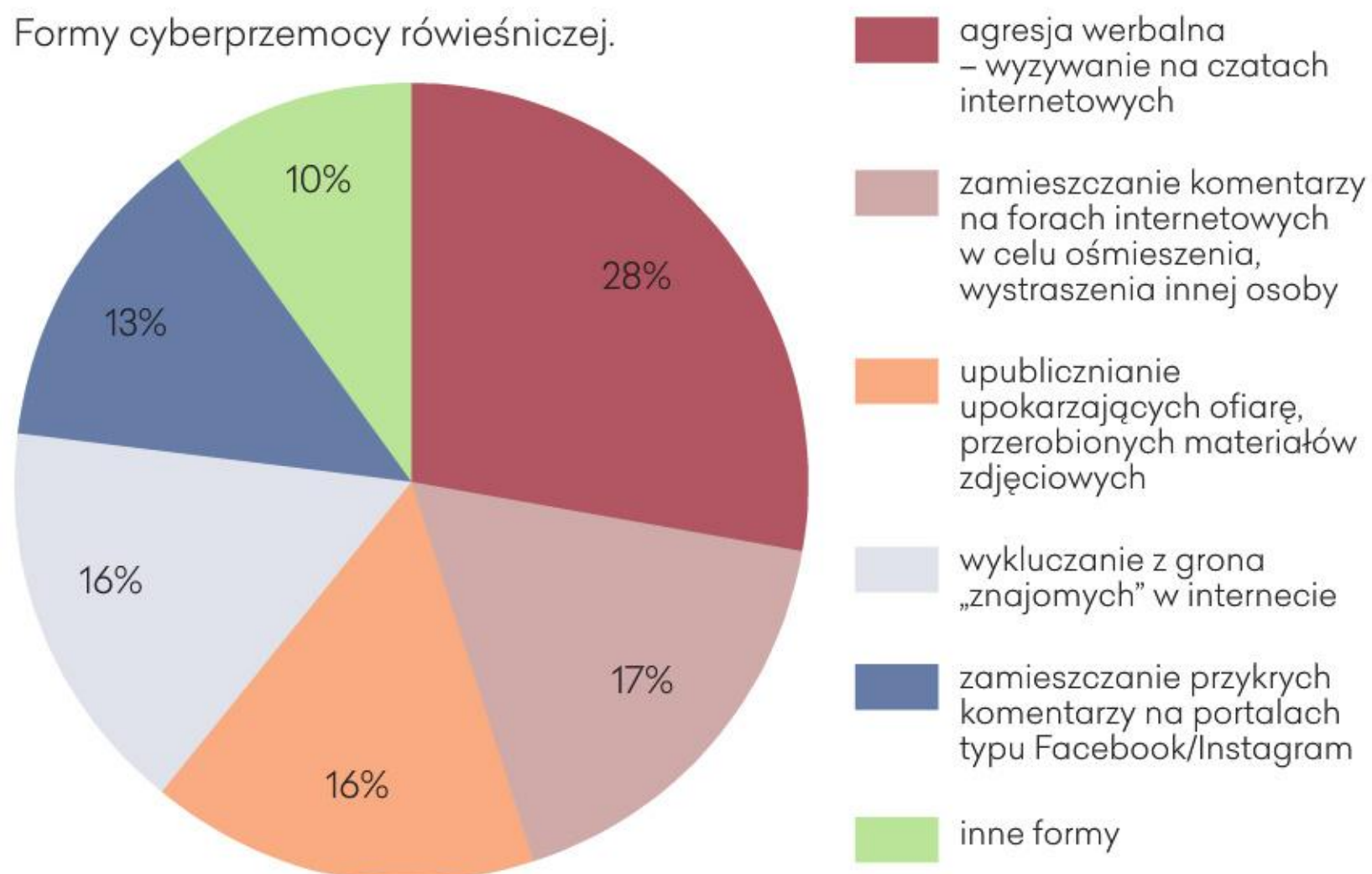
Innymi rodzajami przemocy są: przemoc seksualna (wymuszanie różnego rodzaju niechcianych zachowań w celu zaspokojenia potrzeb seksualnych sprawcy), ekonomiczna (prowadzi do całkowitego uzależnienia finansowego od sprawcy) i tzw. zaniedbanie (ciągłe niezaspokajanie podstawowych potrzeb fizycznych i emocjonalnych ofiary). W związku z tym, że przemoc nie musi mieć postaci materialnej, spotkać się z nią można również poza światem realnym, np. w internecie.

Niebezpieczeństwa czyhające w internecie

Internet jest znakomitym narzędziem, które pozwala na zdobywanie i uzupełnianie wiedzy, korzystanie z ciekawych form rozrywki, rozwój zainteresowań, szybki dostęp do informacji i komunikowanie się z wieloma osobami. W procesie komunikowania się przez internet w wielu przypadkach mamy do czynienia z anonimowością kontaktów, często znamy tylko tzw. nick albo nie mamy w ogóle żadnych informacji o kimś, z kim rozmawiamy. Ta anonimowość i szybkość kontaktu oraz wynikające stąd poczucie bezkarności u użytkowników powodują, że internet jest miejscem, w którym często dochodzi do nadużyć i przemocy. Takie zjawisko nosi miano **cyberprzemocy**.

Ze względu na łatwość dostępu do internetu i zachowania pozornej anonimowości w sieci, cyberprzemoc jest jednym z poważniejszych i bardziej powszechnych zagrożeń, z jakimi mogą mieć kontakt młodzi internauci. Co gorsze, cyberprzemoc jest zjawiskiem występującym coraz częściej w środowisku rówieśniczym i szkolnym. Najczęściej występujące zachowania zaliczane do cyberprzemocy przedstawia poniższy wykres.

Formy cyberprzemocy rówieśniczej.

Źródło: J. Barlińska, D. Lalak, A. Szuster, *Jak skutecznie ograniczyć cyberprzemoc rówieśniczą? – o efektywności metod aktywizujących kompetencje społeczne ze szczególnym uwzględnieniem empatii*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, vol. 17, nr 1. Badanie przeprowadzone w 2017 r.

Cyberprzemoc, która przez nieświadomych konsekwencji młodych ludzi traktowana jest często jako niewinny żart, może mieć tragiczne skutki (strach, rozpacz, depresja, próby samobójcze). Dlatego konieczne jest podjęcie działań ograniczających to zjawisko zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej. Ważne jest zatem uwrażliwianie młodych internautów na fakt, że każda aktywność w przestrzeni wirtualnej pozostawia swój ślad cyfrowy, a podmiot tej aktywności można łatwo i skutecznie zidentyfikować. Gdy staniemy się ofiarą lub świadkiem takiej przemocy, należy też niezwłocznie poinformować o niej rodziców, wychowawców w szkołach, a nawet policję.

Aby uniknąć negatywnych zjawisk w cyberprzestrzeni, pamiętać należy również o tym, że w internecie nie wolno udostępniać innym swoich danych, takich jak: miejsce zamieszkania, PESEL, hasła do kont itd., mogą one bowiem zostać wykorzystane w negatywny sposób.

Henryk Sawka, rysunek satyryczny.

Innym niebezpiecznym zjawiskiem związanym z użytkowaniem internetu jest **uzależnienie**, czyli utrata kontroli nad czasem spędzonym w sieci. Skutkami uzależnienia mogą być m.in.: pogorszenie stanu zdrowia fizycznego i psychicznego, osłabienie więzi z bliskimi, zaniedbywanie obowiązków szkolnych i problemy z nauką. Analiza przeprowadzonych w Polsce w 2017 r. badań ankietowych wśród nastolatków (*Raport z badania Nastolatki 3.0*, opublikowany na www.akademia.nask.pl) wykazała, że młodzi ludzie są uzależnieni od internetu. Warto zatem uświadomić sobie, że internet to oczywiście wspinały wynalazek, z którego trzeba jednak mądrze i odpowiedzialnie korzystać.

Ciekawe!

Uzależnienie od telefonów komórkowych z dostępem do internetu staje się także zagrożeniem w ruchu drogowym. Sztokholm (Szwecja) był miejscem, w którym notowano dużo wypadków z udziałem pieszych wpatrzonych w smartfony. Tam po raz pierwszy ustawiono nowe znaki ostrzegawcze dla kierowców.

Jak sądzisz, jakie zjawisko związane z wykorzystaniem nowoczesnych technologii jest przedmiotem krytyki autora rysunku?

Służby mundurowe – służby powoływane przez państwo lub jego organy przede wszystkim w celu zapewnienia porządku, ładu i bezpieczeństwa publicznego; charakteryzują się jednolitym umundurowaniem.

Instytucje chroniące przed przemocą

Za pierwszą instytucję chroniącą przed przemocą uznać należy **rodzinę**. Role pełnione w rodzinie wiążą się z tworzeniem więzi, wzajemną opieką, współdziałaniem oraz współodpowiedzialnością. Rodzinne więzi tworzone są po to, żeby sobie wzajemnie pomagać oraz chronić się przed zagrożeniami z zewnątrz, wspólnie przetrwać trudny czas. W związku z tak ważną rolą rodziny w życiu każdego człowieka jest ona chroniona przez konstytucję oraz ustawy.

Podstawowymi służbami ochrony prawa są jednak **służby mundurowe**. Są to wszystkie organizacje podległe państwu lub samorządowi, które powołane zostały do tego, aby dbać o bezpieczeństwo lub porządek. Dlatego przysługują im szczególne uprawnienia. Funkcjonariusze służb mundurowych – policji, straży miejskiej (gminnej), straży pożarnej oraz straży granicznej – mają prawo (w określonych przypadkach) legitymować obywateli lub wydawać im polecenia, do których trzeba się zastosować.

Osoby niepełnoletnie a służby mundurowe

Policja jest podstawową formacją powołaną przez państwo dla zapewnienia porządku publicznego. W stosunku do osób niepełnoletnich policjanci mają prawo m.in.:

- wylegitymować osobę niepełnoletnią, by ustalić jej tożsamość,
- interweniować, np. gdy zabawa nieletnich jest zbyt głośna (nie mogą jednak wejść do mieszkania bez nakazu),
- przeszukać bagaż nieletniego (np. plecak), jeżeli istnieje podejrzenie popełnienia przestępstwa,

Więcej na temat

Telefon alarmowy

Zawsze gdy dzieje się coś złego, należy powiadomić o tym służby, które mogą udzielić pomocy, jeśli sami nie jesteśmy w stanie pomóc osobie poszkodowanej. W przypadku gdy jesteśmy świadkami przestępstwa, wykroczenia lub niebezpiecznej sytuacji, należy przede wszystkim zadzwonić pod **numer alarmowy 112**. W ten sposób można złożyć zawiadomienie i w jego trakcie przekazać ważne informacje, które umożliwią osobie z nami rozmawiającej podjęcie decyzji, czy należy na miejsce zdarzenia wysłać policję, straż pożarną czy karetkę pogotowia. Warto wiedzieć, że jest to jednolity ogólnoeuropejski numer alarmowy używany w sieci telefonów stacjonarnych w Unii Europejskiej, a także w sieci telefonów komórkowych w wielu krajach świata. Wybranie numeru 112 nie wymaga odblokowania klawiatury telefonu komórkowego. Ponadto numer ten można wybrać w telefonie bez karty SIM.

Centrum Powiadamiania Ratunkowego.

- użyć tzw. środków przymusu bezpośredniego, czyli siły (np. gdy w trakcie imprezy publicznej zachowanie jej uczestników jest niewłaściwe),
- zatrzymać sprawców przestępstwa czy osoby stwarzające zagrożenie i umieścić je w policyjnej izbie dziecka na 48 godzin.

Umundurowanemu policjantowi nie wolno odmówić pokazania legitymacji lub dowodu osobistego. Gdy policjant jest nieumundurowany, mamy prawo poprosić go o pokazanie legitymacji. Zawsze też możemy poprosić policjanta o to, żeby się przedstawił i podał swój stopień. Funkcjonariusz nie może nam odmówić. Policjant musi również poinformować o zatrzymaniu nastolatka jego rodziców lub prawnych opiekunów, bo tylko w ich obecności może przesłuchać zatrzymanego.

Wzory legitymacji i odznaki policyjnej.

Formacją, z którą mogą także zetknąć się osoby niepełnoletnie, jest **straż miejska** (gminna). Straż miejska stanowi instytucję pomocniczą powołaną przez samorząd dla ochrony porządku na terenie miasta. Straż ma prawo do kontroli ruchu drogowego, odpowiedniego parkowania pojazdów, może też przeszukać bagaż, plecak, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, oraz użyć tzw. środków przymusu bezpośredniego (siły), jeśli wymaga tego sytuacja.

Jeszcze inną formacją mundurową jest **straż pożarna**, powołana głównie do walki z pożarami i klęskami żywiołowymi oraz interwencji podczas kolizji i wypadków komunikacyjnych. W czasie prowadzenia akcji ratowniczej przepisy umożliwiają strażakom wydawanie poleceń wszystkim osobom postronnym w celu zapewnienia bezpieczeństwa i właściwego przebiegu czynności ratowniczych.

Podczas prywatnych i zorganizowanych wyjazdów zagranicznych osób niepełnoletnich mogą dotyczyć także interwencje **straży granicznej**. Oprócz rutynowej kontroli tożsamości funkcjonariusze tej formacji mogą np. przeszukać bagaż podróżującego, zatrzymać osobę zagrażającą bezpieczeństwu lub podejrzaną o popełnienie przestępstwa.

Ćwiczenia jednostek specjalnych straży granicznej. Służby mundurowe mogą użyć środków przymusu bezpośredniego w sytuacji, gdy łamane jest prawo.

Podczas interwencji straży pożarnej należy stosować się do poleceń strażaków prowadzących akcję ratowniczą.

W skrócie

- W świetle prawa karnego nieletni to osoba, która w momencie popełniania zabronionego czynu (wykroczenie, przestępstwo) nie ukończyła 17 lat i tylko za najcięższe przestępstwa sądzona jest jak osoba dorosła.
- Powszechnym i niebezpiecznym zjawiskiem społecznym prowadzącym często do popełniania zabronionych czynów jest przemoc (fizyczna i psychiczna).
- Instytucjami służącymi ochronie prawa i zapobieganiu przestępczości są przede wszystkim służby mundurowe. Najważniejszą rolę odgrywa tu policja.
- Przemoc związana z użyciem internetu lub nowoczesnych środków komunikacji (np. umieszczanie w sieci ośmieszających filmików, uporczywe nękanie wulgarnymi komentarzami) nazywa się cyberprzemocą.
- Internet to wspaniałe narzędzie, które może służyć wszechstronnemu rozwojowi własnej osoby, lecz poświęcanie zbyt dużej ilości czasu na korzystanie z sieci może prowadzić do uzależnienia.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij różnicę między wykroczeniem a przestępstwem.
- 2 Wymień uprawnienia policji wobec ciebie jako osoby nieletniej.
- 3 Wymień po trzy najważniejsze według ciebie korzyści i zagrożenia związane z korzystaniem z internetu.
- 4 Przeanalizuj poniższą tabelę i wskaż, które stwierdzenia dotyczące zamieszczonych danych są prawdziwe.

Rozkład procentowy odpowiedzi ankietowanych na temat komunikacji w internecie.

Opinie na temat komunikacji w internecie	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
W internecie dominują postawy otwartości i tolerancji.	16,0%	51,4%	32,7%
W internecie dominują agresja i nietolerancja.	47,5%	22,6%	29,9%
W internecie najczęściej można prowadzić kulturalne dyskusje.	24,8%	43,3%	31,9%
W internecie dyskusje zazwyczaj prowadzą do kłótni i obelg.	47,5%	23,4%	29,2%
W internecie można swobodnie wyrażać swoje opinie.	48,9%	25,8%	25,3%
W internecie należy wystrzegać się wypowiadania szczerych opinii.	25,9%	43,8%	31,1%

Źródło: NASK – Państwowy Instytut Badawczy (badanie przeprowadzone w 2017 r.).

- a) Ponad połowa ankietowanych twierdzi, że internet to miejsce, gdzie często dochodzi do kłótni i wzajemnego obrażania się.
 - b) Jedynie 16% ankietowanych zauważa, że internauci komunikują się w sposób otwarty, z poszanowaniem zdania innych.
 - c) Duża część ankietowanych twierdzi, że podczas komunikowania się przez internet można spotkać się z wieloma negatywnymi komentarzami.
 - d) Tylko 1/4 ankietowanych twierdzi, że w internecie można swobodnie wyrażać swoje opinie.
- 5 Podzielcie się na grupy i zaproponujcie działania, jakie można by podjąć na terenie waszej szkoły pod hasłem: „STOP rówieśniczej cyberprzemocy”. Ustalenia przedstawcie na forum klasy.

Podsumowanie działu 3.

1 Na podstawie fragmentu preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka odpowiedz na podane niżej pytania.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (10 grudnia 1948 r.)

Zważywszy, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie,
zważywszy, że brak poszanowania i pogarda dla praw człowieka doprowadziły do aktów barbarzyństwa, które wstrząsnęły sumieniem ludzkości, a nadejście świata, w którym ludzie będą korzystać z wolności słowa i przekonań oraz wolności od strachu i niedostatku, ogłoszono jako najwznioślejszy cel człowieka,
zważywszy, że jest istotne, aby prawa człowieka były chronione przez przepisy prawa, tak, aby człowiek nie musiał, doprowadzony do ostateczności, uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi,
zważywszy, że jest istotne popieranie rozwoju przyjaznych stosunków między narodami [...],
zważywszy, że Państwa Członkowskie zobowiązały się we współpracy z Narodami Zjednoczonymi do zapewnienia powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności,
zważywszy, że jednakowe podejmowanie tych praw i wolności ma ogromne znaczenie dla pełnej realizacji tego zobowiązania, Zgromadzenie Ogólne ogłasza uroczystie niniejszą Powszechną Deklarację Praw Człowieka jako wspólny cel dla wszystkich ludów i narodów [...].

- a) Do kogo skierowane są słowa zawarte w preambule Deklaracji?
- b) Jak rozumiesz podkreślony fragment Deklaracji?
- c) Co według Deklaracji jest podstawą wolności i sprawiedliwości oraz pokoju na świecie?
- d) Dlaczego prawa człowieka powinny być chronione odpowiednimi przepisami?
- e) W jakim celu, w myśl Deklaracji, spisano prawa i wolności człowieka?

2 Przerysuj tabelę do zeszytu i wpisz w odpowiednie rubryki wymienione niżej prawa.

Prawa osobiste	Prawa polityczne	Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne

- zakaz tortur i stosowania kar cielesnych
- wolność organizowania pokojowych zgromadzeń
- prawo do sprawiedliwego sądu
- wolność wyrażania swoich poglądów
- prawo do nauki
- prawo wybierania prezydenta, posłów i senatorów
- prawo do własności i dziedziczenia
- prawo do ochrony zdrowia

3 Wskaż, które z poniższych przywilejów dotyczących dziecka są zagwarantowane w Konwencji o prawach dziecka.

- prawo wyrażenia swojej opinii na temat rodzinnej przeprowadzki
- prawo do rezygnacji z odrabiania pracy domowej
- prawo do powrotu do domu po godzinie 22.00
- prawo do bycia członkiem organizacji harcerskiej
- prawo do otrzymywania co miesiąc kieszonkowego
- prawo do posiadania imienia, nazwiska, obywatelstwa

- 4 Przeczytaj fragment artykułu dotyczącego działalności Amnesty International i w pięciu zdaniach uzasadnij tezę, że głos każdego z nas w obronie praw i wolności człowieka jest bardzo ważny.

W tym roku (2018) otrzymaliśmy dobre wiadomości o uwolnieniu aktywisty z Czadu, Mahadine’a (czyt. mahadina) i honorowego prezesa Amnesty International w Turcji, Tanera Kılıça (czyt. kilicza), bohaterów Maratonu Pisania Listów z 2017 roku. Taner Kılıç, który został zwolniony 15 sierpnia, po ponad czternastu miesiącach przebywania w więzieniu, podziękował swoim zwolennikom i wyraził nadzieję, że kampania na rzecz jego uwolnienia pomoże nagłośnić historie innych ofiar procesów o podłożu politycznym w Turcji.

– Wszystkim, którzy przysłali mi niezliczone listy z całego świata – od Kanady po Japonię, od Norwegii po Benin – chcę wyrazić moją głęboką wdzięczność.

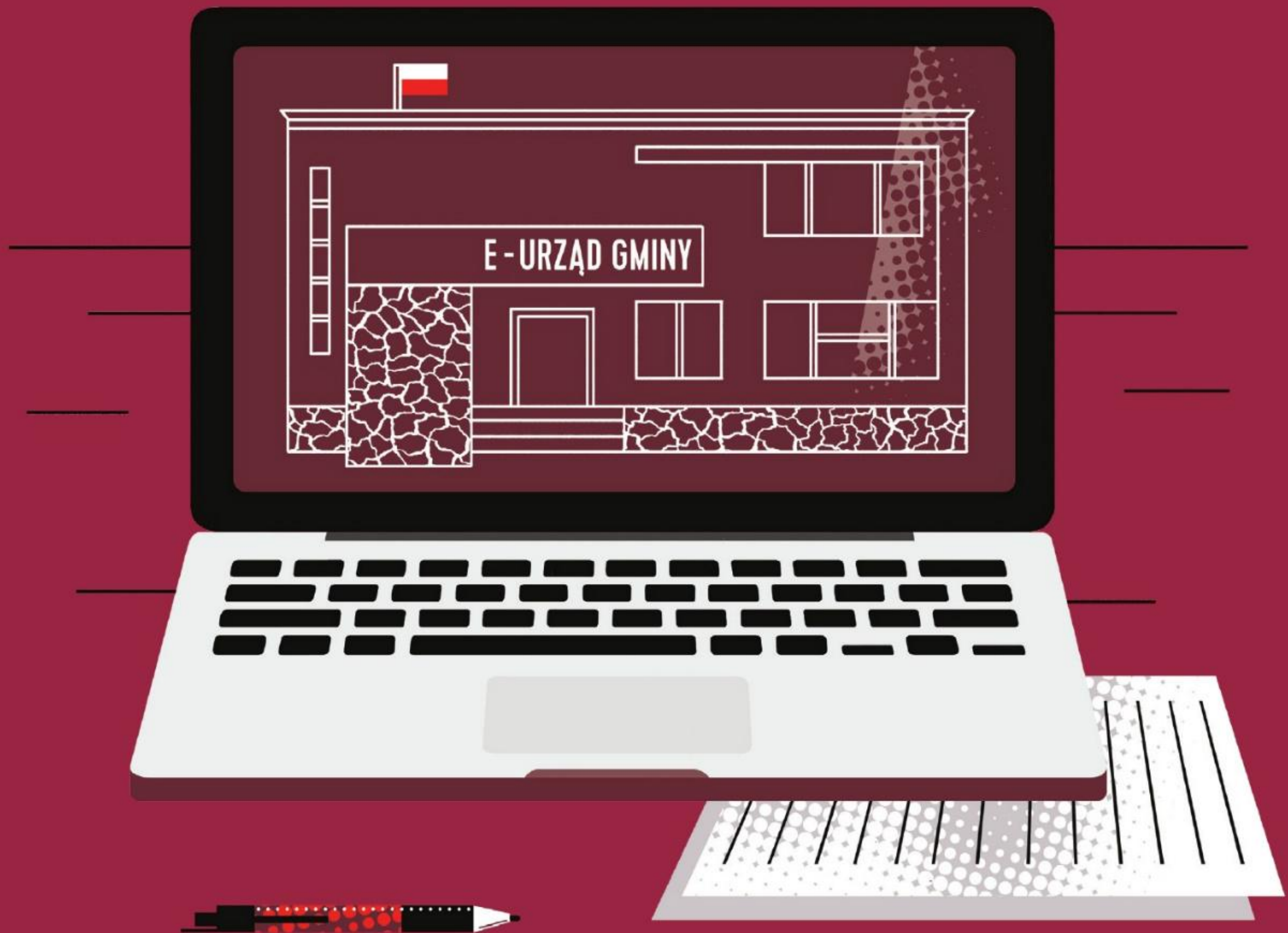
– Podczas pobytu w więzieniu działania te podniosły mnie na duchu i przypomniały mi o znaczeniu międzynarodowej solidarności w walce o prawa człowieka.

Źródło: <https://amnesty.org.pl/xix-maraton-pisania-listow-amnesty-international>

- 5 Wyjaśnij, czym się zajmują Rzecznik Praw Dziecka oraz Rzecznik Praw Obywatelskich.
- 6 Odpowiedz, do którego rodzaju przemocy, fizycznej czy psychicznej, zaliczysz poniższe przykłady.
• pobicie	• ciągnięcie za włosy	• szantażowanie
• zastraszanie	• poniżanie	• kneblowanie ust
- 7 Wymień trzy zagrożenia, które niesie ze sobą cyberprzemoc.
- 8 Zdecyduj, które zdania dotyczące sytuacji nieletnich są prawdziwe, a które – fałszywe.
- Osoby nieletnie w sytuacji popełnienia czynu zabronionego z reguły stają przed sądem rodzinnym.
 - Nieletni w świetle prawa karnego to osoba, która nie ukończyła 18 lat.
 - Osoby nieletnie nie odpowiadają za przestępstwa, a jedynie za wykroczenia.
 - Nieletni, który dopuścił się rozboju w wieku 16 lat, może być sądzony jak osoba dorosła.
 - Osoba nieletnia może być umieszczona w zakładzie poprawczym.
 - Za przestępstwa internetowe nieletnich odpowiadają wyłącznie ich rodzice.
 - Straż miejska może przeszukać zawartość plecaka osoby nieletniej, gdy zachodzi podejrzenie popełnienia przestępstwa.
 - Policja może w każdej chwili wtargnąć do mieszkania, gdy nieletni bawią się zbyt głośno pod nieobecność rodziców.
- 9 Wymień przynajmniej cztery prawa dziecka, które zostały złamane w sytuacjach przedstawionych na zdjęciach.

4. Społeczność lokalna i regionalna

1. Wyjaśnij swoimi słowami, czym jest gmina.
2. Wymień trzy sprawy, które można załatwić w urzędzie gminy lub urzędzie miasta. Informacje te znajdziesz na stronie internetowej urzędu. Możesz też porozmawiać na ten temat z osobą dorosłą.
3. Jak sądzisz, czy sprawy urzędowe lepiej załatwiać osobiście w urzędzie, czy korzystając z internetu? Uzasadnij odpowiedź.

4.1. Samorząd terytorialny w Polsce

Podejmij temat

- Zastanów się, co łączy ludzi mieszkających na jednym osiedlu lub w jednej wiosce. Czy jest to tylko wspólne miejsce zamieszkania?

Decentralizacja to przekazanie przez organy centralne zadań i kompetencji jednostkom administracji publicznej niższego stopnia.

Czym jest samorząd terytorialny?

Samorząd jest formą organizacji życia zbiorowego, za której pośrednictwem jego członkowie, niezależnie od władzy nadrzędnej, podejmują różne sprawy dotyczące ich wspólnoty zgodnie z przysługującym prawem. Na przykład samorząd uczniowski, niezależnie od dyrektora, organizuje życie danej szkoły zgodnie z kompetencjami zapisanymi w Ustawie o systemie oświaty.

Z punktu widzenia państwa i sprawowania władzy na jego terytorium najistotniejszy jest **samorząd terytorialny**. Zgodnie z Konstytucją RP samorząd terytorialny zapewnia **decentralizację** władzy publicznej, która pożądana jest w każdym państwie demokratycznym. Oznacza to, że pewien zakres kompetencji centralnych organów państwa jest przekazywany samorządom, które samodzielnie realizują wyznaczone zadania.

Podmiotem samorządu terytorialnego jest określona grupa ludzi przebywająca na danym terytorium, bez względu na obywatelstwo, meldunek, prawo własności do zajmowanego lokalu, stopień zaangażowania w sprawy lokalne. Społeczność ta, na poziomie gminy i powiatu określana jako lokalna, a na poziomie województwa jako regionalna, uczestniczy w sprawowaniu władzy i organizowaniu życia w bliższym i dalszym otoczeniu miejsca zamieszkania.

Struktura samorządu terytorialnego

W Polsce od **1 stycznia 1999 r.** istnieje trójszczeblowy samorząd terytorialny dzielący państwo na **gminy, powiaty i województwa**, przy czym poszczególne szczeble samorządu są w swoich decyzjach suwerenne, czyli od siebie niezależne. Każde z 16 województw dzieli się na powiaty. Wśród powiatów wyróżniamy powiaty grodzkie i powiaty ziemskie. Te ostatnie dzielą się z kolei na gminy, których łącznie jest blisko 2,5 tysiąca.

Jednostka samorządu	Rodzaj jednostki	Opis
województwo	–	16 dużych jednostek administracyjnych kraju
powiat	ziemski	związek terytorialny złożony z kilku gmin
	grodzki	duże miasto mające uprawnienia powiatu
gmina	wiejska	na jej obszarze znajdują się same wsie, nie ma żadnego miasta
	miejsko-wiejska	w skład wchodzi jedno mniejsze miasto oraz okoliczne wsie
	miejska	obejmuje wyłącznie jedno większe miasto

Podział administracyjny Polski.

Mapa administracyjna Polski z siatką województw (linie czarne), powiatów (linie czerwone) i gmin (linie zielone).

Zadania jednostek samorządu terytorialnego

Nawet najlepiej zorganizowana władza centralna nie jest w stanie należycie zadbać o sprawy lokalnych społeczności, co wynika z ogromnej liczby działań i przedsięwzięć mieszkańców danego terenu, stąd właśnie samorząd terytorialny wykonuje istotną część zadań publicznych. W gestii samorządu znajdują się zatem zadania dotyczące m.in.:

- sieci wodociągów i kanalizacji,
- komunikacji i transportu zbiorowego,
- usuwania i **utylicacji** odpadów,
- dróg, mostów, chodników i oświetlenia,
- budownictwa mieszkaniowego,
- oświaty (żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe, średnie i wyższe),
- służby zdrowia (ośrodki zdrowia, przychodnie lekarskie, szpitale),
- opieki społecznej i pośrednictwa pracy,
- bezpieczeństwa publicznego,
- likwidacji skutków klęsk żywiołowych,
- ochrony środowiska,
- sportu, turystyki, kultury,
- zagospodarowania przestrzennego (zagospodarowanie terenu w wymiarach obecnym i przyszłym) itd.

Zadania publiczne dotyczące powyższych spraw, służące zaspokajaniu potrzeb lokalnej wspólnoty samorządowej, to tzw. **zadania własne**. Rozdzielone są szczegółowo pomiędzy województwa, powiaty i gminy, co określa szereg ustaw. Organy władzy centralnej mogą także zlecić jednostkom samorządu realizację pewnych zadań nienależących do ich kompetencji, a wynikających z uzasadnionych potrzeb państwa (tzw. **zadania zlecone**), jak np. przeprowadzenie wyborów powszechnych lub referendum ogólnokrajowego na terenie danej jednostki samorządu.

Utylizacja – metoda niszczenia, unieszkodliwiania odpadów lub wykorzystywania odpadów jako surowców wtórnych; rodzajem utylizacji jest recykling, oznaczający odzyskiwanie surowców i materiałów pochodzących z odpadów.

Symbol umieszczany na opakowaniach i towarach poddawanych recyklingowi.

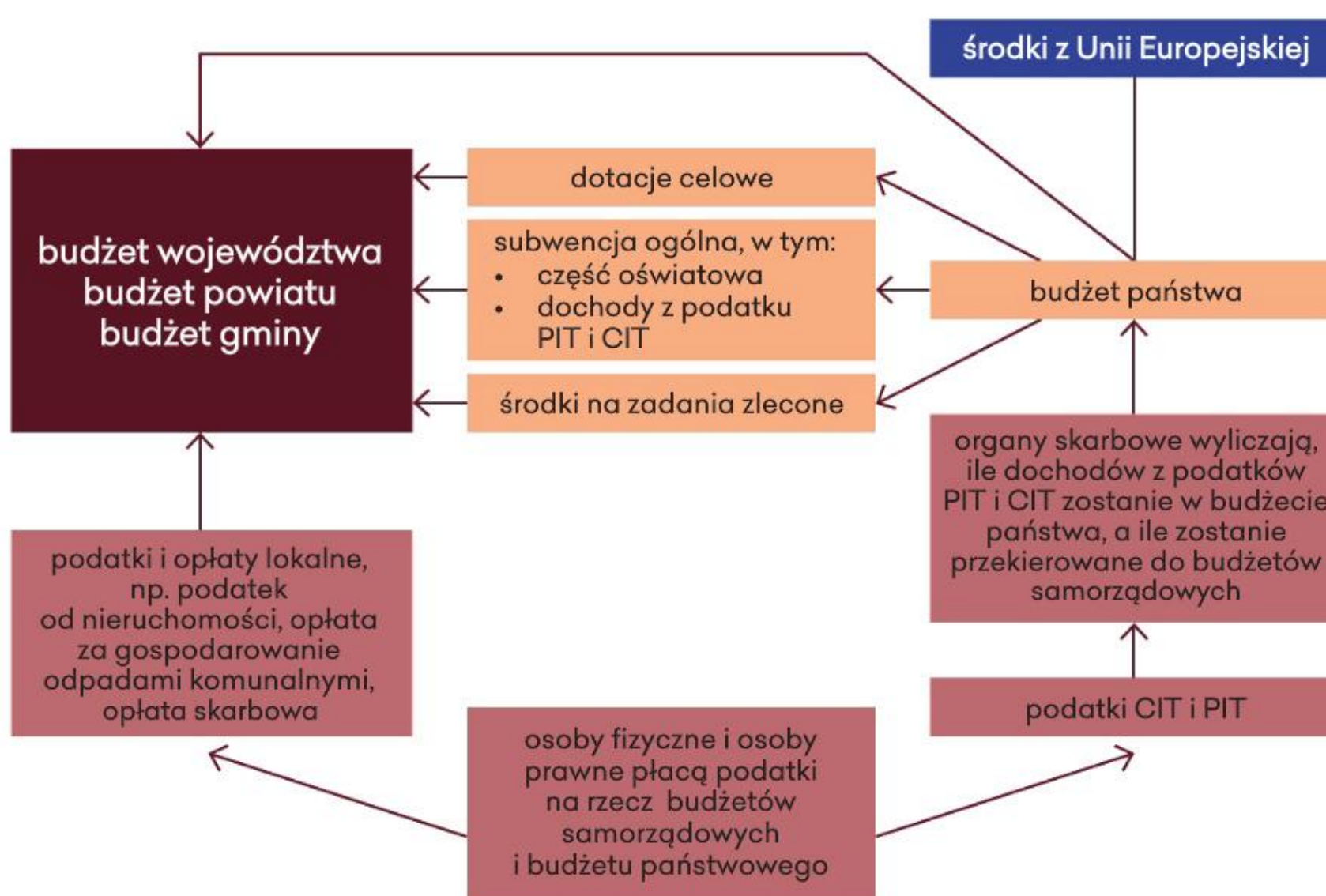
Dotacja – pomoc finansowana ze środków publicznych, udzielana na realizację określonego zadania; podmiot starający się o dotację musi spełnić odpowiednie kryteria; dotacja niewykorzystana lub użyta niezgodnie z przeznaczeniem podlega zwrotowi.

Subwencja – bezzwrotna, ogólna pomoc finansowa ze środków publicznych, udzielana instytucji, organizacji, przedsiębiorstwu, jednostce samorządu terytorialnego w celu wsparcia jakiejś działalności.

Finansowanie samorządu

Funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego oraz ich w miarę równomierny rozwój na terenie całego kraju nie byłoby możliwe bez wsparcia finansowego państwa. Oprócz **dochodów własnych** samorządów – na które składają się np. wpływy z podatków lokalnych i opłat, dochody z posiadanego mienia (sprzedaż gruntów, wynajem obiektów) – województwa, powiaty i gminy otrzymują dodatkowe środki z budżetu państwa. Są to:

- **dotacje** (finansowanie lub dofinansowanie kosztów wykonania określonych zadań samorządu), w tym dotacje ze środków europejskich,
- **subwencje** (ogólna pomoc finansowa udzielana przez państwo samorządom, głównie w celu uzupełnienia ich dochodów własnych), w tym wpływy z udziału w **podatkach PIT i CIT** (por. schemat poniżej).

Źródła finansowania jednostek samorządu terytorialnego.

Więcej na temat

Podatki

Podatki to przymusowe świadczenia na rzecz państwa. Do najważniejszych podatków płaconych w Polsce należą:

- PIT – podatek od dochodów osobistych,
- CIT – podatek od dochodów firm,
- VAT – podatek od towarów i usług nakładany na daną transakcję (najważniejszy składnik budżetu państwa),
- akcyza – podatek nałożony na niektóre towary konsumpcyjne i energetyczne (prąd, gaz, węgiel, paliwo, alkohol, wyroby tytoniowe).

Z kolei najważniejszymi podatkami lokalnymi, czyli pobieranymi na szczeblu samorządu, są podatki od środków transportowych, od nieruchomości, podatki rolne i leśne. Samorządy uczestniczą w podziale dochodów z podatków PIT i CIT.

Jednostki samorządu terytorialnego mogą zaciągać **kredyty i pożyczki** bankowe na pokrycie ustalonych w budżecie wydatków (głównie w obszarze inwestycji). Aby zapewniona była płynność finansowa województw, powiatów i gmin, maksymalna wysokość tych zobowiązań finansowych jest ściśle określona obowiązującymi przepisami.

Kontrolę gospodarki finansowej jednostek samorządu terytorialnego sprawują **regionalne izby obrachunkowe (RIO)** działające w każdym z 16 województw. Organy te, podlegające rządowi, dokonują doraźnych lub kompleksowych kontroli dotyczących m.in. uchwalania i realizacji budżetu, zaciągania zobowiązań finansowych.

Nadzór nad samorządem

Samorząd terytorialny jest niezależny od władz państwowych, ale w swoim działaniu nie jest wolny od nadzoru tych władz. Przede wszystkim działania samorządu podlegają kontroli **wojewody**, czyli przedstawiciela rządu (wyznacza go premier) na dane województwo. Jeżeli jakieś uchwały bądź zarządzenia władz samorządowych są sprzeczne z prawem, wojewoda może wstrzymać ich wykonanie i realizację.

Gdy władze samorządu w rażący sposób nie wywiązują się ze swoich obowiązków, zwłaszcza w kwestiach finansowych, a podejmowane próby zmiany sytuacji nie dają nadziei na poprawę, premier rządu może ustanowić **zarząd komisaryczny**. Skutkuje to zawieszeniem organów samorządu. Wówczas ich kompetencje przejmuje wyznaczony komisarz.

Ciekawe!

Jak do tej pory w Polsce miał miejsce jeden przypadek likwidacji gminy ze względu na ogromne zadłużenie. Podejmowane przez ustanowiony zarząd komisaryczny próby poprawy sytuacji finansowej gminy Ostrowice w województwie zachodniopomorskim nie dały pozytywnych rezultatów. Rozporządzeniem Rady Ministrów została ona z początkiem 2019 r. podzielona między dwie sąsiednie gminy i przestała istnieć.

W skrócie

- Wiele spraw z zakresu zadań publicznych dotyczących społeczności lokalnej władza centralna przekazuje samorządom terytorialnym. Działanie takie nazywamy decentralizacją.
- Reforma administracyjna w Polsce, która weszła w życie 1 stycznia 1999 r., wprowadziła trójszczeblowy podział terytorialny kraju – na województwa, powiaty i gminy.
- Jednostki samorządu terytorialnego dochody na rozwój i bieżącą działalność czerpią ze źródeł własnych (są to np. podatki, opłaty, majątek komunalny) oraz z dotacji i subwencji państwa.
- Nadzór nad działaniami samorządu terytorialnego sprawuje wojewoda (odpowiada za przestrzeganie prawa) oraz Regionalna Izba Obrachunkowa (odpowiada za finanse).

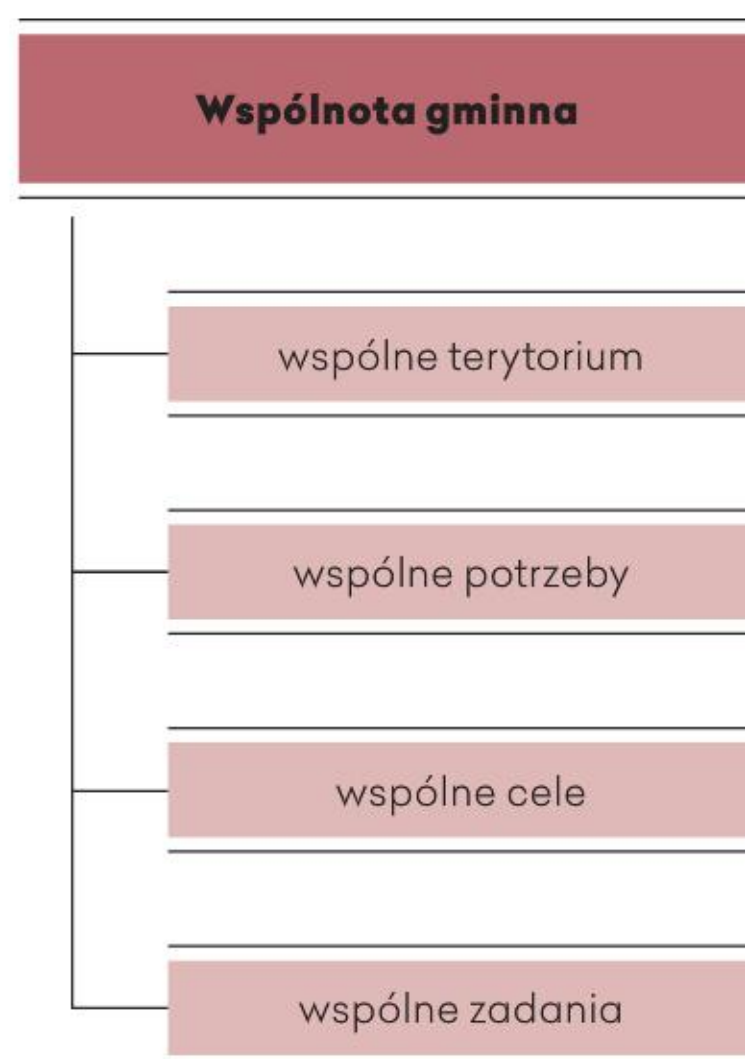
Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, czym jest samorząd terytorialny.
- 2 Scharakteryzuj strukturę samorządu terytorialnego w Polsce.
- 3 Wyjaśnij podane pojęcia:
 - decentralizacja władzy,
 - gmina wiejska,
 - dotacja celowa,
 - zarząd komisaryczny.
- 4 Wymień zadania jednostek samorządu terytorialnego.
- 5 Omów źródła finansowania samorządów.
- 6 Czy samorząd terytorialny jest, twoim zdaniem, potrzebny? Uzasadnij odpowiedź.
- 7 Napisz, gdzie mieszkasz. Wymień kolejno: miejscowość, gminę, powiat i województwo.

4.2. Samorząd lokalny – gmina

Podejmij temat

● Jak myślisz, kto płaci za oświetlenie ulic w miejscowości, w której mieszkasz?

Cechy definiujące wspólnotę gminną.

Sesja – tu: obrady ciała zbiorowego, np. rady gminy (miasta), rady powiatu.

Wspólnota gminna

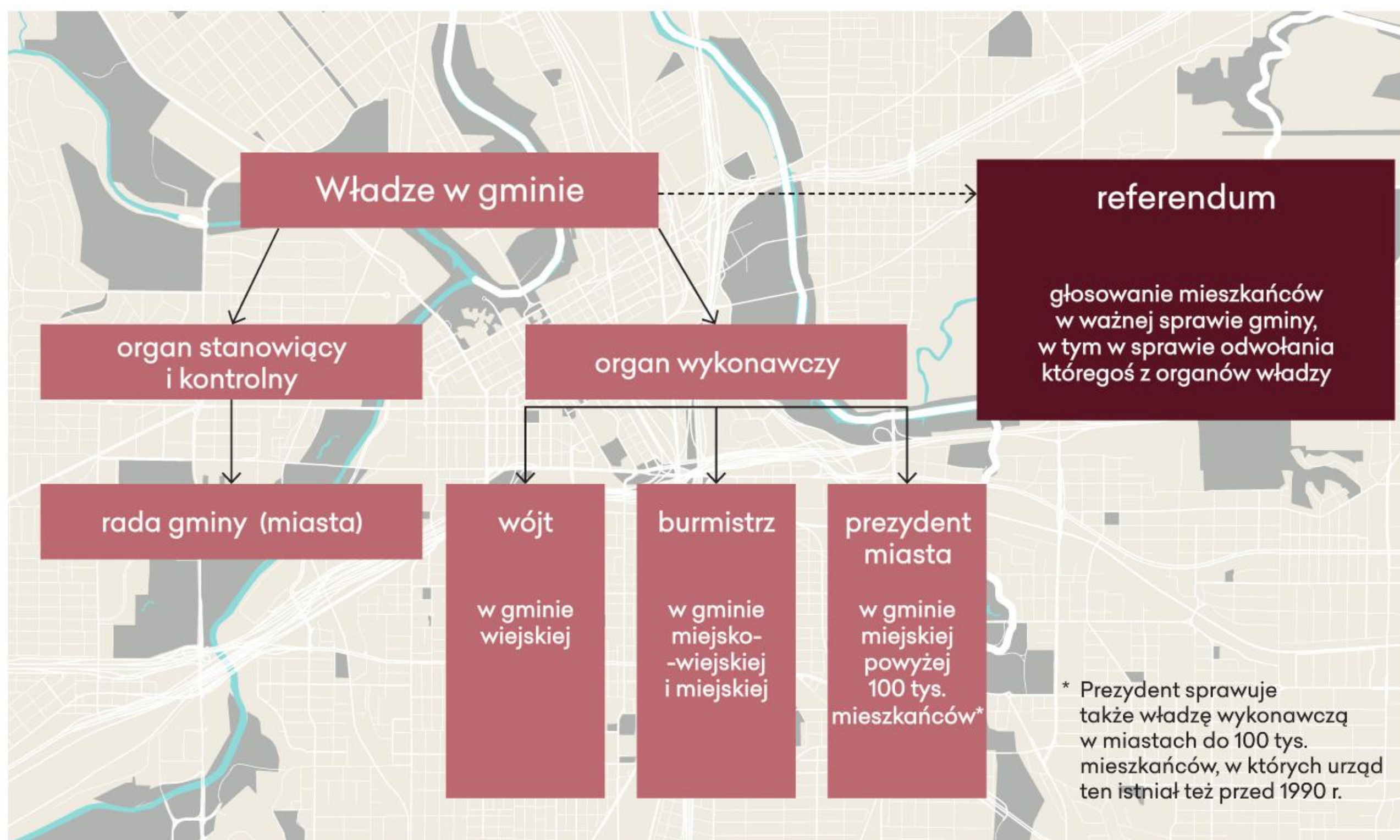
Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest **gmina**. To najczęściej z tym szczeblem samorządu utożsamiają się mieszkańcy poszczególnych miejscowości, którzy razem tworzą wspólnotę gminną. Aby należeć do wspólnoty gminnej, nie trzeba się do niej w żaden sposób zapisywać. Członkiem wspólnoty gminnej jest każdy mieszkaniec, choć niektóre prawa, np. prawa wyborcze, przysługują dopiero po uzyskaniu pełnoletności (po ukończeniu 18. roku życia).

Mieszkańców danej gminy łączy nie tylko fakt zamieszkiwania w pobliżu siebie, ale także wiele innych spraw, takich jak: wspólne cele (np. bezpieczeństwo w okolicy), wspólne potrzeby (np. atrakcyjne miejsce do wypoczynku nad pobliskim zalewem), ważne dla wspólnoty przedsięwzięcia, inwestycje (np. budowa odcinka drogi asfaltowej, hali sportowej). Wszystkie te sprawy mieszczą się w zakresie zadań, jakie spoczywają na zarządzających daną gminą.

Władze gminy

Organami władz samorządowych na szczeblu gminy są: **rada gminy** (jeżeli siedziba władz gminy ma prawa miejskie, radę gminy określamy mianem rady miasta) oraz **wójt** (jeżeli siedziba władz gminy ma prawa miejskie, będzie to odpowiednio **burmistrz** lub **prezydent miasta**). Formą bezpośredniego decydowania przez mieszkańców o najważniejszych sprawach gminy jest również **referendum gminne**. Siedzibą gminnych władz jest **urząd gminy** lub – w przypadku gmin wiejsko-miejskich i miejskich – **urząd miasta**, zwany czasem potocznie magistratem.

Rada gminy jest nazywana **organem stanowiącym i kontrolnym**, ponieważ rada ma prawo do stanowienia lokalnego prawa i kontrolowania działalności wójta. Rada jest wybierana przez mieszkańców gminy, a jej kadencja została określona na **5 lat**. W skład rady gminy wchodzi radni, a ich liczba zależy od liczby mieszkańców gminy. O funkcję radnego można się ubiegać już po ukończeniu 18 lat. Rada obraduje na **sesjach**, które muszą być zwoływane przynajmniej raz na kwartał (w praktyce znacznie częściej). Rada gminy może powoływać stałe lub doraźne komisje, które będą realizowały określone zadania. Decyduje też o składzie osobowym tych komisji (wchodzi do nich członkowie rady) oraz o zakresie ich prac. Pracami rady gminy kieruje **przewodniczący rady**, wybierany na pierwszym posiedzeniu spośród wszystkich radnych.

Struktura władz gminnych.

Do kompetencji rady gminy zaliczamy następujące kwestie:

- uchwalanie **statutu** gminy,
- uchwalanie budżetu i głosowanie w sprawie udzielenia **absolutorium** dla wójta,
- uchwalanie planów zagospodarowania przestrzennego,
- powoływanie skarbnika gminy,
- podejmowanie uchwał w kwestiach finansowych i majątkowych gminy,
- ustalanie wynagrodzenia wójta i przyjmowanie sprawozdań z jego działalności.

Ponadto rada gminy nadaje honorowe obywatelstwo, decyduje o nazwach ulic, placów i wznoszeniu pomników.

Wójt gminy jest określany mianem **organu wykonawczego**. Oznacza to, że w praktyce wykonuje decyzje rady gminy. Do najważniejszych kompetencji wójta gminy zaliczamy:

- kierowanie bieżącymi sprawami gminy oraz reprezentowanie gminy na zewnątrz,
- wykonywanie uchwał rady gminy,
- przygotowywanie projektów uchwał,
- przygotowywanie i wykonywanie budżetu gminy,
- zatrudnianie ważnych urzędników w gminie (np. sekretarza gminy).

Statut – najważniejszy akt prawny regulujący zadania, strukturę organizacyjną i sposób działania danego podmiotu (tu jednostki samorządu terytorialnego).

Absolutorium – potwierdzenie przez radę gminy w specjalnym głosowaniu, że wójt właściwie zrealizował budżet gminy, czyli zgodnie z prawem wydał publiczne pieniądze. Jest rodzajem kontroli rady gminy nad wójtem w zakresie wykonania budżetu oraz wyrazem ostatecznej oceny działalności wójta.

Więcej na temat

Wybór władzy wykonawczej w gminie

Kandydat na wójta, burmistrza lub prezydenta miasta musi być obywatelem Polski, ale nie musi mieszkać w gminie, w której kandyduje. Za wybranego na jedno z wymienionych stanowisk uważa się tego z kandydatów, który w głosowaniu otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli jednak żaden z kandydatów nie otrzymał wystarczającej liczby głosów, dwa tygodnie po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne wybory. W ponownym głosowaniu wybiera się spośród dwóch kandydatów, którzy uzyskali największą liczbę głosów w pierwszej turze wyborów. Ponadto od 2018 r. obowiązuje dwukadencyjność wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Oznacza to, że wymienione funkcje będzie można pełnić tylko przez dwie kadencje. Mówi o tym ustawa

Kodeks wyborczy:

Art. 11.

§ 4. Nie ma prawa wybieralności w wyborach wójta* w danej gminie osoba, która została uprzednio dwukrotnie wybrana na wójta w tej gminie w wyborach [...].

* ilekroć w ustawie jest mowa o wójcie, dotyczy to również burmistrza i prezydenta miasta.

Kadencja – okres sprawowania urzędu przez organ pochodzący z wyboru.

Prowadzenie ośrodków zdrowia.

Budowa ścieżek rowerowych.

Które z ukazanych na zdjęciach zadań gminy jest zadaniem obowiązkowym, a które – nieobowiązkowym?

Wójt, tak jak rada gminy, wybierany jest przez mieszkańców, a jego **kadencja** wynosi **5 lat**. O urząd ten może ubiegać się osoba, która jest obywatelem Polski i ukończyła 25. rok życia. Wszystkie opisane kompetencje i uprawnienia wójta przysługują również burmistrzowi oraz prezydentowi miasta. Prezydent miasta w miastach na prawach powiatu ma dodatkowo uprawnienia przysługujące zarządowi powiatu.

W **referendum gminnym** uczestniczą uprawnieni mieszkańcy gminy (po ukończeniu **18 lat**, mający pełnię praw wyborczych) i w demokratycznym głosowaniu decydują o bardzo ważnych dla gminy sprawach lokalnych. Referenda gminne można zarządzić z woli mieszkańców gminy (grupy liczącej co najmniej 10% uprawnionych do głosowania) lub na podstawie decyzji rady gminy. Referendum gminne może dotyczyć: odwołania całej rady gminy przed upływem kadencji, odwołania wójta (burmistrza lub prezydenta miasta), ustanowienia dodatkowych lokalnych podatków oraz innych istotnych spraw dotyczących społecznych, gospodarczych lub kulturowych więzi wspólnoty samorządowej.

Zadania gminy

Zadania gminy, w myśl Konstytucji RP i właściwej ustawy, zostały określone jako wszystkie zadania lokalne, z wyjątkiem zastrzeżonych dla innej administracji (rządowej, wojewódzkiej, powiatowej). Z uwagi na dysponowanie przez gminę określonymi zasobami zadania te można podzielić na **obowiązkowe** i **nieobowiązkowe**. Pierwsze muszą być wykonywane przez wszystkie gminy w Polsce (niezależnie od ich wielkości i zasobności). Drugi rodzaj zadań wykonują gminy, które na to stać. Są to działania dobrowolne.

Inny, bardziej rzeczowy podział zadań wynika z charakteru spraw należących do różnych dziedzin życia gminy. Z uwagi na to kryterium zadania samorządu gminnego można podzielić na:

- zadania z zakresu kwestii technicznych; zaliczamy do nich: utrzymanie dróg i chodników, zapewnienie dostępu do wody, gazu i kanalizacji, wywóz odpadów, organizację komunikacji publicznej,
- zadania z zakresu kwestii społecznych; zaliczamy tu: prowadzenie przedszkoli i szkół podstawowych, organizację opieki zdrowotnej i opieki społecznej, utrzymanie placówek kulturalnych i obiektów sportowych,
- zadania z zakresu ładu i bezpieczeństwa publicznego; zaliczamy do nich: utrzymanie instytucji odpowiedzialnych za ochronę przeciwpożarową i bezpieczeństwo sanitarne, likwidację skutków klęsk żywiołowych,
- zadania z zakresu ładu przestrzennego i ekologicznego; zaliczamy do nich: dbałość o ochronę środowiska, zagospodarowanie przestrzenne terenu,
- zadania administracji świadczącej; zaliczamy tu: prowadzenie ewidencji ludności (np. meldunek), rejestrację działalności gospodarczej.

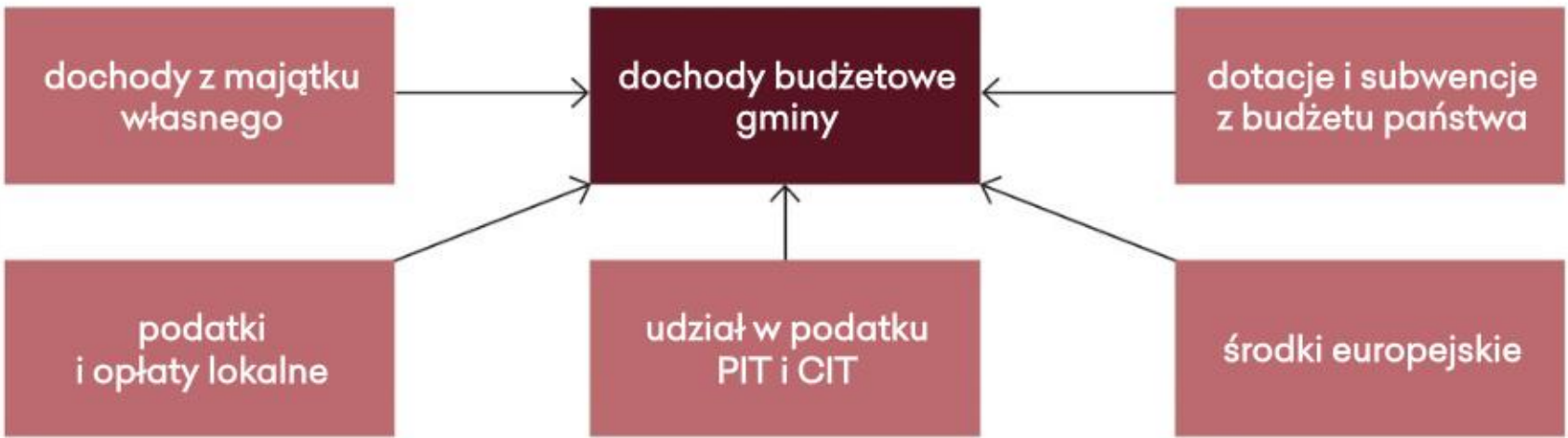

Jednym z ważniejszych zadań samorządu gminnego jest gospodarka odpadami, która przede wszystkim powinna mieć na względzie ochronę środowiska naturalnego.

Budżet gminy

Jednym z najważniejszych aktów prawnych gminy jest uchwała budżetowa. Budżet to plan finansowy gminy, który obejmuje wszystkie przewidywane dochody oraz wydatki gminne na dany rok kalendarzowy, zatem przygotowanie jego projektu nie jest zadaniem łatwym. Bieżące potrzeby mieszkańców danej gminy z reguły zdecydowanie przewyższają jej własne dochody, stąd potrzebne są dotacje i subwencje z budżetu państwa. Zapewniają one realizację podstawowych zadań gminy. Jednak aby gmina mogła się rozwijać, musi podejmować nowe inwestycje. Często są to wielomilionowe projekty, dlatego w wielu przypadkach gmina korzysta ze środków europejskich, które czasem w znacznym stopniu uzupełniają strukturę jej dochodów.

Od dobrego, umiejętnego zarządzania gminą zależy także właściwe rozplanowanie wydatków budżetowych. Większość z nich dotyczy spraw, których nie można odłożyć na przyszły rok budżetowy. Z kolei o części wydatków, związanych np. z inwestycjami, decydują władze. Mogą przystąpić do realizacji zaplanowanych przedsięwzięć od razu lub odłożyć je w czasie, w oczekiwaniu np. na dodatkowe środki europejskie.

Składniki dochodów gminy.

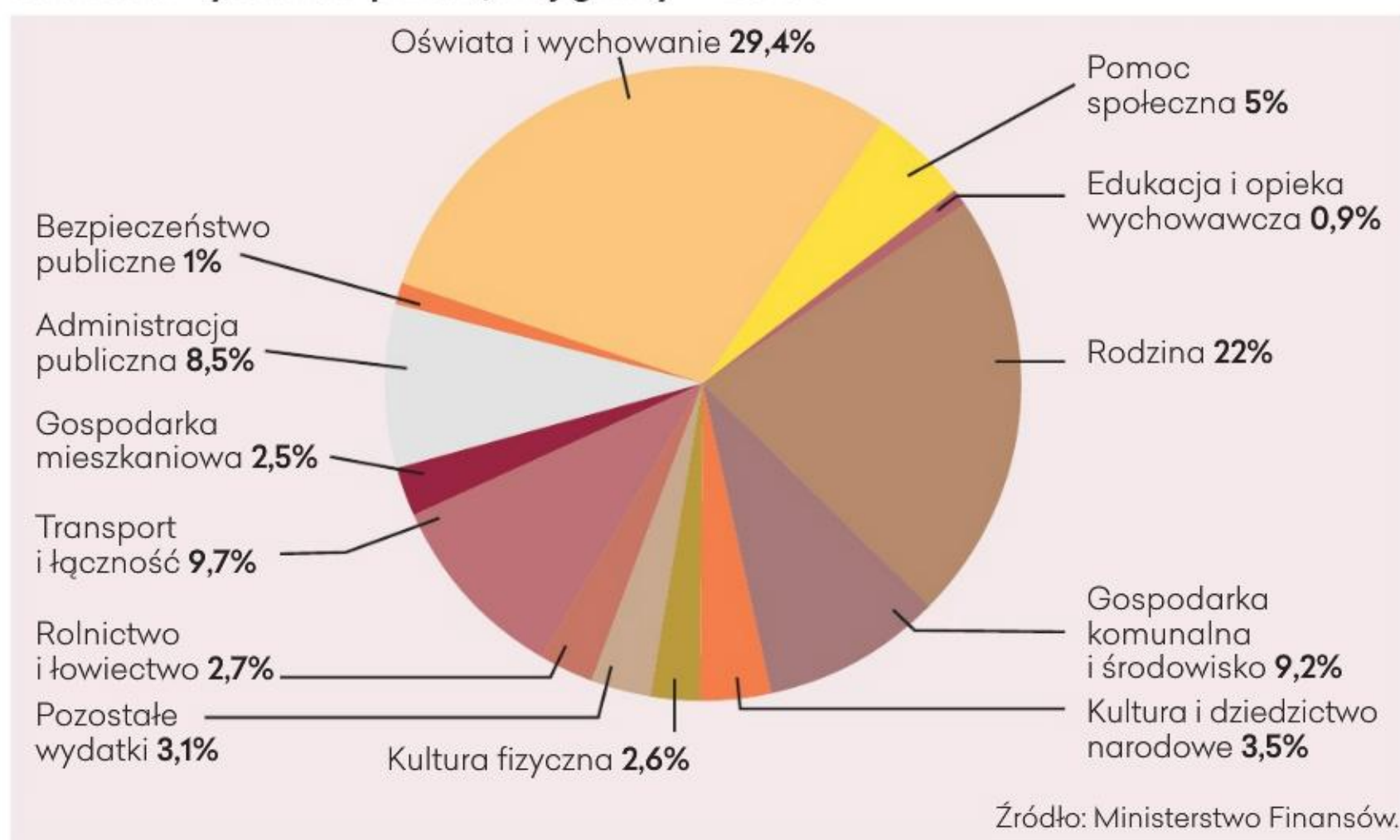

Wrocławska oczyszczalnia ścieków Janówek. Do realizacji wielomilionowych inwestycji podejmowanych przez gminy, oprócz środków własnych, potrzebne są także dotacje z budżetu państwa oraz środki europejskie.

1. Wymień trzy obszary działania, na które gmina wydatkuje najwięcej środków budżetowych.
2. Określ dziedziny składające się na wydatki gminy, do których zaliczamy następujące działania:
 - świadczenie wychowawcze 500+,
 - remont drogi gminnej,
 - utrzymanie urzędu gminy,
 - budowa placu zabaw przy szkole podstawowej,
 - odbiór i wywóz odpadów.

Struktura wydatków przeciętnej gminy w 2018 r.

W skrócie

- Wspólnota gminna to mieszkańcy, których – oprócz wspólnego zamieszkiwania na danym terytorium – łączą wspólne potrzeby i działania na rzecz rozwoju społeczności lokalnej.
- Organami władzy w gminie są rada gminy (miasta), sprawująca władzę stanowiącą i kontrolną, oraz wójt, burmistrz lub prezydent miasta, sprawujący władzę wykonawczą. Decyzje w ważnych sprawach gminy mogą bezpośrednio podejmować także mieszkańcy w formie referendum.
- Do najważniejszych zadań gminy należą sprawy dotyczące bezpieczeństwa publicznego oraz ekologicznego, edukacji i pomocy społecznej, zagospodarowania przestrzennego, kultury i sportu, inwestycji i rozwoju oraz dziedzin technicznych życia gminy.
- Jednym z najważniejszych aktów prawnych gminy jest uchwała budżetowa. Najważniejszym zadaniem wójta gminy (burmistrza lub prezydenta miasta) jest planowanie budżetu.

Czy już umiesz?

- 1 Określ kompetencje gminnych organów władzy.
- 2 Wyjaśnij, jak wybierane są władze w gminie.
- 3 Porozmawiajcie w grupach o tym, jakie zadania fakultatywne można zrealizować na terenie gminy, w której mieści się wasza szkoła. Ustalenia przedstawcie na forum klasy.
- 4 Skorzystaj ze strony internetowej twojej gminy. Wyszukaj wnioszek o wydanie tymczasowego dowodu osobistego. Wydrukuj formularz i wypełnij go.

- 5 Przygotuj prezentację multimedialną pt. „Moja gmina”. Nie powinno zabraknąć w niej informacji na temat: władz i siedziby gminy, zasobów finansowych, położenia geograficznego i administracyjnego, najważniejszych inwestycji z ostatnich lat, szczególnie ciekawych obiektów, walorów turystycznych i kulturowych, najważniejszych postaci i wydarzeń z jej przeszłości.

Z wizytą w urzędzie

Urząd gminy, w miastach zwany urzędem miasta, jest miejscem pracy wójta (burmistrza, prezydenta miasta) i podlegających mu urzędników. Odbывают się tam na ogół także sesje rady gminy (miasta) oraz posiedzenia jej komisji. **Petenci** udają się do urzędu w celu załatwienia licznych spraw związanych z zamieszkiwaniem w danej gminie.

Biuro i sekretariat wójta, burmistrza lub prezydenta

- › złożenie podania, petycji, wniosku do władz gminy
- › bezpośrednia rozmowa z włodarzem gminy

Urząd Stanu Cywilnego i Spraw Obywatelskich

- › uzyskanie dowodu osobistego i numeru PESEL
- › rejestracja urodzin i zgonów
- › zawarcie związku małżeńskiego
- › rejestracja stowarzyszenia*

Petent – interesant, osoba załatwiająca jakąś sprawę w urzędzie lub sądzie.

* Oznaczone sprawy dotyczą tylko gmin – miast na prawie powiatu; w przypadku pozostałych gmin załatwiane są w starostwie powiatowym.

Wydział komunikacji

- › uzyskanie zezwolenia na działalność transportową
- › odbiór prawa jazdy*
- › rejestracja pojazdu*

Wydział geodezji i kartografii

- › uzyskanie informacji na temat charakteru danej nieruchomości

Wydział podatków

- › uzyskanie informacji o wysokości płaconych podatków i innych opłat lokalnych

Wydział oświaty, kultury, sportu i turystyki

- › uzyskanie informacji na temat szkół
- › uzyskanie wsparcia finansowego dla masowych imprez

Wydział działalności gospodarczej

- › rejestracja działalności gospodarczej
- › uzyskanie odpowiednich pozwoleń, koncesji

Wydział infrastruktury i budownictwa

- › uzyskanie pozwolenia na budowę domu lub budynku gospodarczego*

Każdy urząd zobowiązany jest prowadzić stronę internetową, która ma ułatwić komunikację między urzędem a obywatelami. Strony te mają bardzo zróżnicowaną formę, ale najważniejsze informacje o danej gminie, obwieszczenia i zarządzenia wójta, uchwały rady gminy, zamieszczane są zawsze na oznaczonym specjalną ikoną **Biuletynie Informacji Publicznej (BIP)**.

bip

Od marca 2019 r. wydawane są **dowody osobiste z warstwą elektroniczną**, które umożliwiają m.in. logowanie na platformę ePUAP, podpisywanie dokumentów elektronicznych oraz korzystanie z automatycznych bramek na lotniskach.

Na gminnych portalach znajdują się także wzory licznych formularzy niezbędnych do załatwienia danej sprawy, które można wydrukować, wypełnić wcześniej w domu i tym samym przygotować się lepiej do wizyty w urzędzie. Coraz bardziej popularne wśród obywateli jest także składanie wniosków urzędowych za pośrednictwem internetu. Ministerstwo Cyfryzacji stworzyło do tego celu **Elektroniczną Platformę Usług Administracji Publicznej (ePUAP)**. Wiele istotnych informacji na temat ePUAP znaleźć można także pod adresem: **www.obywatel.gov.pl**.

Zadanie

Ważną jednostką organizacyjną każdej gminy jest gminny bądź miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Sporządź listę spraw, które petenci mogą tam załatwić.

4.3. Samorząd lokalny – powiat

Podejmij temat

- Czym według ciebie zajmują się takie osoby, jak: skarbnik, sekretarz i starosta w jakiejś grupie, np. w klasie szkolnej?

Ciekawe!

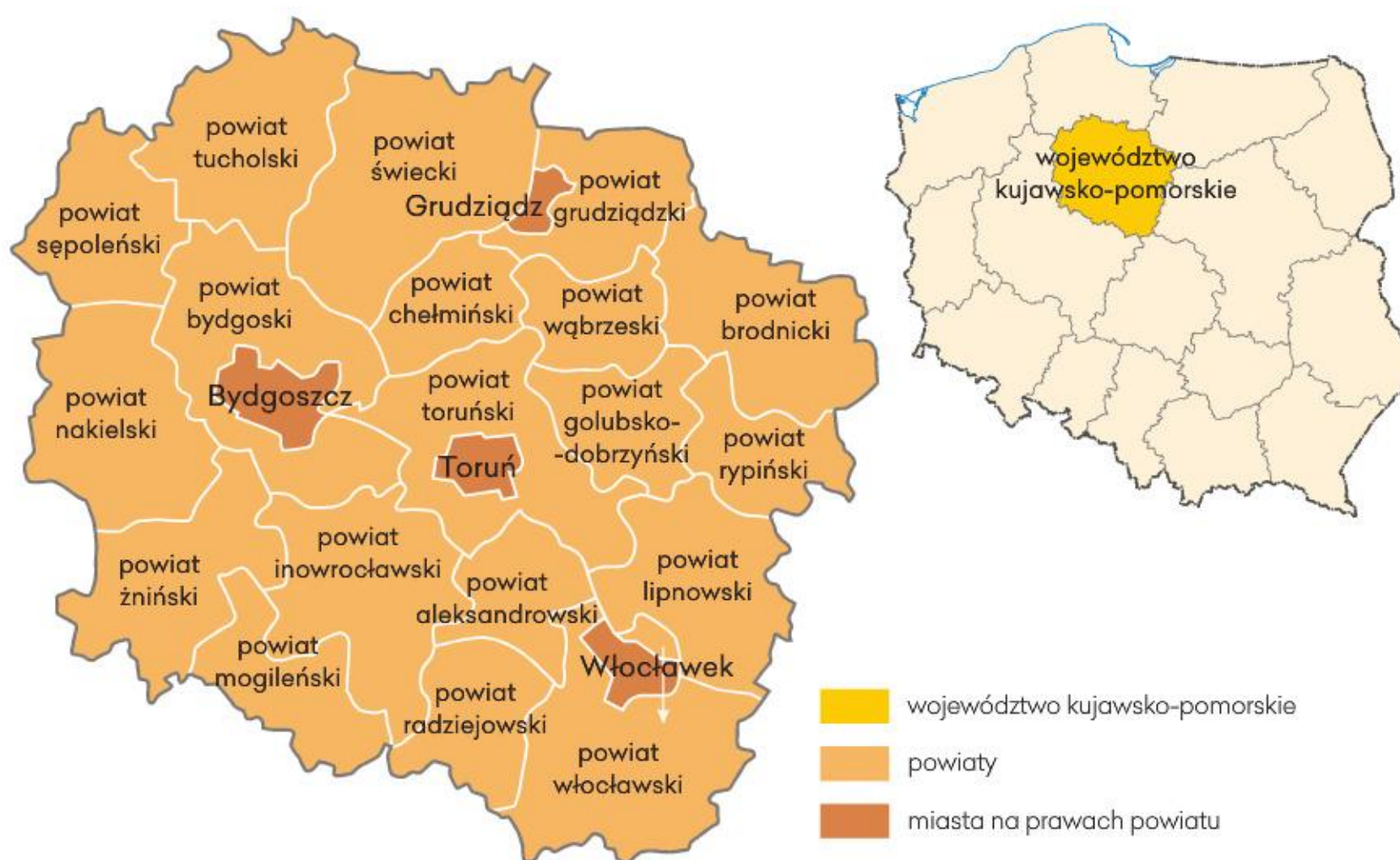
Powiaty ukształtowały się w Polsce już w XIV w. i jako okręgi administracyjne istniały do zaborów w XVIII w. Utrzymane zostały w zaborze rosyjskim na ziemiach Królestwa Polskiego. Występowały w podziale administracyjnym w okresie II Rzeczypospolitej, a następnie po II wojnie światowej w PRL. W 1975 r. zlikwidowano je, wprowadzając podział na 49 województw. Powiaty przywrócono w wyniku reformy z 1999 r.

Na podstawie zamieszczonej mapy podaj liczbę powiatów grodzkich i powiatów ziemskich w województwie kujawsko-pomorskim.

Wspólnota powiatowa

Powiat jest jednostką samorządu terytorialnego w Polsce. Istnieją dwa rodzaje powiatów – ziemskie i grodzkie. Są to w zasadzie nazwy zwyczajowe, jednak posługiwanie się nimi w dokumentach i opracowaniach naukowych sprawiło, że stały się oficjalnie obowiązujące. Powiaty ziemskie to związki terytorialne złożone z kilku, kilkunastu gmin. Takich powiatów jest w Polsce 314. Powiaty grodzkie obejmują z kolei 66 największych miast, które są właściwie gminami miejskimi, ale z racji dużej liczby mieszkańców mają również uprawnienia powiatu.

Zamieszkując w danej gminie, automatycznie jest się mieszkańcem konkretnego powiatu. Wspólnota powiatowa określana jest jako wtórna wobec wspólnoty gminnej, gdyż najpierw utożsamiamy się ze swoją gminą, a później dopiero z własnym powiatem.

Władze powiatu

Do organów władzy samorządu powiatowego zaliczamy **radę powiatu** oraz **zarząd powiatu** kierowany przez **starostę**. Siedzibą władz powiatu jest **starostwo powiatowe**. Mieszkańcy powiatu mogą także w sposób bezpośredni podejmować ważne decyzje, głosując w **referendum**.

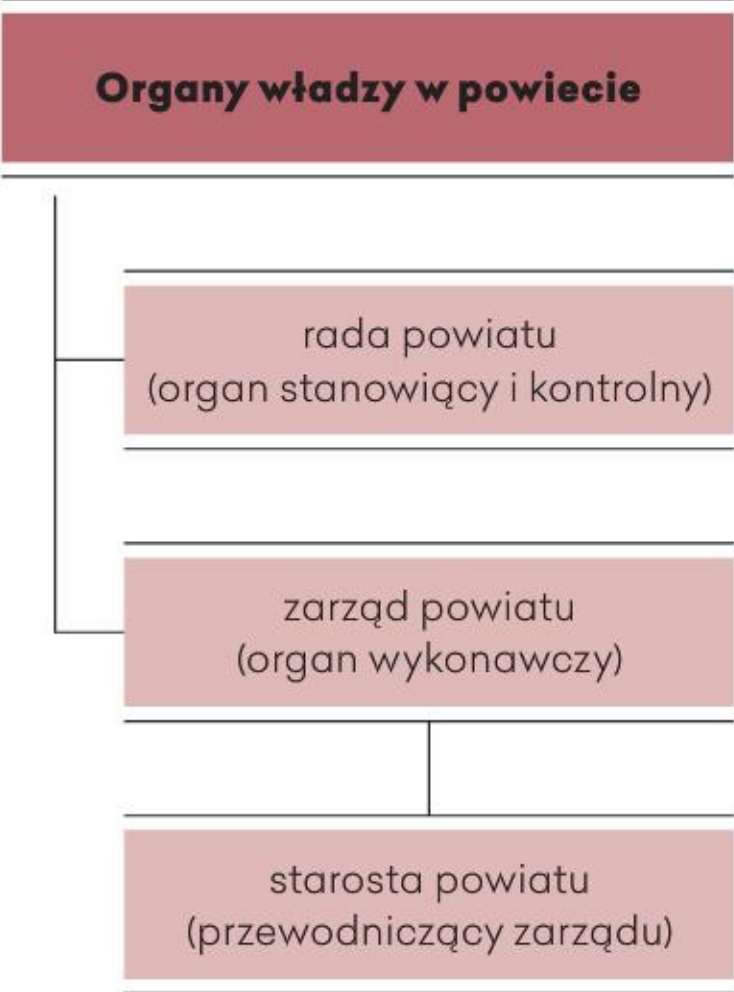
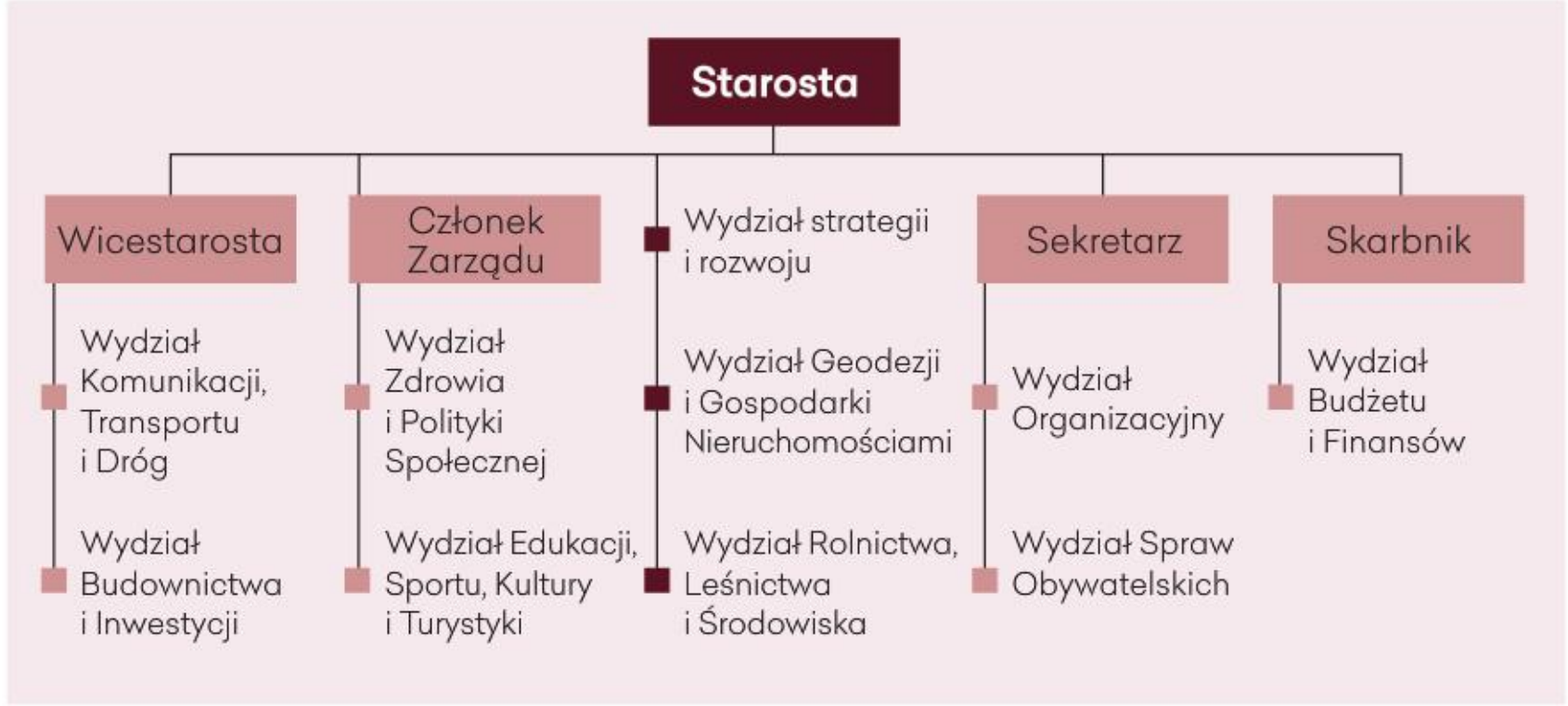
Rada powiatu jest określana jako **organ stanowiący i kontrolny**. Tak jak w przypadku gminy, nazwa ta wiąże się z uprawnieniami do stanowienia lokalnego prawa i nadzorowania działalności zarządu powiatu i starosty. W skład rady wchodzi radni w liczbie zależnej od liczby mieszkańców powiatu. Rada powiatu jest wybierana przez mieszkańców. Jej kadencja została określona na 5 lat. Pracami rady powiatu kieruje przewodniczący rady, wybierany spośród radnych na pierwszym posiedzeniu. Do najważniejszych uprawnień rady powiatu należą:

- uchwalanie statutu powiatu,
- wybór i odwołanie zarządu powiatu, a także skarbnika powiatu,
- uchwalanie corocznego budżetu powiatu,
- rozpatrywanie sprawozdań z realizacji budżetu i innej działalności zarządu,
- podejmowanie uchwał w innych sprawach należących do powiatu.

Zarząd powiatu jest określany jako **organ wykonawczy**, co oznacza, że wykonuje postanowienia rady powiatu (wprowadza uchwały rady w życie). Zarząd powiatu składa się z trzech do pięciu osób, do których oprócz starosty należą wicestarosta oraz pozostali członkowie. Zarząd jest wybierany na posiedzeniu rady powiatu w drodze głosowania. Do kompetencji zarządu powiatu należą: zarządzanie powiatem, przygotowywanie i wykonywanie budżetu powiatu oraz innych uchwał, gospodarowanie mieniem powiatu. Na czele zarządu powiatu stoi starosta, który organizuje jego pracę, kieruje bieżącymi sprawami powiatu oraz reprezentuje powiat na zewnątrz.

W przypadku powiatu grodzkiego funkcje rady powiatu są połączone z funkcjami rady miasta. Podobnie jest w przypadku zarządu powiatu, którego kompetencje należy do prezydenta miasta.

Referendum powiatowe jest formą demokracji bezpośredniej. Uczestniczą w nim mieszkańcy powiatu i w głosowaniu decydują o konkretnych sprawach lokalnych. Referenda powiatowe można zarządzić z woli mieszkańców powiatu (grupy liczącej co najmniej 10% uprawnionych do głosowania) lub na podstawie decyzji rady powiatu. Referendum może dotyczyć odwołania całej rady powiatu przed upływem kadencji lub innych kwestii lokalnych pozostających w kompetencjach wspólnoty powiatowej.

Organy władzy samorządu powiatowego.

Przykładowy schemat organizacyjny starostwa powiatowego. Oprócz zarządu ważną rolę w kierowaniu powiatem odgrywają skarbnik oraz sekretarz.

Ciekawe!

Jednym z najstarszych budynków, w którym mieści się obecnie siedziba starostwa powiatowego, jest gmach Starostwa Powiatowego w Rybniku (woj. śląskie). Budynek wzniesiony w 1887 roku to prawdziwa perła architektury niemieckiego neorenesansu. Od początku swojego istnienia pełnił funkcje administracyjne.

Z kolei przykładem nowoczesnej architektury jest oddany do użytku w 2013 roku budynek Starostwa Powiatowego w Polkowicach (woj. dolnośląskie), nawiązujący wyglądem do urzędów dźwigowych szybu górniczego.

Zadania powiatu

Podstawową funkcją powiatu jest wykonywanie zadań o charakterze ponadgminnym, przy czym nie oznacza to, że powiat nie może podjąć współpracy z gminami zainteresowanymi daną sprawą. Powiat ma większy potencjał gospodarczy, finansowy i społeczny i – co za tym idzie – jest w stanie wykonywać zadania o większym stopniu komplikacji oraz specjalizacji, podejmować sprawy trudniejsze i bardziej kosztowne niż gmina. Katalog zadań samorządu powiatowego dotyczy:

- komunikacji i powiatowych dróg publicznych,
- zezwoleń i nadzoru budowlanego,
- geodezji i gospodarki nieruchomościami,
- prowadzenia szkół średnich,
- prowadzenia szpitali powiatowych,
- ochrony przeciwpowodziowej i przeciwpożarowej,
- likwidacji klęsk żywiołowych dotyczących kilku gmin,
- przeciwdziałania bezrobociu, aktywizacji lokalnego rynku pracy,
- ochrony praw konsumentów.

W starostwie powiatowym

Mieszkańcy danego powiatu prędzej czy później będą musieli złożyć wizytę w starostwie powiatowym w celu załatwienia kilku ważnych spraw związanych z funkcjonowaniem w społeczności lokalnej. W takiej sytuacji, podobnie jak w przypadku wizyty w urzędzie gminy (miasta), dobrze jest się wcześniej przygotować. Przede wszystkim warto zajrzeć na stronę internetową starostwa, aby wyszukać niezbędne informacje dotyczące naszej sprawy. Pozwoli to zaoszczędzić czas, uniknąć stresu i nerwów oraz błędzenia po urzędzie.

Do najczęściej załatwianych przez petentów spraw w starostwie powiatowym można zaliczyć:

- składanie skarg, zapytań, wniosków do urzędu,
- odbiór prawa jazdy i rejestrację pojazdu,
- składanie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę domu i odbiór tego pozwolenia,
- składanie wniosku o wpis do rejestru stowarzyszeń sportowych,
- składanie wniosku o wydanie legitymacji instruktora,
- składanie wniosku o wydanie karty wędkarskiej,
- składanie wniosku o wydanie zgody na zamianę lasu na użytek rolny.

Podstawową jednostką organizacyjną każdego powiatu jest **Powiatowy Urząd Pracy**. Zadaniem tej instytucji jest pomoc osobom bezrobotnym, a także pośrednictwo między osobami poszukującymi zatrudnienia a pracodawcami, którzy szukają pracowników. Dzięki rejestracji w urzędzie uzyskuje się ubezpieczenie zdrowotne, pomoc w znalezieniu zatrudnienia oraz zasiłek dla bezrobotnych.

W skrócie

- Drugim szczeblem samorządu terytorialnego są powiaty, które można podzielić na powiaty ziemskie (kilka różnego rodzaju gmin) i grodzkie (jedno duże miasto na prawie powiatu).
- Organami władzy w powiecie ziemskim są rada powiatu, będąca władzą stanowiącą i kontrolną, oraz zarząd powiatu, sprawujący władzę wykonawczą. Na czele zarządu stoi starosta.
- Zadania zarządu powiatu i rady powiatu w powiecie grodzkim wypełniają odpowiednio rada miasta i prezydent miasta.
- O ważnych sprawach powiatu mogą także bezpośrednio decydować sami mieszkańcy. Decyzję podejmują, biorąc udział w referendum.
- Powiat realizuje przedsięwzięcia o charakterze ponadgminnym z pomocą starostwa powiatowego.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień organy władzy samorządu powiatowego. Określ, jak są wybierane i w jaki sposób mogą zostać odwołane.
- 2 Skorzystaj z różnych źródeł i wypisz powiaty, na które jest podzielone twoje województwo. Wskaż, które powiaty są grodzkie, a które – ziemskie.
- 3 Wymień zadania realizowane przez powiat, które zobrazowane zostały na poniższych zdjęciach.

- 4 W każdym z poniższych zdań odnajdź jedno błędne słowo i zastąp je innym tak, aby zdanie było prawdziwe.
 - a) Jedną z ważniejszych kompetencji rady powiatu jest realizacja budżetu powiatu.
 - b) Zarządzanie całym powiatem oraz kierowanie pracami jego zarządu należy do sekretarza powiatu.
 - c) Starosta powiatu wybierany jest przez mieszkańców powiatu.
 - d) Funkcję rady powiatu w powiecie grodzkim pełni rada gminy.
 - e) W Powiatowym Urzędzie Pracy można uzyskać zasiłek dla pracodawców.
- 5 Wejdź na stronę internetową twojego starostwa i sprawdź, jakie wydziały funkcjonują w urzędzie. W którym z wydziałów załatwisz poszczególne sprawy wymienione w części „W starostwie powiatowym”?

4.4. Samorząd regionalny – województwo

Podejmij temat

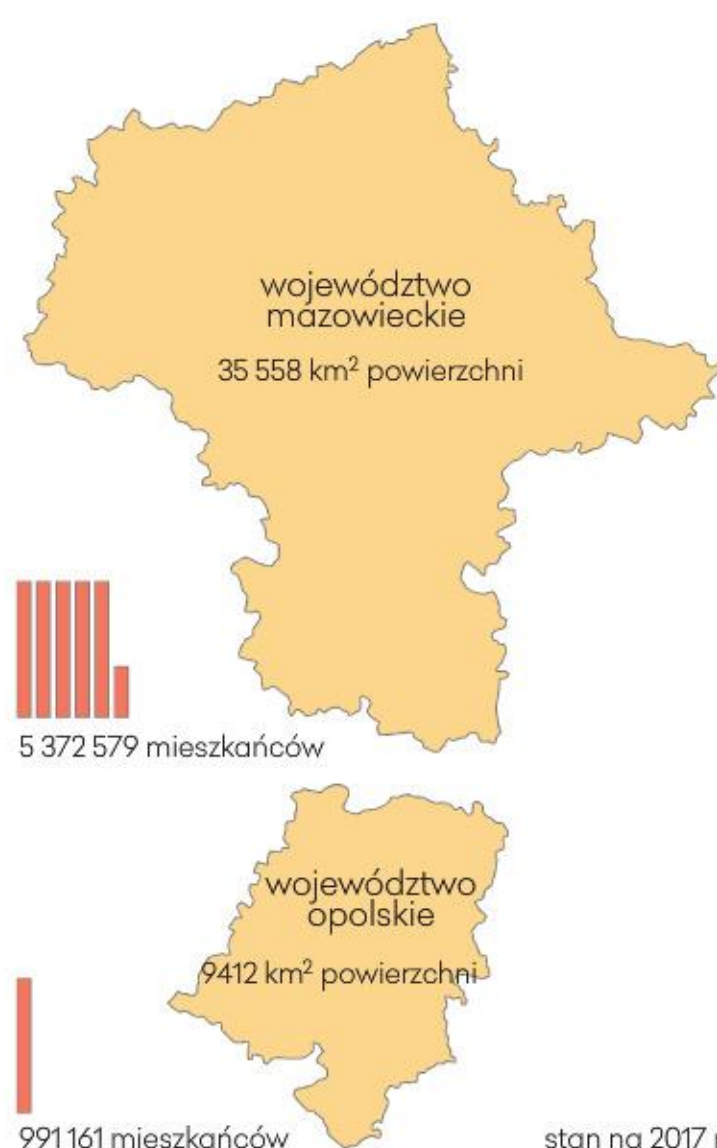
- Zastanów się, czy region, w którym mieszkasz, ma jakieś cechy charakterystyczne odróżniające go od innych regionów Polski.

Wspólnota regionalna

Województwo stanowi największą jednostkę samorządu terytorialnego. W wyniku reformy administracyjnej z dniem 1 stycznia 1999 r. zmniejszono liczbę **województw z 49 do 16**. Celem tej reformy było utworzenie większych regionów, gdyż dotychczasowe województwa były zbyt małe, by efektywnie wykorzystać środki finansowe, które miały napłynąć po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Nazwy województw pochodzą od regionów geograficzno-historycznych Polski, które wyodrębniły się jeszcze w średniowieczu. Jedynie trzy województwa: łódzkie, opolskie, lubelskie zachowały nazwy utworzone od nazw miast stołecznych.

Ciekawe!

Największe pod względem liczby ludności oraz zajmowanej powierzchni jest województwo mazowieckie, natomiast najmniejsze – województwo opolskie.

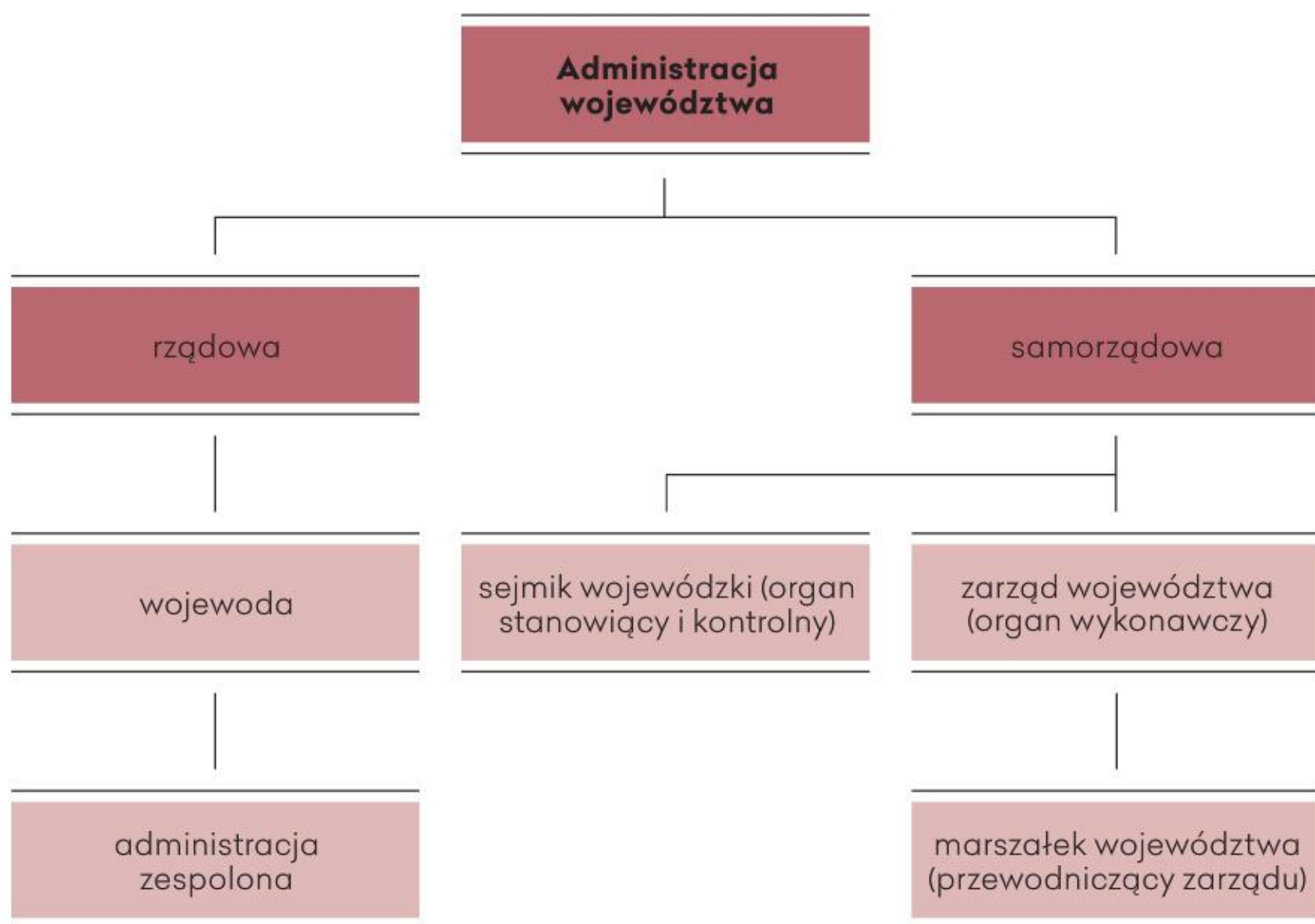

Podział administracyjny Polski według reformy z 1 stycznia 1999 r.

Zamieszkując w konkretnej gminie, jest się mieszkańcem danego powiatu. Z kolei będąc mieszkańcem powiatu, należy się też do większej wspólnoty samorządowej – wspólnoty regionalnej, czyli województwa. Tożsamość regionalna sprzyja powstawaniu silnych więzi, związanych z uwarunkowaniami kulturowymi, zwyczajowymi, historycznymi, a nawet językowymi.

- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców,
- pobudzanie aktywności gospodarczej oraz podnoszenie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa,
- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego, z uwzględnieniem przyszłych pokoleń,
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Na terenie województwa mamy do czynienia zarówno z administracją rządową, jak i samorządową. Do organów władzy samorządowej zaliczamy **sejmik województwa** oraz **zarząd województwa**, na którego czele stoi **marszałek**. Mieszkańcy województwa mogą także poprzez swój udział w **referendum** w bezpośredni sposób wypowiedzieć się na temat ważnych spraw regionu. Siedzibą samorządowych organów województwa jest **urząd marszałkowski**.

Sejmik województwa jest określany jako **organ stanowiący i kontrolny**. Nazwa wskazuje na prawo sejmiku do stanowienia regionalnego prawa oraz kontrolowania działalności zarządu województwa i marszałka. W skład sejmiku województwa wchodzi radni, a ich liczba zależy od liczby mieszkańców regionu. Najmniejsza liczba radnych sejmiku wynosi 30, a największa 51 (w województwie mazowieckim). Organizacją pracy sejmiku, zwoływaniem

Siedziba władz województwa zlokalizowana jest w najważniejszym mieście regionu, które można nazwać jego stolicą. Jednak dwa spośród 16 województw mają podwójną stolicę. Chodzi o województwo kujawsko-pomorskie (Toruń – siedziba sejmiku; Bydgoszcz – siedziba wojewody) oraz województwo lubuskie (Zielona Góra – siedziba sejmiku; Gorzów Wielkopolski – siedziba wojewody). Sytuacja taka wynika z faktu, że w obu województwach istniały po dwa równie ważne dla regionu ośrodki miejskie.

99

Sesja Sejmiku Województwa Śląskiego w Katowicach. Sesje odbywają się w zabytkowej auli mieszczącej się w dawnym gmachu Sejmu Śląskiego z okresu międzywojennego, wybudowanym w latach 1924–1929.

Ciekawe!

Jedynie do tej pory w Polsce referenda wojewódzkie odbyły się w województwie podlaskim. Były to:

1. referendum na temat budowy obwodnicy Augustowa przez Dolinę Rospudy (2007 r.);
2. referendum w sprawie budowy lotniska regionalnego na terenie województwa (2017 r.).

W wymienionych referendach frekwencja okazała się za niska, aby głosowanie było ważne.

Dolina Rospudy.

i prowadzeniem sesji zajmuje się jego przewodniczący, wybierany spośród radnych.

Do najważniejszych kompetencji sejmiku województwa zaliczamy:

- uchwalanie statutu województwa,
- uchwalanie budżetu i rozpatrywanie sprawozdania z jego wykonania,
- wybieranie i odwołanie zarządu województwa oraz skarbnika województwa,
- uchwalanie strategii rozwoju województwa, wieloletnich programów wojewódzkich i planów zagospodarowania przestrzennego,
- podejmowanie uchwał w innych sprawach należących do kompetencji samorządu wojewódzkiego.

Sejmik województwa jest wybierany przez mieszkańców województwa. Wybory wszystkich organów gminy, rady powiatu oraz sejmiku województwa odbywają się jednocześnie, stąd kadencja sejmiku również określona została na 5 lat.

Zarząd województwa jest określany jako **organ wykonawczy**, co oznacza, że wykonuje uchwały sejmiku województwa. Zarząd ten składa się z pięciu osób – niezależnie od liczby mieszkańców województwa. Jest wybierany na posiedzeniu sejmiku województwa w drodze głosowania. Na czele zarządu stoi marszałek województwa, który reprezentuje województwo i odpowiada za organizację pracy całego zarządu. Do kompetencji zarządu województwa należy: zarządzanie bieżącymi sprawami województwa, przygotowywanie i wykonywanie budżetu województwa, gospodarowanie mieniem województwa. Do ważnych zadań zarządu województwa należy też rozdzielanie funduszy unijnych na potrzeby województwa i niższych szczebli samorządu.

Referendum wojewódzkie, w którym uczestniczą uprawnieni mieszkańcy województwa, może dotyczyć odwołania całego sejmiku województwa przed upływem kadencji oraz innych kwestii regionalnych pozostających w kompetencjach wspólnoty wojewódzkiej. Referenda wojewódzkie można zarządzić z woli mieszkańców wspólnoty regionalnej (grupy liczącej co najmniej 5% uprawnionych do głosowania mieszkańców województwa) lub na podstawie decyzji sejmiku województwa.

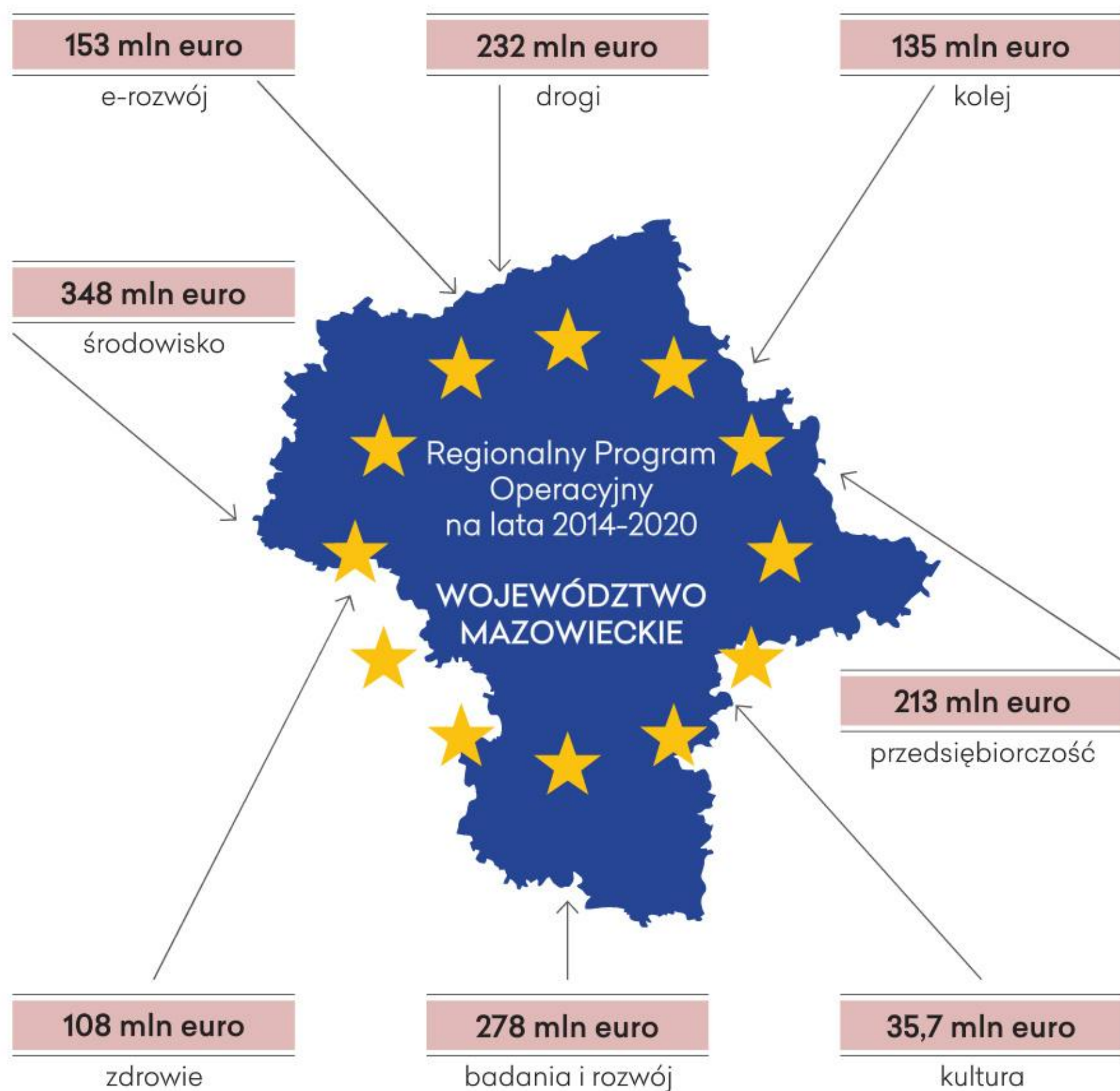
Zadania województwa

Województwo zostało powołane do realizacji innych zadań niż administracja samorządowa na szczeblu gminnym i powiatowym. Głównym zadaniem województwa jest troska o rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Działania samorządu województwa obejmują zatem kwestie o znaczeniu regionalnym i dotyczą m.in.:

- szkolnictwa wyższego,
- utrzymania dróg wojewódzkich,
- prowadzenia szpitali specjalistycznych,

- ochrony i pielęgnowania dziedzictwa kulturowego regionu, w tym zabytków,
- przeciwdziałania bezrobociu, aktywizacji regionalnego rynku pracy,
- modernizacji terenów wiejskich,
- gospodarki wodnej, w tym ochrony przeciwpowodziowej,
- ochrony środowiska,
- bezpieczeństwa i obronności,
- rozwoju kultury fizycznej, sportu i turystyki.

Jednym z ważniejszych zadań samorządu wojewódzkiego jest również rozdysponowanie środków europejskich do powiatów i gmin oraz bezpośrednio do ubiegających się o nie podmiotów (np. przedsiębiorstw, uczelni). Odbывается to poprzez opracowanie i wdrażanie RPO – regionalnych programów operacyjnych.

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego.

Przykładowy podział środków w ramach RPO województwa mazowieckiego na lata 2014–2020.

Na szczeblu województwa nie występuje tak zwana administracja świadcząca. Oznacza to, że obywatele nie muszą odwiedzać urzędu marszałkowskiego w celu załatwienia swoich spraw lokalnych, jak w przypadku gminy czy powiatu.

Źródło: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl>,
dostęp: 22.10.2019 r.

Budżety regionalnych programów operacyjnych w 16 województwach na lata 2014–2020.

Podaj dziedzinę, która w największym stopniu została dofinansowana ze środków europejskich w latach 2014–2020 na Mazowszu. Wymień przykłady konkretnych zadań, które mogły być dofinansowane w tej dziedzinie.

Administracja zespolona

to element rządowej administracji terenowej pozostającej pod nadzorem wojewody. W jej skład wchodzi m.in.: Komenda Wojewódzka Straży Pożarnej, Komenda Wojewódzka Policji, Kuratorium Oświaty, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna.

Administracja rządowa w województwie

Na szczeblu województwa funkcjonuje również administracja rządowa. Jej przedstawicielem jest wyznaczany przez premiera **wojewoda**. Jako przedstawiciel Rady Ministrów (rządu) na teren województwa realizuje on następujące zadania:

- kontroluje zadania wykonywane przez organy **zespolonej administracji rządowej** oraz jednostki samorządu terytorialnego w zakresie zadań zleconych,
- zapewnia współdziałanie wszystkich jednostek organizacyjnych administracji rządowej i samorządowej działających na obszarze województwa,
- reprezentuje Radę Ministrów na uroczystościach państwowych i podczas oficjalnych wizyt składanych przez przedstawicieli innych państw,
- wykonuje i koordynuje zadania w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa na obszarze województwa,
- nadzoruje funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego,
- nadzoruje przedsiębiorstwa państwowe na terenie województwa.

Wojewoda wraz z podległymi sobie urzędnikami administruje w **urzędzie wojewódzkim**. Jednym z ważniejszych wydziałów tego urzędu jest dla mieszkańców województwa Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców. Można tam złożyć m.in. wniosek o wydanie paszportu umożliwiającego wyjazd zagranicę do krajów spoza Unii Europejskiej (wniosek można złożyć także w terenowych punktach paszportowych w niektórych urzędach starostwa powiatowego). Cudzoziemcy mogą tam starać się o uzyskanie obywatelstwa i pozwolenia na pracę.

Więcej na temat

Jak wygląda polski paszport?

Paszport to dokument tożsamości potwierdzający obywatelstwo danego państwa i uprawniający do przekraczania granic państwowych. W 2009 roku zaczęto w Polsce wydawać biometryczne paszporty z odciskami palców i wizerunkiem twarzy, zapisanymi w specjalnym chipie RFID, wtopionym w okładkę paszportu. Umożliwia on odczyt danych paszportu w sposób podobny do skanu towaru kupowanego w sklepie. Od 2018 roku wydawane są paszporty według nowego wzoru. Grafika na stronach nowego paszportu nawiązuje do 100. rocznicy odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Polski paszport ważny jest przez 10 lat.

W skrócie

- Największą jednostką samorządu terytorialnego jest województwo. Od 1999 r. Polska dzieli się na 16 województw.
- Władzami w województwie samorządowym są sejmik wojewódzki oraz zarząd województwa z marszałkiem województwa na czele. Siedzibą organów władzy w województwie jest urząd marszałkowski. Mieszkańcy województwa mogą organizować referendum w ważnych sprawach swojego regionu.
- Głównym zadaniem województwa jest dbanie o rozwój gospodarczy i społeczny regionu, a także troska o stan środowiska naturalnego. Województwo jest również dysponentem środków europejskich.
- Oprócz władz samorządowych w województwie funkcjonuje również administracja rządowa, której przedstawicielem jest wojewoda. Nadzoruje on działanie jednostek samorządu terytorialnego oraz tak zwanej administracji zespolonej.

Czy już umiesz?

- Opisz strukturę władz na szczeblu województwa.
- Powiedz, który organ władzy w województwie zajmie się wymienionymi sprawami:
 - uchwalenie budżetu na dany rok,
 - realizacja budowy drogi wojewódzkiej,
 - nadzór nad policją w województwie,
 - wybór marszałka województwa,
 - przygotowanie projektu RPO województwa,
 - udzielenie absolutorium zarządowi województwa.
- Podaj różnice między urzędem marszałkowskim a urzędem wojewódzkim.
- Które z zadań województwa wymienionych w tym podrozdziale uważasz za najważniejsze dla młodych ludzi? Uzasadnij swój wybór.
- Wymień z imienia i nazwiska osoby, które aktualnie pełnią w twojej gminie, twoim powiecie i twoim województwie następujące funkcje:
 - wójta, burmistrza lub prezydenta miasta,
 - przewodniczącego rady gminy (miasta),
 - starosty,
 - marszałka województwa,
 - wojewody.
- Podzielcie się na grupy i wykonajcie plakat formatu A2, który będzie promował wasz region wśród potencjalnych turystów. Na plakacie mogą się znaleźć elementy regionalnych walorów krajobrazowych, kulturowych, rekreacyjnych, gastronomicznych i innych.

- 7 Napisz referat na temat: „Tradycje i zwyczaje mojej społeczności regionalnej”. Praca powinna zająć nie mniej niż jedną stronę formatu A4.

pomorskie

warmińsko-mazurskie

dolnośląskie

śląskie

opolskie

świętokrzyskie

lubelskie

zachodniopomorskie

małopolskie

lubuskie

mazowieckie

łódzkie

podkarpackie

kujawsko-pomorskie

wielkopolskie

podlaskie

Poszukaj w różnych źródłach informacji na temat **herbu** województwa, w którym mieszkasz. Spróbuj ustalić, dlaczego ma on właśnie taki wygląd.

Herb – charakterystyczny znak graficzny utworzony według ściśle określonych reguł, świadczący o przynależności do danego rodu. Początkowo używany tylko przez panujących i rycerstwo (potem szlachtę), z czasem zaczął być symbolem miast, ziem, instytucji i organizacji.

Podsumowanie działu 4.

- 1 Wymień cztery organy samorządu lokalnego i regionalnego, na których przedstawiciele będziesz mógł oddać swój głos po uzyskaniu praw wyborczych.
- 2 Wyjaśnij pojęcie: referendum gminne i odpowiedz na poniższe pytania.
 - Jakie warunki muszą być spełnione, by zorganizować referendum w gminie?
 - O jakich sprawach mieszkańcy gminy mogą decydować podczas referendum?
- 3 Przepisz poniższy tekst, uzupełniając luki w zdaniach podanymi w ramce wyrazami. Jeżeli trzeba, zmień formę wyrazu.

zadania	prawo jednostka	wspólnota bezpośredni	referendum terytorialny	samorząd państwo	lokalna
---------	--------------------	--------------------------	----------------------------	---------------------	---------

W demokratycznym ... polskim obywatelom przysługuje ... podejmowania ... dotyczących społeczności Taka forma ... udziału obywateli w podejmowaniu decyzji nazywa się Podstawową ... samorządu ... jest gmina. Jej mieszkańcy tworzą ..., która realizuje ... publiczne.

- 4 Do każdej z podanych niżej funkcji dobierz odpowiedniego urzędnika spośród wymienionych w ramce.

starosta	marszałek	wójt	wojewoda	burmistrz
----------	-----------	------	----------	-----------

- a) kieruje pracami zarządu województwa
- b) zarządza gminą wiejsko-miejską lub miejską
- c) stoi na czele gminy wiejskiej
- d) nadzoruje województwo w imieniu rządu
- e) jest przewodniczącym zarządu powiatu

- 5 Zdecyduj, do którego szczebla samorządu (gminy, powiatu, województwa) należeć będą wymienione sprawy.

- a) remont odcinka sieci wodociągowej
- b) przydzielanie gminom i powiatom dotacji ze środków europejskich
- c) prowadzenie szpitala specjalistycznego
- d) zwalczanie skutków powodzi w kilku gminach
- e) zakup sprzętu do gminnego ośrodka kultury
- f) wyznaczenie podmiejskiej trasy nowego autobusu
- g) prowadzenie liceum i technikum w danej miejscowości
- h) odbiór i wywóz odpadów komunalnych
- i) budowa szkoły podstawowej w danej miejscowości
- j) prowadzenie lokalnego urzędu pracy

- 6 Określ, czy podane niżej zdania dotyczące władz gminy są prawdziwe, czy fałszywe.

- a) Przewodniczący rady gminy przygotowuje projekt budżetu gminy.
- b) Do najważniejszych zadań wójta należy bieżące zarządzanie sprawami gminy.
- c) Rada miasta podejmuje głosowanie nad udzieleniem absolutorium prezydentowi.
- d) Burmistrza wybierają wszyscy mieszkańcy gminy na 5 lat.
- e) Referendum gminne może dotyczyć m.in. powołania wójta gminy lub rady gminy.

7 Przyjrzyj się mapie konturowej Polski z podziałem na województwa i wykonaj polecenia.

- Podaj nazwy województw oznaczonych literami:
A – ... B – ... C – ... D – ... E – ... F – ...
- Podaj miasta uważane za stolice województw oznaczonych cyframi:
1 – ... 2 – ... 3 – ... 4 – ... 5 – ... 6 – ...

8 Rozwiń poniższe skróty. Następnie podaj definicję obu terminów.

- RIO
- BIP

9 Przerysuj tabelę do zeszytu i wpisz w odpowiednie kolumny przykładowe sprawy, które możesz załatwić w poszczególnych urzędach.

urząd gminy	starostwo powiatowe	urząd wojewódzki

- złożenie wniosku o dowód osobisty
- złożenie wniosku o paszport
- odebranie prawa jazdy
- zarejestrowanie motocykla
- uzyskanie świadczenia 500+
- uzyskanie pozwolenia na zatrudnienie cudzoziemca
- złożenie wniosku o pozwolenie na budowę domu
- uzyskanie numeru PESEL dla urodzonego dziecka

10 Przeanalizuj dane zawarte w tabeli i określ, czy zapisane pod tabelą zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

Środki przekazane jednostkom samorządu terytorialnego na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków europejskich				
Jednostki samorządu terytorialnego	Rok 2016		Rok 2017	
	kwota w tys. zł	procent	kwota w tys. zł	procent
ogółem	7.217.682	100,0%	8.753.923	100,0%
gminy	1.431.334	19,8%	2.260.207	25,8%
powiaty	417.936	5,8%	947.008	10,8%
miasta na prawach powiatu	2.745.895	38,1%	2.345.524	26,8%
województwa	2.622.518	36,3%	3.201.184	36,6%

Źródło: GUS.

- a) Środki unijne przekazane jednostkom samorządu terytorialnego w 2016 r. były wyższe niż w roku 2017.
- b) Największe dofinansowanie ze środków unijnych, zarówno w 2016, jak i w 2017 r., otrzymały województwa.
- c) Największy procentowo udział w ogólnej liczbie środków unijnych przekazanych samorządom w 2016 r. miały powiaty grodzkie.
- d) Kwota dofinansowania dla powiatów ziemskich ze środków europejskich w 2017 r. wyniosła prawie miliard złotych.

11 Przyjrzyj się zamieszczonemu wykresowi oraz fotografiom i wykonaj polecenia.

- a) Wymień pięć województw, w których w 2017 r. przebywało najwięcej turystów.
- b) Przyporządkuj do wymienionych województw przedstawione na fotografiach atrakcje turystyczne, które w dużej mierze mogły się przyczynić do zwiększenia ruchu turystycznego w tych regionach.
- c) Wskaż dwa województwa, w których w 2017 r. gościło najwięcej turystów zagranicznych.

Noclegi udzielone turystom w Polsce w 2017 r.

Źródło: Polska Organizacja Turystyczna.

Molo w Sopocie.

Wyciągi narciarskie w Białce Tatrzańskiej.

Plac Zamkowy w Warszawie.

Widok na Kotlinę Kłodzką w Sudetach.

5. Udział obywateli w życiu publicznym

1. Co, według ciebie, oznacza pojęcie „życie publiczne”?
2. Jak myślisz, jakie działania podejmowane przez obywateli symbolizują przedstawione na ilustracji przedmioty? Czy takie działania są ważne i potrzebne?
3. Co należałoby zmienić w twojej najbliższej okolicy, aby poprawić komfort życia mieszkańców?

5.1. Wpływ obywateli na decyzje władz samorządowych

Podejmij temat

- Zapoznaj się z rotą ślubowania nowo wybranego członka rady gminy i powiedz, jakimi cechami powinien się wyróżniać kandydat na radnego.

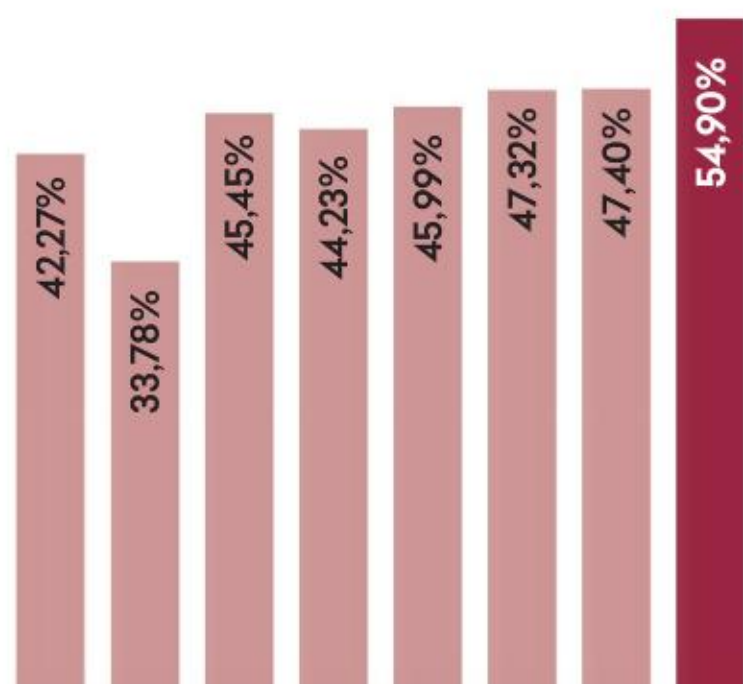
Ustawa o samorządzie gminnym, z 1990 roku

Art. 23a.

1. Przed przystąpieniem do wykonywania mandatu radni składają ślubowanie:

„Wierny Konstytucji i prawu Rzeczypospolitej Polskiej, ślubuję uroczyście obowiązki radnego sprawować godnie, rzetelnie i uczciwie, mając na względzie dobro mojej gminy i jej mieszkańców”.

Mandat – tu: uprawnienie do wykonywania funkcji urzędnika pochodzącego z wyboru.

1990 1994 1998 2002 2006 2010 2014 2018
Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza (PKW).

Frekwencja w wyborach samorządowych po 1989 r. (w I turze). Frekwencja wyborcza to odsetek osób uprawnionych do głosowania, które oddały swój głos w czasie wyborów bądź referendum.

Wybory i referendum

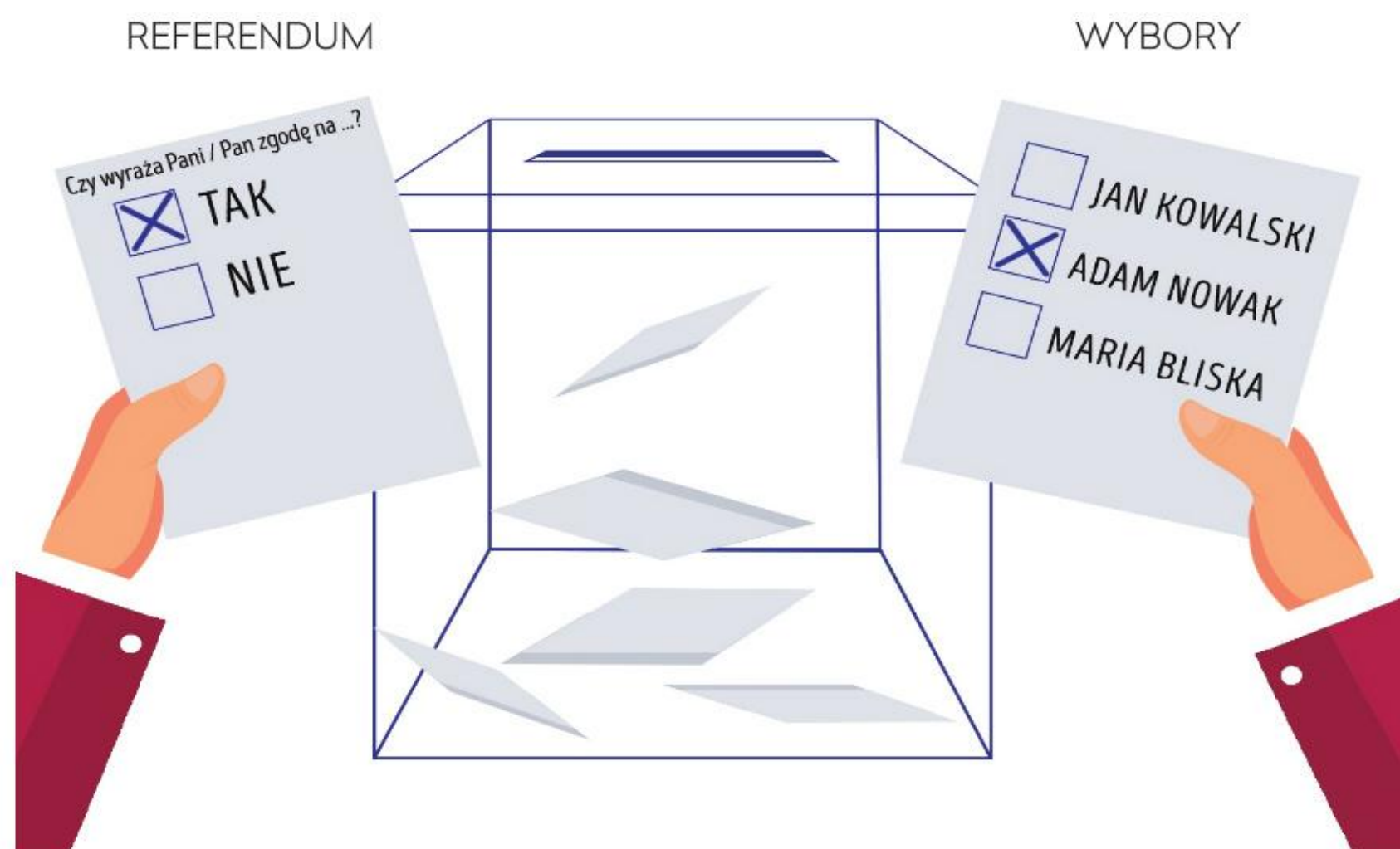
Mieszkańcy poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego mogą mieć realny wpływ na to, jak funkcjonują władze samorządowe, a tym samym na to, jak się rozwija ich gmina, powiat czy województwo. Udział w **wyborach samorządowych** daje obywatelom możliwość decydowania o sprawach lokalnych. Termin wyborów, które odbywają się w tym samym dniu na wszystkich szczeblach samorządu, ustala **premier** (Prezes Rady Ministrów). Uprawnienia do wybierania władz lokalnych i regionalnych mają mieszkańcy, którzy ukończyli 18 lat.

Prawie połowa Polaków nie bierze udziału w głosowaniu, a przecież to od wyborów tak naprawdę zależy, kto znajdzie się w samorządzie i będzie dysponował jego środkami finansowymi przez następne 5 lat. Ważne jest zatem, aby wybierać ludzi kompetentnych, uczciwych, pracowitych, mających na względzie dobro wspólnoty.

Mieszkańcy gminy, powiatu, województwa mogą również sami ubiegać się o miejsce we władzach samorządowych. Aby zostać radnym, trzeba mieć ukończone 18 lat, natomiast o fotel wójta, burmistrza lub prezydenta miasta mogą ubiegać się osoby, które ukończyły 25 lat. Po uzyskaniu **mandatu** radnego albo objęciu jednego ze stanowisk władzy wykonawczej można w sposób bezpośredni decydować o sprawach lokalnych.

Gdy mieszkańcy danej jednostki samorządu uznają, że wybrane bezpośrednio władze dopuszczają się rażących zaniedbań i nie wywiązują się ze swoich zadań, mogą odwołać je w wyniku **referendum**. Zasady przeprowadzania takiego głosowania określają odpowiednie ustawy. W głosowaniu mogą brać udział wszystkie osoby mieszkające na terenie jednostki samorządowej i mające prawa wyborcze. Referendum jest organizowane nie tylko

po to, by odwołać władze. Przeprowadza się je również po to, by mieszkańcy mogli wyrazić swoją wolę w każdej szczególnie ważnej dla wspólnoty samorządowej sprawie (np. dotyczącej planowanej inwestycji).

Różnica między wyborami a referendum.

Bezpośredni kontakt z organami władzy

Działalność organów władz samorządowych jest jawna, co oznacza, że obywatele (w tym wypadku nie muszą to być członkowie danej wspólnoty samorządowej) mają pełne prawo zaznajomienia się z aktywnością polityczną samorządowców. Jawność ta dotyczy nie tylko **prawa obywateli do uzyskiwania informacji**, ale także prawa do wglądu do dokumentów urzędowych, prawa do **wstępu na sesje** rady gminy, rady powiatu czy sejmiku wojewódzkiego oraz posiedzenia ich **komisji**, z możliwością rejestracji (nagrywania) przebiegu obrad. Dzięki otwartemu wstępowi na sesje i posiedzenia komisji obywatele zyskują możliwość zabrania głosu w danej sprawie, złożenia wniosku lub zapytania, przedstawienia swoich racji, zwrócenia uwagi na określone potrzeby wspólnoty samorządowej.

Radni mają obowiązek uczestniczenia w sesjach i posiedzeniach komisji. Powinni być obecni, gdy poruszane są kwestie ważne dla lokalnej społeczności. To im w pierwszej kolejności, podczas indywidualnych lub szerszych konsultacji, należy przedstawiać problemy wymagające rozwiązania czy pomysły możliwe do realizacji.

Podczas wyborów samorządowych warto się dobrze zastanowić, który z kandydatów będzie najlepiej wywiązywał się z obowiązków radnego. W tej roli zapewne dobrze sprawdzi się osoba, która orientuje się w sprawach lokalnych, ma na względzie dobro wspólne, jest uczciwa, kreatywna i otwarta na ludzi, a także aktywnie włącza się w działania mające na celu poprawę życia mieszkańców.

Rodzaje referendum lokalnego

a) ze względu na wnioskodawcę:

- na wniosek mieszkańców
- z inicjatywy organu stanowiącego

b) ze względu na przedmiot sprawy:

- odwoławcze w stosunku do organu samorządu
- organizowane w innych sprawach lokalnych

c) ze względu na zasięg głosowania:

- gminne
- powiatowe
- wojewódzkie

Referendum lokalne – rodzaje.

Komisja – tu: organ pomocniczy rad i sejmików, którego członkami są radni, powoływany do rozpatrywania spraw lokalnych w danej dziedzinie działalności samorządu terytorialnego, np.: komisja budżetowa, komisja ładu i porządku publicznego, komisja oświaty. Komisją obowiązkową w każdej jednostce samorządu terytorialnego jest komisja rewizyjna, powoływana w celu kontrolowania organu wykonawczego.

Henryk Sawka, rysunek satyryczny.

Zinterpretuj zamieszczony powyżej rysunek. Na co autor chciał zwrócić uwagę w żartobliwy sposób?

Lobbing – zgodne z prawem działania podejmowane przez poszczególne osoby lub organizacje po to, by wpłynąć na decyzje władz.

Korupcja – nadużywanie stanowiska publicznego w celu uzyskania prywatnych korzyści.

Pisma kierowane do urzędu

Obywatel może bezpośrednio uczestniczyć w sesji czy osobiście porozmawiać z radnym, wójtem, starostą. Częstym sposobem konsultowania się mieszkańców z władzami samorządowymi są pisma kierowane do danego urzędu. Ważnym aspektem takiej formy dialogu jest to, że organy władzy, do których skierowane jest pismo, zobowiązane są ustosunkować się do niego i udzielić pisemnej odpowiedzi. Odpowiedź ta powinna nastąpić bez zbędnej zwłoki, ale w większości spraw (zgodnie z Kodeksem postępowania administracyjnego) władze mają na to miesiąc.

Pisma składane do władz mogą mieć różną formę. Należą do nich:

- **petycja** – prośba lub żądanie skierowane do organu władzy publicznej; pismo ma skłonić władze do podjęcia decyzji oczekiwanej przez zainteresowanego,
- **skarga** – zażalenie na postępowanie władz, w którym zwraca się uwagę na nieprawidłowe działania i żąda ich usunięcia,
- **wniosek** – propozycja podjęcia jakiegoś działania lub rozwiązania jakiegoś problemu we wskazany przez wnioskodawcę sposób.

Podmiotami uprawnionymi do składania wymienionych pism są zarówno osoby fizyczne, czyli obywatele, jak i osoby prawne – stowarzyszenia, fundacje, firmy i inne instytucje.

Lobbing i konsultacje społeczne

W społeczności lokalnej i regionalnej **lobbing** wiąże się z prawem do swobodnego wypowiedzenia swych poglądów na etapie podejmowania przez władze określonych działań, np. tworzenia nowego prawa, rozpoczynania inwestycji. Lobbing to zatem zgodne z prawem działania, zmierzające do wywarcia wpływu na organy władzy w celu uzyskania decyzji korzystnej dla zainteresowanych. W jego ramach osoby chcące wpłynąć na przedstawicieli władzy dostarczają argumentów i informacji, które mają służyć przekonaniu drugiej strony do zmiany stanowiska w określonej sprawie.

Szeroko rozumianą działalność lobbingową mogą prowadzić przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, a nawet zwykli obywatele. Na szczeblu samorządowym działania te najczęściej przybierają formy bezpośrednie, sprowadzające się do rozmów, np. z prezydentem miasta czy radnym. Lobbing może być skuteczny i korzystny dla społeczności, pod warunkiem że nie prowadzi do postępowania niezgodnego z prawem, np. **korupcji**.

Oprócz inicjatywy samych mieszkańców, za jaką można uznać lobbing, także władze samorządowe, aby dowiedzieć się, jakie jest zdanie mieszkańców w danej kwestii, mogą zorganizować **konsultacje społeczne**. Najczęściej są to bezpośrednie spotkania przedstawicieli władz z zainteresowanymi sprawą mieszkańcami, np. miejscowości czy osiedla. Konsultacje przeważnie dotyczą podejmowanych na danym terenie inwestycji (budowy chodnika, hali sportowej itp.), ale w zasadzie mogą się odnosić do wszystkich ważnych spraw,

które interesują mieszkańców (np. oferty zajęć w miejscowym domu kultury, lokalizacji przystanków autobusowych itp.).

Partycypacja, czyli włączanie się mieszkańców w zarządzanie gminą czy powiatem; polega na udzielaniu przez organy samorządowe pełnej informacji o funkcjonowaniu lokalnych władz. Informacje te mogą być przekazywane w lokalnych mediach czy na zebraniach. Dobrze funkcjonująca gmina (lub dzielnica) stara się także poznać preferencje, oczekiwania, interesy i obawy mieszkańców związane z funkcjonowaniem wspólnoty samorządowej.

Metody nacisku

W czasie pięcioletniej kadencji może się tak zdarzyć, że organy władz samorządowych tracą kontakt ze społecznością lokalną, regionalną i przestają reprezentować interes wspólnoty, nie zajmują się sprawami, które są ważne dla mieszkańców. Jeśli wspomniane wcześniej sposoby wpływania na podejmowane przez władze decyzje nie są skuteczne, sytuacja taka może skłonić obywateli do wyboru bardziej zdecydowanych metod nacisku. Aby wymusić na władzach podjęcie działań, mieszkańcy mogą organizować **wiece**, **demonstracje**, **pikiety**, **strajki** lub inne formy społecznego protestu.

Każde z tych wystąpień ma charakter masowy. Uczestnicy protestów tworzą zwartą grupę. Zazwyczaj wznoszą okrzyki i prezentują transparenty z sugestywnymi hasłami. W ten sposób chcą dotrzeć do opinii publicznej (korzystają w tym celu z pośrednictwa mediów). Protestujący pragną nagłośnić problem, by wyrzucić presję na władzę i skłonić ją do podjęcia z nimi dialogu oraz do pójścia na ustępstwa.

Lokalna pikieta przeciwko planom budowy linii energetycznej wysokiego napięcia.

Partycypacja – uczestniczenie w jakimś przedsięwzięciu, zaangażowanie się w daną sprawę.

Wiec – masowe zgromadzenie ludzi w celu przedyskutowania jakichś spraw, problemów lub wyrażenia swoich poglądów na ich temat.

Demonstracja – wystąpienie zbiorowe w formie pochodu lub zgromadzenia, mające na celu wyrażenie protestu lub poparcia w danej sprawie.

Pikieta – zorganizowana grupa osób protestujących przed gmachem jakiegoś urzędu.

Strajk – różne formy nacisku i protestu społecznego, stosowane głównie przez pracowników najemnych lub przedstawicieli grup zawodowych, niezadowolonych z warunków pracy i płacy.

W jaki sposób rolnicy próbują zwrócić uwagę lokalnych władz oraz opinii publicznej na ważne dla nich problemy? Czy ich działania są zgodne z prawem?

Demonstracja ma najczęściej formę pochodu. Jego uczestnicy poruszają się głównymi ulicami, niosąc transparenty z wypisanymi postulatami. Wiec natomiast to zgromadzenie w jednym miejscu (np. na głównym placu), gdzie przeważnie usytuowana jest jakaś scena lub podwyższenie będące miejscem wygłaszania przemówień. Z kolei pikietą odbywa się z reguły przed urzędem – siedzibą władz, których dotyczy sprawa podjęta przez protestujących. Pikiecie towarzyszą nie tylko liczne transparenty, ale także hasła wykrzykiwane przez zgromadzonych, głośne gwizdy wyrażające niezadowolenie i krytykę władz.

W czasie trwania różnego rodzaju form protestu atmosfera bywa często napięta i pełna negatywnych emocji. Obywatele powinni w takich sytuacjach pamiętać o respektowaniu praw innych członków wspólnoty i nieprzekraczaniu zasad obowiązującego prawa.

W skrócie

- Wpływ mieszkańców na postępowanie władz samorządowych nie kończy się w momencie wyborów. Wszyscy mieszkańcy gmin, powiatów, województw mają liczne prawa obywatelskie pozwalające skutecznie kontrolować działania samorządu.
- W referendum mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego mogą decydować bezpośrednio o najważniejszych sprawach lokalnych, w tym o odwołaniu swoich władz pochodzących z wyboru.
- Najczęściej stosowanymi formami dialogu obywateli z władzami samorządowymi są bezpośrednie rozmowy w urzędzie lub podczas konsultacji społecznych oraz pisma kierowane do urzędu w formie petycji, skarg i wniosków.
- Działania zgodne z prawem, podejmowane, by wywrzeć wpływ na decyzje władz, nazywamy lobbingiem.
- Gdy inne formy wpływania na decyzje władz nie skutkują, obywatele organizują wiece, demonstracje i pikiety.

Czy już umiesz?

- 1 Dokończ lub uzupełnij poniższe zdania tak, aby były prawdziwe.
 - a) Termin wyborów samorządowych ustala...
 - b) Podczas wyborów władz gminy głosować może osoba, która ukończyła... lat.
 - c) Aby móc kandydować do rady gminy lub rady powiatu, trzeba mieć ukończone... lat.
 - d) W województwie organem władzy, który mogą wybierać jego mieszkańcy, jest...
 - e) Kadencja władz samorządowych w Polsce trwa... lat.

- 2 Wyjaśnij podane w ramce pojęcia.

korupcja	referendum	sesja	pikietą
----------	------------	-------	---------

- 3 Które formy wpływania mieszkańców na decyzje władz należałoby zastosować w pierwszej, a które – w następnej kolejności, jeśli chcemy załatwić sprawę ważną dla lokalnej społeczności? Uzasadnij odpowiedź.

- 4 Wraz z kolegą lub koleżanką przeprowadź wśród mieszkańców najbliższej okolicy sondaż na temat: „Co powinny lub mogłyby zrobić władze lokalne, aby podnieść bezpieczeństwo i komfort życia w naszej miejscowości?”. Wyniki sondy przedstaw w dowolnej formie, np. prezentacji multimedialnej, filmu, sprawozdania pisemnego.
- 5 Napisz petycję do właściwego organu władzy twojej gminy lub twojego osiedla w wybranej sprawie. Skorzystaj z poniższego wzoru.

Jan Kowalski
ul. Piastowska 76
04-966 Polanowo

Polanowo, 11 lutego 2019 r.

— miejscowość i data

— imię i nazwisko,
ewentualnie nazwa
instytucji, którą
reprezentujemy, adres
do korespondencji

Szanowny Pan Adam Nowak
Wójt Gminy Grodzisko

— organ władzy,
do którego kierujemy
petycję

Szanowny Panie Wójcie,
w imieniu mieszkańców Polanowa zwracam się do Pana z prośbą o podjęcie pilnych działań związanych z podniesieniem bezpieczeństwa przy ulicy Piastowskiej – głównej drodze komunikacyjnej w naszej miejscowości. Uważam, że niezbędna jest niezwłoczna budowa chodnika wzdłuż ulicy, gdyż coraz bardziej realne staje się zagrożenie wypadkami komunikacyjnymi. Projekt oraz wykonanie szerokiego chodnika na poboczu ulicy należałoby uwzględnić już w przyszłorocznym budżecie, gdyż sprawa ta dla większości mieszkańców Polanowa jest priorytetem.

— treść petycji –
przedstawienie
oczekiwań
wobec adresata
(organu władzy)

Uzasadnienie

Poruszanie się znacznej liczby mieszkańców tą drogą jest bardzo trudne i niebezpieczne zwłaszcza w okresie zimowym, gdy jest ślisko, a na poboczu zalega śnieg. Warto wziąć pod uwagę fakt, że w pobliżu ulicy znajdują się nie tylko liczne sklepy, w których mieszkańcy Polanowa robią codzienne zakupy, ale także ośrodek zdrowia oraz szkoła podstawowa, do której rodzice i dziadkowie odprowadzają dzieci. Nie bez znaczenia jest też coraz większe w ostatnich latach natężenie ruchu pojazdów na ulicy Piastowskiej. Jedynym trwałym, kompleksowym i najlepszym ze względów bezpieczeństwa rozwiązaniem dla mieszkańców będzie budowa chodnika. Liczę zatem na pozytywne rozpatrzenie przez Pana opisanej prośby.

— uzasadnienie –
argumenty
przemawiające
za pozytywnym
rozpatrzeniem sprawy

Z wyrazami szacunku
Jan Kowalski

— własnoręczny podpis

5.2. Aktywność obywatelska

Podejmij temat

- Jak sądzisz, dlaczego niektórzy ludzie kosztem swojego prywatnego czasu angażują się w lokalne przedsięwzięcia, które nie przynoszą im żadnego dochodu?

Ciekawe!

Pojęcie: **cnoty obywatelskie** wywodzi się ze starożytnej tradycji republiki rzymskiej. Ich posiadanie przez obywateli było najważniejszym warunkiem przetrwania państwa, gwarancją jego siły i potęgi. Podstawową cnotą publiczną było więc to, co jest istotą republiki: zdolność do przedkładania dobra publicznego nad dobro jednostki. Łacińskie powiedzenie *pro publico bono*, używane także dziś, znaczy: (robić coś) dla dobra publicznego.

Wystawa ptaków Polskiego Związku Hodowców Gołębi Pocztowych.

Jak myślisz, czy władze państwa zainteresowałyby się utworzeniem takiego stowarzyszenia, gdyby nie inicjatywa obywatelska? Uzasadnij odpowiedź.

Społeczeństwo obywatelskie

Demokratyczne państwo polskie, o którym szerzej będzie mowa w rozdziale 7., jest wspólnotą obywateli. Jego podstawowym zadaniem jest tworzenie warunków dla wielu inicjatyw obywatelskich: ekonomicznych, religijnych, naukowych, sportowych, kulturalnych. Podejmowanie takich działań przez jego mieszkańców zależy od istnienia tzw. **społeczeństwa obywatelskiego**.

Współcześnie społeczeństwo obywatelskie postrzega się jako wspólnotę, która zdolna jest do organizowania się w różne formy: fundacje, stowarzyszenia, organizacje – niezależne od władzy publicznej. Ta niezależność nie wyklucza jednak podejmowania współpracy z instytucjami państwowymi, jak choćby z jednostkami samorządu terytorialnego, które udzielają często wsparcia finansowego czy lokalowego tym organizacjom. Społeczeństwo obywatelskie to społeczność zdolna do samoorganizacji, w której obowiązuje zasada, że nikt nie może być pozbawiony możliwości działania, gdy sam może i chce je podjąć. W takim społeczeństwie władza ufa podmiotom społecznym, które są zdolne do dbania o interes ogółu, o dobro wspólne.

Cnoty obywatelskie

Społeczeństwo obywatelskie to zbiór wielu podmiotów niezależnych od władzy publicznej, powstających, aby działać w obronie swoich interesów lub w celu ich promowania. Najważniejszym ogniwem takiego społeczeństwa jest niewątpliwie sam obywatel, którego aktywność nie może ograniczać się tylko do wyboru władz. To od jego postawy, inicjatywy i zaangażowania zależą często decyzje rządzących oraz jakość i skuteczność podejmowanych działań społecznych.

Postawę obywatelską powinny cechować określone wartości, którymi obywatel powinien kierować się w życiu publicznym. Najważniejsze wartości są nazywane **cnotami obywatelskimi**. Należą do nich:

- **odpowiedzialność**, czyli umiejętność wywiązywania się z danych obietnic, obowiązków, a także gotowość do poniesienia konsekwencji za niezrealizowanie przyjętych celów,
- **patriotyzm**, czyli miłość do ojczyzny, szacunek do tego co, wspólne,
- **zaufanie**, czyli przekonanie, że można realizować wspólne sprawy, a także powierzyć je innym osobom, instytucjom, które przestrzegać będą podjętych ustaleń,

- **tolerancja**, czyli poszanowanie i uznanie poglądów, potrzeb, zachowań innych ludzi, akceptacja, choć niebezkrytyczna, wszystkich zachowań, idei,
- **troska o dobro wspólne**, czyli uspołecznienie, podejmowanie różnych inicjatyw społecznych, zainteresowanie problemami społecznymi i podejmowanie działań w celu ich przezwyciężania,
- **etyka pracy**, czyli uczciwość i przestrzeganie norm w życiu publicznym, ale także traktowanie pracy w instytucjach publicznych jako służby dla społeczeństwa,
- **odwaga cywilna**, czyli występowanie w obronie swoich racji, odwaga wypowiedziania się i postępowania zgodnie ze swoimi przekonaniem, bez względu na konsekwencje,
- **solidarność**, czyli poczucie przynależności do wspólnoty i gotowość do współdziałania, niesienia pomocy innym,
- **przedsiębiorczość**, czyli zdolność do inicjowania, kreowania i wprowadzania w życie nowych pomysłów z korzyścią dla społeczeństwa,
- **gotowość do udziału w dialogu publicznym**, czyli otwartość na inne poglądy, elastyczność, zdolność do negocjacji w celu wypracowania wspólnego stanowiska dla dobra ogółu.

Umiejętności i postawy obywatelskie

Wymienione wyżej cnoty obywatelskie nie dają się ująć w postaci jakiegoś aktu prawnego, stanowią one raczej niepisany wzór współczesnego obywatela. Cnoty te powinny przełożyć się zatem na umiejętności i postawy obywatelskie wykorzystywane i przyjmowane w codziennym życiu.

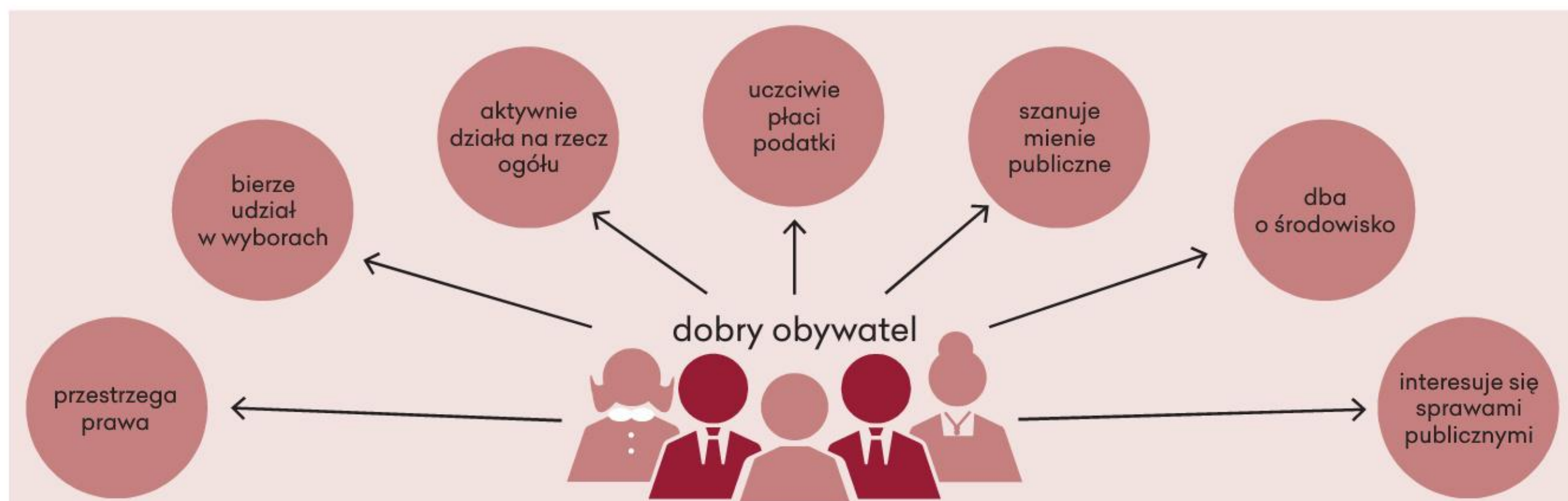
Ilustracja zamieszczona poniżej prezentuje przykłady postaw charakteryzujących dobrego obywatela. Podobnymi cnotami i umiejętnościami powinni wykazywać się młodzi ludzie i wykorzystywać je w szkole lub wśród najbliższej społeczności. Postawy obywatelskiej można się bowiem nauczyć. Nieprzypadkowo jednymi z kluczowych kompetencji rozwijanych w procesach edukacyjnym i wychowawczym są kompetencje społeczne i obywatelskie.

Ciekawe!

Przykładem odwagi cywilnej była niewątpliwie postawa studentów, uczniów szkół średnich i pracowników naukowych, którzy w wielu polskich miastach w marcu 1968 r. ostro zaprotestowali przeciw cenzurze narzuconej przez komunistyczny aparat władzy. Służby PRL otrzymały wówczas rozkaz bezwzględnego rozprawienia się z demonstrantami. Ponad 2,5 tysiąca osób represjonowano, a wielu studentów wcielono przymusowo do służby wojskowej.

Transparent wywieszony przez studentów w 1968 r. w holu Politechniki Gdańskiej.

Postawy charakteryzujące dobrego obywatela.

Infrastruktura – podstawowe urządzenia i instytucje usługowe niezbędne do funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa.

Procedura – ustalony sposób przeprowadzenia działania lub procesu.

Wymień zrealizowaną w twojej najbliższej okolicy inwestycję, która została sfinansowana ze środków budżetu obywatelskiego.

Budżet obywatelski

Jednym z przykładów działań obywatelskich dla dobra społeczności lokalnej jest **budżet obywatelski**. Wiąże się on z najważniejszym aspektem działalności samorządu, czyli wydawaniem pieniędzy publicznych. Duży wpływ na kształt budżetu, zwłaszcza na szczeblu gminy, mogą mieć jej mieszkańcy. To właśnie oni, dzięki swoim pomysłom i zaangażowaniu, mogą wpływać na rozwój, **infrastrukturę** oraz wizerunek swojego miasta czy swojej gminy.

Budżet obywatelski to specjalnie wydzielone przez władze samorządowe środki przeznaczone na realizację zadań – wskazywanych, a następnie wybieranych przez samych mieszkańców (projekt może złożyć każdy mieszkaniec).

Procedura uchwalania budżetu obywatelskiego.

Idea budżetu obywatelskiego zakłada pobudzenie do aktywności i odpowiedzialności mieszkańców danej gminy przy ustalaniu inwestycji mających na względzie wspólne dobro oraz wpływających na podniesienie jakości życia. Do najpopularniejszych inicjatyw obywatelskich możemy zaliczyć renowację lub budowę: boisk, placów zabaw, siłowni zewnętrznych, parków rozrywki, chodników, ścieżek rowerowych lub dydaktycznych. Charakter wymienionych inwestycji sprawia, że chętnie w wybór zadań włączają się również ludzie młodzi – uczniowie i studenci. W ten sposób wyrabiają w sobie poczucie odpowiedzialności za sprawy lokalnej wspólnoty.

Ścianka wspinaczkowa to jeden z pomysłów realizowanych w wielu miejscach w Polsce w ramach środków z budżetów obywatelskich.

Wzorce postaw obywatelskich

Przykłady postaw obywatelskich można zaobserwować w codziennym życiu. W polskim społeczeństwie nie brakuje ludzi odważnych, aktywnych i kreatywnych, którzy chcą zmieniać otaczającą rzeczywistość tak, aby wszystkim żyło się bezpieczniej i lepiej. Warto dodać, że historię naszego kraju tworzyło wielu wybitnych Polaków, którzy niewątpliwie stanowią wzór postawy obywatelskiej. Oto kilka przykładów.

Eugeniusz Kwiatkowski (1888–1974) – chemik, ekonomista, polityk, przed II wojną światową wicepremier i minister skarbu. Inicjator i realizator rozbudowy portu w Gdyni oraz floty handlowej. W czasie studiów był członkiem młodzieżowych organizacji niepodległościowych „Zet” i „Zarzewie” oraz Polskich Drużyn Strzeleckich. Podczas I wojny walczył w Legionach Polskich. Aktywnie działał w ZHP. W latach międzywojennych ocalił i umocnił niezależność gospodarczą Polski, niezbędną do utrzymania niepodległości. Został odznaczony (pośmiertnie) Orderem Orła Białego.

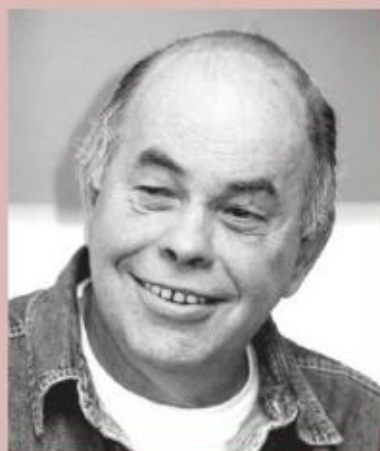
Maria Dąbrowska (1889–1965) – pisarka, tłumaczka, nauczycielka geografii, działaczka społeczna. Za powieść „Noce i dnie” kilkakrotnie nominowana do Nagrody Nobla w dziedzinie literatury. W czasie I wojny światowej związana była z ruchem ludowym i niepodległościowym. Należała do grona postępowych działaczy i pisarzy inicjujących akcje protestacyjne w obronie praw obywatelskich. Podczas okupacji przebywała w Warszawie, brała aktywny udział w podziemnym życiu kulturalno-oświatowym oraz w powstaniu warszawskim. Grób pisarki znajduje się w Alei Zasłużonych na Powązkach w Warszawie.

Irena Sendlerowa (1910–2008) – pielęgniarka, działaczka społeczna. W czasie studiów w Warszawie odbywała praktykę w Domu Sierot założonym i prowadzonym przez Janusza Korczaka, od 1932 roku pracowała w dziale prawnym Sekcji Pomocy Matce i Dziecku przy Wolnej Wszechnicy Polskiej. W czasie II wojny światowej organizowała pomoc dla Żydów. W sierpniu 1943 roku weszła w skład referatu dziecięcego powołanego przy „Żegocie” (Radzie Pomocy Żydom). Wraz ze współpracownikami uratowała 2,5 tysiąca żydowskich dzieci. Po wojnie angażowała się w działania społeczne. Należała do Ogólnopolskiej Ligi do Walki z Rasizmem. W 1965 roku została uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Odznaczona Orderem Orła Białego.

Hilary Koprowski (1916–2013) – polski lekarz, wirusolog i immunolog. Po wybuchu II wojny światowej wyemigrował do USA, gdzie poświęcił się pracy naukowej. W 1950 roku odkrył skuteczną szczepionkę przeciwko wirusowi polio, wywołującemu chorobę Heinego-Medina. Dzięki jego wpływom borykająca się z epidemią polio Polska otrzymała dziewięć milionów dawek leku. W 1959 roku wprowadzono masowe szczepienia, co zatrzymało rozprzestrzenianie się choroby. Lekarz założył Fundację im. Koprowskich, mającą na celu wspieranie rozwoju nauki w Polsce oraz naukowej współpracy polsko-amerykańskiej. Kawaler Orderu Uśmiechu, odznaczony Orderem Orła Białego.

Jacek Kuroń (1934–2004) – instruktor harcerski, historyk, współzałożyciel Komitetu Obrony Robotników w 1976 roku. Po roku 1989 dwukrotnie był ministrem pracy i polityki socjalnej. Kawaler Orderu Orła Białego. W okresie PRL walczył o swobody obywatelskie, organizował pomoc dla represjonowanych robotników z Radomia i Ursusa oraz ich rodzin. Sam był represjonowany i kilkakrotnie skazany za antykomunistyczną działalność. Przyczynił się do opracowania pierwszej ustawy o bezrobociu i utworzenia Funduszu Pracy. Zasłynął dzięki akcjom społecznym: Fundacja „Pomoc Społeczna SOS”, „zupy Kuronia”, „Podarujmy dzieciom lato, podarujmy zdrowie”. Do języka polskiego na stałe wszedł termin „kuronówka” na określenie zasiłku dla bezrobotnych.

Order Orła Białego.

Więcej na temat

Order Orła Białego

Order Orła Białego jest najstarszym i najwyższym odznaczeniem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej. Nadawany jest przez prezydenta za wybitne zasługi cywilne i wojskowe dla pożytku państwa polskiego i jego obywateli położone zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie wojny. Odznaczenie ustanowił król August II Mocny w 1705 roku.

Skutkiem protestów „Solidarności” był upadek komunizmu w Polsce.

Masowe ruchy obywatelskie w Polsce

W historii Polski wiele było wybitnych postaci – twórców, pisarzy, lekarzy czy polityków, którzy wykazali się postawą obywatelską. Niezwykle ważne były także masowe ruchy obywatelskie, jednoczące wielu członków społeczeństwa wokół wspólnej, zasadniczej sprawy. Przykładami mogą tu być:

- ruch niepodległościowy u progu XX wieku, jednoczący Polaków wokół bezkompromisowej walki o odzyskanie polskiej państwowości, a także występujący w obronie ojczyzny w czasie wojny polsko-bolszewickiej,
- zbrojny i cywilny ruch oporu przeciwko okupantom w czasie II wojny światowej,
- masowy ruch społeczny „Solidarność”, jednoczący różne środowiska antykomunistyczne w działaniach na rzecz demokracji i głębokich reform ustrojowych w PRL w latach 80. XX wieku.

W skrócie

- Społeczność, która aktywnie uczestniczy w życiu państwa, zakłada różne organizacje i podejmuje działania na rzecz ogółu, nazywa się społeczeństwem obywatelskim.
- Obywatele podejmujący działania dla dobra publicznego na ogół wykazują się cnotami obywatelskimi, do których zaliczamy: odpowiedzialność, przedsiębiorczość, solidarność, tolerancję, odwagę cywilną, gotowość do poświęceń.
- Jedną z form aktywności obywateli jest uczestniczenie w budżecie obywatelskim, który pozwala na realizację wielu lokalnych inicjatyw.
- Postawy wielu wybitnych Polaków, a także masowe ruchy obywatelskie, jak np. „Solidarność”, są przykładami podejmowania działań w interesie dobra publicznego.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień cnoty obywatelskie, jakie można by przypisać jednej z wybranych postaci opisanych na stronie 117.
- 2 Wymień przynajmniej trzy cechy, którymi charakteryzuje się społeczeństwo obywatelskie.
- 3 Wyjaśnij, na czym polega „życie publiczne” i dlaczego warto brać w nim aktywny udział.
- 4 Zastanówcie się w grupach, jakie projekty dotyczące otoczenia waszej szkoły moglibyście zgłosić do realizacji w ramach budżetu obywatelskiego. Przedstawcie pomysły na forum klasy, a następnie poddajcie je pod głosowanie.
- 5 Scharakteryzuj wybraną postać, inną niż przedstawione w podręczniku, która w swoim życiu wykazała się postawą obywatelską i działaniem dla dobra publicznego w Polsce.

5.3. Organizacje pozarządowe

Podejmij temat

Jak sądzisz, dlaczego ludzie podejmują działania na rzecz innych?

Stowarzyszenia i fundacje

Obywatele Polski realizują swoją konstytucyjną wolność zrzeszania się, zakładając **organizacje pozarządowe (NGO)** i podejmując w nich aktywne działania. Organizacje pozarządowe lokują się pomiędzy sektorem publicznym a sektorem prywatnym. Ich cechą jest niezależność od organów rządowych oraz prowadzenie działalności nienastawionej na zysk. Organizacje pozarządowe, zwane także organizacjami non profit (nie dla zysku), organizacjami **filantropijnymi** czy organizacjami pomocowymi, w swoich działaniach kierują się zasadami etycznymi, ponieważ ich istotą jest praca dla innych, dla dobra ogółu – bez korzyści materialnej.

Jednym z podstawowych celów funkcjonowania organizacji pozarządowych jest wspieranie państwa wszędzie tam, gdzie działanie władz jest niewystarczające. Członkowie takich organizacji cechują się kreatywnością i zaangażowaniem, ale także dysponują niezbędną wiedzą, odpowiednimi kompetencjami i doświadczeniem, aby wspierać wszechstronny rozwój społeczeństwa i wpływać na jakość jego życia. Najbardziej typowymi i najliczniejszymi formami organizacji pozarządowych są **stowarzyszenia i fundacje**. Te dwie formy prawne różnią się modelami działania, jednak w praktyce mogą funkcjonować w podobnych obszarach.

Stowarzyszenie	Fundacja
Grupa osób (co najmniej 7) podejmująca działania na rzecz rozwoju swoich zainteresowań lub po to, by realizować wyznaczone cele.	Majątek przeznaczony na wsparcie jakiegoś ważnego społecznie celu; może powołać ją jedna osoba – fundator.

Organizacja pozarządowa
(z ang. NGO – non-governmental organization, czyt. non gowernmenal organizejszyn) – organizacja niezależna od władzy publicznej, działająca na rzecz wybranego interesu i niemająca na celu osiągnięcia zysków.

Filantropia – dobroczynność, działalność osób bądź instytucji polegająca na bezinteresownej pracy społecznej i pomocy innym.

Do organizacji pozarządowych zalicza się też **związki zawodowe**. Na zasadzie dobrowolności zrzeszają one osoby pracujące zawodowo w celu obrony ich praw w stosunkach z pracodawcami.

Beneficjent – osoba, instytucja korzystająca z jakiegoś działania.

Najwięksi beneficjenci organizacji pozarządowych (dane na 2018 r.)

dzieci lub młodzież

73%

lokalna społeczność

62%

seniorzy

39%

chorzy, osoby z niepełnosprawnościami

25%

organizacje lub instytucje

20%

Źródło: Stowarzyszenie Klon/Jawor.

Dla kogo działają organizacje pozarządowe?

Stowarzyszenia to przede wszystkim kluby: sportowe, turystyczne i rekreacyjne, oraz organizacje o charakterze kulturalnym i hobbystycznym. Fundacje z kolei skupiają się na pomocy charytatywnej, humanitarnej, a także na ochronie zdrowia oraz wspieraniu nauki i edukacji. Zamieszczony obok wykres przedstawia najważniejszych **beneficjentów**, czyli grupy podmiotów korzystających z działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe.

Organizacje pożytku publicznego

Organizacja pozarządowa na swój wniosek może stać się **organizacją pożytku publicznego**. Musi jednak spełnić zasadniczy warunek. Jest nim prowadzenie przynajmniej dwuletniej działalności na rzecz ogółu społeczności lub podmiotu, który został wyodrębniony ze względu na szczególnie trudną sytuację życiową lub materialną. Organizacjom pożytku publicznego przysługują określone przywileje. Najważniejszym z nich jest możliwość uzyskania **1% podatku** dochodowego od osób fizycznych, które zechcą wskazać ją w rocznym zeznaniu podatkowym.

Ważniejsze fundacje mające status organizacji pożytku publicznego

WOŚP – fundacja, która za główny cel stawia sobie ratowanie życia dzieci chorych, z wadami wrodzonymi oraz będących ofiarami wypadków. Najbardziej znaną formą jej działania jest organizowana w styczniu każdego roku publiczna kwesta o zasięgu światowym.

Polska Akcja Humanitarna – fundacja, której celem jest udzielanie pomocy humanitarnej i rozwojowej osobom dotkniętym skutkami klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych. Znana jest przede wszystkim z programu dożywiania dzieci pod nazwą „Pajacyk”.

Fundacja Dzieciom „Zdążyć z pomocą” realizuje program wspierania dzieci chorych i niepełnosprawnych; pomaga również finansowo placówkom leczniczym, opiekuńczym i wychowawczym.

Fundacja Caritas Polska udziela pomocy materialnej, finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich, a także pomocy humanitarnej uchodźcom, ofiarom wojen i kataklizmów.

Wolontariat

Niezwykle istotną rolę w działaniach podejmowanych przez stowarzyszenia i fundacje odgrywa wolontariat. Wolontariusz to osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz konkretnego podmiotu – organizacji lub instytucji – zgodnie z zasadami określonymi w **Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie**. Wolontariuszem można zostać w każdym wieku, bo w tym przypadku wiek nie odgrywa żadnej roli. Niektóre formy wolontariatu wymagają jednak, by angażujące się w nie osoby były pełnoletnie. Niekiedy kryterium wieku wprowadza organizator wolontariatu.

Działania, które podejmują wolontariusze, wykonuje się na podstawie umowy zawieranej przez nich z osobą reprezentującą organizację, na rzecz której będą działali.

Istnieje wiele powodów, dla których ludzie decydują się podjąć pracę jako wolontariusze. Należą do nich: **postawa altruistyczna**, czyli chęć niesienia pomocy innym, próba zrozumienia otaczającego świata, chęć wykorzystywania własnych umiejętności, potraktowanie wolontariatu jako sposobu na rozwój osobisty, podniesienie własnej wartości, docenienie siebie i innych, zdobycie doświadczenia, które przyda się w dalszym życiu. W wolontariat zaangażowani są najczęściej ludzie młodzi, którzy działania pomocowe łączą nierzadko z miłym spędzaniem wolnego czasu, zawieraniem nowych znajomości, przyjaźni.

Młodzi wolontariusze podczas **kwesty** ulicznej.

Jakie zadania podejmują wolontariusze?

Polskie realia stwarzają wiele możliwości aktywnego działania na zasadach wolontariatu. W pierwszej kolejności wolontariusz może pracować w organizacjach pozarządowych, czyli przede wszystkim w stowarzyszeniach i fundacjach. Wśród wielu zadań wykonywanych przez wolontariuszy najważniejsze są:

- zbiórki pieniędzy, żywności i darów,
- organizowanie festynów, imprez sportowych, kulturalnych, edukacyjnych, ekologicznych,
- prowadzenie szkoleń, warsztatów, zajęć edukacyjnych,
- sprzątanie grobów i cmentarzy,
- pomoc osobom chorym, starszym,
- opieka nad zwierzętami.

Wolontariusze mogą również pracować w organizacjach kościelnych, ponieważ organizacje te prowadzą działalność charytatywną, opiekuńczą, oświatowo-wychowawczą oraz przeciwdziałają patologiom społecznym.

Altruizm – bezinteresowna troska o dobro innych, gotowość do poświęceń, przeciwieństwo egoizmu.

Kwesta – zbieranie datków na cel społeczny lub dobroczynny.

Ciekawe!

Jedną z pierwszych osób, która pojmowała wolontariat we współczesnym znaczeniu, był Szwajcar – Pierre Cérésole (czyt. pier serezol). W 1920 r. założył organizację Service Civil International (czyt. serwis sywil internaszional), której zadaniem była mobilizacja ochotników z różnych państw w celu odbudowania miejscowości zniszczonych podczas I wojny światowej. Pierwszy obóz wolontariuszy postawiony został w okolicy Verdun (czyt. werdę) – miasta, w którego pobliżu rozegrała się jedna z najkrwawszych bitew tej wojny.

Ciekawe!

Jedną z form wolontariatu jest tak zwany e-wolontariat, który polega na tym, że zadania wolontariackie wykonywane są, w całości lub częściowo, poprzez internet. Do najważniejszych aktywności e-wolontariatu zaliczymy: udzielanie bezpłatnych porad, budowanie grup wsparcia i samopomocy, prowadzenie kursów on-line, promowanie i koordynowanie akcji charytatywnych.

Wolontariusz może swój wolny czas poświęcać także pracy w jednostkach, które są powołane do życia, finansowane i nadzorowane przez administrację publiczną. Są to: muzea, biblioteki, teatry, szkoły, przedszkola, świetlice, szpitale, hospicja oraz instytucje opieki społecznej. Wolontariusze pomagają przy pielęgnacji i rehabilitacji pacjentów, podczas działalności polegającej na promocji zdrowia, w trakcie szkoleń z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.

W polskich szkołach coraz częściej można spotkać także wolontariuszy z innych krajów, którzy przede wszystkim wspierają nauczycieli w nauczaniu języka angielskiego, ale także promują wśród polskich uczniów kulturę państw, z których pochodzą.

W skrócie

- Społeczeństwo, które aktywnie działa na rzecz poprawy jakości życia w państwie, a szczególnie w najbliższej okolicy, nazywa się społeczeństwem obywatelskim.
- Przykładem działań społeczeństwa obywatelskiego jest decydowanie o budżecie obywatelskim. Mieszkańcy mogą mieć wpływ na zagospodarowanie części środków przeznaczonych przez gminę na inwestycje.
- W aktywnym społeczeństwie zakładanych jest szereg organizacji pozarządowych (niezależnych od władz publicznych), z których najwięcej jest stowarzyszeń i fundacji.
- Działając dla dobra ogółu i pożytku publicznego, organizacje pozarządowe korzystają z pomocy wolontariuszy, którzy dobrowolnie i bez wynagrodzenia poświęcają swój czas dla dobra innych.

Czy już umiesz?

- 1 Odpowiedz na poniższe pytania.
 - a) Jakie warunki trzeba spełnić, aby otrzymać status organizacji pożytku publicznego?
 - b) Jakie cele może realizować wymieniona organizacja?
 - c) Skąd organizacja pożytku publicznego bierze fundusze na swoją działalność?
- 2 Wymień różnicę między stowarzyszeniem a fundacją.
- 3 Wyszukaj w różnych źródłach informacje dotyczące jednego stowarzyszenia i jednej fundacji aktywnie działających w twojej społeczności lokalnej. Sporządź na ich temat notatkę w zeszycie.
- 4 Określ, czy poniższe zdania dotyczące wolontariatu są prawdziwe, czy fałszywe.
 - a) Za swoją działalność wolontariusz nie pobiera wynagrodzenia.
 - b) Wolontariuszem można zostać dopiero po ukończeniu 16 lat.
 - c) Wolontariat dotyczy nie tylko działalności na rzecz ludzi, ale także np. pomocy dla zwierząt.
 - d) Działania wolontariackie młodych ludzi to przykład postawy egoistycznej.
- 5 Rozwiń myśl rosyjskiego pisarza Mikołaja Gogola: „Nigdy nie jesteśmy tak biedni, aby nie stać nas było na udzielenie pomocy bliźniemu”. Twoja praca powinna zająć nie mniej niż jedną stronę formatu A5.
- 6 Podzielcie się w klasie na grupy i zastanówcie się, jakie działania moglibyście podjąć w ramach wolontariatu w waszej wspólnocie lokalnej.

Aktywność młodych

Istotną rolę w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego stanowi aktywność ludzi młodych, nieposiadających jeszcze pełni praw obywatelskich, dlatego kształtowanie wśród młodzieży prospołecznych postaw, umiejętności, nawyków jest obowiązkiem całego społeczeństwa. Szczególna rola w tym względzie przypada rodzicom, szkole, a także organizacjom skupiającym młodych ludzi.

Młodzieżowe Rady Gminy (Miasta)

MRG tworzone są przez grupę młodych ludzi w wieku szkolnym, którzy zostali wybrani przez swoich rówieśników w wyborach organizowanych najczęściej w szkołach znajdujących się na terenie danej jednostki samorządu.

Rada może bezpośrednio inicjować działania, które dotyczą młodzieży, takie jak: imprezy kulturalne, sportowe, proekologiczne, charytatywne, szkolenia i konferencje. Może także opiniować projekty uchwał, podejmowane przez właściwy organ stanowiący. Młodzieżowa Rada może mieć zatem realny wpływ na sprawy własnej gminy.

Sesja Młodzieżowej Rady Miasta w Kielcach.

Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP)

ZHP jest największą w Polsce, liczącą ponad 110 tys. członków, organizacją wychowawczą dzieci i młodzieży. Organizacja powstała w 1918 r. i ma chlubną przeszłość. ZHP to przede wszystkim ruch społeczny kształtujący postawy i charaktery młodych obywateli. Drużyny harcerskie angażują się w lokalne akcje charytatywne i ekologiczne oraz różne imprezy i uroczystości okolicznościowe.

Organizacją działającą na podobnych zasadach jak ZHP jest utworzony w 1989 r. Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR).

Zlot harcerzy i harcerek ZHP.

Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze

Zadaniem MDP, tworzonych przy jednostkach Ochotniczych Straży Pożarnych (OSP) i zrzeszających blisko 90 tys. osób w całym kraju, jest nie tylko pozyskanie nowych strażaków, ale także kształtowanie wśród młodzieży właściwych postaw. Podczas zbiórek, wspólnych wyjazdów, obozów i zawodów strażackich oraz działań wolontariackich młodzi członkowie drużyn podnoszą swoją wiedzę i doskonałą umiejętności w dziedzinie ochrony przeciwpożarowej, rozwijają sprawność fizyczną, odkrywają walory turystyki. Uczą się także współpracy w grupie, zdyscyplinowania, odpowiedzialności za innych i środowisko, dbania o bezpieczeństwo itd.

Zawody Młodzieżowych Drużyn Pożarniczych.

Zadanie

Poszukaj informacji, czy w twojej gminie działa Młodzieżowa Rada. Jeśli nie, może zostaniesz inicjatorem jej powstania? Jeśli jest, sprawdź, w jakich przedsięwzięciach uczestniczyła w ostatnim czasie.

5.4. Etyka życia publicznego

Podejmij temat

Jak myślisz, w jakich okolicznościach zachowanie osób przedstawionych na zdjęciu należałoby określić jako niezgodne z prawem?

Etyka – nauka o moralności, czyli normach i zasadach obowiązujących w społeczeństwie.

Immanuel Kant (1724–1804) – niemiecki filozof epoki oświecenia, profesor logiki i metafizyki na Uniwersytecie Albrechta w Królewcu.

Etyka i moralność

Etyka jest działem filozofii, który zajmuje się badaniem **moralności**, czyli ustalaniem tego, co jest dobre, a co złe, sprawiedliwe i niesprawiedliwe, moralne i niemoralne. W ramach etyki podejmowane są rozważania nad moralną naturą człowieka, co jest równoznaczne z uzyskaniem odpowiedzi na pytanie, jaki z natury jest człowiek, czy zwycięża w nim skłonność do poświęceń czy też egoizm.

W rozważaniach o etyce pojawia się pojęcie **sumienia**, które według filozofa Immanuela Kanta jest „tajemniczym głosem” służący nam za „drogowskaz” (w teologii chrześcijańskiej ów tajemniczy głos utożsamiany jest z głosem Boga). Sumienie dochodzi do głosu w momencie uświadomienia sobie rozbieżności między własnym postępowaniem a przyjętymi zasadami etycznymi. Na przykład wiemy, że ściąganie na sprawdzianach jest naganne, ponieważ oszukujemy nauczyciela, rodziców, koleżanki i kolegów z klasy, także samych siebie. To sumienie uzmysławia nam, jak w określonych sytuacjach powinniśmy się zachować, a jak postąpić nie powinniśmy.

Rozważania nad moralnością człowieka sięgają starożytności – epoki, w której narodziły się pierwsze cywilizacje. Na przestrzeni dziejów myśliciele wyznaczyli wartości uniwersalne – takie, którymi powinni kierować się wszyscy ludzie. Do takich wartości należą m.in. uczciwość, sprawiedliwość, odwaga. Badaniami etycznymi objęto też poszczególne dziedziny działalności człowieka. Tak powstała m.in. **etyka zawodowa**. Zawiera ona zbiór norm odpowiadających na pytania, jak przedstawiciele danego zawodu (np. nauczyciele, urzędnicy, sędziowie, policjanci) powinni postępować. Pierwsza, nadrzędna zasada odpowiedzialności zawodowej zawiera się w słowach: **przede wszystkim nie szkodzić**. Jest to podstawowa reguła etyki zawodowej i etyki społecznej odpowiedzialności.

Etyka a działalność publiczna

We współczesnym państwie demokratycznym etyka odgrywa istotną rolę, bo państwo demokratyczne buduje porządek oparty na prawach człowieka i obywatela, na wzajemnym zaufaniu rządzących i rządzonych.

W demokratycznym państwie prawa etyka dotyczy świata polityki, administracji publicznej, sektora obywatelskiego, a także działalności gospodarczej. W każdym z tych przypadków, a szczególnie w działaniach mieszczących się w sferze publicznej, zasadniczą sprawą staje się przestrzeganie następujących wartości etycznych:

- zawsze należy postępować uczciwie i zgodnie z prawem,
- trzeba troszczyć się o dobro publiczne,
- podejmowane działania muszą być **transparentne**,
- każde działanie powinno być profesjonalne i skuteczne,
- należy wykazywać się kompetencją w danej dziedzinie.

Wzrost znaczenia etyki w społeczeństwie następuje wraz z rozwojem państwa demokratycznego, rozwojem społeczeństwa obywatelskiego i zrozumieniem przez urzędników, polityków, lekarzy, strażaków, że w codziennych działaniach powinni kierować się wartościami etycznymi.

Szczególna odpowiedzialność w tym względzie spoczywa na osobach, które otrzymały od społeczeństwa uprawnienia do sprawowania władzy. Obywatele oczekują, że politycy, funkcjonariusze publiczni, urzędnicy będą przestrzegać wymienionych wyżej wartości etycznych w sposób bardziej rygorystyczny niż inne grupy zawodowe i że będą działać na rzecz interesu wspólnego. Wielu współczesnych teoretyków państwa odwołuje się tu do starożytnego greckiego filozofa **Arystotelesa** i przypomina jego znaną maksymę: *Rząd jest dobry, gdy jego celem jest dobro całej społeczności, a zły – gdy dba tylko o siebie.*

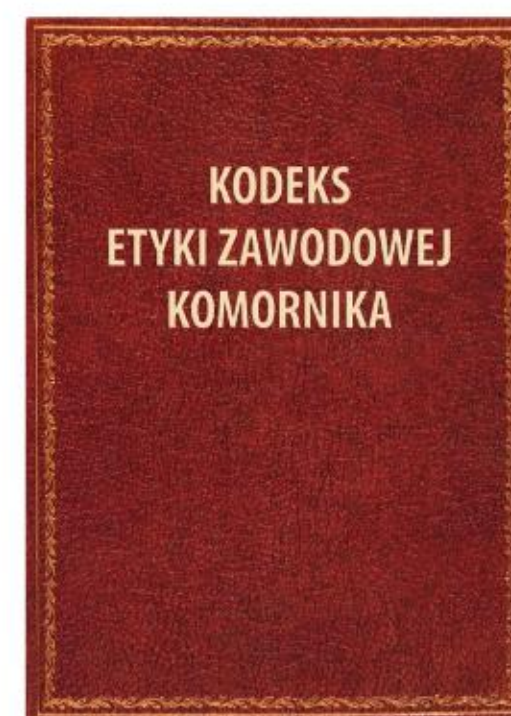
Kodeks etyki

Odpowiedź na pytanie: „Jak być dobrym pracownikiem, urzędnikiem, porządnym obywatelem?” można znaleźć w różnych kodeksach etycznych. W związku z tym we współczesnych demokratycznych państwach obowiązują zawodowe kodeksy etyki, które określają zasady właściwego postępowania. Kodeksy te są obecnie w Polsce i w wielu innych państwach normą, a ich zadaniem jest promowanie pożądanych postaw i zachowań.

Kodeks etyki podkreśla, że postawa pracownika, przestrzeganie przez niego określonych wartości i zasad etycznych jest nie tylko jego prywatną sprawą, ale też przedmiotem zainteresowania i osądu jego otoczenia. Ponadto kodeks ma za zadanie motywować pracowników do pożądanego działania, sygnalizować problemy i dylematy, jakie występują w pracy, i w ten sposób pogłębiać wrażliwość na nieetyczne zachowania. Kodeks etyki może dotyczyć: lekarzy, pielęgniarek i położnych, nauczycieli, komorników, radców prawnych, bankierów, urzędników samorządowych i innych.

Transparentność – tu: przejrzystość, jawność działania publicznego.

Arystoteles (384–322 p.n.e.) – jeden z trzech – obok Sokratesa i Platona – najślawniejszych filozofów starożytnej Grecji. Pisał niemal o każdej sferze życia człowieka.

Kodeks etyki zawodowej komornika.

W wielu instytucjach funkcjonują zawodowe komisje etyki, które – w miarę możliwości – starają się walczyć z nieetycznymi zachowaniami pracowników.

Patologia – nieprawidłowe zjawiska występujące w życiu społecznym, niosące ze sobą negatywne skutki.

Dyskryminacja – poniżanie, prześladowanie lub ograniczanie praw poszczególnych osób lub grup społecznych ze względu na rasę, narodowość, wyznanie, płeć itp.

Nepotyzm – faworyzowanie krewnych przy obsadzaniu stanowisk (np. urzędniczych).

Kumoterstwo – wzajemne popieranie się znajomych lub członków tej samej grupy społecznej (np. partii politycznej) w celu osiągnięcia jakichś korzyści.

Faworytyzm – popieranie faworytów, ulubieńców, np. przy obsadzaniu stanowisk urzędniczych.

Mobbing – stosowanie różnych form przemocy psychicznej w miejscu pracy.

Kodeksów nie tworzy się po to, by rozstrzygały każdą sytuację, lecz po to, by przypominały o ważnych obowiązkach moralnych związanych z wykonywaniem danego zawodu. Kodeks może pełnić funkcję wychowawczą i informacyjną, uświadamiać, jakie wartości etyczne są szczególnie ważne i jakie wymagania stawiane są przed tymi, którzy chcą swoją pracę wykonywać właściwie. Kodeksy akcentują szczególne znaczenie zasad etycznych dla sfery publicznej.

Łamanie zasad etycznych w życiu publicznym

Problem łamania zasad etycznych w sferze życia publicznego występuje we wszystkich państwach świata. W zależności od kraju jego nasilenie może się jednak różnić.

Istnieje wiele przyczyn łamania zasad etycznych. Należą do nich m.in.: niedoskonałość prawa, niskie zarobki, słabość charakteru, brak osobistej uczciwości, trudne warunki ekonomiczne w państwie, zła kondycja moralna społeczeństwa, niski poziom kultury osobistej, chęć zdobycia władzy i wpływów za wszelką cenę, przyzwolenie społeczne na negatywne zjawiska. Łamanie zasad etycznych prowadzi do szeregu **patologii**, które mają niekorzystne skutki dla społeczeństwa. Do patologii tych zaliczamy m.in. dyskryminację, nepotyzm, mobbing, korupcję, demagogię i populizm.

Dyskryminacja ze względu na płeć dotyczy głównie kobiet, ale czasem również mężczyzn. Mimo ciągłego wzrostu aktywności zawodowej płci żeńskiej w większości przypadków wysokie stanowiska zajmują głównie mężczyźni. Dyskryminacja może dotyczyć także osób w podeszłym wieku, niepełnosprawnych, należących do innej rasy lub innego narodu itp.

Nepotyzm, kumoterstwo i faworytyzm są to zjawiska jednoznacznie negatywne z perspektywy przestrzegania zasad służby publicznej, jednak często bagatelizowane. Faworytyzm określa się jako układ stosunków, w którym ulubieńcy mają stanowiska i wpływy, kumoterstwo – jako wzajemne popieranie się ludzi związanych pokrewieństwem, zażyłością, wspólnymi, nie zawsze uczciwymi, interesami, a nepotyzm to nadużycie polegające na faworyzowaniu krewnych przy obsadzaniu stanowisk, np. w urzędach, szkołach. Skutki wymienionych zjawisk sprowadzają się niejednokrotnie do tego, że stanowiska publiczne otrzymują osoby niekompetentne, nieprzygotowane do pełnienia powierzonych im funkcji. Konsekwencje takich nieetycznych zachowań ponosi więc cała społeczność.

Mobbing (pochodzi od angielskiego słowa *mobb*, które znaczy 'rzucić się na kogoś') to uporczywe szykanowanie, prześladowanie pracowników, a także terror psychiczny stosowany wobec wybranych pracowników danej instytucji czy firmy. Mobbing polega nie tylko na tworzeniu złej atmosfery w pracy przez docinki, obrażanie, niemiłe uwagi, ale także obejmuje różnego rodzaju kary, ograniczenia i represje oraz dyskryminację. Przykłady najczęściej występujących form mobbingu przedstawia wykres.

Ciekawe!

W Polsce najstarszy zapis dotyczący korupcji można znaleźć w kronice Galla Anonima: „Tymczasem Sieciech, wróciwszy do Polski [...] kuśił chytrze znaczniejszych spośród nich, wielmożów śląskich obietnicami i darami i powoli przeciągał ich na swoją stronę”. Domniemywać można, że nie było to zapewne pierwsze w historii przekupstwo w państwie piastowskim.

Charakter szykan najczęściej doświadczanych przez pracowników w Polsce.

Korupcja – istnieje tak długo, jak długo istnieje państwo i społeczeństwo. Występuje wtedy, kiedy urząd publiczny zostaje wykorzystany dla uzyskania osobistych korzyści. Korupcja jest zatem nadużyciem władzy publicznej dla uzyskania korzyści materialnych i ściśle wiąże się z **łapówkarstwem**. Łapówkarstwo to przyjmowanie różnego rodzaju korzyści, poczynając od pieniędzy, poprzez podarunki, załatwienie miejsca pracy czy opłacenie wycieczki. Najczęściej zjawisko korupcji występuje w polityce, administracji publicznej i przedsiębiorstwach prywatnych. Najkrócej korupcję można zdefiniować jako przedkładanie interesu własnego nad publiczny.

Korupcja – nadużycie stanowiska publicznego w celu uzyskania prywatnych korzyści.

Więcej na temat

Konsekwencje korupcji

Korupcja niesie ze sobą wiele negatywnych skutków dla człowieka, dla społeczności, dla państwa, dla gospodarki:

- prowadzi do marnotrawienia środków publicznych,
- narusza zasadę wolności rynkowej,
- ogranicza rozwój gospodarczy,
- realizuje cele jakiejś osoby lub grupy wbrew prawu i dobru ogólnemu,
- podważa zaufanie obywateli do instytucji publicznych.

Kodeks karny w Polsce mówi, że za przyjęcie łapówki osobie pełniącej funkcję publiczną grozi kara pozbawienia wolności do lat 8. Kara może być mniejsza (grzywna, ograniczenie wolności), jeśli dokonane przestępstwo miało znikome skutki, lub surowsza (do 10 lat pozbawienia wolności), gdy wiązało się z naruszeniem przepisów. Takie same kary grożą osobom wręczającym łapówki.

Demagogia – składanie obietnic bez pokrycia w celu uzyskania poparcia społecznego.

Populizm – głoszenie chwytliwych, nierealnych haseł, zgodnych jednak z oczekiwaniami większości społeczeństwa w celu uzyskania jego poparcia czy zdobycia władzy.

Demagogia i populizm to działania, wykorzystywane do zdobycia władzy, którym często towarzyszą zachowania nieetyczne. Demagogia (z języka greckiego *demagog* – 'przywódca ludu') to sposób pozyskiwania zwolenników (np. wyborców) polegający na odwoływaniu się do ich emocji, oczekiwań poprzez składanie obietnic bez pokrycia, niemożliwych do realizacji. Populizm (od łacińskiego słowa *populus* 'lud') to z kolei głoszenie i popieranie idei, zamierzeń (głównie politycznych) zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa w celu uzyskania jego poparcia i zdobycia wpływów.

W skrócie

- Etyka to nauka o moralności wyznaczająca zasady, jakimi powinien kierować się uczestnik życia publicznego.
- Do najważniejszych wartości etycznych pracownika, bez względu na pełnioną funkcję, zaliczamy: kompetencję i skuteczność w działaniu, transparentność, uczciwość, trzymanie się litery prawa, troskę o dobro wspólne.
- W przypadku zawodów związanych z działalnością publiczną we współczesnych państwach demokratycznych obowiązują kodeksy etyki będące zbiorem norm określających właściwe postępowanie podczas wykonywania swoich obowiązków służbowych.
- W życiu publicznym najczęstszymi przejawami łamania zasad etycznych są: nepotyzm, demagogia, populizm, mobbing, korupcja.

Czy już umiesz?

- 1 Do wymienionych poniżej pojęć dopasuj odpowiednie wyjaśnienia.

mobbing	korupcja	patologia	etyka	nepotyzm
---------	----------	-----------	-------	----------

- a) Nieprawidłowe zjawisko życia publicznego, niosące negatywne skutki.
 - b) Nauka o moralności człowieka.
 - c) Czerpanie korzyści materialnych z zajmowanego stanowiska publicznego.
 - d) Obsadzanie stanowisk publicznych swoimi krewnymi.
 - e) Stosowanie przemocy psychicznej wobec podwładnego lub współpracownika.
- 2 Wyjaśnij, dlaczego dla dobrego funkcjonowania państwa ważne jest przestrzeganie zasad etycznych w życiu publicznym.
 - 3 Podaj przykłady łamania zasad etycznych w życiu publicznym, a następnie – negatywne skutki jednego z tych zjawisk.
 - 4 W źródłach internetowych wyszukaj, a następnie wynotuj w zeszycie najważniejsze zapisy ujęte w Kodeksie etycznym urzędnika administracji samorządowej.
 - ★ 5 Rozwiń myśl brytyjskiego filozofa Bertranda Russella (czyt. rasela): „Bez moralności obywatelskiej społeczeństwa giną, bez moralności osobistej nie są godne przetrwania”. Twoja praca powinna zająć nie mniej niż jedną stronę formatu A5.
 - 6 Dobierzcie się w grupy i opracujcie pięć zasad, które powinny być zapisane w Kodeksie etyki nauczyciela. Wnioski przedstawcie na forum klasy.

Podsumowanie działu 5.

- 1 Do podanych sposobów oddziaływania mieszkańców na decyzje władz samorządowych dopasuj podane niżej opisy sytuacji.

udział w sesji	petycja	budżet obywatelski	referendum	demonstracja
----------------	---------	--------------------	------------	--------------

- a) Mieszkańcy gminy zadecydowali w powszechnym głosowaniu o wprowadzeniu obowiązkowej, stałej opłaty za odbiór odpadów.
- b) Miejscowi przedsiębiorcy i mieszkańcy zorganizowali pochód w proteście przeciwko budowie galerii handlowej w najbliższej okolicy.
- c) Na posiedzeniu rady powiatu jeden z mieszkańców poruszył problem budowy chodnika na niebezpiecznym odcinku drogi powiatowej.
- d) Spośród kilkunastu dużych projektów zgłoszonych przez mieszkańców wybrano w drodze głosowania ten, który zakładał budowę placu zabaw i siłowni zewnętrznej w parku miejskim.
- e) Wielu mieszkańców nie zgadza się z decyzją wójta. Postanowili oni napisać pismo z prośbą o zmianę, ich zdaniem, niewłaściwych postanowień wydanego zarządzenia.

- 2 Wyjaśnij podane pojęcia i powiedz, które z nich odnosi się do działań nieetycznych.

lobbying	mobbing
----------	---------

- 3 Wskaż zdania fałszywe, a następnie popraw je tak, aby były prawdziwe.

- a) Społeczeństwo obywatelskie wykazuje zdolność do samoorganizacji, podejmuje działania, nie czekając na decyzje władz.
- b) Dobry obywatel nie musi brać udziału w wyborach, gdyż nie jest to obowiązek obywatelski.
- c) W ramach budżetu obywatelskiego realizowane są wszystkie projekty zgłoszone przez mieszkańców.
- d) Cnoty obywatelskie to pozytywne cechy, którymi obywatel powinien kierować się w życiu prywatnym.

- 4 Przeczytaj fragmenty sprawozdania z sesji Młodzieżowej Rady Miasta w Brzegu i wskaż zdania prawdziwe.

Poza wręczeniem przez włodarzy miasta aktów powołania na Radnego Młodzieżowej Rady Miejskiej (MRM), młodzi rajcy zajmowali się podjęciem kilku uchwał oraz inicjatyw. [...] Następnie młodzi radni zajęli się sprawą petycji ws. powstania miejsca pamięci Żołnierzy Wyklętych, popartej podpisami mieszkańców [...]. Wpłynął wniosek [...] o pomoc w sprawie uruchomienia w mieście skateparku. Burmistrz powiedział, że nie jest to teraz sprawa priorytetowa, jednak spróbuje przyrzeć jej się bliżej. [...] W części wolne wnioski i informacje młody radny zgłosił propozycję, aby MRM była inicjatorem programu zachęcającego naszych mieszkańców do aktywnego uczestniczenia w wyborach prezydenckich [...].

Źródło: <http://mrm.brzeg.pl> (pisownia oryginalna)

- a) Młodzieży z Brzegu udało się przekonać władze miasta do budowy skateparku.
- b) MRM w Brzegu propaguje w społeczeństwie postawy patriotyczne i obywatelskie.
- c) Na sesji MRM zapadła decyzja o utworzeniu strony internetowej poświęconej Żołnierzom Wyklętym.
- d) Na sesji obecny był przedstawiciel organu wykonawczego miejscowej gminy.

5 Przyjrzyj się wykresowi, a następnie powiedz, czy podane poniżej zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- a) Od 2010 roku systematycznie rośnie liczba organizacji korzystających z pomocy wolontariuszy.
- b) W 2012 roku ponad połowa organizacji nie angażowała do pomocy wolontariuszy.
- c) Aż 63% organizacji musiało w 2018 roku płacić wolontariuszom za wykonywaną przez nich pracę.
- d) W 2015 roku prawie 40% organizacji nie znalazło bądź nie zaangażowało ochotników do podejmowanych działań.

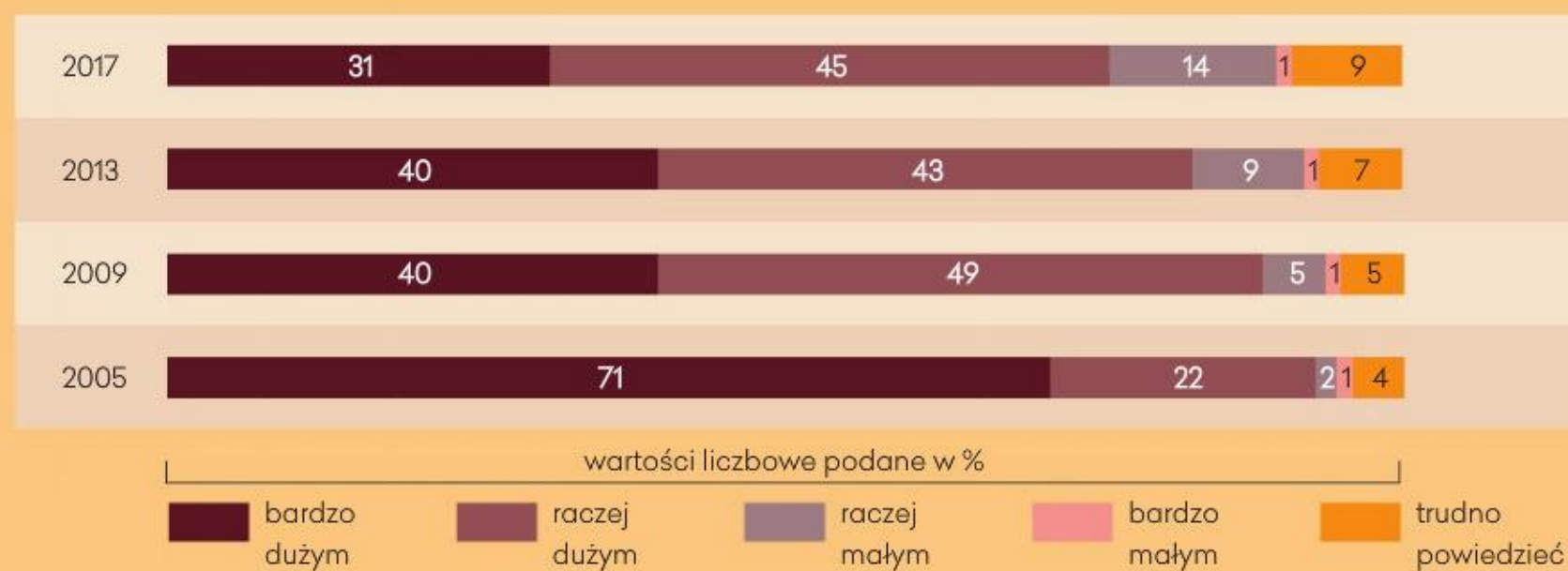
6 Do opisanych niżej przejawów łamania zasad etycznych dopasuj podane w ramce pojęcia.

korupcja	mobbing	demagogia	dyskryminacja	nepotyzm
----------	---------	-----------	---------------	----------

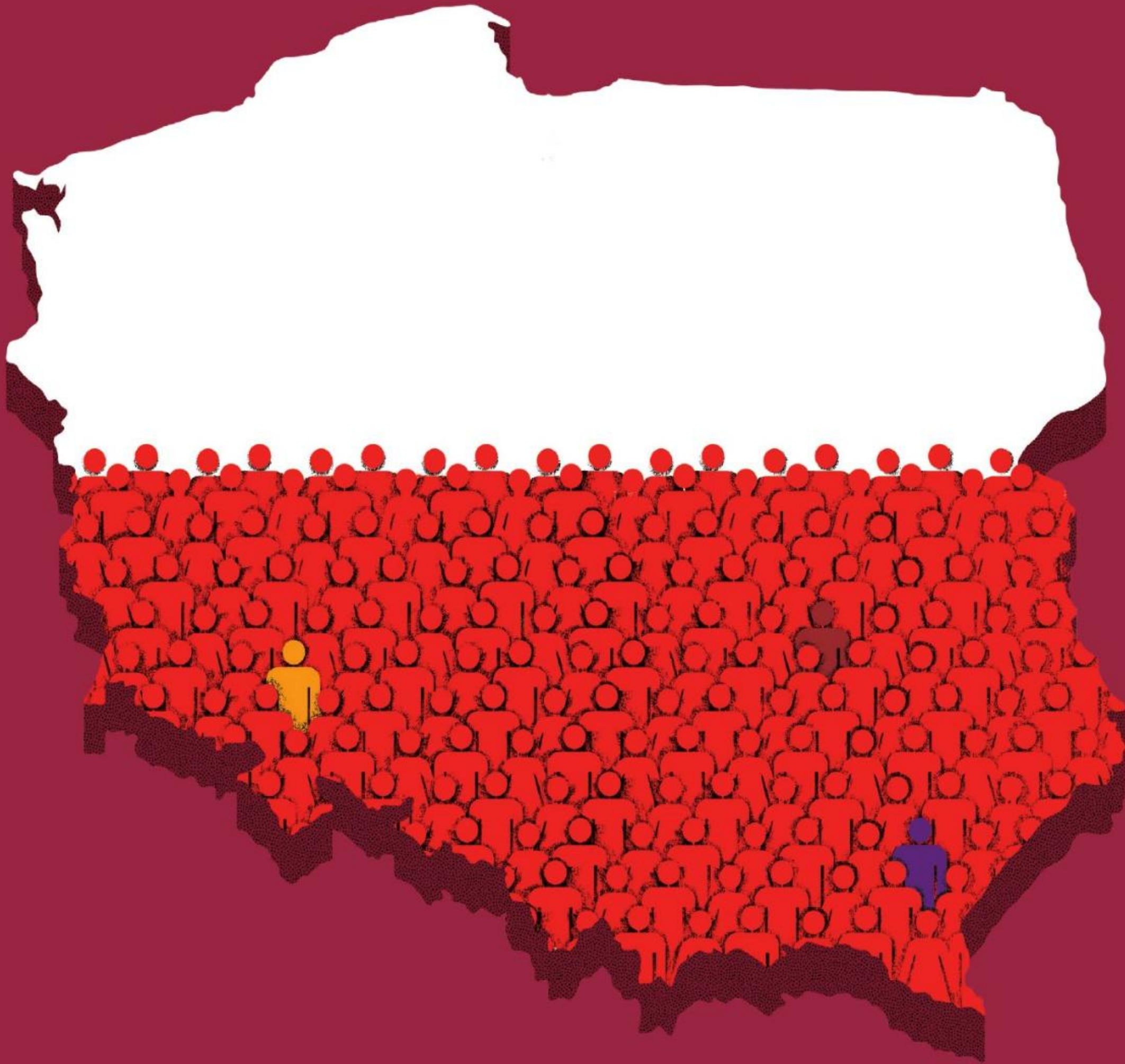
- a) Składanie przez nieuczciwych ludzi wielu obietnic bez pokrycia, by dojść do władzy.
- b) Zwalnianie z pracy osób doświadczonych, wykwalifikowanych, aby na ich miejsce przyjąć członków rodziny, krewnych.
- c) Zakłócanie wolnej konkurencji, np. podczas przetargów wybieranie wykonawców jakichś zadań w zamian za korzyści materialne.
- d) Naruszenie poczucia ludzkiej godności i, w konsekwencji, zniszczenie życia zawodowego, a czasem nawet osobistego ofiary.
- e) Brak kobiet na wysokich stanowiskach pracy, w polityce, gospodarce itd.

7 Przyjrzyj się wykresowi i uzasadnij w pięciu zdaniach tezę, że zjawisko korupcji w Polsce jest coraz mniejszym problemem.

Jak Pan(i) sądzi, korupcja w Polsce jest problemem dużym czy małym?

6. Wspólnota narodowa i obywatelska

1. Jak myślisz, kogo symbolizują ikony postaci umieszczone na ilustracji – mieszkańców Polski czy polskich obywateli? Wyjaśnij, na czym polega różnica między byciem mieszkańcem a byciem obywatelem.
2. Czy w Polsce na stałe mieszkają tylko sami Polacy?
3. Dlaczego ikony trzech ludzików zostały inaczej pokolorowane?

6.1. Wspólnota narodowa

Podejmij temat

- Zastanów się, czym się różnią Polacy od przedstawicieli innych nacji – Czechów, Litwinów, Niemców.

Naród – duża wspólnota ludzi ukształtowana w procesie dziejowym, mająca wyróżniające ją cechy, takie jak: własne terytorium, język, kultura, tradycje.

Nacja – inaczej: naród.

Autonomia – prawo danej zbiorowości do samodzielnego rozstrzygania swoich spraw wewnętrznych.

Separatyzm – dążenie danego narodu do oderwania określonego terytorium od jakiegoś państwa i utworzenia odrębnej struktury państwowej.

Ciekawe!

Jednym z narodów walczących zbrojnie o oderwanie swojego terytorium od Federacji Rosyjskiej są Czeczeni, którzy próbowali uzyskać niepodległość po rozpadzie ZSRR. Po dwóch krwawych i niszczących wojnach Rosja oficjalnie ogłosiła zakończenie konfliktu w 2002 r., po zajęciu terytorium Czeczenii. Faktycznie tendencje separatystyczne i walki partyzanckie o wolność Czeczenii nie ustały. Część bojowników czeczeńskich zaangażowała się w działalność terrorystyczną przeciwko Rosji. To zapoczątkowało serię krwawych zamachów.

Naród i narodowość

W życiu człowieka są sytuacje, gdy poczucie przynależności do dużej grupy społecznej, jaką jest **naród**, staje się bardzo ważne. To mogą być np. spotkania z przedstawicielami innych krajów w szkole, mecze reprezentacji narodowych. Istotne staje się wówczas podkreślenie odrębności przedstawicieli danej **nacji** od innych, np. poprzez strój w odpowiednich barwach czy eksponowanie symboli narodowych.

Do ważnych czynników narodotwórczych zalicza się zamieszkiwane przez członków narodu lub ich przodków terytorium, mające dla nich szczególną wartość. Każdy naród dąży bowiem do stworzenia na danym obszarze własnej organizacji politycznej – państwa (czasem do uzyskania **autonomii** w ramach państwa wielonarodowego), które konsoliduje (łączy w całość) jego członków. Stąd liczne są działania **separatystyczne** w krajach, w których odrębne narody dążą do stworzenia swojego państwa.

Przynależność do danego narodu nazywamy **narodowością**. Decydują o niej tożsamość i świadomość narodowa, czyli odczuwana przez jednostkę więź z określoną wspólnotą narodową, kształtowana w procesie wychowania już od najmłodszych lat. Przynależność narodowa jest postrzegana jako fakt niezależny od wolnego wyboru jednostki, co oznacza również, że właściwie nie można jej zmienić. Często czynnikiem determinującym narodowość jest

samo urodzenie. Gdy urodzimy się np. w polskiej rodzinie, stajemy się członkami polskiego narodu. Jednak ostatecznie jest to oparta na subiektywnym odczuciu indywidualna cecha każdego człowieka, wyrażająca jego związek emocjonalny, kulturowy, pochodzeniowy z daną wspólnotą narodową.

Jak powstał naród polski?

Proces kształtowania się narodu polskiego trwał kilkaset lat, a jego początki sięgają przybycia na ziemie między rzekami Odrą a Bugiem zachodnich plemion słowiańskich charakteryzujących się wspólnotą języka, obyczajów, wierzeń. Kluczowym momentem warunkującym wytworzenie się wspólnoty narodowej w późniejszych wiekach było powstanie na tych terenach państwa polskiego w II połowie X wieku.

W okresie średniowiecza oraz w czasach nowożytnych na ziemiach polskich osiedlały się grupy różnego pochodzenia, które często ulegały polonizacji. Niektóre z nich, jak np. Żydzi, zachowywały jednak swoją odrębność kulturową, językową i religijną. W okresie tym jedynie wśród rycerstwa, a potem także wśród szlachty, można było dostrzec poczucie więzi narodowej.

Kolejnym przełomowym momentem procesu narodotwórczego była utrata państwowości polskiej na skutek rozbiorów w końcu XVIII wieku. Przez cały wiek XIX zaborcy ograniczali swobody narodowe i religijne Polaków. Nasi rodacy podjęli jednak nierówną walkę w obronie polskiego języka, polskiej kultury i religii katolickiej. W walkę tę zaangażowały się wszystkie grupy społeczne w trzech zaborach. Doprowadziło to do umocnienia naszej wspólnoty narodowej.

W II połowie XIX wieku wzrosła świadomość narodowa niższych klas społeczeństwa polskiego – robotników i chłopów. Dzięki temu możliwa była odbudowa państwa polskiego w roku 1918 – było to zwieńczenie procesu powstania ponadklasowego narodu polskiego.

Polacy poza Polską

Burzliwe losy polskiego narodu sprawiły, że jego członkowie w przeszłości często opuszczali swój kraj, osiedlając się w innych państwach. Działo się tak między innymi z powodów politycznych. W trudnych momentach naszej historii, takich jak zabory (1795–1918), II wojna światowa (1939–1945) czy rządy komunistów w Polsce (1945–1989), wielu polityków, żołnierzy, ludzi nauki czy kultury emigrowało, by za granicą kontynuować swobodną pracę na rzecz ojczyzny. Czasem wyjazdy Polaków miały podłoże ekonomiczne (poszukiwanie pracy i lepszego życia). Niektórzy Polacy zostali przymusowo wysiedleni w czasie II wojny światowej do krajów byłego Związku Radzieckiego. Jeszcze inni pozostali poza granicami Polski po powojennym przesunięciu jej granic na zachód. Obecnie oprócz ok. 37 mln Polaków zamieszkałych w Polsce, ponad 20 mln osób pochodzenia polskiego, czasem od kilku pokoleń, mieszka na stałe poza granicami państwa. Osoby te nazywa się **Polonią**.

Ciekawe!

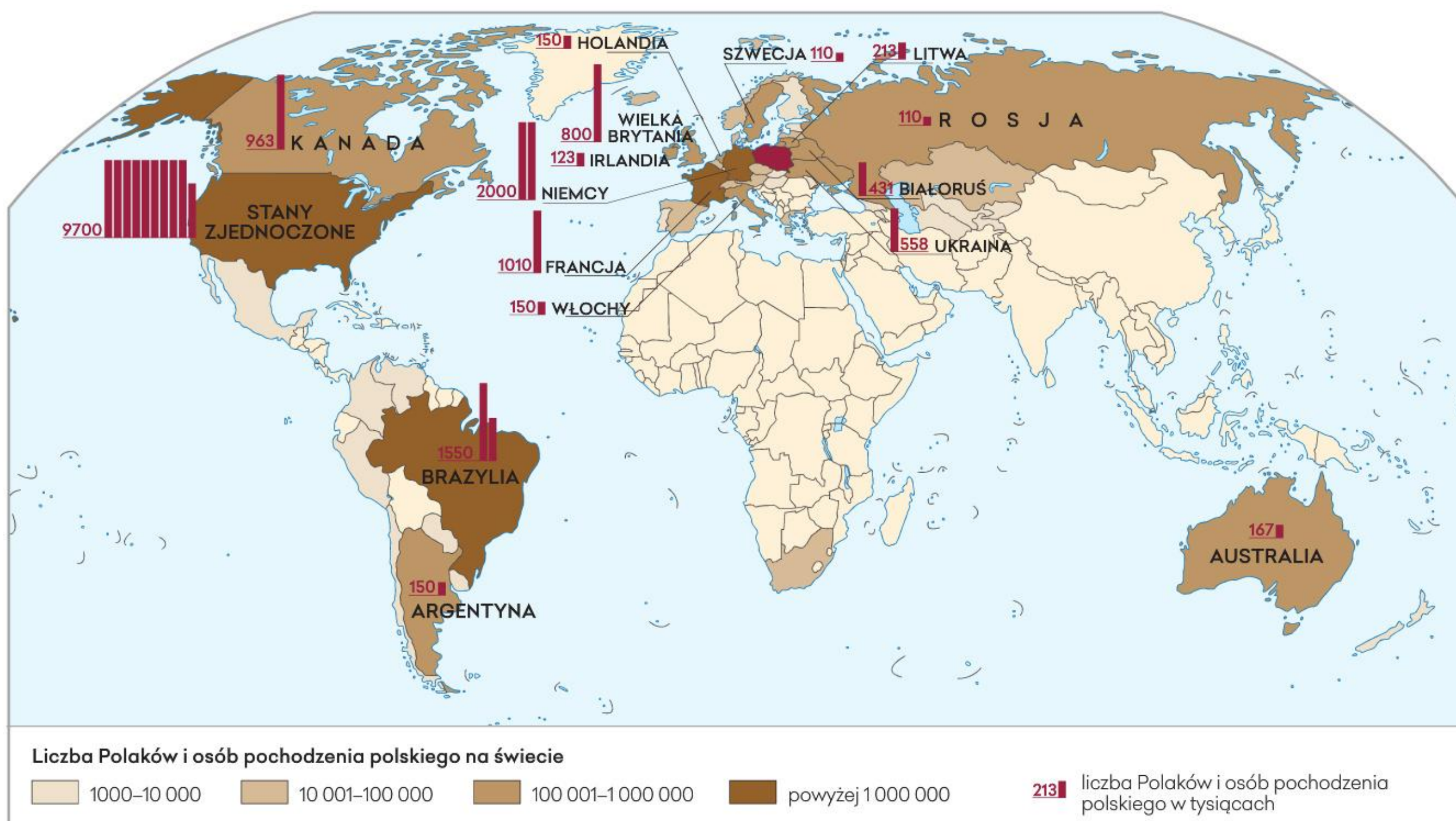
Przykładem walki o polski język i religię katolicką był strajk szkolny dzieci we Wrześni (Wielkopolska) w 1901 r., gdy władze pruskie wprowadziły język niemiecki na lekcjach religii w szkołach ludowych. W tamtym czasie popularny stał się wierszyk napisany przez jednego z uczniów:

„My z Tobą, Boże, rozmawiać chcemy,
lecz „Vater unser” nie rozumiemy
i nikt nie zmusi nas Ciebie tak zwać,
boś Ty nie Vater, lecz Ojciec nasz”.

Józef Piłsudski i Ignacy Jan Paderewski stanęli na czele władz odrodzonego państwa polskiego, 1919 r.

Polonia – Polacy mieszkający na stałe poza granicami Polski.

Źródło: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Ciekawe!

Pierwsi Polacy przybyli do Ameryki 1 października 1608 r. na brytyjskim statku „Mary and Margaret” (czyt. meeri end margret) wraz z przedstawicielami innych nacji. Osiedlili się w Jamestown (czyt. dżejmstaun). Była to pierwsza brytyjska kolonia w Ameryce. Wśród polskich osadników znajdowali się rzemieślnicy, specjaliści od produkcji mydła i szkła. Wkrótce uruchomili oni w Jamestown hutę szkła oraz inne zakłady produkcyjne. Był to początek amerykańskiego przemysłu.

Parada Polonii amerykańskiej w Chicago (USA).

Polacy mieszkający za granicą w większości przypadków podtrzymują rodzime tradycje, mówią po polsku, odczuwają więź z rodakami w kraju, interesują się sprawami Polski. Są więc członkami polskiego narodu i niezależnie od kraju, w którym mieszkają, ich narodowość się nie zmienia.

W wielu krajach przedstawiciele Polonii mają możliwość uczęszczania do polskich szkół, wydawania polskiej prasy, zakładania polskich organizacji społecznych oraz prowadzenia polskich sklepów i restauracji. Najwięcej osób pochodzenia polskiego mieszka w USA. Polonię oblicza się tam na ok. 10 mln osób. Ok. 2 mln Polaków zamieszkuje Niemcy, a ok. 1,5 mln – Brazylię. Liczna Polonia jest także we Francji, Wielkiej Brytanii i Kanadzie.

Ojczyzna

Szczególnie ważne miejsce w kształtowaniu tożsamości narodowej członków danego narodu zajmuje **ojczyzna**. Pojęcie ojczyzny nie jest jednoznaczne. Z jednej strony jest ono kojarzone z określonym państwem, jego terytorium, granicami, instytucjami. Można zatem powiedzieć, że ojczyzna jest krajem przodków, ziemią przynależną danemu narodowi. Z drugiej strony pojęcie ojczyzny można utożsamiać z zespołem pewnych wartości będących wytworem wspólnoty narodowej. Do takich wartości zaliczamy m.in.: ojczysty język, symbole narodowe, dziedzictwo narodowe. Patrząc z takiej perspektywy, można dostrzec, że chociaż Polacy przez ponad wiek zaborów nie mieli własnego państwa, to jednocześnie mieli swoją ojczyznę.

Socjolog **Stanisław Ossowski** wyróżnił pojęcia **ojczyzny prywatnej** i **ojczyzny ideologicznej**. Pierwsza z nich, nazywana też małą ojczyzną, związana jest z miejscem urodzenia, zamieszkiwania człowieka, miejscem jego życia oraz ludźmi, którzy są w jego otoczeniu. Natomiast ojczyzna ideologiczna to zamieszkiwane przez rodaków wspólne terytorium narodowe, na którym rozgrywały się wydarzenia z naszej wspólnej historii. W jego granicach znajdują się miejsca i pamiątki uważane przez naród za święte. Terytorium narodowe jest więc kolebką i ośrodkiem rodzimych tradycji i kultury.

Stanisław Ossowski (1897–1963) – wybitny polski socjolog i psycholog społeczny, profesor Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Warszawskiego, uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., a następnie działacz konspiracyjny (głównie jako pracownik naukowy i wykładowca w tajnym nauczaniu), wywarł wielki wpływ na kształtowanie polskiej socjologii w okresie powojennym.

W skrócie

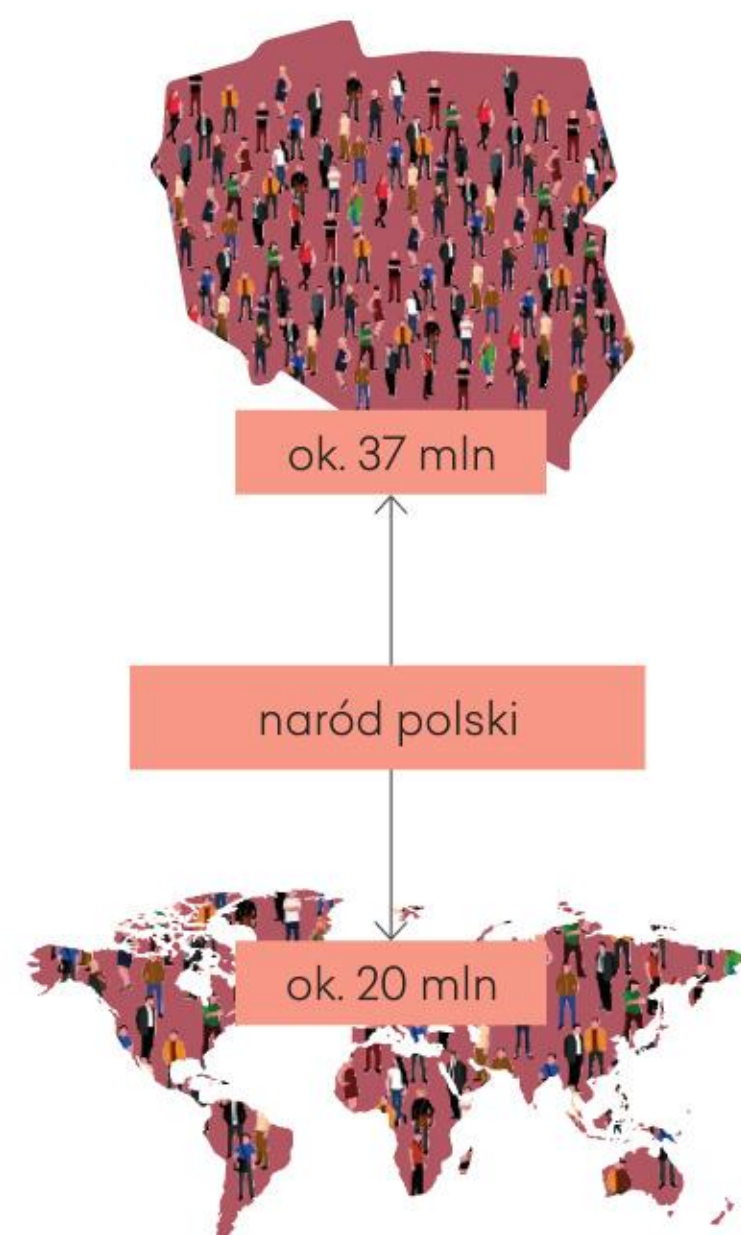
- Naród to duża wspólnota ludzi mająca wspólne pochodzenie, losy historyczne, język, kulturę, tradycje. Przynależność do narodu nazywamy narodowością.
- Proces kształtowania się narodu polskiego, trwający od początków państwowości polskiej w X wieku, wieńczy odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r.
- Członkami narodu polskiego są także Polacy na stałe mieszkający poza granicami kraju, których ogólnie nazywamy Polonią.
- Ważnym miejscem dla tożsamości narodowej Polaków oraz innych narodów jest ojczyzna, czyli zamieszkiwane od wieków terytorium, z którym członków narodu łączy szczególna więź.

Czy już umiesz?

- 1 Spośród wymienionych w ramce czynników wskaż te, które wyróżniają naród.

język zainteresowania tradycje historia kolor skóry kultura
poglądy symbole narodowe religia ubiór prawo państwo

- 2 Wyjaśnij, czym jest narodowość. Co decyduje o byciu członkiem danego narodu?
- 3 Podaj trzy powody, dla których Polacy opuszczali ojczyznę w przeszłości, tworząc Polonię w innych krajach.
- 4 Określ, czy poniższe zdania są prawdziwe, czy fałszywe.
 - a) Polonia to wszyscy Polacy przebywający aktualnie za granicą.
 - b) Największa Polonia na świecie jest w USA.
 - c) Przedstawiciele Polonii nie zalicza się do narodu polskiego, ponieważ nie zamieszkują oni w Polsce.
 - d) Przedstawiciele Polonii kultywują polskie tradycje, odczuwają więź z Polską.
- 5 Rozwiń myśl Cypriana Kamila Norwida: „Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek”. Twoja praca powinna zająć nie mniej niż jedną stronę formatu A5.

Liczebność Polaków w Polsce i na świecie.

6.2. Patriotyzm dawniej i obecnie

Podejmij temat

- Jak myślisz, dlaczego Polacy w czasie ważnych wydarzeń, rocznic, świąt narodowych wywieszają flagi narodowe?

Czym jest patriotyzm?

Patriotyzm to pojęcie, które, podobnie jak ojczyzna, można tłumaczyć i definiować na wiele sposobów. Bardzo często łączy się patriotyzm z **postawą obywatelską**. Będzie on wtedy rozumiany jako przywiązanie do własnego państwa i dbałość o dobro wspólnoty obywatelskiej, przestrzeganie obowiązującego prawa, obrona panujących w państwie wartości i zasad, wypełnianie powinności obywatelskich.

Udział w wyborach i referendach to przykład postawy obywatelskiej.

Ekspozowanie polskich symboli świadczy o przywiązaniu Polaków do ojczyzny i narodu.

W innych ujęciach patriotyzm jest definiowany jako **przywiązanie do ojczyzny**, jej tradycji i dziejów. Wyraża się on w szacunku dla materialnych i niematerialnych dóbr narodowych (np. dbałość o zabytki i cmentarze, pielęgnowanie języka i przekazywanie tradycji z pokolenia na pokolenie). Przejawem tak pojmowanego patriotyzmu będzie uczestniczenie w uroczystościach i różnego rodzaju obchodach, a nawet imprezach sportowych, w których trakcie będą wykorzystywane symbole, jak flaga i godło narodowe, będzie śpiewany hymn i inne pieśni patriotyczne.

Więcej na temat

Patriotyzm lokalny

Czasem o kimś, kto kibicuje miejscowej drużynie sportowej lub kupuje tylko regionalne produkty, mówi się, że jest **lokalnym patriotą**. Patriotyzm lokalny definiuje się jako przywiązanie i szacunek dla swojej małej ojczyzny, czyli miejsca zamieszkania – wioski, miasta, gminy lub całego regionu. Postawy świadczące o patriotyzmie lokalnym to między innymi poszanowanie miejsc publicznych, takich jak przystanki, ulice, place zabaw, podejmowanie różnorodnych działań na rzecz lokalnej społeczności. Patriotyzm lokalny nie wyklucza patriotyzmu w odniesieniu do dużej ojczyzny.

Patriotyzm Polaków

Kiedy zadajemy sobie pytanie „Co to znaczy być patriotą?”, w pierwszej kolejności przychodzą nam na myśl bohaterskie czyny Polaków w przeszłości. W historii naszego kraju było wiele wydarzeń (zabory, powstania narodowe, wojny światowe, komunizm), kiedy walczono o wolność ojczyzny. **Poświęcenie zdrowia i życia dla ojczyzny** to niewątpliwie patriotyzm najwyższej próby. Jednak patriotyzm to nie tylko walka z bronią w ręku, ale także praca i twórczość dla chwały i bogactwa narodu – jak w czasach zaborów – czy też budowanie wspólnego państwa – jak w okresie II Rzeczypospolitej.

Tragiczne losy Polski miały duży wpływ na rozumienie patriotyzmu w czasach obecnych. Jak pokazują badania ankietowe, których wyniki zamieszczono na wykresach, współczesny patriotyzm Polaków dotyczy głównie sfery symbolicznej. Mało kto łączy go z działaniem na rzecz rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego państwa. Wyjątkiem jest tu uczestnictwo w wyborach, uważane za bardzo ważny aspekt patriotyzmu.

Najczęściej wskazywane zachowania, które świadczą o patriotyzmie

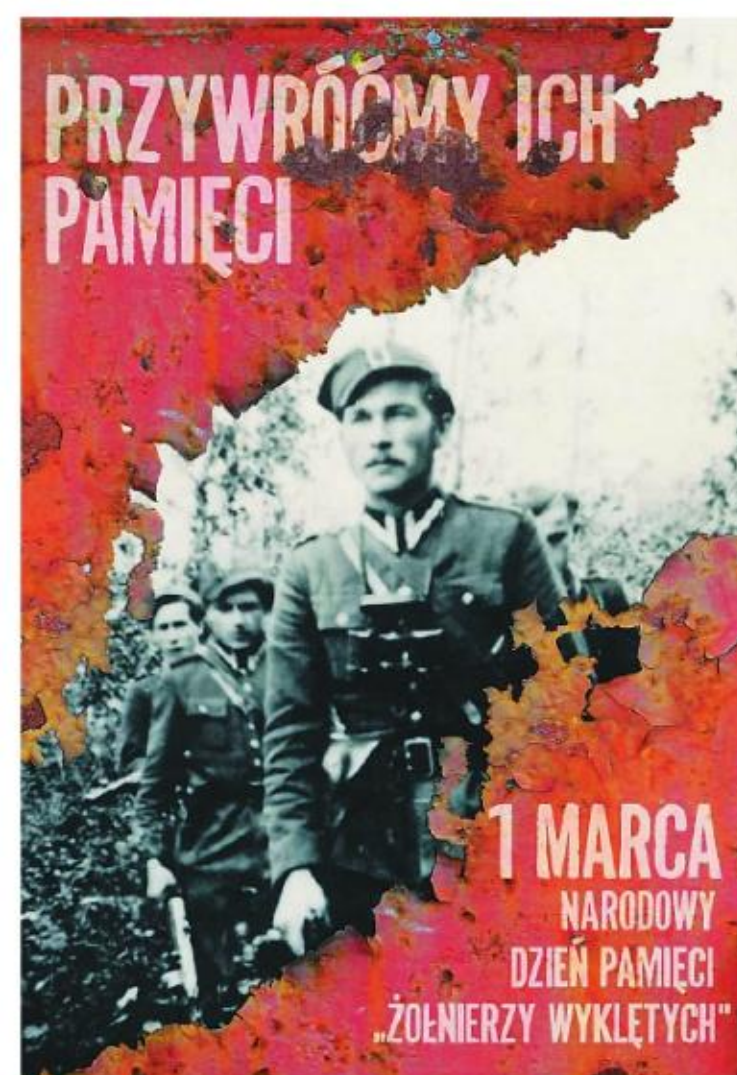
Najczęściej wskazywane zachowania, które nie świadczą o patriotyzmie

Badanie zrealizowane przez ARC Rynek i Opinia w 2015 r. na temat postaw patriotycznych wśród Polaków.

Pamięć o przeszłości, o tych, którzy walczyli za Polskę i budowali nasz kraj, szacunek dla historii, języka, symboli i dziedzictwa narodowego, tradycji i wiary katolickiej powinny być fundamentalną wartością. Ale we współczesnej, niepodległej, cieszącej się pokojem Polsce nie wolno zapominać o innych zachowaniach wynikających z **odpowiedzialności za ojczyznę**, w której przyszło nam żyć, pracować, uczyć się. Z patriotyzmem powinny wiązać się dziś takie postawy, jak: uczciwość, pracowitość, wytrwałość, aktywność społeczna, zdolność do działania na rzecz wspólnego dobra czy poszanowanie środowiska. Od naszych starań i zaangażowania we wspólne sprawy zależy to, jak Polska będzie się rozwijała i jak będzie się w niej żyło. Mówił o tym w mądrych słowach jeden z największych Polaków – Jan Paweł II: „Starajmy się tak postępować i żyć, by nikomu w naszej Ojczyźnie nie brakło dachu nad głową i chleba na stole, by nikt nie czuł się samotny, pozostawiony bez opieki”.

Na uwagę zasługuje także postawa wielu Polaków żyjących na obczyźnie. Mimo czasem bardzo długiego pobytu poza granicami kraju nie wygasa w nich świadomość przynależności do polskiego narodu. Ważne miejsce w ich życiu zajmuje pielęgnowanie ojczystego języka, kultywowanie polskich tradycji, zainteresowanie historią kraju przodków. To również jest patriotyzm.

Jednym z przykładów współczesnej postawy patriotycznej jest pamięć o bohaterach walczących o wolną Polskę.

Piastowski orzeł na pieczęci Przemysła II z 1295 r. – pierwowzór polskiego godła.

Bandera, czyli flaga biało-czerwona z godłem i trójkątnym wcięciem, wywieszana na polskich okrętach wojennych.

Sala wystawowa w Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie w województwie pomorskim, mieszczącego się w dawnym dworze szlacheckim Wybickich.

Polskie symbole narodowe

Ważnym aspektem współczesnego patriotyzmu są przywiązanie do polskich symboli narodowych i szacunek dla nich. Eksponowanie barw narodowych, godła państwowego, wspólne śpiewanie hymnu podczas obchodów ważnych świąt narodowych czy w trakcie imprez sportowych z udziałem reprezentantów Polski ma zasadnicze znaczenie dla podtrzymania narodowej tożsamości Polaków. Co warto wiedzieć o polskich symbolach narodowych?

O symbolach Polski, możliwościach ich używania oraz właściwym do nich stosunku czytamy w **Ustawie z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych**.

Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego, ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, ze złotym dziobem i szponami, umieszczony w czerwonym polu tarczy. To najstarszy symbol Polski, którego pierwotnym wzorcem jest dynastyczny herb Piastów, pierwszych władców Polski. Wizerunku orła w koronie dopatrywano się na denarach Bolesława Chrobrego bitych w XI wieku. Jako oficjalny herb całego państwa polskiego zaczął być używany od czasów koronacji Przemysła II w 1295 roku. Forma graficzna orła zmieniała się na przestrzeni dziejów. Obecny wygląd godła wzorowany jest na wizerunku z 1927 roku, opracowanym według projektu profesora Zygmunta Kamińskiego.

Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony, ułożone w dwóch poziomych, równoległych pasach tej samej szerokości, z których górny jest koloru białego, a dolny koloru czerwonego. Przy umieszczaniu barw w układzie pionowym kolor biały prezentuje się po lewej stronie płaszczyzny widzianej z przodu. Barwy te, zaczerpnięte wprost z herbu Polski, są elementem **flagi państwowej** Rzeczypospolitej Polskiej. Po raz pierwszy zostały uznane za oficjalne barwy narodowe w okresie walk powstania listopadowego w 1831 roku. Po odzyskaniu niepodległości barwy narodowe uchwalił sejm odrodzonej Polski w 1919 roku.

Hymnem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej jest „Mazurek Dąbrowskiego”. Słowa hymnu – nazywanego pierwotnie „Pieśnią Legionów Polskich we Włoszech” – zostały napisane przez **Józefa Wybickiego w 1797 roku**, w okresie organizowania przez Jana Henryka Dąbrowskiego oddziałów polskich u boku francuskiego generała i późniejszego cesarza – Napoleona Bonapartego. Autor melodii, opartej na motywach ludowego mazurka, pozostaje nieznany. Oficjalnym hymnem państwowym pieśń ustanowiona została w 1927 roku.

Patriotyzm młodych

Każdy członek narodu, w tym także uczeń szkoły podstawowej, może być patriotą. Postaw świadczących o patriotyzmie uczymy się przecież od najmłodszych lat. Poczucie przywiązania do swojego narodu oraz szacunek do ojczyzny kształtowane są w procesie wychowania, przede wszystkim w domu

rodzinnym. Odpowiednia edukacja w szkole także odgrywa ważną rolę w budowaniu postawy patriotycznej. Młode pokolenia Polaków powinny aktywnie włączać się w obchody świąt upamiętniających ważne wydarzenia z dziejów Polski, poznawać historię narodu, literaturę patriotyczną. Jest to ważne, aby zrozumieć i docenić bohaterów przeszłości i mieć własne przemyślenia, jak być patriotą.

We współczesnej Polsce, oprócz tradycyjnie rozumianego patriotyzmu, tak samo ważny jest patriotyzm związany z codziennością młodych ludzi. Patriotą będzie więc także ten, kto sumiennie wywiązuje się ze swoich obowiązków szkolnych, troszczy się o wspólne mienie, dba o stan środowiska naturalnego czy kulturę języka polskiego.

Rekonstrukcje historyczne to lekcje patriotyzmu dla ich bezpośrednich uczestników oraz zgromadzonej publiczności.

W skrócie

- Patriotyzm rozumiany jest najczęściej jako miłość, przywiązanie do ojczyzny, ale także jako przyjmowanie wzorowej postawy obywatelskiej.
- Postawy patriotyczne z dziejów Polski kojarzą się przede wszystkim z ofiarną walką o wolność i niezależność ojczyzny.
- Dla współczesnych Polaków patriotyzmem jest przede wszystkim troska i odpowiedzialność za kraj i jego należyty rozwój.
- Jednym z najprostszych przykładów współczesnych postaw patriotycznych Polaków jest właściwe eksponowanie polskich symboli narodowych oraz czynne włączanie się w obchody świąt narodowych.
- Ważne role w promowaniu postaw patriotycznych odgrywają dom rodzinny oraz szkoła.

Czy już umiesz?

- 1 Napisz pięć zdań na temat tego, jak rozumiesz słowa Bolesława Prusa: „Prawdziwy patriotyzm nie tylko polega na tym, ażeby kochać jakąś idealną ojczyznę, ale – ażeby kochać, badać i pracować dla realnych składników tej ojczyzny, którymi są ziemia, społeczeństwo, ludzie i wszelkie ich bogactwa”.
- 2 Określ, czy poniższe zdania, dotyczące polskich symboli narodowych, są prawdziwe czy też fałszywe, a następnie popraw zdania fałszywe tak, aby przekazywana w nich informacja była zgodna z prawdą.
 - a) „Mazurek Dąbrowskiego” jest oficjalnym hymnem Polski od 1797 r.
 - b) Józef Wybicki jest autorem słów i muzyki do hymnu Polski.
 - c) Pierwszy wizerunek białego orła jako symbolu władzy królewskiej widnieje na pieczęci majestatycznej Bolesława Chrobrego.
 - d) Barwy narodowe zostały zaczerpnięte z herbu Polski.
- 3 Podaj pięć przykładów postawy patriotycznej uczniów w twoim wieku.
- 4 Podzielcie się na grupy i podajcie przykłady postaw patriotycznych Polaków w każdym z wymienionych momentów dziejowych naszego państwa:
 - a) okres zaborów,
 - b) II wojna światowa,
 - c) okres komunizmu,
 - d) czasy współczesne.

6.3. Być obywatelem Polski

Podejmij temat

- Jak sądzisz, czy bycie Polakiem – członkiem polskiego narodu i bycie polskim obywatelem oznacza to samo? Uzasadnij odpowiedź.

Diaspora – rozproszenie członków danego narodu wśród innych narodów.

Ciekawe!

Kurdowie, których liczba na świecie określana jest dziś na ponad 30 milionów, są jednym z największych narodów nieposiadających własnego państwa. Zamieszkują tereny zwane Kurdystanem, wchodzące w skład czterech państw: Turcji, Iranu, Syrii i Iraku.

Źródło: CIA, Departament Stanu USA, Instytut Konda.

Tereny zamieszkałe przez Kurdów.

Obywatelstwo a narodowość

Naturalne dla każdego narodu jest dążenie do posiadania własnego państwa, czyli organizacji politycznej na danym terytorium. Często jednak zdarza się, że niektóre narody mieszkające obok siebie tworzą jedno wspólne państwo, a ich przedstawiciele, bez względu na narodowość, są jego pełnoprawnymi członkami. Przykładem takiego kraju jest Wielka Brytania, na której terenie mieszkają Anglicy, Szkoci, Irlandczycy, Walijczycy. Bywa też i tak, że dany naród nie ma swojego państwa, a jego członkowie żyją w innym kraju, w granicach kilku państw lub w tak zwanej **diasporze**, czyli są rozproszeni po świecie. Takimi narodami są np. Baskowie, Tybetańczycy, Kurdowie, Romowie.

Z opisanych sytuacji wynika, że przynależność narodowa nie jest związana z przynależnością do danego państwa. Prawną więź pomiędzy osobą a państwem nazywamy **obywatelstwem**. Z bycia członkiem danego narodu nie wynikają bezpośrednio żadne przywileje czy obowiązki. Natomiast bycie obywatelem oznacza możliwość korzystania na terenie danego państwa z określonych uprawnień, ale także konieczność przestrzegania obowiązujących tam praw, w tym wywiązywania się z obowiązków na rzecz tego państwa. Każde państwo określa w swoim ustawodawstwie, kto jest jego obywatelem, jak można nim zostać i jak przestać nim być. Obywatelstwo zatem można zmieniać. Co więcej, dana osoba może mieć dwa obywatelstwa lub kilka obywatelstw, ale także może nie mieć żadnego. Najczęściej jednak ma się jedno obywatelstwo – państwa, w którym mieszka się na stałe.

Więcej na temat

Państwowe czy narodowe?

W opracowaniach naukowych, także w prasie, mediach i codziennym języku, określenia „narodowy” i „państwowy” są używane jako pojęcia tożsame (oznaczające to samo). Zatem święta narodowe dość powszechnie nazywa się państwowymi i odwrotnie. To samo dotyczy symboli narodowych, tudzież państwowych. Przepisy prawa nie rozstrzygają, które z tych sformułowań jest poprawne. Co więcej, w oficjalnych dokumentach naród często jest utożsamiany z państwem. Świadczy o tym fragment wstępu do Konstytucji RP: „[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej” [...]. Zapewne wymienne stosowanie obu określeń ma związek z tym, że zdecydowana większość (ponad 97%) obywateli naszego państwa utożsamia się z polskim narodem.

Narodowość	Obywatelstwo
wieź emocjonalna i kulturowa	wieź prawna
nie ma związku z państwem	określa przynależność do państwa
wrodzona, nie zmienia się	można je zmienić
jednostka sama ją deklaruje	nadaje je władza państwowa

Obowiązki obywatela RP

Konstytucja RP stanowi, że Polska jest **dobrem wspólnym** wszystkich obywateli. Z przyjęcia zasady dobra wspólnego wynika konieczność określonych zachowań – zarówno władz państwowych, jak i obywateli. Z jednej strony państwo musi otaczać opieką obywateli, chronić ich wolności i prawa, powodować, że będą zaspokojone ich elementarne potrzeby. Polskie prawo w sposób nowoczesny i właściwy gwarantuje szereg wolności i praw człowieka i obywatela oraz nakłada na państwo obowiązek ich realizacji. Z drugiej strony, dla zachowania zasady dobra wspólnego, niezbędne jest również realizowanie **obowiązków**, jakie mają obywatele wobec swojego państwa. Jest to wyraz opieki obywateli nad organizacją, która ich chroni i zapewnia realizację życiowych potrzeb. Obywatele powinni działać tak, by wzmacniać państwo i przyczyniać się do jego rozwoju.

Konstytucja RP zawiera katalog powinności człowieka i obywatela wobec państwa. Podstawowymi obowiązkami obywatela są **wierność Rzeczypospolitej Polskiej** i **troska o dobro wspólne**. Wierność państwu można rozumieć jako obronę żywotnych interesów państwa, takich jak: niepodległość, suwerenność, nienaruszalność granic, ale można też utożsamiać ją z codzienną, uczciwą pracą na rzecz państwa i wspólnoty obywateli.

Państwo powinno dbać o **obowiązek przestrzegania prawa** przez wszystkich, w przeciwnym wypadku nastąpi załamanie porządku prawnoustrojowego, a instytucje państwa przestaną wypełniać swoje zadania.

Dobro wspólne można utrzymać tylko wtedy, gdy wszyscy solidarnie będą płacić podatki. Stąd nakładany na obywateli **obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych**. Dzięki jego spełnianiu państwo realizuje swoją politykę i gwarantuje obywatelom właściwe warunki życia.

Na obywatelu polskim ciąży też **obowiązek obrony ojczyzny**. Obronę ojczyzny należy rozumieć szeroko – zarówno jako obronę przed napaścią agresora zewnętrznego, jak i jako codzienne dbanie o należyte wykonywanie swoich obowiązków. Zaniedbania w tym zakresie mogą osłabić zdolności obronne państwa polskiego.

Konstytucyjnym obowiązkiem obywatela RP jest także **dbałość o stan środowiska** i ponoszenie odpowiedzialności za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Ciekawe!

Sformułowanie „dobra wspólne” wywodzi się jeszcze z okresu starożytnego Rzymu. Rzymianie określali swoje państwo jako *res publica* (czyt. publika) – dobro wspólne, rzecz wspólną obywateli. Od tego łacińskiego określenia pochodzi pojęcie **republika**, którego polskim odpowiednikiem jest słowo **rzeczpospolita**, występujące w oficjalnej nazwie polskiego państwa.

Obowiązek obrony ojczyzny spoczywa na wszystkich obywatelach Rzeczypospolitej Polskiej, bez względu na przekonania ideologiczne i religijne.

Repatriacja – powrót do ojczyzny osób, które w wyniku wojny, wysiedlenia lub przesunięcia granic państwa znalazły się poza granicami swego kraju.

Deportacja – tu: przymusowe przesiedlenie, najczęściej całej grupy osób, z powodów politycznych. Stosowana jest zwykle jako forma represji lub ujednolicenia narodowościowego danego terenu.

Ciekawe!

Repatriacja osób pochodzenia polskiego dotyczy Polaków (także ich potomków), którzy w czasie II wojny światowej zostali deportowani przez władze sowieckie z terenów polskich, zajętych w 1939 r. przez Związek Radziecki, do azjatyckich krajów byłego ZSRR.

Deportacja Polaków na wschód ZSRR.

Uzyskanie obywatelstwa polskiego

Zgodnie z polskim prawem obywatelami Polski są wszystkie osoby mające obywatelstwo polskie. Będąc obywatelem polskim i równocześnie obywatelem innego państwa, nie można powoływać się ze skutkiem prawnym przed polskimi organami władzy na to inne obywatelstwo i na wynikające z niego prawa i obowiązki. Oznacza to, że można mieć więcej niż jedno obywatelstwo, ale polskie władze traktują wszystkich obywateli polskich tak, jakby mieli oni tylko jedno – polskie – obywatelstwo.

Uzyskanie polskiego obywatelstwa reguluje **ustawa z 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim**. W myśl ustawy istnieje kilka możliwości uzyskania obywatelstwa polskiego, które nabywa się:

- **z mocy prawa:**
 - przez urodzenie, gdy co najmniej jeden z rodziców dziecka jest obywatelem polskim,
 - gdy dziecko urodzi się lub zostanie znalezione na terytorium Polski, a jego rodzice są nieznani,
 - gdy małoletni cudzoziemiec (do 16 lat) zostanie przysposobiony przez osobę mającą polskie obywatelstwo,
 - w wyniku **repatriacji**, gdy osoba pochodzenia polskiego przekroczy granice Rzeczypospolitej Polskiej,
- **przez nadanie obywatelstwa polskiego** cudzoziemcowi (naturalizacja). Obywatelstwo polskie nadaje Prezydent RP dowolnemu cudzoziemcowi, który wystąpi o nie z odpowiednim wnioskiem, po uzyskaniu od właściwych organów państwa informacji, które mogą mieć istotne znaczenie w sprawie o nadanie obywatelstwa polskiego. Przyjęcie wniosku oznacza nadanie obywatelstwa,
- **przez uznanie za obywatela polskiego** obcokrajowca, który mieszka na terenie Polski odpowiednią liczbę lat, zgodną z ustawą, ma legalne źródło dochodów, zna język polski i nie stanowi zagrożenia dla bezpieczeństwa kraju oraz porządku publicznego.

Konstytucja jednoznacznie określa, że jedynym sposobem utraty polskiego obywatelstwa jest jego zrzeczenie się. Tym samym organy państwa nie mogą pozbawić kogoś obywatelstwa polskiego, nawet w przypadku, gdy przyjmie obywatelstwo innego państwa.

Karta Polaka

Polska, oprócz nadania obywatelstwa, umożliwia również ustawowe stwierdzenie przynależności do narodu polskiego. Osoba, która deklaruje i potrafi wykazać związek z polskim narodem, a nie ma obywatelstwa polskiego, może pod pewnymi warunkami złożyć odpowiednią deklarację i otrzymać **Kartę Polaka** potwierdzającą polską narodowość. Cudzoziemiec posiadający taki dokument może między innymi:

- korzystać w innych krajach, w sytuacji zagrożenia życia lub bezpieczeństwa, z pomocy polskiego **konsula** – w ramach jego kompetencji,
- podejmować na terenie Polski legalną pracę, bez konieczności posiadania zezwolenia, lub prowadzić w Polsce działalność gospodarczą na takich samych zasadach jak obywatele polscy,
- korzystać w Polsce z bezpłatnego systemu oświaty na poziomach: podstawowym, średnim i wyższym, na takich samych zasadach jak obywatele polscy,
- w stanach nagłych korzystać w Polsce z bezpłatnej opieki zdrowotnej na takich samych zasadach jak obywatele polscy.

Wzór Karty Polaka.

Konsul – stały przedstawiciel jakiegoś państwa za granicą.

Obywatelstwo polskie w wyniku naturalizacji otrzymał m.in. Kubańczyk Wilfredo Leon – jeden z najlepszych siatkarzy na świecie. Dzięki temu w 2019 r. uzyskał także możliwość gry w reprezentacji Polski w piłce siatkowej.

W skrócie

- Obywatelstwo jest to formalna przynależność do danego państwa; posiadane obywatelstwo nie ma związku z narodowością danej osoby i można je zmienić.
- Ponad 97% polskich obywateli deklaruje polską narodowość, co oznacza, że Polska jest właściwie państwem jednolitym narodowo.
- W Polsce obywatele mogą korzystać z przysługujących im praw (np.: prawa zamieszkania na terytorium Polski, udziału w wyborach), ale muszą także wywiązywać się z obywatelskich obowiązków.
- Obywatelstwo polskie uzyskuje się na ogół z mocy prawa, kiedy co najmniej jeden z rodziców dziecka ma polskie obywatelstwo; cudzoziemcowi może je nadać Prezydent RP.
- Osoba, która nie ma obywatelstwa polskiego, może otrzymać Kartę Polaka potwierdzającą przynależność do polskiego narodu.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, jakie przywileje ma obywatel polski na terytorium państwa polskiego.
- 2 Uzasadnij, że narodowość i obywatelstwo to pojęcia, które mają inne znaczenie, nie są ze sobą związane.
- 3 Dokończ poniższe zdania.
 - a) Potomek Polaków wysiedlonych z Polski do ZSRR w czasie II wojny światowej może uzyskać obywatelstwo polskie w drodze...
 - b) Jeżeli jedno z rodziców w Polsce ma obywatelstwo polskie, dziecko otrzymuje je z mocy...
 - c) Cudzoziemcom obywatelstwo polskie nadaje...
 - d) Obywatelstwa polskiego nie można nikogo pozbawić, a jedynie można się go...
- 4 Na podstawie różnych źródeł wyjaśnij, na czym polega uzyskanie obywatelstwa zgodnie z prawem ziemi i prawem krwi.
- 5 Zorganizujcie w klasie burzę mózgów na temat: „Czego powinno się oczekiwać od polskiego obywatela?”.

6.4. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce

Podejmij temat

- Jak myślisz, czy warto brać udział w wymianach młodzieży szkolnej i poznawać przedstawicieli innych narodów? Odpowiedź uzasadnij.

Spis powszechny – odbywający się mniej więcej co 10 lat, od momentu odzyskania przez Polskę niepodległości, spis dostarczający szeregu informacji dotyczących ludności Polski i warunków jej bytowania. W 2011 r. odbył się spis pod nazwą *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*. W 2021 r. zorganizowano kolejny spis.

Ciekawe!

Przed II wojną światową Polska była państwem wielonarodowym. Około 1/3 ludności całego kraju stanowiły mniejszości narodowe i etniczne. Najwięcej było Ukraińców, Żydów, Białorusinów i Niemców. Mniejszość żydowska w II Rzeczypospolitej liczyła ponad 3 miliony osób.

Polacy i osoby innych narodowości

Polska od stuleci była państwem wielu narodów i kultur. Jeszcze w pierwszej połowie XX wieku, przed wybuchem II wojny światowej, na terenie odrodzonego po okresie zaborów państwa polskiego mieszkało ponad 10 milionów przedstawicieli innych narodowości. Wojna przyniosła jednak pod tym względem wielkie zmiany. W wyniku zagłady Żydów, zmiany granic oraz powojennych akcji przesiedleńczych Polska stała się w zasadzie krajem jednolitym narodowo.

Nie znaczy to jednak, że w Polsce nie mieszkają przedstawiciele innych narodowości. W **spisie powszechnym**, który odbył się w 2011 r., prawie 600 tysięcy obywateli Polski (ok. 1,5%) zadeklarowało wyłącznie narodowość niepolską. Przedstawiciele innych narodowości nazywa się ogólnie **mniejszościami narodowymi i etnicznymi**. Wymienione mniejszości to grupy ludzi zamieszkujące obszar danego państwa, mające inne pochodzenie etniczne i wyraźnie odróżniające się od większości społeczeństwa kulturą i tradycją, a często także religią. Świadome są swoich losów historycznych i dążą do zachowania własnego języka. Mniejszości etniczne, w odróżnieniu od mniejszości narodowych, nie mają swojego państwa. Na przykład mniejszość niemiecka w Polsce utożsamia się z narodem niemieckim, którego państwem są Niemcy leżące za zachodnią granicą Polski. Mniejszości romska czy tatarska w Polsce nie utożsamiają się z narodem zorganizowanym we własne państwo, gdyż takiego państwa nie ma.

Jakie mniejszości narodowe mieszkają w Polsce?

Polskę zamieszkuje kilkanaście mniejszości. Dane liczbowe dotyczące mniejszości wymienionych w **Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym** zostały przedstawione w tabeli oraz na wykresie (patrz strona 145).

Najliczniejszą mniejszością narodową są **Niemcy** zamieszkujący przede wszystkim województwo opolskie i – w mniejszym stopniu – województwo śląskie. Obecność mniejszości niemieckiej na Śląsku jest związana z faktem, że region ten przez wieki należał kolejno do monarchii Habsburgów, Królestwa Pruskiego i Niemiec. Tylko niewielka część Górnego Śląska była częścią II Rzeczypospolitej w latach 1921–1939. Dopiero po II wojnie światowej Polsce przyznano niemal cały Śląsk. Obecna mniejszość niemiecka

Lp.	Mniejszość narodowa i etniczna*	Liczebność
1.	Niemcy	147 814
2.	Ukraińcy	51 001
3.	Białorusini	46 787
4.	<i>Romowie</i>	17 049
5.	Rosjanie	13 046
6.	Łemkowie	10 531
7.	Litwini	7 863
8.	Żydzi	7 508
9.	Ormianie	3 623
10.	Czesi	3 447
11.	Słowacy	3 240
12.	<i>Tatarzy</i>	1 916
13.	<i>Karaimi</i>	346
	Łącznie	314 171

Źródło: GUS.

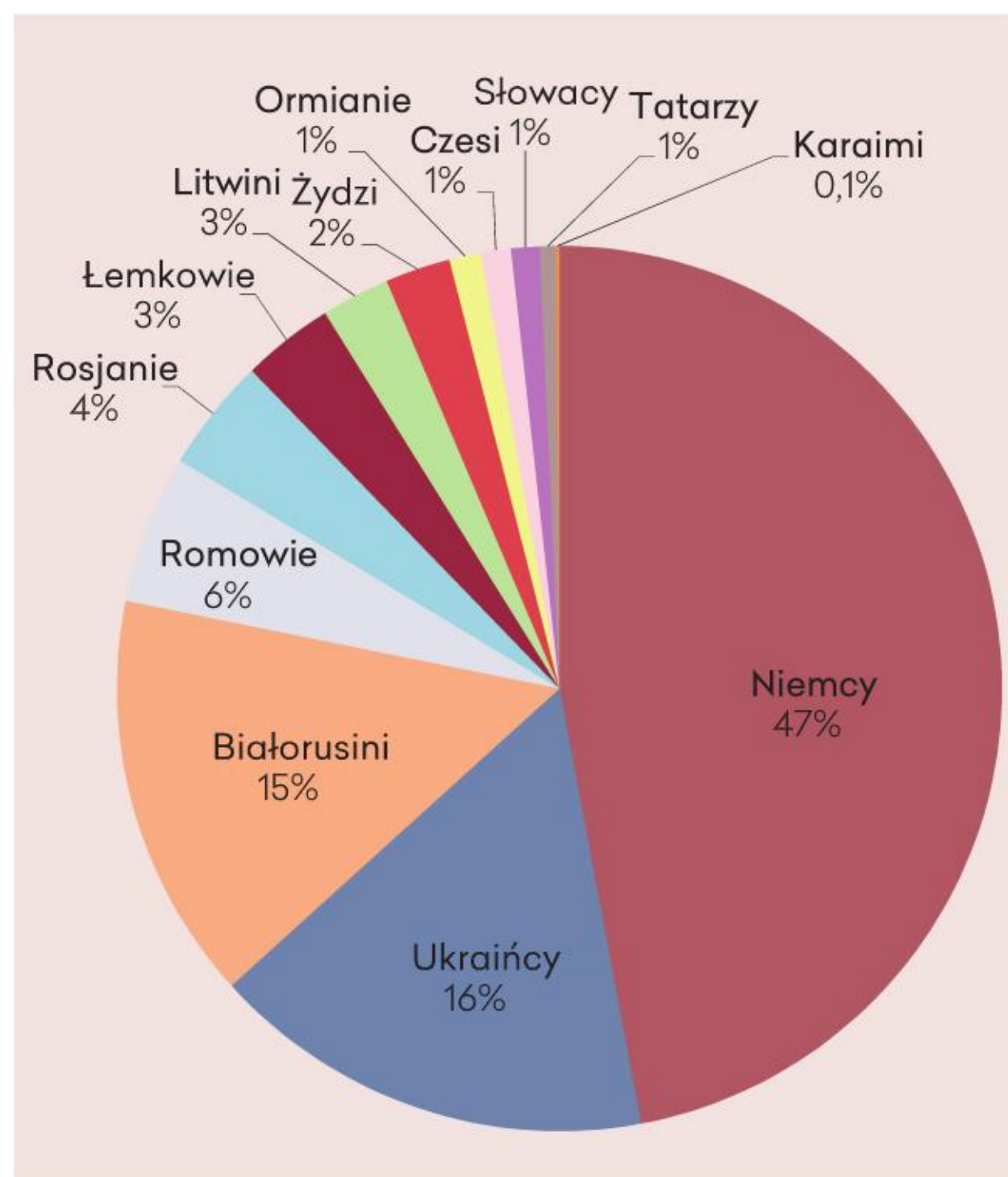
Liczebność mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

* kursywą oznaczono mniejszości etniczne

zamieszkująca Opolszczyznę to pozostałość ludności, która uniknęła powojennej akcji wysiedleńczej do państwa niemieckiego.

Drugą pod względem liczebności mniejszością narodową są **Ukraińcy** zamieszkujący przede wszystkim województwo warmińsko-mazurskie oraz – w mniejszej liczbie – województwa zachodniopomorskie i podkarpackie. Mniejszość ukraińska zamieszkiwała Polskę jeszcze przed wojną – przede wszystkim na Kresach Wschodnich. Po II wojnie światowej wschodnie województwa Polski zostały zaanektowane przez ZSRR, ale przedstawiciele ludności ukraińskiej pozostali na obszarze Podkarpacia. W odpowiedzi na zbrodniczą i terrorystyczną działalność UPA (Ukraińskiej Powstańczej Armii) zorganizowana została akcja „Wisła”, w wyniku której wielu Ukraińców, stanowiących zaplecze werbunkowe UPA, zostało przesiedlonych z południowo-wschodniej Polski na Ziemię Odzyskane. Obecnie duża imigracja Ukraińców do Polski może spowodować zmianę struktury demograficznej i w dłuższej perspektywie przyjmujący polskie obywatelstwo imigranci ze Wschodu mogą stać się najliczniejszą mniejszością narodową w Polsce.

Trzecią pod względem liczebności mniejszością narodową są **Białorusini**. Zamieszkują oni głównie, jako **ludność autochtoniczna**, województwo podlaskie, a więc tereny graniczące z państwem białoruskim.

Źródło: GUS.

Udział procentowy mniejszości narodowych i etnicznych w ich ogólnej liczbie.

Konsekwencją działań wymierzonych w UPA w ramach akcji „Wisła” (1947 r.) były masowe przesiedlenia ludności ukraińskiej na Ziemię Odzyskane (Pomorze Zachodnie, Śląsk, Warmię i Mazury).

Ludność autochtoniczna – rdzenna ludność, historycznie związana z jakimś obszarem.

Inne mniejszości narodowe zamieszkujące Polskę to: **Rosjanie, Litwini, Czesi, Słowacy, Żydzi i Ormianie** (pochodzący z Armenii). Dość liczne są także mniejszości: amerykańska, angielska, włoska, francuska, hiszpańska, wietnamska, holenderska i grecka. Przedstawiciele tych narodowości nie zostali jednak zaliczeni przez ustawę do mniejszości. Jednym z warunków jest bowiem zamieszkiwanie przodków danej nacji na obszarze Rzeczypospolitej od co najmniej 100 lat. Są zatem imigrantami, którzy po spełnieniu odpowiednich warunków otrzymali obywatelstwo polskie.

Mniejszości etniczne w Polsce

Tancerki romskie w tradycyjnych strojach.

Romowie – najlicniejsza mniejszość etniczna w Polsce. Ich przodkowie to grupa etniczna pochodzenia indyjskiego, żyjąca w diasporze w wielu państwach świata. W Polsce pojawili się prawdopodobnie w XV wieku jako wędrowne grupy o specyficznej kulturze przepełnionej muzyką i tańcem, przywiązane do własnych tradycji. Romowie w większości należą do Kościoła katolickiego.

Tatarki z województwa podlaskiego w tradycyjnych strojach.

Tatarzy – wywodzą się od starszyny tatarskiej osiedlającej się od XIV wieku najpierw w Wielkim Księstwie Litewskim, a od XVII stulecia również w Królestwie Polskim, głównie jako uchodźcy ze Złotej Ordy. Mieszkają obecnie w większych miastach Polski. Na Podlasiu pozostały też dwie tatarskie wsie: Bohoniki i Kruszyniany. Tatarzy są wyznawcami islamu.

Drewniana cerkiew łemkowska w miejscowości Kwiatów.

Łemkowie – stanowią część narodu rusińskiego, pierwotnie w Polsce mieszkali na terenie polskich Karpat, wzdłuż granicy ze Słowacją (tzw. Łemkowszczyzna). W dużej części zostali przesiedleni w ramach akcji „Wisła” na teren województwa dolnośląskiego. Są w większości wiernymi kościołów greckokatolickiego i prawosławnego.

Kybyn – karaimski tradycyjny pieróg z farszem z baraniny.

Karaimi – ich przodkowie przybyli z Krymu jeszcze w czasach średniowiecza i osiedlili się lub zostali osadzeni na zagarniętej przez Kazimierza Wielkiego Rusi Halickiej, i na Litwie, która następnie stworzyła wspólne z Polską państwo. Obecnie Karaimi mieszkają głównie w Warszawie i są wyznawcami odłamu judaizmu, religii zwanej karaimizmem.

Więcej na temat

Ślązacy i Kaszubi

Statusu mniejszości etnicznej nie mają natomiast Ślązacy, mimo że w Narodowym Spisie Powszechnym z 2011 r. ponad 840 tysięcy osób zadeklarowało narodowość śląską. Śląszczyzna jest uznawana powszechnie za jedną z licznych gwar języka polskiego. Również Kaszubi mieszkający w województwie pomorskim nie są w świetle prawa mniejszością etniczną, choć po części uważają się za odrębny od Polaków naród. Według spisu powszechnego narodowość kaszubską zadeklarowało ponad 230 tysięcy osób. Ich własny język kaszubski ustawa definiuje jako język regionalny. W pomorskich gminach, gdzie Kaszubi stanowią liczny procent mieszkańców, wprowadzono go jako pomocniczy język urzędowy. Kaszubskiego uczy się również w szkołach.

Znak informacyjny w języku kaszubskim.

Prawa mniejszości w Polsce

Osoby należące do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce są chronione przez polskie prawo. Mają również zagwarantowane te same prawa, które przysługują polskim obywatelom, o czym czytamy w Konstytucji RP.

Art. 35.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.

2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

W praktyce oznacza to możliwość zakładania przez te mniejszości stowarzyszeń, wydawania prasy, prowadzenia rozgłośni radiowych, organizowania koncertów, przeglądów teatralnych i festiwali kultury itp. Przepisy ustawowe dodatkowo umożliwiają naukę języka, własnej historii i kultury danej mniejszości w utworzonych odpowiednich klasach w polskich szkołach publicznych, a nawet w osobnych placówkach. W gminach, w których mniejszości liczą ponad 20% mieszkańców, ich język może stać się również pomocniczym językiem urzędowym. Komitety wyborcze utworzone przez wyborców zrzeszonych w organizacjach mniejszości narodowych mogą się dostać do Sejmu nawet wtedy, gdy nie uzyskają w głosowaniu 5% poparcia w skali kraju. W odróżnieniu od nich krajowe komitety muszą przekroczyć próg wyborczy, aby wziąć udział w podziale mandatów poselskich.

Ciekawe!

W miesiącach wakacyjnych w Polsce odbywają się, gromadzące liczną widownię, różne festiwale związane z kulturą mniejszości narodowych i etnicznych. Do najsłynniejszych należą Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów w Ciechocinku oraz Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie.

Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie.

W skrócie

- Na terytorium Polski niewielki procent jej obywateli stanowią mniejszości narodowe i etniczne.
- Do polskich mniejszości narodowych zaliczamy przedstawicieli tych narodów, które mają swoje państwo, np. Niemców, Ukraińców, Białorusinów, Ormian, Żydów.
- Romowie, Łemkowie, Tatarzy i Karaimi to mniejszości etniczne, gdyż nie mają swojego państwa.
- Kaszubi, licznie zamieszkujący województwo pomorskie, są grupą etniczną posługującą się spokrewnionym z językiem polskim własnym językiem regionalnym.
- Mniejszościom narodowym i etnicznym przysługuje w Polsce prawo do zachowania własnych kultury, języka, tradycji, religii, a także zakładania różnego rodzaju stowarzyszeń kulturalnych i edukacyjnych.

Czy już umiesz?

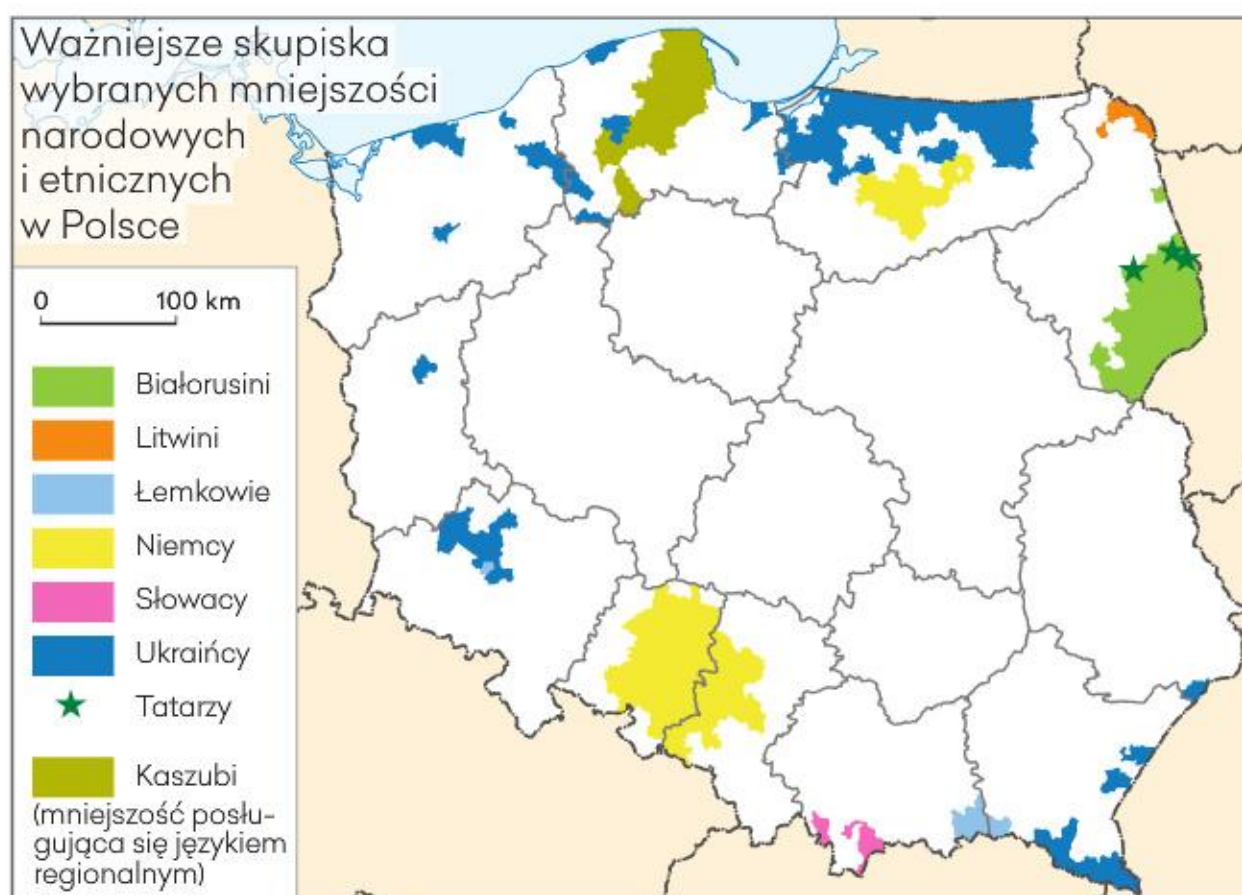
- 1 Powiedz, czym się różnią mniejszości etniczne od mniejszości narodowych.
- 2 Wśród wymienionych mniejszości wskaż te, które w świetle prawa mają w Polsce status mniejszości narodowych.

Rosjanie Tatarzy Wietnamczycy Żydzi Kaszubi Niemcy Ormianie Romowie Amerykanie

- 3 Uzasadnij, że można pogodzić tożsamość narodową lub etniczną z tożsamością obywatelską.
- 4 Przyjrzyj się podanym fotografiom i na ich podstawie określ, jakie prawa przysługują mniejszościom narodowym i etnicznym w Polsce.

- 5 Skorzystaj z zamieszczonej obok mapy i określ, jakie województwa są licznie zamieszkane przez następujące mniejszości:
 - a) Niemców,
 - b) Ukraińców,
 - c) Białorusinów,
 - d) Łemków,
 - e) Kaszubów.

- 6 Przygotuj wraz z kolegą lub koleżanką prezentację multimedialną (ok. 10 slajdów) na temat wybranej mniejszości etnicznej w Polsce.

6.5. Postawy względem innych narodów

Podejmij temat

- Jak sądzisz, czy Polacy są tolerancyjni wobec innych narodów? Spróbuj sformułować własny pogląd na podstawie obserwacji swojego otoczenia.

Przyczyny wrogości wobec innych narodów

W wielu państwach niejednokrotnie dochodzi do wzajemnej niechęci, a nawet konfliktów między ludźmi będącymi przedstawicielami różnych narodów. Dlaczego tak się dzieje? Bardzo często wrogość ta jest spowodowana trudnymi doświadczeniami wspólnej historii. Istniejące w przeszłości konflikty, najczęściej o przynależne terytorium lub będące następstwem agresywnych **ideologii**, spowodowały wzajemną niechęć między przedstawicielami różnych nacji, często dziedziczną przez kolejne pokolenia.

Innym powodem wrogości jest **ksenofobia**. Oznacza ona lęk wobec ludzi obcych, o odmiennych kulturze, obyczajach, pochodzeniu. Jak każda fobia jest strachem **irracjonalnym** (nieopartym na faktach, rozeznaniu sytuacji). Obecnie słowo *ksenofobia* bywa stosowane jako określenie wszystkich postaw związanych z niechęcią do imigrantów przybywających do danego kraju oraz do mniejszości narodowych i etnicznych mocno przywiązanych do własnych tradycji.

Przyczyną ksenofobii jest zazwyczaj niewielka wiedza na temat osób darzonych niechęcią, przy czym sytuacji takiej towarzyszy często posługiwanie się **stereotypami** i uprzedzeniami, które zastępują wiedzę. Nie bez znaczenia są również konteksty – kulturowy i religijny, np. mieszkańcy państw muzułmańskich najczęściej z nieufnością podchodzą do osób z krajów chrześcijańskich. Często zdarzają się również sytuacje odwrotne. Jednak najważniejszym powodem postaw ksenofobicznych jest sam strach, który sprzyja posługiwaniu się stereotypami i wzmacnia nieufność wobec „obcych”.

Przykłady zachowań ksenofobicznych

Ksenofobia jest niewątpliwie zjawiskiem negatywnym, czasem prowadzącym nawet do otwartych konfliktów między narodami. Przejawia się ona w różnych zachowaniach, począwszy od wypowiedzi (często prowokujących, krzywdzących, piętnujących), aż po akty agresji, nienawiści i przemocy. Przejawy ksenofobii mogą ograniczać się do mowy nienawiści w komentarzach ustnych, na stronach internetowych, w środkach masowego przekazu. Brak reakcji na takie zachowania może prowadzić do ich **eskalacji**, czyli stopniowego zaostrzania, potęgowania się zachowań ksenofobicznych. Potencjalne następstwa w takiej sytuacji doskonale obrazuje piramida nienawiści.

Ideologia – zbiór poglądów, myśli, sądów uzasadniających interes jakiejś grupy społecznej w celu utrzymania władzy i kontrolowania społeczeństwa (ideologią jest np. komunizm).

Ksenofobia – niechęć, wrogość wobec obcych, innych.

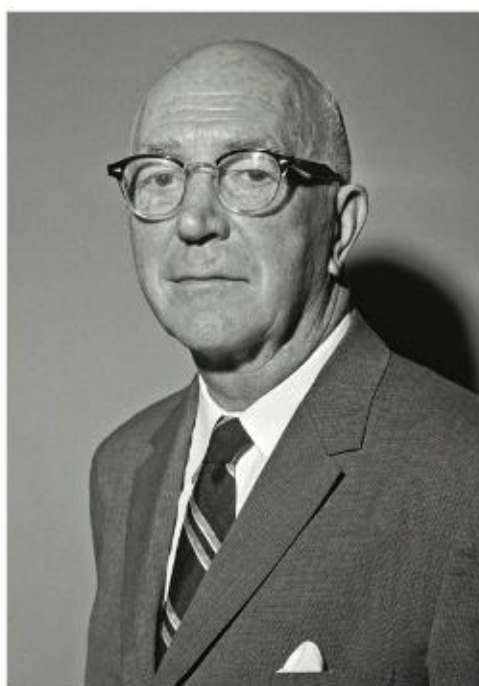
Irracjonalny – nieuzasadniony, niedający się racjonalnie (logicznie) wyjaśnić.

Stereotyp – utarta opinia, uproszczone przekonanie na temat jakiejś grupy społecznej, formułowane na podstawie nieprawdziwych, obiegowych informacji. Typowym stereotypem jest np. postrzeganie Anglików jako osoby flegmatyczne.

Ciekawe!

Postawą będącą w pewnym sensie przeciwieństwem ksenofobii jest **kosmopolityzm**. Zwolennicy kosmopolityzmu negują wszelkie podziały kulturowo-polityczne, uważają się za część jednej, ogólnoludzkiej wspólnoty.

Eskalacja – stopniowe zwiększanie, potęgowanie się czegoś.

Gordon Willard Allport (czyt. łilard olport) – amerykański psycholog i pedagog (żył w latach 1897–1967), jeden z pierwszych teoretyków psychologii osobowości.

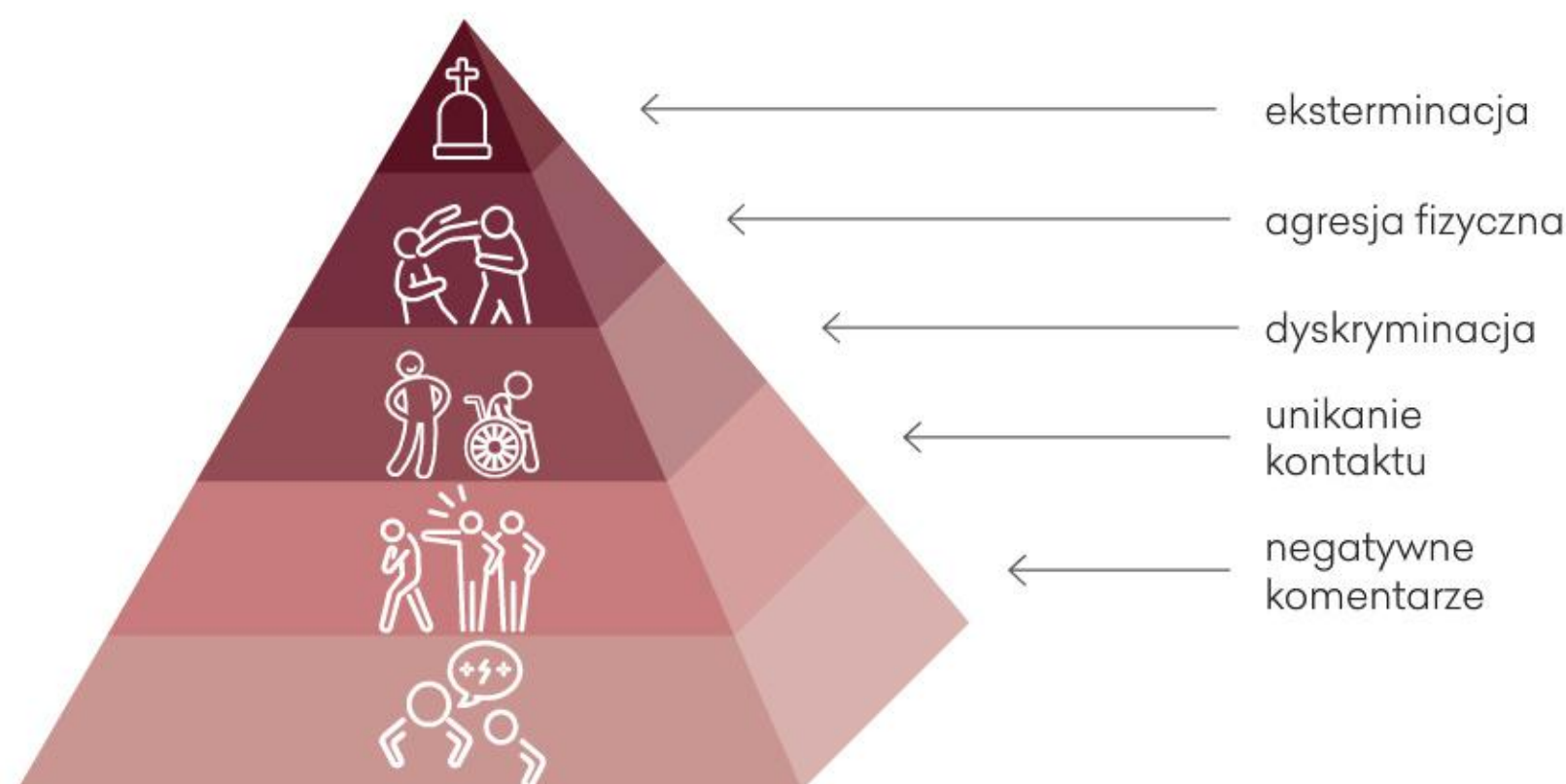
Holokaust – zagłada narodu żydowskiego dokonana przez hitlerowskie Niemcy w czasie II wojny światowej (termin pochodzi z języka greckiego, pierwotnie oznaczał całkowitą ofiarę religijną).

Eksterminacja – całkowite wyniszczenie, masowa zagłada określonych grup ludności ze względów politycznych, rasowych, religijnych.

Sceptycyzm – powątpiewanie w coś; nieufność, podejrzliwość, niedowierzanie.

Nacjonalizm – uznawanie interesów własnego narodu za najważniejsze, współcześnie to także przekonanie o wyższości własnego narodu i odmawianie tych samych praw innym narodom.

Jej twórcą był amerykański psycholog **Gordon Willard Allport**. Historia podaje przykłady rozwoju wypadków dokładnie odpowiadających jego schematowi, gdy narastająca ksenofobia doprowadziła do ludobójstwa, jak w przypadku **Holokaustu**.

Eskałacja zachowań ksenofobicznych.

Nie należy jednak utożsamiać ksenofobicznego zachowania z brakiem akceptacji dla osiedlania się obcokrajowców. Rozważny, oparty na faktach i wiedzy **sceptycyzm** nie jest tożsamy z irracjonalnym strachem (fobią). O ile więc niechęć powodowana stereotypami i nieuzasadnione odrzucanie osób lub całych grup chcących imigrować będzie przejawem ksenofobii, o tyle określanie minimalnych wymagań, np. co do znajomości języka, kultury, miejscowych tradycji, stawianych osobom ubiegającym się o prawo pobytu, już nie. Co więcej, ograniczanie imigracji, np. ze względów ekonomicznych (ochrona miejsc pracy) czy bezpieczeństwa (zakaz wjazdu dla osób podejrzanych o terroryzm, głoszących otwartą nienawiść do przedstawicieli danej nacji), będzie działaniem zgodnym z interesem państwa i nie może być uznawane za przejaw ksenofobii.

Nacjonalizm, szowinizm i rasizm

Przykładem postawy ksenofobicznej jest **nacjonalizm**. Pierwotnie oznaczał on uznanie interesów własnego narodu za wartość najwyższą i bliski był postawie patriotycznej, wywodził się bowiem z zasady podporządkowania interesów klasowych interesom narodu. Ponadto zakładał, że sprawy własnego kraju i narodu są ważniejsze od interesów obcych narodów i państw.

Współcześnie z nacjonalizmem związanych jest jednak wiele negatywnych postaw i zachowań. Po pierwsze: często wiąże się on z przekonaniem o wyższości własnego narodu oraz odmawianiem równych praw przedstawicielom innych narodów. Po drugie: przejawia się w wyraźnej niechęci do przebywania na stałe cudzoziemców na terenie narodowej ojczyzny nacjonalistów. Po trzecie wreszcie: nacjonaści mają skłonność do wykluczania z narodu osób,

które stoją w wyraźnej opozycji do ich poglądów. We współczesnej Polsce nacjonalizm kojarzony jest niewątpliwie z głoszeniem wrogich haseł, zastraszaniem oraz stosowaniem przemocy wobec przedstawicieli innych narodów przez różnego rodzaju ugrupowania nacjonalistyczne.

Skrajną postacią nacjonalizmu i postawą na pewno godną potępienia jest **szowinizm**. Zwolennicy szowinizmu wychwalają własny naród i jednocześnie wrogo odnoszą się do innych. Szowinizm cechuje pogarda, nienawiść, agresja słowna i nierzadko fizyczna w stosunku do przedstawicieli innych narodów.

W ramach szeroko pojmowanego szowinizmu mieści się również szowinizm rasowy – inaczej **rasizm**. Zjawisko to opiera się na nieracjonalnym przekonaniu, że odmienność w wyglądzie ludzi niesie ze sobą istotne różnice osobowościowe i intelektualne. Takie postrzeganie innych prowadzi często do przekonania, że ludzie o określonym kolorze skóry są lepsi od innych tylko dlatego, że mają taki a nie inny wygląd zewnętrzny.

Postawy rasistowskie mogą dotyczyć przedstawicieli wszystkich społeczeństw na świecie. Oznacza to, że rasistą może być nie tylko Europejczyk, ale również Afrykańczyk, Afroamerykanin czy Azjata. Przykładami zachowań rasistowskich mogą być: polityka segregacji rasowej w XX wieku w USA, nazistowska polityka rasowa III Rzeszy Niemieckiej w latach 30. i 40. XX w. Mimo podjętej współcześnie walki z rasizmem świat nie jest zupełnie od niego wolny. Szczególną rolę w zwalczaniu tego typu postaw odgrywają niewątpliwie edukacja młodych ludzi i promowanie postaw tolerancji wobec odmienności rasowej. Jednym z przykładów walki ze zjawiskiem rasizmu są kampanie społeczne pod hasłem „Stop rasizmowi”, w które włączają się znani na całym świecie ludzie ze świata filmu, muzyki i sportu.

Piłkarze Argentyny i Belgii podczas mundialu w Brazylii w 2014 r. z napisem potępiającym rasizm.

Wymienione zjawiska niestety w pewnym stopniu dotyczą również Polski. Chociaż Polacy słyną z gościnności, to jednak w polskim społeczeństwie zdarzają się sytuacje związane z nieprzychylną postawą wobec innych narodowości czy przedstawicieli odmiennych ras.

Szowinizm – bezkrytyczne podkreślanie zalet własnego narodu przy jednoczesnej niechęci, nienawiści do innych nacji (narodów).

Rasizm – uprzedzenie charakteryzujące się obecnością postaw i przekonań o gorszej naturze osób przynależnych do innej rasy.

Ciekawe!

Przykładem walki z rasizmem w polskim futbolu jest trwająca już 20 lat kampania społeczna stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”. Hasłem przewodnim tej akcji jest: „Wykopmy Rasizm ze Stadionów”.

Jak sądzisz, przykładem której ksenofobicznej postawy jest napis przedstawiony na fotografii?

Więcej na temat

Czym jest antysemityzm?

Antysemityzm – wynikająca z różnych uprzedzeń postawa niechęci, wrogości wobec osób pochodzenia żydowskiego.

Deportacja Żydów do obozów zagłady.

Przykładem połączenia ksenofobicznej postawy szowinizmu narodowego z nienaukowymi teoriami rasistowskimi jest antysemityzm. **Antysemityzm** to postawa wrogości wobec ludności narodowości żydowskiej, wynikająca z różnego rodzaju uprzedzeń narastających przez wieki. Podstawową przyczyną tego zjawiska jest fakt, że Żydzi żyli w diasporze od pierwszych stuleci naszej ery, byli mocno przywiązani do swojej religii – judaizmu, a także do języka oraz tradycyjnej kultury.

Nienawiść i pogarda dla ludności żydowskiej przyjęły skrajną formę w nazistowskich Niemczech rządzonych przez Hitlera w latach 30. i 40. XX stulecia. Nazistowska polityka doprowadziła do zorganizowania planowej eksterminacji narodu żydowskiego (Holokaust), która pochłonęła około 6 milionów ofiar. Ten bestialski akt ludobójstwa współpracownicy Hitlera nazwali „ostatecznym rozwiązaniem kwestii żydowskiej”.

We współczesnym świecie w dalszym ciągu można dostrzec przykłady postaw antysemickich. W wielu społecznościach niezmiennie funkcjonuje stereotyp Żyda bogacącego się kosztem innych i potajemnie dążącego do władzy nad światem. Antysemityzm jest potępiany w demokratycznych państwach jako jedna z najdrastyczniejszych form szerzenia nienawiści rasowej i narodowej.

W skrócie

- Najważniejszą przyczyną niechęci i uprzedzeń wobec innych narodów jest ksenofobia, czyli lęk przed nieznanym, obcym.
- Przykładami zachowań ksenofobicznych, które wyrażają niechęć do innych narodów, są: nacjonalizm, szowinizm, rasizm.
- Brak reakcji na ksenofobiczne zachowania prowadzi do ich eskalacji; historia daje przykład Holokaustu, kiedy przybierająca na sile nienawiść do Żydów (antysemityzm) doprowadziła do ich zagłady.
- Wiele społeczności podejmuje walkę z godnymi potępienia ksenofobicznymi postawami, promując idee tolerancji, otwartości i poszanowania godności każdego człowieka.
- W Polsce również występują zjawiska niechęci, wrogości wobec przedstawicieli innych narodów, nie powinny mieć one jednak wpływu na obraz całego polskiego społeczeństwa.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij pojęcie *ksenofobia* i podaj przykłady zachowań ksenofobicznych wobec innych narodów.
- 2 Podaj dwa przykłady stereotypów narodowych. Spróbuj określić, jak mogło dojść do ich powstania.
- 3 Podaj przykłady pięciu zachowań, które, twoim zdaniem, wykraczają poza granice tolerancji. Uzasadnij wybór każdego zachowania. Porównaj swoje odpowiedzi z odpowiedziami rówieśników. Czy są podobne?
- 4 Dobierzcie się w grupy i wykonajcie plakaty, które będą propagować postawę tolerancji wobec innych narodów i kultur.
- 5 „Wiemy, ile wycierpiała Polska od Rosjan i Niemców – co nie usprawiedliwia przekraczania granic głupoty i nienawiści w stosunku do tych narodów; głupotą i nienawiścią człowiek i naród sam sobie szkodzi”. Napisz wypracowanie (na co najmniej jedną stronę formatu A5) na temat tego, czy zgadzasz się z poglądem Jana Józefa Lipskiego.

6.6. Państwo, jego istota, cechy i funkcje

Podejmij temat

- Jak sądzisz, czy możliwe byłoby wybudowanie dróg, linii kolejowych, gmachów użyteczności publicznej, gdyby nie istniała władza państwowa?

Czym jest państwo?

Państwo często kojarzy się z ojczyzną, z którą łączą nas silne więzi osobiste i wspólnotowe. Jest miejscem spędzania dzieciństwa, młodości, życia rodzinnego, przyjaźni i pracy zawodowej. Państwo jest niewątpliwie czymś bardzo ważnym w życiu jednostki i całej społeczności. Co warto o nim wiedzieć?

Teoretycy państwa wypracowali przez stulecia różne jego definicje. Najbardziej przystępna i popularna jest definicja trójelementowa, której twórcą jest **Georg Jellinek**. Wynika z niej, że państwo to wspólnota polityczna ludzi na danym terytorium, wyposażona w określoną władzę. Członkami państwa są jego obywatele, a przejawem tożsamości jego symbole: godło, flaga i hymn. Obecnie na całym świecie istnieje 195 państw uznanych oficjalnie przez ONZ.

Państwo jako wspólnota obywateli ma pewne charakterystyczne cechy. Są to:

- **terytorialność** – państwo obejmuje swoją władzą ludzi znajdujących się na danym terytorium, zachowuje wyłączność do danego terytorium i broni jego integralności,
- **polityczność** – państwo jest organizacją polityczną, gdyż jego aktywność koncentruje się wokół rządu i władzy, która pojmowana jest jako zdolność do zarządzania społeczeństwem zajmującym określone terytorium państwowe,
- **suwerenność** – państwo jest organizacją suwerenną. Suwerenność ma wymiary wewnętrzny i zewnętrzny. Suwerenność wewnętrzna oznacza, że władza państwowa jest władzą najwyższą (zwierzchnią) na danym obszarze i sama decyduje o swoim zakresie działania. Jest niezależna od organizacji działających w państwie. Suwerenność zewnętrzna natomiast oznacza, że państwo jest organizacją niezależną od innych państw w podejmowaniu decyzji i może dobrowolnie nawiązać równorzędne stosunki z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz swobodnie kształtować swój ustrój polityczny i społeczno-gospodarczy,
- **przymusowość** – państwo jest organizacją przymusową. Przynależność do państwa, czyli obywatelstwo, łączy się z określonymi uprawnieniami i obowiązkami. Przykładowo osoby przebywające na terytorium danego państwa są zobowiązane do przestrzegania obowiązujących reguł prawnych. Naruszanie porządku prawnego związane jest z możliwymi sankcjami (karami).

Koncepcja państwa według Georga Jellinka.

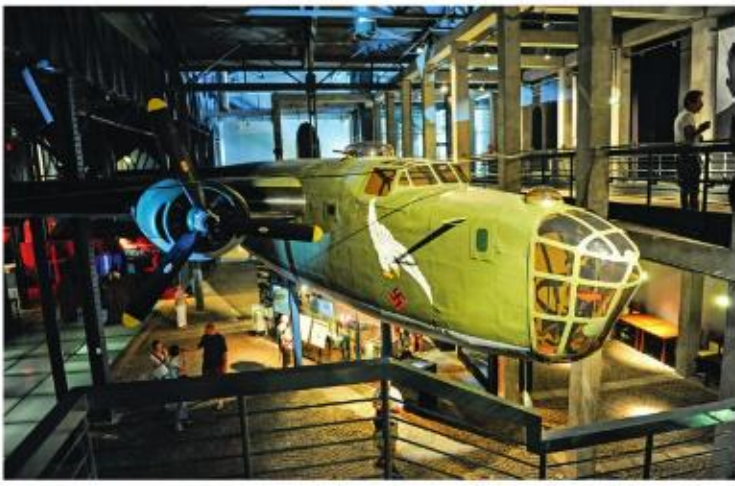
Georg Jellinek (1851–1911) – niemiecki prawnik, teoretyk państwa i prawa, profesor uniwersytetów w Wiedniu, Bazylei i Heidelbergu.

Ciekawe!

Terytorium państwa to zarówno obszar lądowy, jak i wody przybrzeżne, obszar w głębi ziemi, strefa powietrzna nad jej obszarem, a także statki wodne i powietrzne. Zagraniczne placówki dyplomatyczne (ambasady, konsulaty), wbrew niektórym opiniom, nie należą do terytorium państwa, które reprezentują.

Ambasada Polski w Berlinie to terytorium Republiki Federalnej Niemiec.

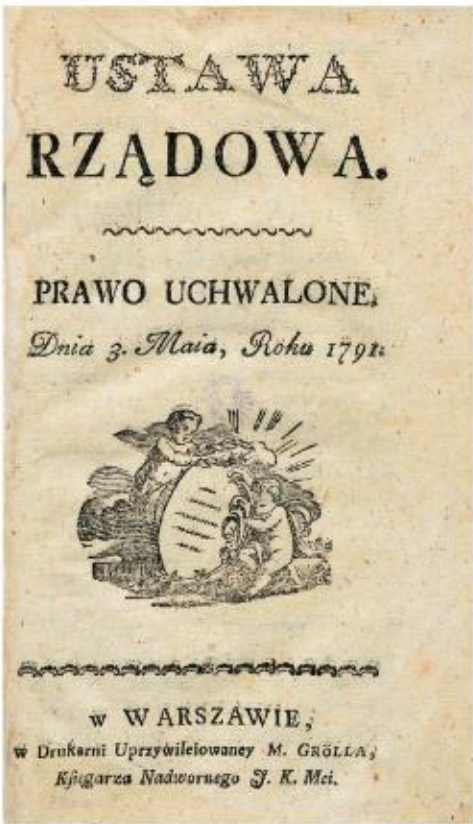

Muzeum Powstania Warszawskiego. Budowa nowoczesnych muzeów to przykład realizacji funkcji kulturalno-oświatowej przez państwo polskie.

Ciekawe!

Teoretycy państwa i prawa wyróżniają dwie skrajne koncepcje udziału państwa w życiu publicznym. Pierwsza zakłada jego minimalny udział w zapewnieniu istniejącego stanu rzeczy. Państwo, skupiając się na zagwarantowaniu bezpieczeństwa obywateli, pozwala im decydować o własnych sprawach (**państwo nocnym stróżem**). Druga natomiast zakłada, że państwo jest bardzo aktywne w różnych sferach życia społecznego (**państwo opiekuńcze**). Współczesne państwa w większości łączą w praktyce cechy jednej i drugiej koncepcji.

Ciekawe!

Po raz pierwszy w Europie władza państwa została uregulowana i opisana w polskiej Konstytucji 3 maja z 1791 r.

Funkcje państwa

Była już mowa o tym, że każdy naród dąży do posiadania własnego państwa. Dlaczego jest to tak bardzo istotne dla narodowej społeczności? Państwo jako organizacja społeczeństwa pełni szereg funkcji. Jego działalność obejmuje różne obszary życia społecznego.

Funkcje państwa	
wewnętrzne (obejmujące działalność państwa zmierzającą do zagwarantowania ładu, bezpieczeństwa i rozwoju wewnętrznego)	zewnętrzne (obejmujące aktywność międzynarodową państwa i obronę przed zagrożeniem zewnętrznym)
• porządkowa – działania na rzecz zagwarantowania ładu i porządku w państwie, • prawodawcza – tworzenie prawa obowiązującego w państwie, • administracyjna – zarządzanie poszczególnymi dziedzinami życia publicznego, • socjalna – zapewnienie obywatelom państwa minimum egzystencji i pracy, • kulturalno-oświatowa – wspieranie rozwoju oświaty, kultury i badań naukowych, ochrony dziedzictwa narodowego, • gospodarcza – różne formy oddziaływania na gospodarkę, tworzenie warunków jej rozwoju, promowanie w świecie	• prowadzenie polityki zagranicznej – nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów z innymi państwami oraz organizacjami międzynarodowymi, • obrona terytorium – zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom państwa i ich mieniu oraz strzeżenie granic przed napaścią zewnętrzną

Podział funkcji państwa.

- Podaj po jednym przykładzie konkretnych działań państwa, świadczących o wypełnianiu przez nie poszczególnych funkcji.

Władza w państwie

Władza państwowa jest definiowana jako zdolność do zarządzania społeczeństwem zajmującym określone terytorium państwowe. W praktyce sprowadza się ona do wydawania decyzji i ich egzekwowania. Jest zatem czynnikiem decydującym o tym, czy państwo właściwie wypełnia swoje funkcje.

Władza, jako nieodzowny element struktury państwa, zgodnie z obowiązującym w państwie prawem ma przypisane sobie kompetencje (uprawnienia). Są to przede wszystkim uprawnienia prawodawcze, czyli uchwalanie nowego lub zmiana obowiązującego prawa, oraz uprawnienia wykonawcze, czyli wprowadzanie uchwalonego prawa w życie. Władza państwowa ma również uprawnienia kontrolne i może stosować sankcje (kary) w przypadku naruszenia obowiązującego prawa.

Ustroje państw

Sposób wyboru władzy oraz styl i metody zarządzania państwem decydują o **ustrój politycznym** państwa. Wyróżnia się trzy zasadnicze typy ustroju:

- demokratyczny,
- autorytarny,
- totalitarny.

Demokracja to system rządów, w którym uznaje się wolę większości obywateli jako źródło władzy i przyznaje się im prawa oraz wolności polityczne gwarantujące sprawowanie tej władzy. Państwo demokratyczne charakteryzuje się szeregiem wartości i zasad, które stanowią fundament jego ustroju. Pozwalają one w pełni decydować obywatelowi o swoim życiu, a także umożliwiają aktywny udział w rządzeniu państwem. Najważniejsze zasady ustroju demokratycznego to:

- wolność obywateli – mogą oni swobodnie podejmować wszelkie wybory i decyzje,
- równość wobec prawa – wszyscy obywatele bez względu na wszelkie różnice traktowani są jednakowo,
- suwerenność narodu – władza zwierzchnia w państwie należy do narodu,
- trójpodział władzy – władza dzieli się na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą,
- praworządność – działania obywateli i organów państwa nie mogą być sprzeczne z obowiązującym prawem (państwo prawa),
- pluralizm polityczny – partie polityczne i inne organizacje mogą swobodnie powstawać i działać,
- wolne wybory – wybory władz są nieskrępowane i powszechne,
- gospodarka rynkowa – istnieje swoboda działalności gospodarczej opartej na własności prywatnej.

Państwami o ustroju demokratycznym są obecnie niemal wszystkie kraje Europy, w tym Rzeczpospolita Polska. Demokracja w Polsce szczegółowo omówiona została w następnym dziale.

Autorytaryzm zwany jest inaczej rządami silnej ręki. W tym ustroju władza, przejęta najczęściej w wyniku zamachu stanu, skupiona jest w rękach przywódcy i jego najbliższych współpracowników. Rządzą oni przy poparciu armii, służb policyjnych i aparatu urzędniczego lub z pomocą wykreowanego ruchu społecznego. Autorytaryzm tworzy pozory demokracji, pozostawiając demokratyczne instytucje, **opozycję**, niezależne media, podstawowe prawa obywatelskie, pod warunkiem że nie będą nadmiernie szkodzić **uzurpowanej** władzy.

Przykładami państw autorytarnych są np. Chiny, Białoruś, Kuba. Reżim autorytarny istniał też w większości państw Europy w okresie międzywojennym.

Totalitaryzm to system polityczny, w którym deprecjowane są wszelkie demokratyczne zasady i wartości. W państwie totalitarnym nieograniczoną władzę sprawuje jedna masowa partia z dyktatorem na czele, która kontroluje

Ustrój polityczny – zasady prawne określające organizację i sposób funkcjonowania państwa, społeczeństwa, instytucji publicznych; pojęcia bliskoznaczne: system polityczny, reżim polityczny.

Ciekawe!

Polska jest państwem, które w XX wieku przeszło przez wszystkie trzy modele ustrojowe. W latach 1918–1926, po odzyskaniu niepodległości, była państwem w pełni demokratycznym. W latach 1926–1939, po zamachu stanu i przejęciu władzy przez J. Piłsudskiego, stała się państwem autorytarnym. Po II wojnie światowej, w latach 1944–1956, zapanał w Polsce reżim totalitarny, narzucony przez Związek Radziecki. Z kolei w latach 1956–1989 złagodzenie totalitarnych rządów ponownie przybliżyło ustrój państwa polskiego do modelu autorytarnego. Po 1989 r. Polska na powrót stała się państwem demokratycznym.

Tłumienie manifestacji pokojowej w Mińsku (Białoruś).

Opozycja – ugrupowania (w szczególności partie polityczne) lub ruchy społeczne sprzeciwiające się polityce władz.

Uzurpacja – zagarnięcie władzy wbrew prawu, przywłaszczenie sobie praw do czegoś.

Więcej na temat

Anarchizm

Nie wszyscy uważają, że istnienie państw jest potrzebne. Anarchiści to zwolennicy nieskrępowanej wolności człowieka i zarazem przeciwnicy istnienia państwa i zorganizowanej władzy, które – w ich mniemaniu – stanowią zagrożenie dla wolności. Anarchiści twierdzą, że społeczność ludzka jest w stanie sama się zorganizować na zasadzie solidarności i dobrowolności i poradzić sobie ze wszystkimi problemami. Anarchizm, który zrodził się w XIX wieku, od początku budził jednak wiele wątpliwości, choćby dlatego, że ludzie z natury różnią się od siebie w wielu sprawach i różnic tych w wielu przypadkach nie akceptują. Założenia anarchistów w dużej mierze wydają się utopijne (niemożliwe do realizacji).

Militaryzm w totalitarnej Korei Północnej.

wszystkie dziedziny życia obywateli, opierając się na obowiązującej w państwie i wpajanej obywatelom od najmłodszych lat ideologii. Zinstytucjonalizowany terror i prześladowania wrogów politycznych, cenzura i kontrola środków masowego przekazu, militaryzacja życia publicznego, centralne zarządzanie gospodarką to najważniejsze cechy rządów totalitarnych.

Najbardziej charakterystycznymi państwami totalitarnymi były komunistyczny Związek Radziecki i nazistowskie Niemcy. Współcześnie państwem totalitarnym jest Korea Północna, której dyktatorskie rządy uderzają nie tylko w społeczeństwo koreańskie, ale zagrażają także pokojowi na świecie.

W skrócie

- Państwo to zorganizowana politycznie społeczność z niezależną formą rządów, zajmująca terytorium o ściśle określonych granicach.
- Najważniejsze cechy każdego państwa to: polityczność, czyli istnienie władzy zarządzającej społeczeństwem; suwerenność, czyli niezależność; terytorialność, czyli sprawowanie władzy na danym obszarze; przymusowość oznaczająca konieczność podporządkowania się przez obywateli prawom stanowionym przez państwo.
- Funkcje, które pełni państwo, dotyczą głównie zapewnienia ładu i bezpieczeństwa jego mieszkańcom oraz zagwarantowania jak najlepszych warunków do rozwoju społeczeństwa.
- Władza państwowa to organy i instytucje rządzące. Charakter tych rządów decyduje o ustroju państwa. Ze względu na ustrój wyróżniamy państwa demokratyczne, autorytarne i totalitarne.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, co to znaczy, że państwo jest organizacją suwerenną i przymusową.
- 2 Wybierz jedną z funkcji państwa i napisz trzy zdania na temat tego, jakie mogłyby być skutki, gdyby państwo jej nie pełniło.
- 3 Spośród wymienionych określ te, które **nie** cechują demokrację.

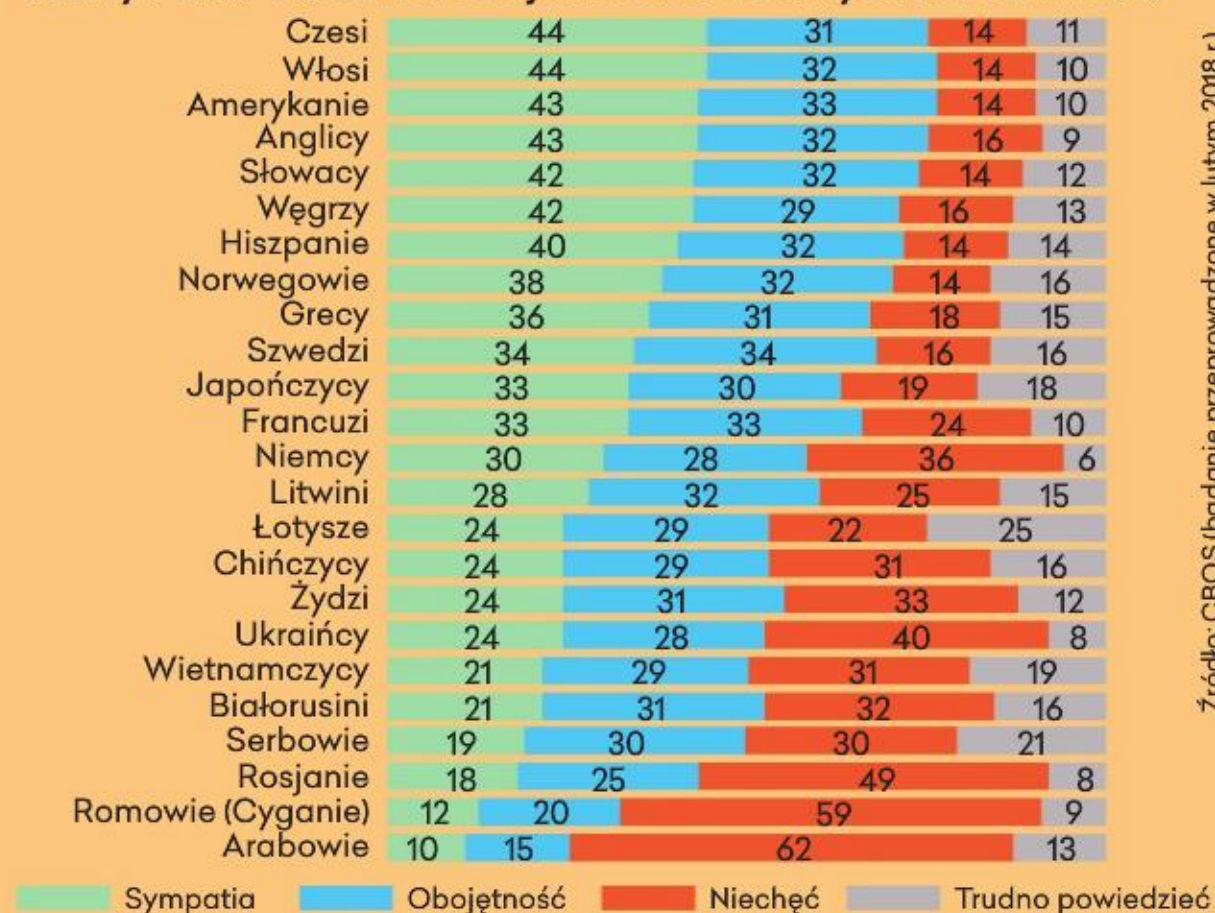
rządy dyktatora wolność słowa cenzura
suwerenność narodu pluralizm polityczny
kontrola obywateli przez władzę
rządy jednej legalnej partii
równość wobec prawa militaryzacja państwa
wolne wybory władz praworządność
indoktrynacja trójpodział władz

- 4 Sformułuj pięć argumentów, aby przekonać anarchistę o konieczności istnienia państwa.

Podsumowanie działu 6.

- 1 Na podstawie podanych informacji odgadnij, o jakich narodach jest mowa, a następnie określ, jakimi cechami różnią się od siebie różne narody.
 - a) Tworzy wspólne państwo z Anglikami i Walijczykami; jego tradycyjnym strojem noszonym przez mężczyzn jest kilt; jego tradycyjnym instrumentem ludowym jest kobza.
 - b) Zjednoczył się w 1990 roku po obaleniu komunizmu; jego przedstawicielem był genialny kompozytor – Ludwig van Beethoven; zamieszkuje kraj między Odrą a Renem.
 - c) Używa alfabetu zwanego graždanką; jego przedstawiciele wyznają w większości religię zwaną prawosławiem; jego kraj rządzony był w przeszłości przez carów.
 - d) Zaliczamy go do grupy narodów słowiańskich; jego tradycyjną potrawą są knedliki; przez większość XX wieku tworzył jedno państwo ze Słowakami.
- 2 Wymień po dwa przykłady postaw patriotycznych charakterystycznych dla:
 - ludzi młodych (w twoim wieku),
 - ludzi dorosłych,
 - jednych i drugich.
- 3 Wyjaśnij różnicę między narodowością a obywatelstwem.
- 4 Wskaż, do jakich obowiązków obywatelskich wymienionych w Konstytucji RP odnoszą się poniższe sytuacje.
 - a) Pan Dominik postanowił zgłosić się do Wojsk Obrony Terytorialnej, gdyż twierdzi, że chce żyć w bezpiecznym kraju.
 - b) Pan Bartosz zdecydował się wymienić swój stary piec na bardziej nowoczesny i ekologiczny, aby zmniejszyć emisję zanieczyszczeń.
 - c) Do urzędu skarbowego zgłosiła się pani Urszula, aby zapłacić należny podatek, ponieważ otrzymała spadek po swojej babci.
 - d) Pani Marta nie zdecydowała się zaparkować na miejscu dla niepełnosprawnych, choć było to jedyne wolne miejsce na parkingu. Nie chciała złamać obowiązujących przepisów.
 - e) Pan Mirosław zwrócił uwagę młodym ludziom jeżdżącym motorem po boisku piłkarskim, mówiąc przy tym, że służy ono wielu mieszkańcom gminy.
- 5 Do jakich ksenofobicznych postaw odnoszą się wymienione poniżej hasła? Uzasadnij, dlaczego należy przeciwstawiać się ksenofobii.
 - a) „Europa będzie biała albo bezludna”.
 - b) „To nasza mowa – Polska tylko narodowa”.
- 6 Przeanalizuj podany wykres i określ, czy poniższe zdania są prawdziwe, czy fałszywe.
 - a) Aż 59% badanych osób odczuwa niechęć do przedstawicieli jednej z mniejszości etnicznych mieszkających w Polsce.
 - b) Spośród wszystkich mniejszości narodowych w Polsce największą sympatią wśród ankietowanych Polaków cieszą się Włosi.
 - c) Do najliczniejszej w Polsce mniejszości narodowej niechęć odczuwa aż 49% ankietowanych.
 - d) Jak pokazują badania, z największą niechęcią Polacy odnoszą się do przedstawicieli narodów arabskich.

Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów? (%)

Źródło: CBOS (badanie przeprowadzone w lutym 2018 r.).

- 7 Uzasadnij, dlaczego przywołane poniżej sytuacje nie są zgodne z polskim prawem dotyczącym uzyskania obywatelstwa.
- Tadeusz, obywatel USA, którego ojciec Jan B. wyjechał do Ameryki w czasie II wojny światowej, gdy przyjechał pierwszy raz do Polski w 2018 roku, otrzymał obywatelstwo polskie w wyniku repatriacji.
 - We francuskiej rodzinie, mieszkającej w Polsce od kilku lat, przyszła na świat córka Ana. Otrzymała ona polskie obywatelstwo, gdyż urodziła się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
 - Prezydent RP pozbawił obywatelstwa polskiego Stefana J., emerytowanego generała, który dopuścił się zdrady państwa i ukrył się na terytorium Białorusi.
 - Prezydent RP nie mógł przyjąć wniosku o nadanie obywatelstwa polskiego brazylijskiemu piłkarzowi o polskich korzeniach, ponieważ ten nie zna języka polskiego.
- 8 Przyjrzyj się poniższej fotografii i powiedz, czy zgadzasz się z hasłem zamieszczonym na transparencie. W pięciu zdaniach uzasadnij swoją odpowiedź.

- 9 Do poniższych definicji dobierz odpowiednie pojęcia spośród podanych w nawiasie. (patriotyzm, nacjonalizm, szowinizm, antysemityzm, kosmopolityzm)
- Wywyższanie własnego narodu i nienawiść do innych narodowości.
 - Szacunek i przywiązanie do ojczyzny.
 - Uważanie całego świata za jedną wspólną ojczyznę ludzi.
 - Nietolerancja wobec przedstawicieli innej rasy ludzkiej.
 - Nienawiść do osób pochodzenia żydowskiego.
- 10 Wyjaśnij, czym zajmuje się w danym kraju władza państwowa.
- 11 Przerysuj do zeszytu tabelę i przyporządkuj do wymienionych systemów sprawowania władzy w państwie odpowiadające im określenia.

demokracja	autorytaryzm	totalitaryzm

- tolerowanie opozycji nieprzeszkadzającej nadmiernie władzy
- zagwarantowanie praw i wolności człowieka i obywatela
- rzędy silnej ręki bez narzucania obywatelom ideologii
- dążenie do całkowitej kontroli wszystkich dziedzin życia obywateli
- możliwość nieskrępowanego, powszechnego wyboru władz państwowych
- władza w rękach jednej, masowej partii na czele z dyktatorem
- swoboda decydowania o własnym życiu osobistym, gospodarczym, społecznym
- cenzurowanie i kontrolowanie środków masowego przekazu

7. Rzeczpospolita Polska jako demokracja

1. Jak sądzisz, czy warto brać udział w wyborach władz państwowych? Uzasadnij odpowiedź.
2. Wymień sposoby wpływania obywateli na decyzje podejmowane przez rządzących.
3. Jak rozumiesz powiedzenie: „jeśli nie głosujesz, to i tak bierzesz udział w wyborach”?

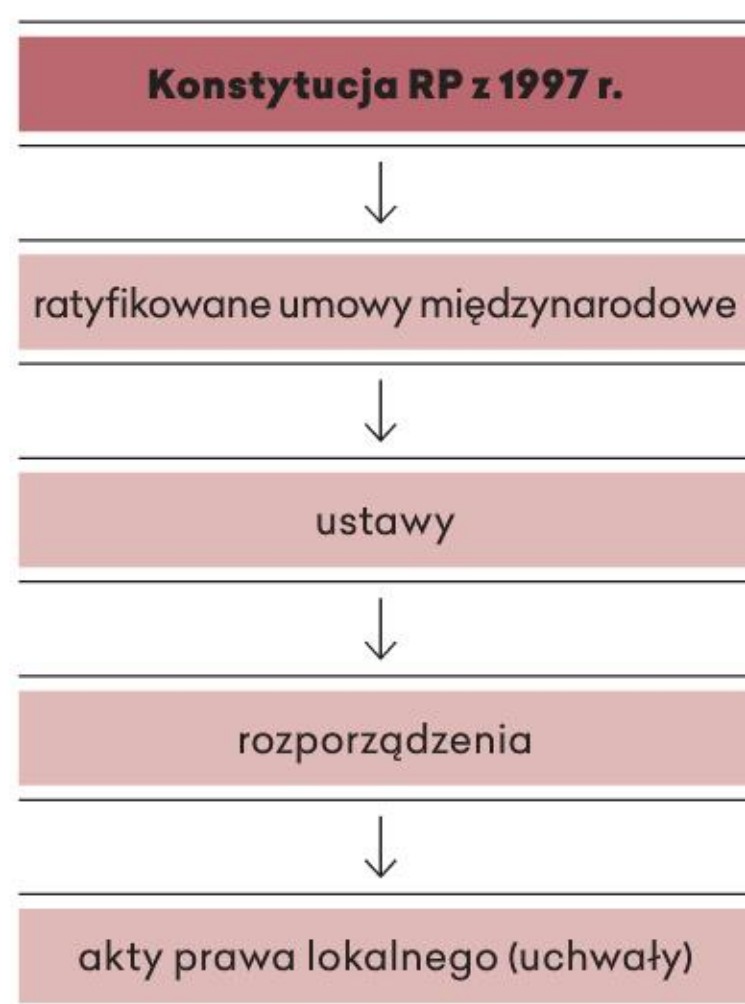
7.1. Konstytucja podstawą demokracji w Polsce

Podejmij temat

- Przeczytaj poniższy fragment wstępu do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i powiedz, w jakim celu uchwalono w Polsce taki dokument. Jakie znasz inne polskie konstytucje?

Preambuła

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej [...], pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa [...].

Hierarchia aktów prawnych w Polsce.

Ciekawe!

Nazwa „konstytucja” wywodzi się z łacińskiego *constituere*, co znaczy 'ustanawiać, urządzać'; w konstytucji zawarte są podstawowe zasady, według których zorganizowane jest państwo.

Konstytucja – ustawa zasadnicza

Podstawą ustroju Polski, tak jak innych współczesnych państw demokratycznych, jest **zasada konstytucjonalizmu**. Oznacza to, że konstytucja jest fundamentem państwa, gwarantem dobrych i sprawiedliwych rządów, polityczno-prawnym dowodem tego, że organizacja państwowa istnieje.

Konstytucja, jako **najważniejszy akt prawny**, określa podstawy ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego państwa, zasady organizacji i funkcjonowania władz państwowych oraz podstawowy zakres wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela. Konstytucja nazywana jest także **ustawą zasadniczą** – jest bowiem aktem nadrzędnym wobec innych aktów prawnych w państwie, które muszą być z nią zgodne. Konstytucję uchwała się i zmienia w szczególnym, trudniejszym trybie niż ustawy zwykłe, gdyż jest aktem prawnym o wyjątkowym znaczeniu.

Uchwalenie i budowa Konstytucji RP

Ustawa zasadnicza III Rzeczypospolitej została uchwalona dopiero po kilku latach transformacji ustrojowej rozpoczętej w 1989 r., po obaleniu komunizmu. **2 kwietnia 1997 r.** Zgromadzenie Narodowe – połączone izby Sejmu i Senatu – uchwaliło ustawę zasadniczą wymaganą większością 2/3 głosów. Zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami konstytucja musiała być następnie poddana pod referendum zatwierdzające, czyli powszechne głosowanie obywateli. Odkonstytucyjnym było ono 25 maja 1997 r. Za przyjęciem konstytucji opowiedziało się 52,7% głosujących obywateli. Oznaczało to, że nowa konstytucja została zaakceptowana przez naród. Prezydent mógł Konstytucję RP podpisać, a następnie ogłosić, że jest ona obowiązującym prawem.

Oficjalne podpisanie Konstytucji RP przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego.

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. jest jedną z najobszerniejszych konstytucji europejskich. Składa się **XIII rozdziałów** podzielonych na **243 artykuły**. Całość poprzedza **preambuła**, czyli uroczysty wstęp odwołujący się do polskiej tradycji i wartości ogólnoludzkich, takich jak: prawda, sprawiedliwość, dobro. Konstytucja RP zawiera następujące rozdziały:

- Rozdział I: Rzeczpospolita
- Rozdział II: Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela
- Rozdział III: Źródła prawa
- Rozdział IV: Sejm i Senat
- Rozdział V: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
- Rozdział VI: Rada Ministrów i administracja rządowa
- Rozdział VII: Samorząd terytorialny
- Rozdział VIII: Sądy i trybunały
- Rozdział IX: Organy kontroli państwowej i ochrony prawa
- Rozdział X: Finanse publiczne
- Rozdział XI: Stany nadzwyczajne
- Rozdział XII: Zmiana Konstytucji
- Rozdział XIII: Przepisy przejściowe i końcowe

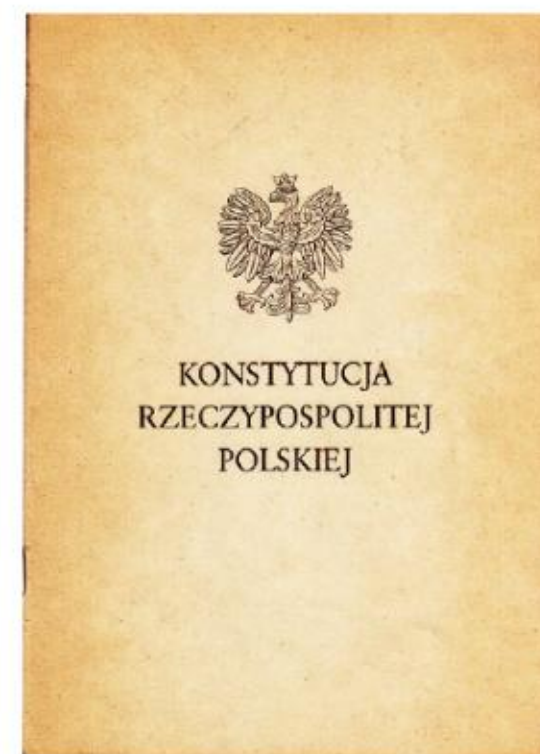
Najważniejsze zasady ustrojowe RP

W rozdziale I Konstytucji RP z 1997 r. zawarte zostały najważniejsze zasady ustrojowe Rzeczypospolitej Polskiej:

- **suwerenność narodu** – oznacza, że naród w Polsce jest suwerenem i sprawuje władzę zwierzchnią (najwyższą). Jak można przeczytać w preambule, naród rozumiany jest jako wszyscy obywatele RP, a więc osoby przynależące do państwa polskiego niezależnie od swojego pochodzenia etniczno-narodowościowego,

Ciekawe!

Po uchwaleniu Konstytucji RP podjęto szeroko zakrojoną kampanię mającą na celu rozpowszechnienie ustawy zasadniczej wśród obywateli, głównie po to, aby pomyślnie przebiegło zarządzone referendum konstytucyjne. Do polskich domów rozesłano wówczas 11 milionów egzemplarzy Konstytucji RP.

Egzemplarz konstytucji wydanej w formie broszury w 1997 r.

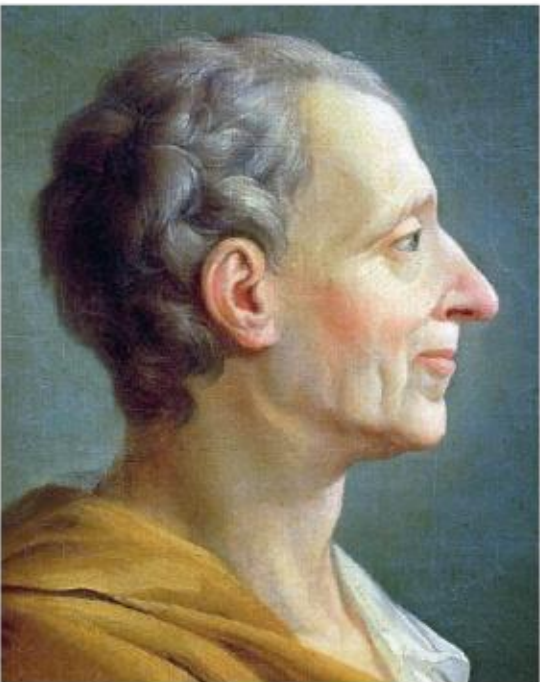
Ciekawe!

Polska konstytucja należy do tak zwanych sztywnych ustaw zasadniczych. Aby dokonać jej zmiany, trzeba dysponować większością 2/3 głosów w Sejmie oraz bezwzględną większością głosów w Senacie. Jeżeli proponowana zmiana miałaby dotyczyć rozdziałów I, II lub XII, może być dodatkowo przeprowadzone referendum zatwierdzające. Projekt ustawy o zmianie konstytucji mogą przedłożyć: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów lub Senat.

Suwerenność narodu	
władza sprawowana przez przedstawicieli narodu	władza sprawowana bezpośrednio przez naród
We współczesnych państwach zamieszkuje bardzo wielu obywateli mających prawa wyborcze, a procesy rządzenia są niezwykle skomplikowane. Trudno jest zatem oczekiwać, że na co dzień wszyscy obywatele będą uczestniczyć w sprawowaniu władzy. Stosuje się więc system przedstawicielski – decyzje państwowe w imieniu narodu podejmują wybierani przez obywateli przedstawiciele zwani deputowanymi. W Polsce reprezentantami narodu są zarówno posłowie, jak i senatorowie.	Najważniejszą instytucją władzy bezpośredniej jest referendum . W referendum ogólnokrajowym (o lokalnym była mowa w dziale IV) pełnoletni obywatele decydują o najistotniejszych dla państwa sprawach. Może je zarządzić Sejm lub Prezydent RP za zgodą Senatu. Referendum ma charakter wiążący, czyli konieczne jest wdrożenie w życie jego rezultatów, jeśli w głosowaniu wzięła udział więcej niż połowa obywateli uprawnionych do głosowania, a za określoną opcją (na „tak”) opowiedziała się większość głosujących.
Do form mieszanych w RP należy prawo inicjatywy ludowej . Konstytucja umożliwia złożenie projektu ustawy (z pewnymi zastrzeżeniami, jak w przypadku ustawy budżetowej) przez co najmniej 100 tysięcy obywateli.	

Realizacja zasady suwerenności narodu w praktyce.

Monteskiusz (1689–1755) – właściwie Charles-Louis Montesquieu (czyt. szarl lui mąteskje), francuski filozof, prawnik i pisarz epoki oświecenia, autor dzieła „O duchu praw”, w którym dokonał analizy znanych ówczesnie form ustrojowych.

Monteskiusz.

- **trójpodział władz** – różni myśliciele i teoretycy państwa od wieków poszukiwali najlepszej formy uporządkowania władzy państwowej. Jedną z koncepcji zakładała wydzielenie trzech władz, z których każda ma swoje organy państwowe: **ustawodawczej** – stanowiącej prawo, **wykonawczej** – wprowadzającej prawo w życie, i **sądowniczej** – kontrolującej przestrzeganie obowiązującego prawa. Twórcą tej zasady był osiemnastowieczny filozof **Monteskiusz**, należący do grona krytyków władzy absolutnej francuskich królów. W zamyśle Monteskiusza rozdzielenie podejmowania i realizacji decyzji pomiędzy różne organy miało zapobiec tyranii i przeciwdziałać łamaniu praw człowieka. Poszczególne władze powinny bowiem wzajemnie się równoważyć, kontrolować i hamować, a przy tym ze sobą współpracować. Według francuskiego filozofa w ten sposób powinno funkcjonować sprawiedliwe państwo, rozumiane jako dobro wspólne wszystkich obywateli, chroniące wszystkie fundamentalne wolności i prawa człowieka, takie jak: przyrodzona godność, wolność i równość. Z uwagi na liczne zalety trójpodziału władz współczesne państwa demokratyczne, w tym Polska, przyjęły w większości ten model sprawowania rządów,

- **republikańska forma rządów** – państwo polskie od momentu odzyskania niepodległości w 1918 r. jest **republiką**. Stanowi o tym art. 1. Konstytucji RP. Zapisano w nim, że Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli. Można zatem stwierdzić, że państwo jest „własnością” wszystkich osób politycznie do niego przynależących, a nie prywatnym dobrem jakiegoś władcy, który ma nad tym państwem władzę najwyższą. Obywatele mogą decydować o tym, kto będzie rządził. To z ich woli i w ich imieniu rządzący kierują państwem. Najwyższe władze, z głową państwa na czele – **prezydentem**, wybierane są na określoną **kadencję**, czyli ustalony czas sprawowania urzędu,
- **pluralizm polityczny** – w świetle tej zasady w Polsce, podobnie jak w innych państwach demokratycznych, mogą funkcjonować różnorodne siły polityczne (partie polityczne, organizacje społeczno-polityczne, związki zawodowe itp.), wyrażające interesy grup społecznych. Gwarantem zasady pluralizmu politycznego jest z jednej strony Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z drugiej zaś – wolność środków społecznego przekazu. Wolne media mogą prezentować różne stanowiska i idee polityczne. Szczególna rola w realizacji zasady pluralizmu politycznego przypada partiom rywalizującym o władzę i kształtującym politykę państwa. Granice pluralizmu politycznego wyznacza art. 13., który głosi, że zakazane jest istnienie organizacji odwołujących się do totalitarnych metod działania, głoszących nienawiść rasową i narodowościową,
- **państwo prawa** – ta zasada oznacza, że organy władzy państwowej w Rzeczypospolitej powinny działać wyłącznie na podstawie i w granicach ustanowionego prawa. Obowiązkiem polskich władz jest utrzymanie w państwie porządku konstytucyjnego. Zasadę państwa prawa często rozbudowuje się o gwarancję praw i wolności jednostki, konieczność przestrzegania przepisów prawa przez obywatela oraz respektowania prawa międzynarodowego. Podsumowując, zasada państwa prawa głosi, że obowiązujące prawo ma charakter nadrzędny, wiąże rządzących i wyznacza granice postępowania obywateli.

Ciekawe!

Jednym z najsłynniejszych władców w Europie był Ludwik XIV, za którego rządów we Francji, w XVII w. nastąpił szczyt absolutyzmu (nieograniczonej władzy). O swoich rządach Ludwik XIV zwykł mawiać: „Państwo to Ja”.

Kadencja – ustalony przez prawo okres pełnienia funkcji (urzędu) przez urzędnika pochodzącego z wyboru.

Ciekawe!

W okresie komunizmu w Polsce nie było pluralizmu politycznego. Rządy w latach 1948–1989 sprawowała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) oraz podlegające jej organizacje.

Więcej na temat

Monarchia

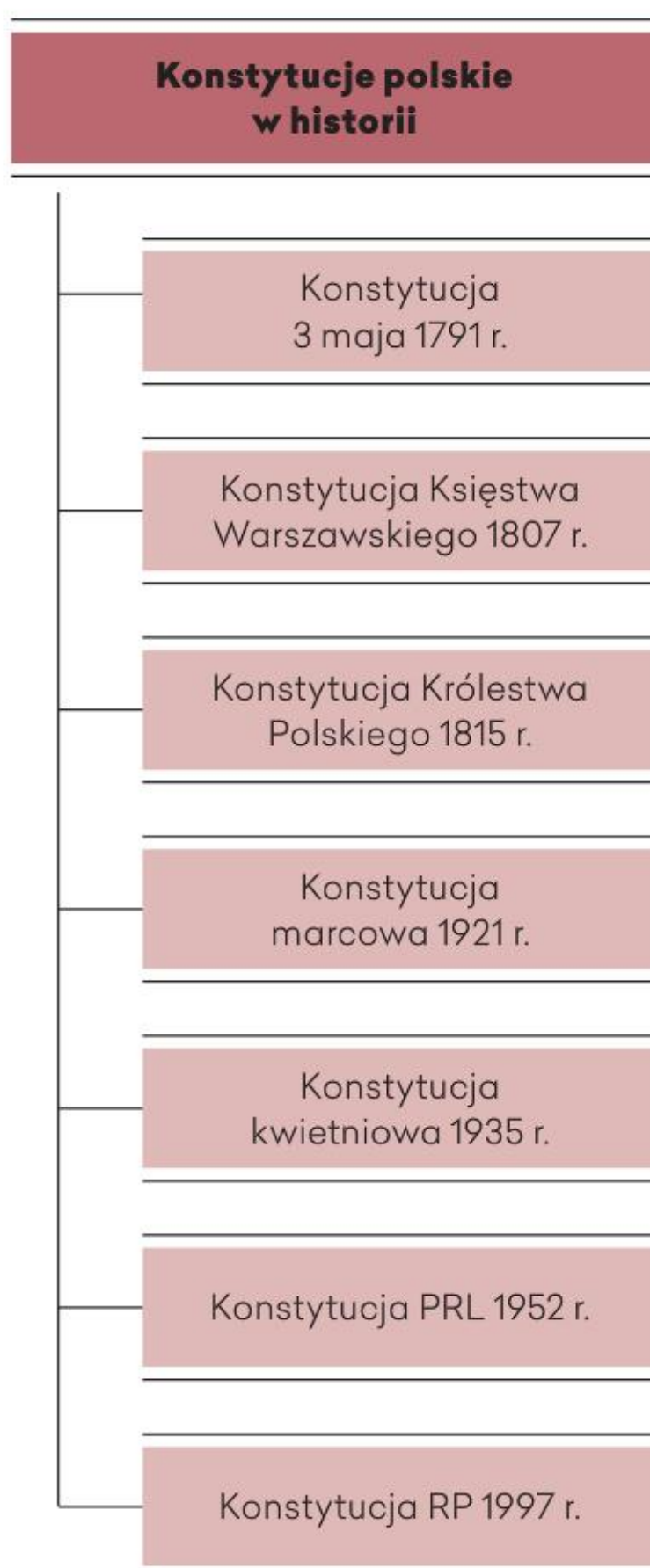
Ze względu na przyjętą formę rządów oprócz republik wyróżnia się jeszcze monarchie, w których głowa państwa (król, cesarz itp.) dziedziczy władzę i pełni ją najczęściej dożywotnio. We współczesnych monarchiach europejskich (jak np. Wielka Brytania) monarchowie pełnią w zasadzie funkcje reprezentacyjne i nie mają realnego wpływu na politykę państwa, stąd powiedzenie: „Król panuje, ale nie rządzi”.

Królowa brytyjska Elżbieta II z mężem Filipem.

Ciekawe!

Oprócz państw unitarnych (jednolitych), jakim jest Polska, istnieją także państwa federacyjne (złożone). Krajem federacyjnym są USA. Poszczególne stany tego państwa różnią się np. obowiązującymi przepisami prawa.

Polskie konstytucje w historii.

Oprócz wymienionych zasad, które określa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, ważne są też:

- decentralizacja władzy (przekazanie szeregu kompetencji samorządom),
- unitarność państwa (jednolitość państwa pod względem administracyjno-terytorialnym i prawnym),
- zasada społecznej gospodarki rynkowej (ustrój gospodarczy państwa oparty jest na prywatnej własności i wolności działalności gospodarczej).

W skrócie

- Najważniejszym aktem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej jest konstytucja; wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne.
- Konstytucja RP uchwalona została 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe i zatwierdzona przez naród w ogólnokrajowym referendum, czyli powszechnym głosowaniu obywateli; zmiana konstytucji wymaga specjalnego trybu ustawodawczego.
- Polska ustawa zasadnicza, jak nazywana jest Konstytucja RP, składa się z preambuły (uroczystego wstępu), XIII rozdziałów i 243 artykułów; zawiera opis podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.
- Do najważniejszych zasad ustrojowych RP zaliczamy: suwerenność narodu, trójpodział władzy, republikańską formę rządów, pluralizm polityczny i zasadę państwa prawa.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, dlaczego Konstytucja RP nazywana jest ustawą zasadniczą.
- 2 Wymień najważniejsze cechy Konstytucji RP z 1997 r.
- 3 Wymień zasady ustrojowe Polski, których dotyczą poniższe zapisy.
 - a) Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych.
 - b) Głową państwa jest prezydent wybierany na określoną kadencję.
 - c) Obywatele sprawują władzę przez przedstawicieli lub bezpośrednio.
 - d) Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.
 - e) Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej.
 - f) Ustrój państwa polskiego opiera się na podziale i równowadze władz.
- 4 Porozmawiajcie w grupach na temat demokracji w Polsce. Wypiszcie po pięć najważniejszych, waszym zdaniem, zalet i wad tego ustroju w naszym kraju. Wyniki pracy przedstawcie na forum klasy.

- 5 Wyszukaj w różnych źródłach informacje na temat tego, kiedy się odbyły i jakich spraw dotyczyły oraz jakim wynikiem zakończyły się referenda ogólnokrajowe w okresie III Rzeczypospolitej. Zastanów się, jakie inne sprawy mogłyby być rozstrzygnięte w Polsce w drodze referendum.

7.2. Władza ustawodawcza – Sejm i Senat

Podejmij temat

● Przypomnij, na czym polega zasada trójpodziału władz.

Rola parlamentu

Zgodnie z art. 10. Konstytucji, Sejm i Senat stanowią władzę ustawodawczą, czyli władzę uprawnioną do tworzenia najważniejszych dla państwa i obywateli aktów prawnych. Polski **parlament** składa się zatem z **dwóch izb**.

Sejm pełni ważną rolę, ponieważ tutaj zapada większość decyzji politycznych i prawnych, toczą się dyskusje o najważniejszych sprawach państwa, w tej izbie zasiadają liderzy głównych partii politycznych. Rola Senatu generalnie ogranicza się do uczestnictwa w procesie uchwalania ustaw i do współudziału w powoływaniu niektórych organów państwowych.

W skład Sejmu i Senatu wchodzi przedstawiciele wybierani w wolnych wyborach. Parlament jest zatem reprezentantem politycznym narodu, upoważnionym do działania w jego imieniu i w jego interesie.

Posłowie i senatorowie mają ważne przywileje, które pozwalają im swobodnie pracować dla narodu i podejmować niezależne decyzje. Rozróżnia się dwa rodzaje **immunitetu parlamentarnego**:

- immunitet formalny – przywilej chroniący posła lub senatora przed pociągnięciem do odpowiedzialności karnej i aresztowaniem,
- immunitet materialny – przywilej chroniący przed pociągnięciem do odpowiedzialności za działalność polityczną.

Immunitet chroni więc każdego z członków Sejmu i Senatu po to, by zapewnić niezależność całego parlamentu. Uchylenie immunitetu w konkretnej sprawie może nastąpić tylko za zgodą odpowiedniej izby.

Podstawowym obowiązkiem posłów i senatorów jest uczestniczenie w pracach parlamentu i jego organów oraz prowadzenie biur w terenie, m.in. w celu ułatwienia kontaktu wyborcom z posłem lub senatorem.

Parlament – najwyższy organ przedstawicielski, a jednocześnie zasadniczy organ władzy ustawodawczej w państwach demokratycznych.

Kompleks zabudowań przy ulicy Wiejskiej w Warszawie, siedziba Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

Sala posiedzeń plenarnych Sejmu RP.

Sala Kolumnowa Sejmu RP.

Wybory, skład i kadencja

Sejm i Senat wybierane są w wyborach powszechnych na 4 lata. Okres, w którym działa wybrany w określonym składzie parlament, nazywa się kadencją. Kadencja obydwu izb ma początek w dniu zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwa do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji. W trzech sytuacjach może jednak nastąpić wcześniejsze zakończenie kadencji:

- gdy Sejm większością 2/3 głosów podejmie uchwałę o skróceniu swej kadencji (takie przypadki miały miejsce w 1991 i 1997 r.),
- gdy Prezydent RP skróci kadencję Sejmu z powodu trzech nieudanych prób powołania rządu,
- gdy Prezydent skróci kadencję Sejmu na skutek nieuchwalenia budżetu państwa w ciągu 4 miesięcy od dnia przedłożenia jego projektu Sejmowi.

Jak myślisz, z jakich powodów głosowanie podczas wyborów jest anonimowe i tajne?

Cechy wyborów do Sejmu i Senatu.

System proporcjonalny wyborów

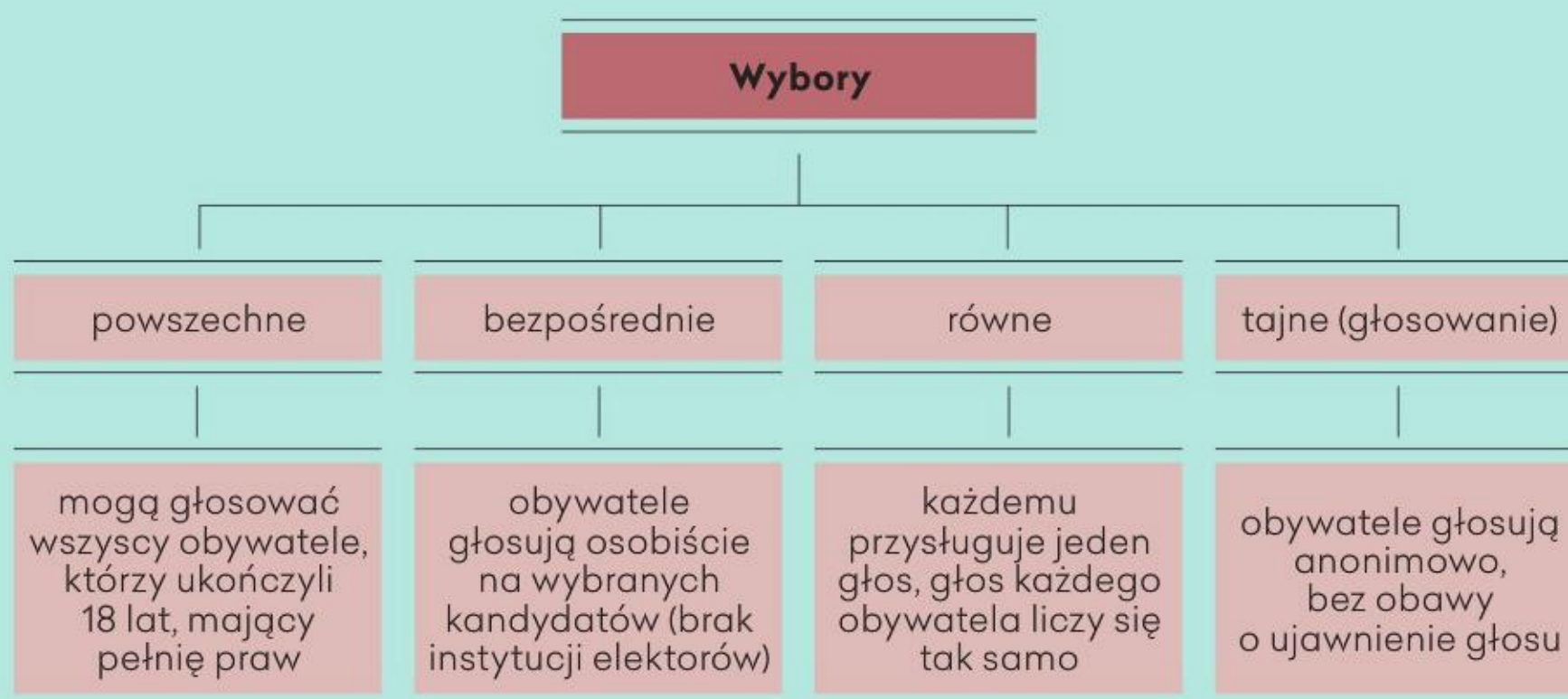
– zasada podziału mandatów następuje według specjalnego systemu przeliczania głosów, odzwierciedlającego preferencje polityczne wyborców (głos oddawany na konkretnego kandydata danej partii zasila głosy zebrane przez całą partię, które decydują o liczbie mandatów).

Koalicja – tu: porozumienie partii politycznych w celu wspólnego wzięcia udziału w wyborach.

Więcej na temat

Wybory do Sejmu i Senatu

Zgodnie z Konstytucją RP oraz ustawą z 2011 r. pod nazwą **Kodeks wyborczy**, wybory parlamentarne odbywają się według określonych zasad.

Dodatkowo w wyborach do Sejmu ma zastosowanie **system proporcjonalny**. Zakłada on, że procent miejsc uzyskanych w parlamencie przez dane ugrupowanie wynika z liczby głosów uzyskanych w wyborach. Kodeks wyborczy przewiduje też tak zwane **progi wyborcze** (klauzule zaporowe). Oznacza to, że w podziale mandatów uczestniczą tylko te partie polityczne i komitety wyborców, które w skali kraju otrzymały co najmniej 5% ważnie oddanych głosów. W przypadku **koalicji** partii politycznych próg ten wynosi 8%.

Wybory do Senatu są przeprowadzane natomiast według **systemu większościowego**. Mandat w izbie senatorskiej uzyskują ci kandydaci, którzy zdobyli największą liczbę ważnie oddanych głosów, w każdym ze stu jednomandatowych okręgów wyborczych, na jakie podzielone jest państwo.

Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent RP, odbywają się one jednocześnie, a ważność ich wyników stwierdza Sąd Najwyższy.

Koniec kadencji Sejmu zawsze powoduje zakończenie kadencji Senatu.

Sejm składa się z 460 posłów, natomiast Senat liczy 100 senatorów. Aby zostać parlamentarzystą w Polsce, trzeba mieć ukończone 21 lat w przypadku posła i 30 lat w przypadku senatora. Ponadto kandydat musi być obywatelem Polski, mieć pełnię praw wyborczych oraz nie może być osobą skazaną na karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione umyślnie, ścigane z oskarżenia publicznego. Nie można kandydować jednocześnie do Sejmu i Senatu.

Struktura i działanie parlamentu

Praca parlamentarzystów w Sejmie i Senacie kojarzy się przede wszystkim z **posiedzeniami plenarnymi**, na których odbywają się czytania projektów ustaw, dyskusje, obrady i głosowania decydujące o kształcie nowego prawa w państwie. W ramach izb parlamentarnych działa także szereg organów wewnętrznych, które umożliwiają sprawne i właściwe działanie Sejmu i Senatu. Organy wewnętrzne obu izb są analogiczne. Najważniejsze z nich to:

- **Marszałek** – stoi na czele izby, reprezentuje ją oraz przewodniczy jej obradom. Marszałek Sejmu w szczególnych sytuacjach przewidzianych przez Konstytucję RP zastępuje Prezydenta (np. w przypadku śmierci głowy państwa). Gdy Marszałek Sejmu z różnych względów nie może zastępować Prezydenta, czyni to Marszałek Senatu. Marszałkowie i wicemarszałkowie obu izb są wybierani z grona posłów (senatorów) na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu (Senatu),
- **Prezydium** – składa się z marszałków i wicemarszałków. Głównym zadaniem tego organu jest ustalanie planu pracy danej izby parlamentu – Sejmu bądź Senatu,
- **Konwent Seniorów** – składa się z marszałka, wicemarszałków i przedstawicieli klubów parlamentarnych. Organ ten ma jedynie funkcje opiniodawcze i doradcze w kwestiach dotyczących prac danej izby,
- **komisje sejmowe (senackie)** – wyspecjalizowane organy wewnętrzne danej izby, zajmujące się rozpatrywaniem i przygotowaniem spraw stanowiących przedmiot obrad Sejmu (Senatu) – przede wszystkim ustawami i projektami ustaw. Wyróżniamy dwa rodzaje komisji: **stałe** – pracujące w danej dziedzinie przez całą kadencję (np. Komisja Zdrowia, Komisja Finansów Publicznych), oraz **nadzwyczajne** – powoływane do rozpatrzenia konkretnego problemu. Przykładem komisji nadzwyczajnej jest **sejmowa komisja śledcza**, mająca na celu ustalenie, czy w jakiejś sprawie organy państwa działały prawidłowo i zgodnie z prawem.

Posłowie i senatorowie reprezentujący daną opcję polityczną zrzeszają się także w **kluby i koła** sejmowe, senackie lub parlamentarne. Koła to niewielkie zrzeszenia parlamentarzystów (minimum 3 członków), natomiast kluby, liczące więcej członków (co najmniej 15) i przez to mające szerszy zakres uprawnień, odgrywają bardzo ważną rolę w procesie uchwalania ustaw.

Ciekawe!

Do 2018 r. Sejm dwukrotnie wykorzystał swoje uprawnienia ustrojodawcze, nowelizując Konstytucję RP. Pierwsza poprawka (z 2006 r.) dotyczyła możliwości ekstradycji obywatela polskiego (art. 55.), druga zaś (z 2009 r.) wprowadziła przepis określający, że wybraną do Sejmu lub Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego (art. 99. ust. 3.).

Posiedzenie plenarne – obrady odbywające się w pełnym składzie danego organu władzy.

Ciekawe!

Sejm RP nazywany jest także izbą niższą, natomiast Senat RP – izbą wyższą. Nazwy te mają związek z początkami polskiego parlamentaryzmu, kiedy to Senat, wywodzący się z rady królewskiej, miał przewagę nad izbą poselską – reprezentantem całej szlachty, z której wywodzi się obecny Sejm. Dziś większe kompetencje ma Sejm.

Sejmowa komisja śledcza ma prawo do przesłuchiwania świadków w prowadzonej sprawie. Sprawozdanie z prac komisji może skutkować pociągnięciem wskazanych w nim osób do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.

Orędzie Prezydenta Andrzeja Dudy podczas Zgromadzenia Narodowego w Poznaniu (po raz pierwszy w III RP poza gmachem Sejmu) z okazji 1050 rocznicy chrztu Polski. Na zdjęciu widoczni są także przedstawiciele rządu i **Episkopatu Polski**.

Więcej na temat

Zgromadzenie Narodowe

W przypadkach określonych w Konstytucji Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu lub – w jego zastępstwie – Marszałka Senatu, działają jako Zgromadzenie Narodowe. Są to następujące wydarzenia:

- przyjęcie przysięgi od nowo wybranego Prezydenta RP,
- uznanie trwałej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia,
- postawienie Prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu za złamanie prawa,
- wysłuchanie orędzia, czyli uroczystego wystąpienia Prezydenta.

W 1997 r. Zgromadzenie Narodowe zebrało się w celu uchwalenia Konstytucji RP.

Warto pamiętać, że posłowie i senatorowie mogą się wspólnie zbierać na nieformalnych posiedzeniach, np. w celu wysłuchania wystąpienia obcej głowy państwa, nie stanowią jednak wtedy Zgromadzenia Narodowego.

Episkopat Polski – ogół biskupów katolickich w Polsce.

Dymisja – zwolnienie kogoś lub jego rezygnacja z zajmowanego stanowiska albo urzędu.

Funkcje Sejmu i Senatu

Sejm i Senat wypełniają cztery podstawowe funkcje, czyli zadania ustrojowe. Są to funkcje:

- **ustrojodawcza** – polega na dokonywaniu zmiany konstytucji, czyli przyjmowaniu nowych rozwiązań ustrojowych,
- **ustawodawcza** – polega na uchwalaniu ustaw jako powszechnie obowiązujących, najwyższych rangą (po konstytucji i najważniejszych umowach międzynarodowych) aktów prawnych,
- **kreacyjna** – polega na powoływaniu przez Sejm (w niektórych przypadkach przy udziale Senatu) innych ważnych organów państwa, np.: Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Trybunału Stanu i Trybunału Konstytucyjnego,
- **kontrolna** – polega na sprawdzaniu działalności politycznej rządu i administracji rządowej; funkcję tę sprawuje wyłącznie Sejm, m.in. w drodze:
 - uchwalania wotum nieufności wobec Rady Ministrów lub poszczególnych jej członków, udzielenie wotum nieufności może skutkować **dymisją** całego rządu lub danego ministra,
 - zgłaszania interpelacji i zapytań poselskich, w ramach których posłowie dowiadują się o kierunkach pracy rządu i jego członków,
 - kontroli wykonania przez rząd ustawy budżetowej.

Ponadto Sejm decyduje w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej o stanie wojny i o zawarciu pokoju, natomiast Senat zatwierdza decyzję prezydenta o referendum ogólnokrajowym oraz sprawuje opiekę nad Polonią.

W skrócie

- Władzę ustawodawczą w Polsce sprawują Sejm i Senat, tworzące dwuizbowy parlament, który jest reprezentacją narodu.
- Aby zapewnić niezależność działań Sejmu i Senatu, posłowie i senatorowie nie są związani przez wyborców instrukcjami. Chroni ich także immunitet parlamentarny.
- Posłowie i senatorowie wybierani są na 4 lata w wyborach powszechnych, równych i bezpośrednich oraz w głosowaniu tajnym. Wybory do Sejmu są ponadto proporcjonalne, a do Senatu – większościowe.
- Sejm liczy 460 posłów, a Senat 100 senatorów. Osobno w ramach obu izb pracują organy wewnętrzne, których celem jest sprawne funkcjonowanie parlamentu. Do najważniejszych należą: Marszałek, Prezydium, Konwent Seniorów, komisje oraz kluby parlamentarne.
- Najważniejsze funkcje Sejmu i Senatu to funkcje: ustrojodawcza, ustawodawcza, kontrolna i kreacyjna.
- Sejm i Senat tworzą Zgromadzenie Narodowe. Zwołuje się je np. po to, by przyjąć ślubowanie od nowo wybranego prezydenta, bądź po to, by postawić głowę państwa w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu.

Czy już umiesz?

- 1 Przepisz do zeszytu zdania i uzupełnij je, wpisując w miejsce kropek odpowiednie dane.
 - a) Sejm liczy ... posłów, a Senat ... senatorów.
 - b) Kadencja obu izb parlamentu wynosi ... lata.
 - c) Sejm może podjąć uchwałę o skróceniu swojej kadencji większością ... głosów.
 - d) O tym, że Sejm i Senat sprawują w Polsce władzę ustawodawczą, mówi artykuł ... Konstytucji RP.
 - e) Aby móc zostać posłem, trzeba mieć ukończone ... lat, by być senatorem trzeba skończyć ... lat.
 - f) Mandaty poselskie dzielone są między partie i komitety wyborcze, które uzyskały co najmniej ... procent ważnych głosów w skali kraju.
- 2 Zdjęcie przedstawia plenarną Salę Posiedzeń Sejmu, na której cyframi oznaczone zostały charakterystyczne miejsca. Ustal, którymi cyframi oznaczone są:
 - Prezydium i Marszałek Sejmu,
 - loża rządowa,
 - loża prezydenta RP,
 - mównica sejmowa,
 - ławy poselskie,
 - miejsca dla publiczności.
- 3 Ustal, kto pełni obecnie w Polsce funkcje Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu oraz jakie siły polityczne (partie) są reprezentowane przez te osoby.
- 4 Powiedz, jakich funkcji wypełnianych przez parlament dotyczą poniższe opisy:
 - powoływanie innych ważnych organów państwa,
 - tworzenie w państwie nowego prawa w postaci ustaw,
 - kontrolowanie pracy rządu i realizacji ustawy budżetowej,
 - możliwość uchwalenia lub zmiany ustawy zasadniczej.
- 5 ✨ Napisz wypracowanie na temat: „Dlaczego należy brać udział w wyborach”. Twoja praca powinna zająć przynajmniej jedną stronę formatu A5.

Proces legislacyjny

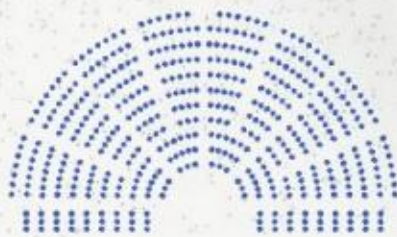
Najważniejszą funkcją władzy ustawodawczej w Polsce, czyli Sejmu i Senatu, jest stanowienie prawa. Aktami prawnymi uchwalanymi przez te organy są ustawy. Etapy ich powstawania nazywamy **procesem legislacyjnym** od łacińskiego słowa *legis* oznaczającego prawo. Tworzenie ustaw, określane jako procedowanie, jest działaniem wieloetapowym, chodzi bowiem o to, aby nowe prawo było dopracowane i skuteczne.

1. Inicjatywa ustawodawcza

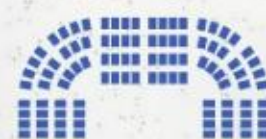
Inicjatywę ustawodawczą, czyli prawo do składania projektu ustawy, mają:

- 100 tys. obywateli (tzw. inicjatywa ludowa)

- posłowie (przynajmniej 15) lub komisje sejmowe

- Senat

- Prezydent RP

- Rada Ministrów

2. Sejm

Projekt ustawy jest rozpatrywany w odpowiedniej komisji sejmowej, a także na posiedzeniach plenarnych Sejmu, w trakcie trzech czytań, czyli określonych etapów procedowania. W tym czasie posłowie mogą zgłaszać poprawki do projektu, a także wnioskować o jego odrzucenie. Po trzecim czytaniu następuje głosowanie nad projektem. Do jego przyjęcia wymagana jest **zwykła większość głosów**. Uzyskanie wymaganej większości umożliwia dalsze prace nad ustawą w Senacie. W przeciwnym wypadku projekt ustawy upada.

Głosowanie nad projektem ustawy w Sejmie odbywa się w sposób jawny, poprzez podniesienie ręki i naciśnięcie odpowiedniego przycisku.

3. Senat

Po zaopiniowaniu ustawy przez właściwą komisję senacką, senatorowie w drodze głosowania podejmują decyzję o jej dalszym losie. Izba wyższa może uchwalić wniosek o odrzucenie ustawy w całości lub wprowadzić do niej swoje poprawki. W takim przypadku ustawa wraca do Sejmu. Posłowie mogą uchylić decyzję Senatu **bezwzględną większością głosów** i nadać jej dalszy bieg (brak bezwzględnej większości powoduje konieczność przyjęcia poprawek senackich lub upadek ustawy). Senatorowie mogą także przyjąć ustawę bez zastrzeżeń. Po decyzji Senatu lub ponownym głosowaniu w Sejmie ustawa przekazywana jest Prezydentowi RP.

Senat ma 30 dni na podjęcie pracy nad ustawą. Jeśli tego nie zrobi, ustawa uważana jest za przyjętą bez zastrzeżeń.

4. Prezydent

Prezydent ma trzy konstytucyjne możliwości odniesienia się do uchwalonej ustawy. Może zgłosić wobec niej weto, czyli zwrócić ją Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Ustawa, aby była podpisana, musi być wówczas jeszcze raz uchwalona, lecz tym razem do jej przyjęcia wymagana jest **większość kwalifikowana – 3/5 głosów** (jeśli ustawa nie uzyska wymaganej większości, upada). Prezydent może także skierować ustawę do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o sprawdzenie jej zgodności z Konstytucją (jeżeli Trybunał wyrazi na ten temat negatywną opinię, ustawa upada). Prezydent może wreszcie podpisać ustawę bez zastrzeżeń i zarządzić jej ogłoszenie.

5. Publikacja ustawy w Dzienniku Ustaw RP

Podpisana przez prezydenta ustawa jest publikowana w Dzienniku Ustaw RP i wchodzi w życie po upływie tzw. ***vacatio*** (czyt. wakatio) ***legis*** (okres między publikacją ustawy a jej wejściem w życie). Staje się wówczas obowiązującym w Polsce prawem.

Podpisanie ustawy przez prezydenta kończy prace związane z procesem legislacyjnym.

DZIENNIK USTAW
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

[Dziennik Ustaw](#) [Monitor Polski](#) [Wyszukiwanie](#) [Lista certyfikatów](#) [Kontakt](#) [Pomoc](#)

[Dzienniki Urzędowe](#) [Rządowe Centrum Legislacji](#)

TU JESTEŚ: [Strona główna](#) rok: pos: [Przejdź](#) Szukaj po tytule [Szukaj](#)

Internetowa strona Dziennika Ustaw RP zawiera archiwum aktów prawnych od 1918 r., począwszy od dekretów Tymczasowego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego.

Głosowania w Sejmie

Aby głosowanie w Sejmie w ogóle mogło się odbyć, niezbędne jest tzw. kworum, czyli udział w głosowaniu przynajmniej połowy ustawowej liczby posłów (230). Uzyskanie odpowiedniej liczby głosów podczas głosowania jest z kolei niezbędne do podjęcia dalszych działań nad ustawą. Na danym etapie prac Sejmu wymagana jest:

- większość zwykła – więcej głosów „za” niż „przeciw” bez uwzględniania głosów „wstrzymujących się”,
- większość bezwzględna – więcej głosów „za” niż głosów „przeciw” i „wstrzymujących się” liczonych razem,
- większość kwalifikowana 3/5 głosów – liczba głosów „za” musi być większa niż 3/5 głosujących posłów.

GŁOSOWANIE NR 45	
GŁOSOWAŁO	430
ZA	210
PRZECIW	190
WSTRZYMAŁO SIĘ	30

Zadanie

Przeanalizuj wyniki głosowania nad ustawą ukazane na elektronicznej tablicy sejmowej i odpowiedz na pytania:

- Czy uzyskana w głosowaniu większość pozwoliłaby na odrzucenie weta prezydenckiego?
- Ile głosów zabrakłoby do ewentualnego odrzucenia poprawek senackich?
- Czy w głosowaniu w Sejmie po trzecim czytaniu ustawa zostałaby przyjęta?

7.3. Władza wykonawcza – Prezydent RP i Rada Ministrów

Podejmij temat

- Jak sądzisz, kto w polskiej polityce jest ważniejszy, kto ma więcej uprawnień – prezydent czy premier?

Pałac Prezydencki w Warszawie.

Istota urzędu Prezydenta RP

W systemie politycznym państwa polskiego Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej sprawuje władzę wykonawczą. Na wstępie należy jednak zaznaczyć, że większość kompetencji związanych z prowadzeniem polityki państwa należy do rządu. W sytuacji Polski mamy zatem do czynienia z modelem prezydentury arbitrażowej – prezydent nie rządzi państwem, lecz zabiega o współpracę różnych organów państwowych, jest mediatorem w sytuacjach spornych i kryzysowych (np. w razie wystąpienia konfliktu między rządem a parlamentem).

Prezydent jest **głową państwa**, czyli najwyższym jego przedstawicielem, posiadającym szczególne zadania ustrojowe. Do takich zadań Konstytucja RP zalicza: gwarantowanie ciągłości władzy państwowej, czuwanie nad przestrzeganiem konstytucji, stanie na straży suwerenności i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej oraz nienaruszalności i niepodzielności jej terytorium.

Prezydent nie odpowiada politycznie przed parlamentem. Sejm nie może go kontrolować ani doprowadzić do jego dymisji. Za naruszenie Konstytucji, ustaw lub za popełnienie przestępstwa może być pociągnięty do odpowiedzialności konstytucyjnej lub karnej przed Trybunałem Stanu.

Wybór i kadencja Prezydenta RP

Wybory na urząd Prezydenta RP są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu. Czynne prawo wyborcze (możliwość wybierania) przysługuje obywatelom, którzy ukończyli 18 lat, zaś bierne prawo wyborcze (możliwość kandydowania) tym, którzy ukończyli 35 lat i korzystają z pełni praw wyborczych. Kandydaci na prezydenta zgłaszani są przez obywateli – każda kandydatura musi być poparta podpisami co najmniej 100 tys. wyborców. Za wybranego na prezydenta uważa się kandydata, który uzyskał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden ze zgłoszonych kandydatów nie uzyskał takiej większości, dokładnie po dwóch tygodniach przeprowadza się drugą turę wyborów. Uczestniczy w niej dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze uzyskali największą liczbę głosów. Kadencja prezydenta trwa 5 lat i rozpoczyna się w dniu złożenia przysięgi przed Zgromadzeniem Narodowym. Ta sama osoba nie może sprawować urzędu prezydenta dłużej niż przez dwie kadencje, przy czym regulacje zawarte w Konstytucji RP nie określają, że obie kadencje muszą następować bezpośrednio po sobie.

Dariusz Wójcik, rysunek satyryczny.

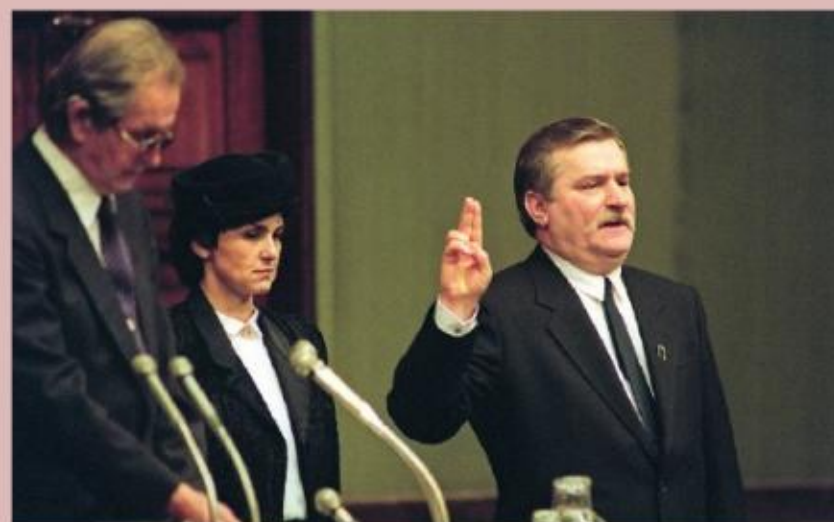
Jak sądzisz, czy głos oddany przez tego obywatela RP – bohatera rysunku satyrycznego – był ważny?

Upewnienia prezydenta

Zadania, które wypełnia prezydent jako głowa państwa, znajdują swe uszczegółowienie w przysługujących mu kompetencjach. Można podzielić je następująco:

Prezydent Wojciech Jaruzelski w rozmowie z Ronaldem Reaganem (czyt. reganem) – byłym prezydentem USA (z lewej) w 1990 r.

Prezydent RP Lech Wałęsa składa przysięgę prezydencką przed Zgromadzeniem Narodowym w 1990 r.

Upewnienia w zakresie polityki zagranicznej:

- ratyfikowanie umów międzynarodowych,
- mianowanie ambasadorów Polski,
- przyjmowanie przedstawicieli dyplomatycznych innych państw,
- reprezentowanie państwa podczas wizyt zagranicznych i przyjmowanie w kraju gości najwyższego szczebla.

Upewnienia wobec parlamentu:

- inicjatywa ustawodawcza,
- weto ustawodawcze,
- kierowanie ustaw do Trybunału Konstytucyjnego,
- skracanie kadencji Sejmu,
- zarządzanie wyborów do Sejmu i Senatu.

Złożenie meldunku o gotowości żołnierzy do pełnienia misji pokojowej w Iraku Prezydentowi RP Aleksandrowi Kwaśniewskiemu w 2004 r.

Prezydent RP Lech Kaczyński wręcza nominacje sędziowskie w 2007 r.

Upewnienia w zakresie bezpieczeństwa państwa:

- zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi,
- nadawanie stopni generała,
- możliwość wprowadzenia stanu wojennego lub wyjątkowego,
- powoływanie Rady Bezpieczeństwa Narodowego.

Upewnienia wobec władzy sędziowskiej:

- powoływanie Prezesów: Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- powoływanie sędziów,
- stosowanie prawa łaski.

Prezydent RP Bronisław Komorowski wręcza Order Orła Białego Władzie Szymborskiej w 2011 r.

Prezydent RP Andrzej Duda podczas nominacji nowych członków Rady Ministrów w 2017 r.

Tradycyjne upewnienia głowy państwa:

- nadawanie obywatelstwa polskiego i wyrażanie zgody na jego zrzeczenie się,
- nadawanie orderów i odznaczeń państwowych,
- nadawanie stopni profesorskich pracownikom nauki i sztuki oraz nauczycielom akademickim.

Upewnienia wobec Rady Ministrów:

- desygnowanie (wyznaczanie oficjalnego kandydata) i powoływanie premiera,
- powoływanie ministrów na wniosek premiera,
- zwoływanie Rady Gabinetowej,
- kierowanie do Sejmu wniosków o pociągnięcie do odpowiedzialności konstytucyjnej premiera lub ministra.

Organ kolegialny – wieloosobowa, zorganizowana instytucja utworzona na podstawie prawa, wspólnie podejmująca decyzje i solidarnie ponosząca odpowiedzialność.

Resort – wyodrębniony dział administracji i gospodarki państwowej kierowany przez właściwego ministra.

Ciekawe!

Gabinet cieni to grupa polityków partii opozycyjnych, tworzących alternatywny rząd w stosunku do właściwej Rady Ministrów. Jego zadaniem jest sprawdzanie i recenzowanie działań każdego ministra przez jego cień, czyli politycznego odpowiednika.

Ciekawe!

Obok ministrów resortowych skład Rady Ministrów mogą uzupełniać dodatkowo tzw. ministrowie bez teki, powoływani przez premiera. Nie kierują oni żadnym działem administracji rządowej, lecz wypełniają specjalne zadania zlecone przez szefa gabinetu.

Skład i pozycja ustrojowa Rady Ministrów

W ramach władzy wykonawczej w Polsce szczególna rola przypada **Radzie Ministrów** zwanej **rządem** lub **gabinetem**. To właśnie rząd odpowiedzialny jest za całokształt polityki państwa, wytycza i realizuje kierunek rozwoju kraju.

Rada Ministrów jest **organem kolegialnym** (wieloosobowym). Jednocześnie członkowie rządu są odrębnymi organami, mającymi własny zakres kompetencji. Do podstawowego, konstytucyjnego składu rządu wchodzi: **Prezes Rady Ministrów**, zwany **premierem**, oraz **ministrowie** stojący na czele poszczególnych **resortów** (dziedzin administracji państwa). W skład Rady Ministrów mogą wejść także wicepremierzy, którzy – podobnie jak premier – mogą jednocześnie pełnić funkcję ministra. Struktura Rady Ministrów jest zmienna i zależy od tego, jaką koncepcję rządzenia ma ugrupowanie sprawujące władzę. Niemniej jednak resorty kluczowe dla funkcjonowania państwa, takie jak: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, mają stałe miejsce w Radzie i z reguły nie podlegają zmianom.

Rada Ministrów ponosi odpowiedzialność polityczną przed Sejmem. Nie istnieją natomiast żadne formy odpowiedzialności rządu przed prezydentem. Ponadto premier i ministrowie mogą indywidualnie ponosić odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu za złamanie konstytucji i ustaw lub za przestępstwo, które popełnią w związku z wykonywaniem swoich obowiązków.

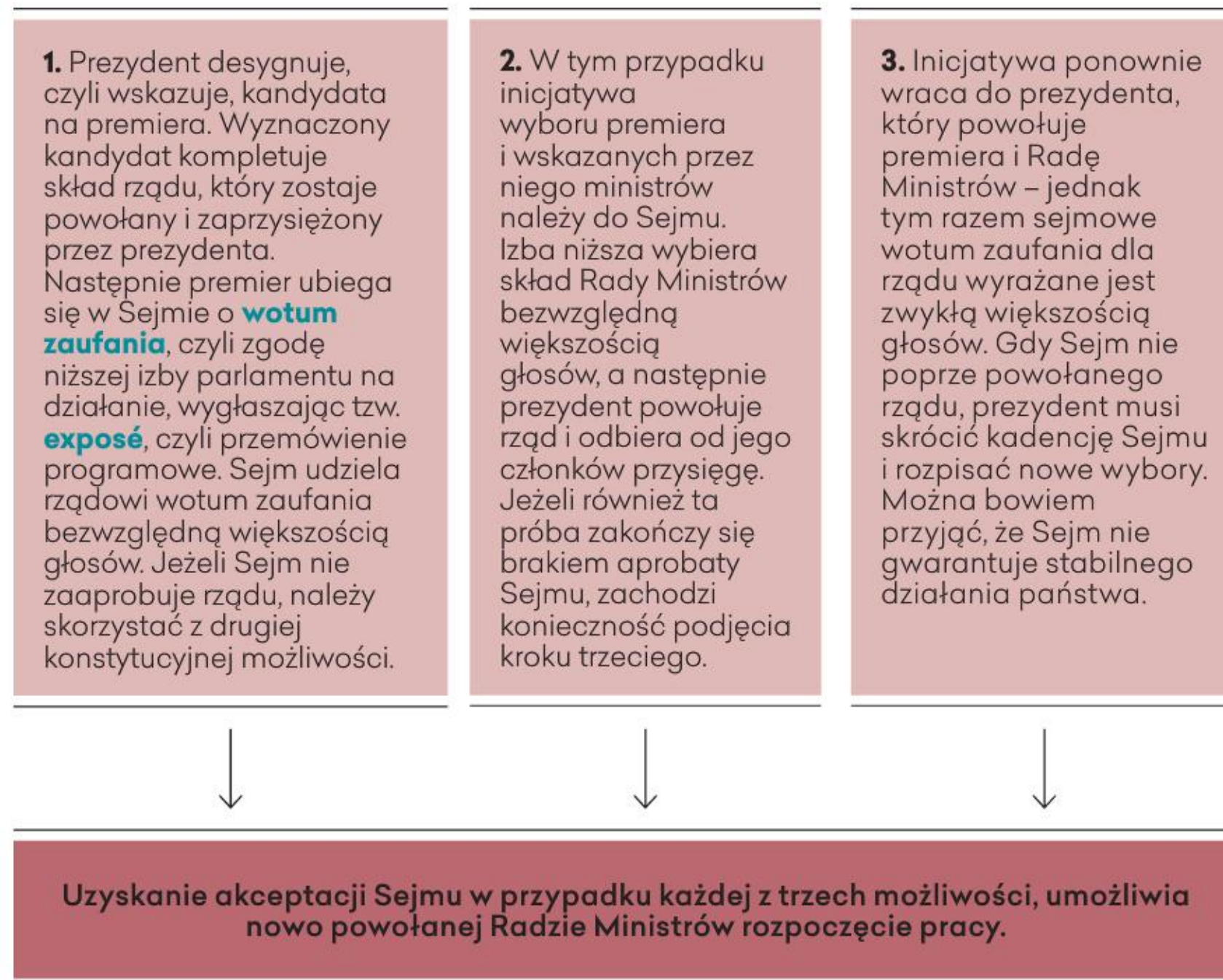

Posiedzenie rządu premiera Mateusza Morawieckiego (2018 r.).

Sposób powoływania Rady Ministrów

Sposób powoływania rządu w Polsce opiera się na konstytucyjnym założeniu, że premiera i ministrów powołuje prezydent RP. Kandydat na premiera reprezentuje z reguły siłę polityczną mającą przewagę w parlamencie. Gabinet skompletowany przez premiera musi uzyskać następnie akceptację Sejmu – ciała reprezentującego naród.

Są trzy konstytucyjne możliwości (trzy kroki) powołania Rady Ministrów. Z reguły bywa tak, że do wyłonienia i zaprzysiężenia nowego rządu wystarczy krok pierwszy.

Kompetencje rządu

Do ważniejszych zadań gabinetu, dotyczących polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa, należy:

- wydawanie **rozporządzeń** zapewniających wykonywanie ustaw,
- przyjmowanie projektu **budżetu państwa** oraz kierowanie jego właściwym wykonaniem,
- zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa polskiego,
- negocjowanie i zawieranie umów międzynarodowych,
- koordynowanie i kontrolowanie prac administracji rządowej.

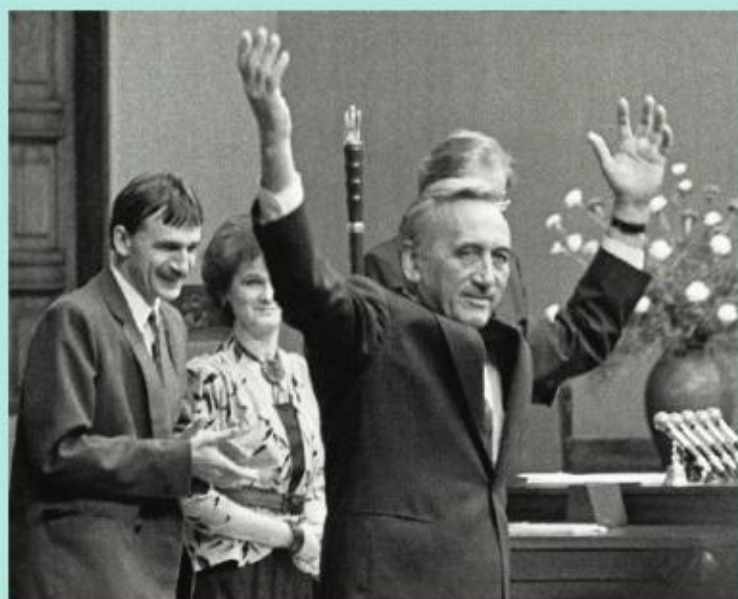
Najważniejszą rolę w rządzie odgrywa niewątpliwie Prezes Rady Ministrów, którego obecną pozycję ustrojową można przyrównać do silnej pozycji kanclerza Niemiec czy premiera Wielkiej Brytanii. Do jego głównych zadań zaliczymy: kształtowanie struktury i składu personalnego rządu, kontrolowanie ministrów i kierowanie pracami rządu, sprawowanie nadzoru nad samorządem terytorialnym oraz zwierzchnictwo nad **korpusem służby cywilnej** (korpusem **apartyjnych** urzędników państwowych, zapewniających stałe funkcjonowanie administracji rządowej bez względu na wstrząsy polityczne i zmiany rządów).

Wotum zaufania – podjęta w specjalnym głosowaniu uchwała parlamentu (w polskim przypadku – Sejmu), wyrażająca aprobatę dla składu rządu i jego planowanych działań.

Exposé (czyt. **ekspoze**) – przemówienie programowe przedstawiane przez premiera rządu na forum Sejmu; po wygłoszeniu exposé odbywa się głosowanie nad wotum zaufania.

Korpus służby cywilnej – ogół urzędników pracujących w celu zapewnienia rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa w urzędach administracji rządowej.

Apartyjny – niezwiązany z partią polityczną.

Tadeusz Mazowiecki w geście triumfu po ogłoszonym exposé i akceptacji jego rządu przez Sejm 12 września 1989 r.

Więcej na temat

Pierwszy premier III RP

Jednym z najśłynniejszych polskich polityków był niewątpliwie Tadeusz Mazowiecki, który pełnił funkcję szefa rządu w latach 1989–1991. Przeszedł on do historii jako jeden z czołowych doradców NSZZ „Solidarność” i pierwszy niekomunistyczny premier od czasów II wojny światowej. Przed objęciem urzędu wypowiedział zdanie: „Mogę być premierem dobrym lub złym, ale nie zgodzę się być premierem malowanym”. Podczas głosowania nad wotum zaufania w Sejmie jego rząd uzyskał aż 402 głosy poparcia i ani jednego głosu sprzeciwu (13 posłów wstrzymało się od głosu). Tak rodziła się demokratyczna władza w Polsce.

W skrócie

- Władzę wykonawczą w Polsce sprawują prezydent RP oraz Rada Ministrów, popularnie nazywana rządem, przy czym zdecydowanie więcej kompetencji ma Rada Ministrów.
- Prezydent RP wybierany jest przez naród w wyborach powszechnych. Jego kadencja wynosi 5 lat. Urząd ten można sprawować najwyżej przez dwie kadencje.
- Jednym z najważniejszych uprawnień głowy państwa jest uczestnictwo z prawem weta w procesie legislacyjnym. Ważne funkcje prezydent pełni również na polu polityki zagranicznej.
- Radę Ministrów tworzą ministrowie poszczególnych dziedzin administracji państwa pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów, czyli premiera.
- Skompletowany przez premiera rząd, aby rozpocząć pracę, musi uzyskać akceptację większości sejmowej.
- Najważniejszym zadaniem Rady Ministrów jest kierowanie polityką wewnętrzną i zagraniczną państwa, a w szczególności wydawanie rozporządzeń – aktów wykonawczych w stosunku do ustaw – oraz konstruowanie i realizowanie budżetu państwa.
- Prezydenci III RP wraz z okresem prezydentury:
 - Wojciech Jaruzelski – 1989–1990
 - Lech Wałęsa – 1990–1995
 - Aleksander Kwaśniewski – 1995–2000 i 2000–2005
 - Lech Kaczyński – 2005–2010
 - Bronisław Komorowski – 2010–2015
 - Andrzej Duda – 2015–2020 i od 2020 r.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień z imienia i nazwiska osoby pełniące w Polsce funkcję:
 - a) prezydenta RP,
 - b) premiera i wicepremierów,
 - c) ministrów (trzech przykładowych wraz z ministerstwami, którymi zarządzają),
 - d) ministra bez teki (jeśli został wyznaczony).
- 2 Omów w skrócie sposób wyboru prezydenta RP.
- 3 Wskaż, które z poniższych kompetencji należą do prezydenta, a które do Rady Ministrów.
 - a) wydawanie rozporządzeń realizujących ustawy
 - b) możliwość korzystania z prawa łaski
 - c) kierowanie polityką wewnętrzną państwa
 - d) opracowanie budżetu państwa
 - e) zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi
 - f) desygnowanie i zaprzysiężenie premiera
 - g) mianowanie ambasadorów
 - h) zawieranie umów międzynarodowych
- 4 Skorzystaj ze strony internetowej: www.prezydent.pl i napisz notatkę na temat tego, czym zajmował się prezydent w minionym tygodniu.

-
- 5 Wykonaj prezentację multimedialną (ok. 10 slajdów) dotyczącą wybranego prezydenta III Rzeczypospolitej. W pracy uwzględnij między innymi: okoliczności jego wyboru i lata kadencji, działalność polityczną przed wyborem, ważne wydarzenia okresu prezydentury.

7.4. Władza sędziowska – sądy i trybunały

Podejmij temat

Zdjęcie przedstawia rzeźbę wyobrażającą Temidę, która według wierzeń starożytnych Greków była boginią prawa i sprawiedliwości. Jej atrybuty to waga, na której bogini „kładzie” argumenty za i przeciw w danym sporze, oraz miecz, który symbolizuje rozwiązanie sporu i nieuchronność kary za złamanie prawa. Jak myślisz, dlaczego Temida ma oczy zasłonięte opaską? Odpowiadając na pytanie, spróbuj odnieść się do współczesnego wymiaru sprawiedliwości.

Niezależność i niezawisłość sądów

Na straży demokratycznego państwa prawnego, opierającego się na porządku konstytucyjnym, stoi tzw. trzecia władza, czyli władza sędziowska. W świetle Konstytucji RP zaliczamy do niej sądy i trybunały. Działalność władzy sędziowskiej jest **niezależna** i opiera się wyłącznie na prawie – nie odgrywają tu więc roli czynniki i kryteria polityczne. Na straży niezależności władzy sędziowskiej stoi konstytucyjny organ kolegiacyjny złożony z przedstawicieli władzy ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej, czyli Krajowa Rada Sądowa.

Wszyscy sędziowie (sądów i trybunałów) w sprawowaniu swoich urzędów są **niezawisli**, co oznacza, że podlegają tylko Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i ustawom, nie są uzależnieni w swoich decyzjach od innych podmiotów, nie podlegają żadnym naciskom. Gwarantuje im to specjalny **immunitet sędziowski** oraz **nieusuwalność z urzędu**. Z racji pełnionej funkcji muszą być apolityczni, czyli zakazana jest ich przynależność do partii politycznych, nie mogą również publicznie prezentować swoich przekonań politycznych.

Wymiar sprawiedliwości to działalność państwa związana z rozstrzyganiem sporów i konfliktów prawnych. Aby zapewnić rzetelne, obiektywne i skuteczne rozpatrywanie spraw, wymiar sprawiedliwości obowiązują ważne zasady. Są to:

- **jednolitość sądów** – postępowanie sądowe w całej Polsce odbywa się według tych samych zasad, a wyrok wydawany jest w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej,

Sędzia ubrany w togę – oficjalny strój urzędowy.

Publiczność i media na sali rozpraw są przejawem jawności postępowania sądowego.

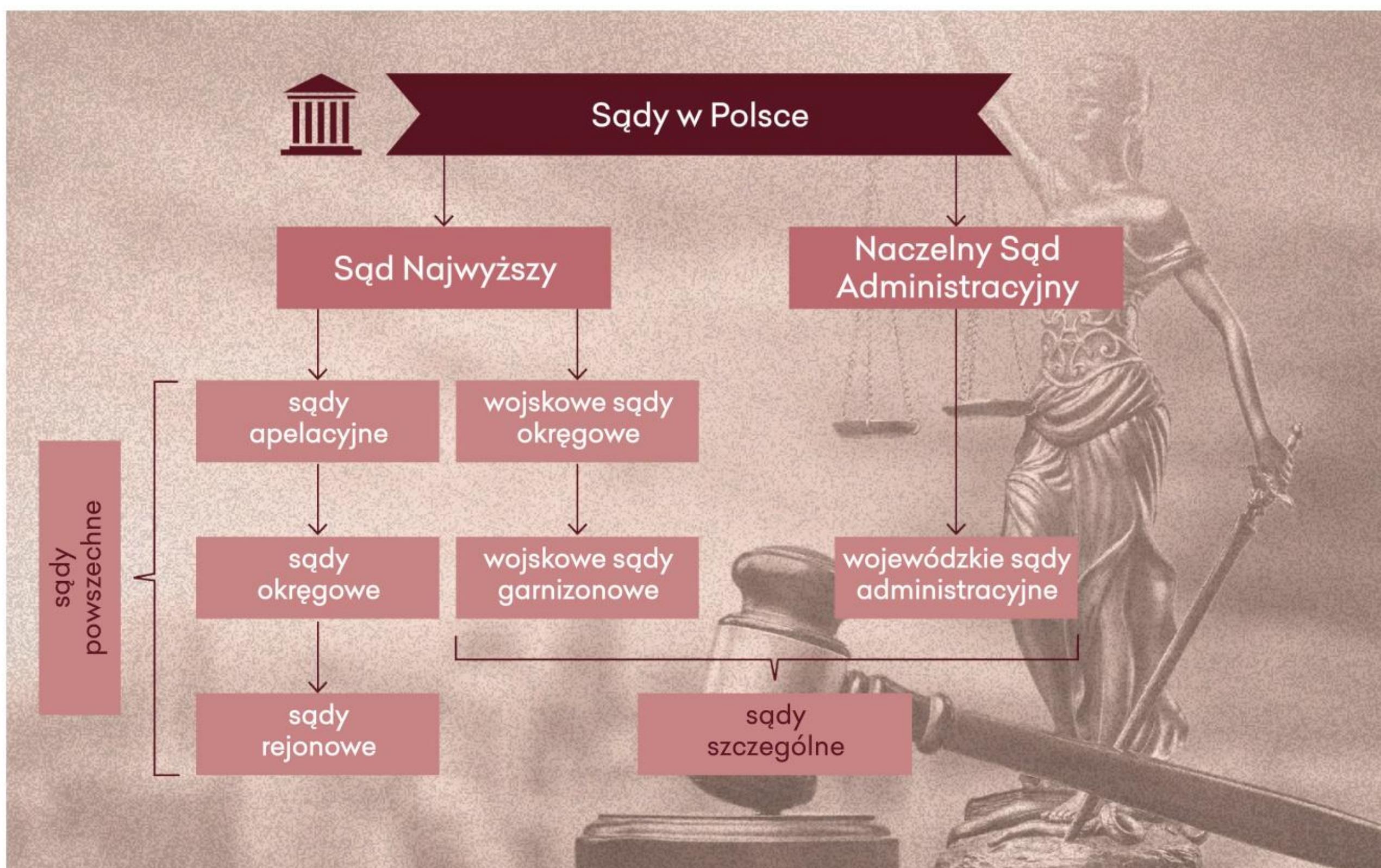
Apelacja – odwołanie się do instancji wyższej od wydanego przez sąd wyroku.

- **jawność postępowania** – rozprawy z założenia są jawne, mogą w nich uczestniczyć osoby postronne, utajnienie rozprawy następuje tylko w wyjątkowych okolicznościach,
- **udział ławników** – dopuszczenie do składu orzekającego w niektórych sprawach ławników – niezawodowych sędziów społecznych, wybieranych przez rady gminy (miasta) na czteroletnią kadencję (ławnicy mają podobne uprawnienia jak sędziowie zawodowi),
- **dwuinstancyjność** – możliwość złożenia **apelacji**, czyli odwołania się od wyroku sądu niższej instancji do sądu wyższej instancji.

Warto pamiętać, że do kompetencji władzy sądowniczej, oprócz orzekania w kwestiach karnych czy sporych, należy również wiele zastrzeżonych ustawowo spraw, jak np. określenie prawa do nabycia spadku, orzeczenie o adopcji dziecka, wpis nieruchomości do księgi wieczystej, rejestracja stowarzyszeń itd.

Czym się zajmują poszczególne sądy?

Sprawne i skuteczne działanie wymiaru sprawiedliwości zależy także od jego organizacji. Hierarchiczną strukturę sądów w Polsce przedstawia poniższy schemat.

Struktura sądownictwa w Polsce.

Sąd Najwyższy jest naczelnym organem sądowym sprawującym nadzór w zakresie orzekania nad sądami powszechnymi i szczególnymi. Sąd Najwyższy orzeka o ważności wyborów i referendów, stosuje kasację wyroków (uchylenie wyroku i skierowanie sprawy do ponownego rozpatrzenia przez sąd niższej instancji z powodu stwierdzonych nieprawidłowości), interpretuje przepisy prawne budzące wątpliwości w toku orzecznictwa sądowego, udziela odpowiedzi na pytania prawne formułowane przez sądy itd.

Sądy powszechne to: sądy rejonowe, sądy okręgowe i sądy apelacyjne. Sądy rejonowe tworzy się zazwyczaj dla jednej gminy lub kilku gmin. Są to sądy pierwszej instancji, rozpatrujące sprawy cywilne i karne, rodzinne i opiekuńcze, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Z kolei zasięg działania sądów okręgowych wyznaczony został na obszar kilku powiatów. Są to sądy odwoławcze (drugiej instancji) dla spraw rozpatrywanych w pierwszej instancji w sądach rejonowych. Ponadto są sądami pierwszej instancji dla poważniejszych spraw cywilnych i karnych (np. dotyczący zabójstw, produkcji fałszywych pieniędzy i dokumentów, spraw z zakresu prawa prasowego). Sądy apelacyjne z kolei utworzono dla kilku sądów okręgowych. Są wyłącznie sądami drugiej instancji dla spraw rozpatrywanych w pierwszej instancji w sądach okręgowych.

Do kompetencji **sądów administracyjnych** należy rozpatrywanie skarg na decyzje administracyjne (np. obywatele mogą zaskarżać decyzje podjęte przez organ państwowy lub samorządowy, a także bezczynność i przewlekłe działanie urzędników) oraz sporów kompetencyjnych między organami administracji publicznej. **Naczelnny Sąd Administracyjny** jest sądem drugiej instancji oraz sądem kasacyjnym w stosunku do postanowień wojewódzkich sądów administracyjnych.

Sądy wojskowe to sądy karne, rozpatrujące sprawy o przestępstwa popełnione przez żołnierzy służby czynnej, a także niektóre przestępstwa popełnione przez osoby cywilne (np. szpiegostwo) i żołnierzy państw obcych.

Gmach Sądu Najwyższego w Warszawie.

Trybunały

Zgodnie z ustawą zasadniczą, drugim elementem władzy sądowniczej są trybunały. **Trybunał Konstytucyjny** (TK) jest jedną z podstawowych instytucji gwarantujących zachowanie w państwie porządku konstytucyjnego, poszanowanie praw i wolności jednostki oraz ograniczanie władzy politycznej, zgodnie z zasadami państwa prawa. Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów wybieranych przez Sejm na 9-letnią kadencję. Ta sama osoba może pełnić obowiązki sędziego TK tylko jedną kadencję.

Do głównych kompetencji Trybunału Konstytucyjnego należą:

- kontrolowanie zgodności ustaw, umów międzynarodowych oraz innych aktów prawnych z konstytucją,
- stwierdzanie tymczasowej przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta RP,
- rozpatrywanie skarg konstytucyjnych,

Ciekawe!

Każdy, po wyczerpaniu zwykłej drogi prawnej, ma prawo zaskarżyć do TK akty prawne – np. ustawy, rozporządzenia naruszające konstytucyjne wolności lub prawa itp. Skargę konstytucyjną może sporządzić i wnieść w imieniu skarżącego wyłącznie wykwalifikowany adwokat albo radca prawny.

Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego.

Ciekawe!

Do 2019 r. przed Trybunałem Stanu od początku jego istnienia (1921 r.) toczyły się tylko 4 postępowania. Wyrokiem Trybunału dwie osoby utraciły bierne prawo wyborcze na 5 lat i również przez ten czas nie mogły zajmować stanowisk kierowniczych.

- rozstrzyganie sporów kompetencyjnych między centralnymi organami państwa,
 - rozstrzyganie zgodności z konstytucją celów lub działań partii politycznych (tylko TK ma prawo delegizowania partii politycznych).
- Orzeczenia TK po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.

Trybunał Stanu jest popularnie nazywany sądem dla polityków. Odpowiadają przed nim osoby sprawujące najwyższe funkcje w państwie: Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów, ministrowie, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych, posłowie i senatorowie, w sytuacji gdy te osoby naruszyły Konstytucję RP lub ustawy, nadużyły władzy w związku z zajmowanym stanowiskiem. O postawieniu polityka w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu decydują Sejm lub Senat. Natomiast w odniesieniu do osoby Prezydenta RP taką decyzję podejmuje Zgromadzenie Narodowe.

W skład Trybunału Stanu wchodzi dziewiętnaście osób: przewodniczący (jest nim z urzędu Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego), dwóch jego zastępców i szesnastu sędziów wybranych przez Sejm spoza grona parlamentarzystów.

Więcej na temat

Organy ścigania

Istotne działania w obszarze wymiaru sprawiedliwości podejmują także **organy ścigania**, do zadań których należy wykrywanie przestępstw i ściganie ich sprawców poprzez prowadzenie dochodzeń i śledztw.

Lp.	Organ	Zadania
1.	Policja	Zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz wykrywanie i ściganie sprawców przestępstw i wykroczeń.
2.	Prokuratura	Prowadzenie i nadzorowanie śledztw, gromadzenie materiałów dowodowych oraz pełnienie funkcji oskarżyciela publicznego w sądzie.
3.	Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	Rozpoznawanie przestępstw (także ściganie ich sprawców) związanych z zagrożeniem bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa, zapobieganie im i ich wykrywanie.
4.	Centralne Biuro Antykorupcyjne	Zwalczanie przestępstw związanych z korupcją w życiu publicznym i gospodarczym, w szczególności w instytucjach państwowych.
5.	Żandarmeria Wojskowa	Kontrolowanie przestrzegania dyscypliny wojskowej, wykrywanie przestępstw i wykroczeń popełnianych przez osoby podlegające orzecznictwu sądów wojskowych.
6.	Straż Graniczna	Ochrona granicy państwowej i kontrola ruchu granicznego.
7.	Służba Celno-Skarbowa	Rozpoznawanie przestępstw i wykroczeń skarbowych oraz związanych z przewozem towarów przez granicę państwa, zapobieganie im i ich wykrywanie.

Ważniejsze organy ścigania.

Organy kontroli i ochrony prawa

Ważną rolę w wypełnianiu zasady państwa prawa odgrywają konstytucyjne **organy kontroli i ochrony prawa**, takie jak:

- Najwyższa Izba Kontroli (NIK) – kontroluje działalność organów władzy publicznej oraz wydatkowanie środków publicznych,
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT) – kontroluje przestrzeganie zasad wolności słowa, prawa obywateli do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji,
- Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Rzecznik Praw Dziecka.

KRRiT udziela między innymi koncesji (zezwolenia) na nadawanie sygnału telewizyjnego i radiowego.

W skrócie

- Władzę sadowniczą w Polsce sprawują niezależne od innych władz sądy i trybunały.
- Przedstawiciele władzy sadowniczej, czyli sędziowie sądów i trybunałów, są w swoich decyzjach niezawisli, gwarantując im to immunitet sędziowski oraz nieusuwalność z urzędu.
- Wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawowany jest przez sądy, które można podzielić na: powszechne i wojskowe – podlegające Sądowi Najwyższemu, oraz administracyjne – podlegające Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu.
- Ważną zasadą działania wymiaru sprawiedliwości jest dwuinstancyjność, zgodnie z którą od wyroku można się odwołać do sądu wyższej instancji.
- Trybunał Konstytucyjny przede wszystkim bada zgodność aktów prawnych z konstytucją, natomiast Trybunał Stanu rozpatruje sprawy związane ze złamaniem konstytucji lub ustaw przez najwyższych urzędników państwowych, np. prezydenta.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień rodzaje sądów funkcjonujących w Polsce.
- 2 Wyjaśnij, co oznacza, że sędziowie w Polsce są niezawisli.
- 3 Powiedz, do jakiej zasady działania sądów odnoszą się opisane niżej sytuacje.
 - a) Sędzia wydał wyrok kończący rozprawę – jak zawsze w imieniu Rzeczypospolitej.
 - b) Sąd upomniał publiczność znajdującą się na sali rozpraw, gdyż ta zachowywała się zbyt głośno.
 - c) Skazany decyzją sądu rejonowego postanowił złożyć apelację od wyroku do sądu okręgowego.
 - d) Skład sędziowski w sprawie rozpatrywanej przed sądem okręgowym udał się na naradę.
- 4 Wejdź na stronę internetową odpowiedniego dla twojego miejsca zamieszkania sądu rejonowego i wymień wydziały tego sądu oraz przykładowe sprawy, w jakich ten sąd orzeka.
- 5 Wyjaśnij, czym się zajmują Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.
- 6 Zinterpretuj podane łacińskie sentencje prawne, aktualne także we współczesnej Polsce.
 - Nieznajomość prawa szkodzi – łac. *Ignorantia iuris* (czyt. juris) nocet.
 - Prawo nie działa wstecz – łac. *Lex* (czyt. leks) *retro non agit*.

8

Proces sądowy

Postępowanie przed sądem może toczyć się w zakresie prawa cywilnego, karnego i administracyjnego. W większości przypadków (w postępowaniu karnym zawsze) przybiera ono formę procesu sądowego, mającego charakter sporu, w którym przeciwnicy procesowi spierają się o prawo.

PROCES

CYWILNY

- celem jest sprawdzenie zasadności roszczenia w stosunku do naruszonych lub zagrożonych praw danego podmiotu
- stronami w procesie są powód i pozwany

KARNY

- prowadzi do ukarania osoby odpowiedzialnej za popełnienie przestępstwa lub wykroczenia
- stronami w procesie są: oskarżyciel i oskarżony

SĄDOWOADMINISTRACYJNY

- przedmiotem sprawy jest stwierdzenie prawidłowości decyzji administracyjnej
- stronami w procesie są: skarżący i organ administracji publicznej

Najtrudniejsze do rozstrzygnięcia sprawy podejmowane są przeważnie w postępowaniu karnym, które toczy się według następującej kolejności działań:

prokuratura/policja

postępowanie przygotowawcze

śledztwo/dochodzenie mające na celu ustalenie okoliczności sprawy, zebranie dowodów, wykrycie sprawcy

wniesienie aktu oskarżenia

żądanie wszczęcia postępowania i ukarania oskarżonego

sąd

rozprawa przed sądem

przesłuchanie oskarżonego, wysłuchanie świadków, opinii biegłych, przedstawienie dowodów, mowy oskarżyciela i obrońcy

ogłoszenie wyroku

uniewinnienie sprawcy lub orzeczenie o winie i wymierzenie kary

Sala rozpraw sądowych

- 1 Sędzia
- 2 Ławnicy
- 3 Protokolant
- 4 Obrońca (adwokat)
- 5 Oskarżony
- 6 Świadek zeznający w sprawie
- 7 Oskarżyciel (prokurator)
- 8 Publiczność

Zadanie

W stosunku do oskarżonego podczas procesu stosuje się szczególnie dwie zasady: domniemania niewinności oraz prawa do obrony. Wyszukaj w różnych źródłach, co w praktyce oznaczają wymienione zasady.

7.5. Różnorodność polityczna we współczesnej Polsce

Podejmij temat

Rozwiń skróty widoczne
na zaprezentowanych logo.

Status prawny partii politycznych w Polsce

Szczególną rolę w państwie i społeczeństwie odgrywają **partie polityczne**, których różnorodność gwarantuje demokratyczna zasada pluralizmu politycznego. Status prawny partii politycznych w Polsce uregulowany jest głównie przez Konstytucję RP oraz **Ustawę o partiach politycznych** z czerwca 1997 r.

Konstytucja stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych, które wpływają metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa. W świetle konstytucji finansowanie partii politycznych jest jawne, co ma zapobiegać przede wszystkim praktykom korupcyjnym. Zakazane jest ponadto istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania: nazizmu, faszyzmu i komunizmu. Zakaz dotyczy też partii, których program lub działalność dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową oraz stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy. Przepis ten ma chronić demokratyczny i prawny charakter państwa polskiego i uniemożliwić wprowadzenie systemu autorytarnego.

W ustawie o partiach politycznych znajdujemy definicję partii politycznej. Partia polityczna jest dobrowolną organizacją, występującą pod określoną nazwą, stawiającą sobie za cel udział w życiu publicznym poprzez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej. Wspomniane metody demokratyczne to przede wszystkim promowanie swojego programu politycznego, rywalizacja w wyborach, zmienianie rzeczywistości w państwie po uzyskaniu od społeczeństwa legitymacji na sprawowanie władzy.

Podstawowym dążeniem każdej partii politycznej jest przejęcie rządów w państwie. Jeżeli partia nie uzyska dostatecznego poparcia w wyborach, aby sprawować samodzielną władzę, może stworzyć **koalicję** rządową z innymi partiami. Partie, które nie weszły do rządu, przechodzą do **opozycji** i kontrolują poczynania Rady Ministrów.

Funkcje partii

kształtowanie opinii publicznej

rywalizacja w wyborach o władzę

rządzenie lub kontrolowanie rządów

Funkcje partii.

Koalicja – tu: porozumienie partii w celu sformowania wspólnego rządu.

Więcej na temat

Geneza współczesnych partii

Manifestacja w sprawie nadania praw wyborczych kobietom w Krakowie (w 1911 r.).

Prawa wyborcze – uprawnienia obywateli do udziału w wyborach; wyróżnia się prawo wyborcze czynne – uprawnienie do głosowania, oraz bierne – uprawnienie do kandydowania.

W drugiej połowie XIX wieku w wielu krajach Europy i w USA upowszechniły się **prawa wyborcze**. W demokratyzujących się państwach wzrosła polityczna aktywność obywateli. Ludzie zakładali różne organizacje. Rozwijały się masowe partie polityczne. Początkowo ugrupowania te odwoływały się do określonej grupy społecznej, stąd licznie reprezentowane były partie robotnicze czy chłopskie. W wielu państwach silne stały się także partie narodowe. Z czasem te ruchy polityczne przekształcały się w nowoczesne partie rywalizujące o poparcie szerokiego grona wyborców.

Pierwsze masowe stronnictwa polityczne na ziemiach polskich tworzyły się w okresie zaborów. Pod koniec XIX wieku powstały między innymi Polska Partia Socjalistyczna – będąca ruchem robotniczym, Stronnictwo Ludowe – ruchem chłopskim i Narodowa Demokracja – ruchem narodowym. Wymienione stronnictwa dominowały w życiu politycznym II Rzeczypospolitej po odzyskaniu niepodległości i wprowadzeniu powszechnych wyborów. II wojna światowa oraz okres komunizmu, w którym nie istniała zasada pluralizmu, na pół wieku zatrzymały dalszą ewolucję ugrupowań politycznych. Polska scena polityczna zaczęła się odradzać dopiero po obaleniu komunizmu w 1989 roku.

Jak założyć partię polityczną w Polsce?

Członkami partii politycznych w Polsce mogą być obywatele polscy, którzy ukończyli 18 lat. Partie muszą ustalać zasady swojego działania zgodnie z zasadami demokratycznymi. Są one ewidencjonowane w Sądzie Okręgowym w Warszawie. Zgłoszenie do ewidencji powinno zawierać: nazwę i skrót partii, adres siedziby oraz nazwiska osób ją reprezentujących (może zawierać także znak graficzny). Do zgłoszenia musi być dołączony statut partii oraz listy poparcia potwierdzone podpisami co najmniej 1000 obywateli (do 1997 r. tylko 15). W końcu 2018 r. do ewidencji partii wpisanych było 78 podmiotów.

W 2001 r. dokonano istotnych zmian w prawie, jeśli chodzi o finansowanie partii politycznych. Obecnie partie otrzymują środki na swoją działalność przede wszystkim z budżetu państwa – w postaci subwencji na cele statutowe oraz dotacji. Subwencje są przyznawane pod warunkiem uzyskania przez partie (koalicje), tzw. progów finansowania w wyborach do Sejmu (3% w skali kraju – partia polityczna, 6% – koalicja partii), z kolei dotacje przysługują partiom (koalicjom) w ramach zwrotu kosztów poniesionych na kampanie wyborcze. Ponadto ważnym źródłem dochodów partii są darowizny i zapisy spadkowe od obywateli oraz składki członkowskie. Partie polityczne nie mogą otrzymywać darowizn od osób prawnych ani prowadzić działalności gospodarczej. Taki model finansowania ma zagwarantować większą niezależność partii od różnych grup interesów i zapobiegać sytuacjom korupcyjnym.

Ciekawe!

W Polsce powszechne prawo wyborcze (bierne i czynne) bez względu na płeć wprowadzone zostało dekretem Naczelnika Państwa – Józefa Piłsudskiego – 28 listopada 1918 r. Polska wyprzedziła pod tym względem m.in. takie państwa, jak Francja czy Wielka Brytania. Zmiany te umożliwiły również kobietom zaangażowanie się w działalność polityczną. Już w 1919 r. mandaty Sejmu Ustawodawczego otrzymało 8 posłanek.

Więcej na temat

Program polityczny partii

Program polityczny to zbiór **postulatów**, które każde ugrupowanie zamierza wprowadzić w życie po dojściu do władzy, poprzez odpowiednie działania polityczne. Program partii jest uszczegółowieniem doktryny politycznej, czyli uporządkowanego zbioru poglądów na życie polityczne danego społeczeństwa. Doktryna z kolei wynika z szerszej ideologii będącej zbiorem myśli (idei) służących wyjaśnianiu otaczającego świata.

Postulaty programowe danej partii najogólniej można podzielić na te dotyczące światopoglądu (roli rodziny i Kościoła w państwie, praw mniejszości, polityki migracyjnej itd.) oraz gospodarki państwa (zakresu ingerencji państwa w wolny rynek, wysokości podatków, finansowania poszczególnych dziedzin życia państwa itd.).

Program polityczny przyjmuje na ogół formę dokumentu w którym partia określa:

- co zamierza zrealizować,
- kiedy zamierza to osiągnąć,
- w jakim celu chce to zrobić.

Postulat – tu: propozycja dotycząca spraw politycznych, społecznych lub ekonomicznych.

Związek między ideologią, doktryną, programem a działaniem politycznym partii.

Scena polityczna w Polsce

Od początku III Rzeczypospolitej polski system partyjny ulegał znacznym przemianom. W latach 1989–1993 scena polityczna w Polsce cechowała się znacznym rozproszeniem. Było to związane z rozpadem obozu „Solidarności”, powstaniem szeregu **partii prawicowych** oraz zmianami w obozie dawnej władzy komunistycznej. W wyniku tych zmian utworzyły się **partie lewicowe**.

Przełomem stały się wybory parlamentarne w 1993 r., kiedy wprowadzenie progów wyborczych spowodowało, że w Sejmie znalazło się zaledwie kilka ugrupowań: Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Unia Demokratyczna (UD) – od 1994 r. Unia Wolności (UW), Unia Pracy (UP), Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), Bezpartyjny Blok Wspierania Reform (BBWR). Wiele mniejszych partii prawicowych nie dostało się do Sejmu. Sytuacja ta wymusiła na politykach podjęcie wysiłków na rzecz zjednoczenia prawicy – w 1996 r. powstała Akcja Wyborcza „Solidarność” (AWS), która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych w 1997 r.

Do 1999 r. istotną cechą sceny politycznej była jej **polaryzacja**. Wówczas dominowały dwa obozy – lewica (SLD) i prawica (AWS), które były głównymi rywalami w walce o władzę. W 2001 r. SLD wraz z UP zwyciężyły w wyborach parlamentarnych, jednak w ciągu jednej kadencji straciły znaczną część otrzymanego poparcia, zaś AWS całkowicie zniknęła ze sceny politycznej. Od wyborów parlamentarnych i prezydenckich w 2005 r. rywalizacja

Partie prawicowe i lewicowe –

tradycyjny podział partii na prawicę, lewicę i centrum pochodzi z czasów rewolucji francuskiej, kiedy po prawej stronie francuskiego Zgromadzenia Narodowego zasiedli zwolennicy króla, po lewej – politycy żądający przemian społeczno-politycznych, zaś pośrodku – deputowani o zmiennych poglądach. Na polskiej scenie politycznej podział ten w mniejszym stopniu zależał od kryterium programowego, a bardziej od uwarunkowań historycznych. Partie postsolidarnościowe nazywano prawicowymi, a postkomunistyczne – lewicowymi. Partie centrowe reprezentowały i nadal reprezentują umiarkowane poglądy. Obecnie decydującą rolę przy grupowaniu partii w Polsce odgrywa kryterium światopoglądowe.

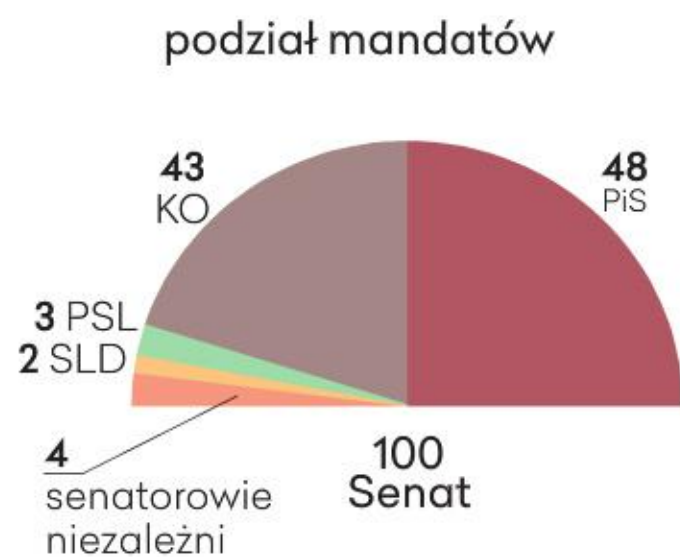
Polaryzacja – wyraźne zaznaczanie się różnic między jakimiś pojęciami, poglądami itp.

Ciekawe!

W wyborach do Sejmu w 1991 r. zarejestrowano aż 111 komitetów wyborczych. W ławach poselskich zasiedli wówczas przedstawiciele 29 partii. Sytuacja taka była wynikiem m.in. braku progów wyborczych oraz tego, że do założenia partii wystarczyło 15 osób.

Ciekawe!

Zaskakująco brzmią niektóre nazwy partii politycznych III RP. Do najciekawszych pod tym względem należały: Polska Partia Przyjaciół Piwa, Partia X czy Partia Czubków Polskich.

Wyniki wyborów do Senatu w 2019 r.

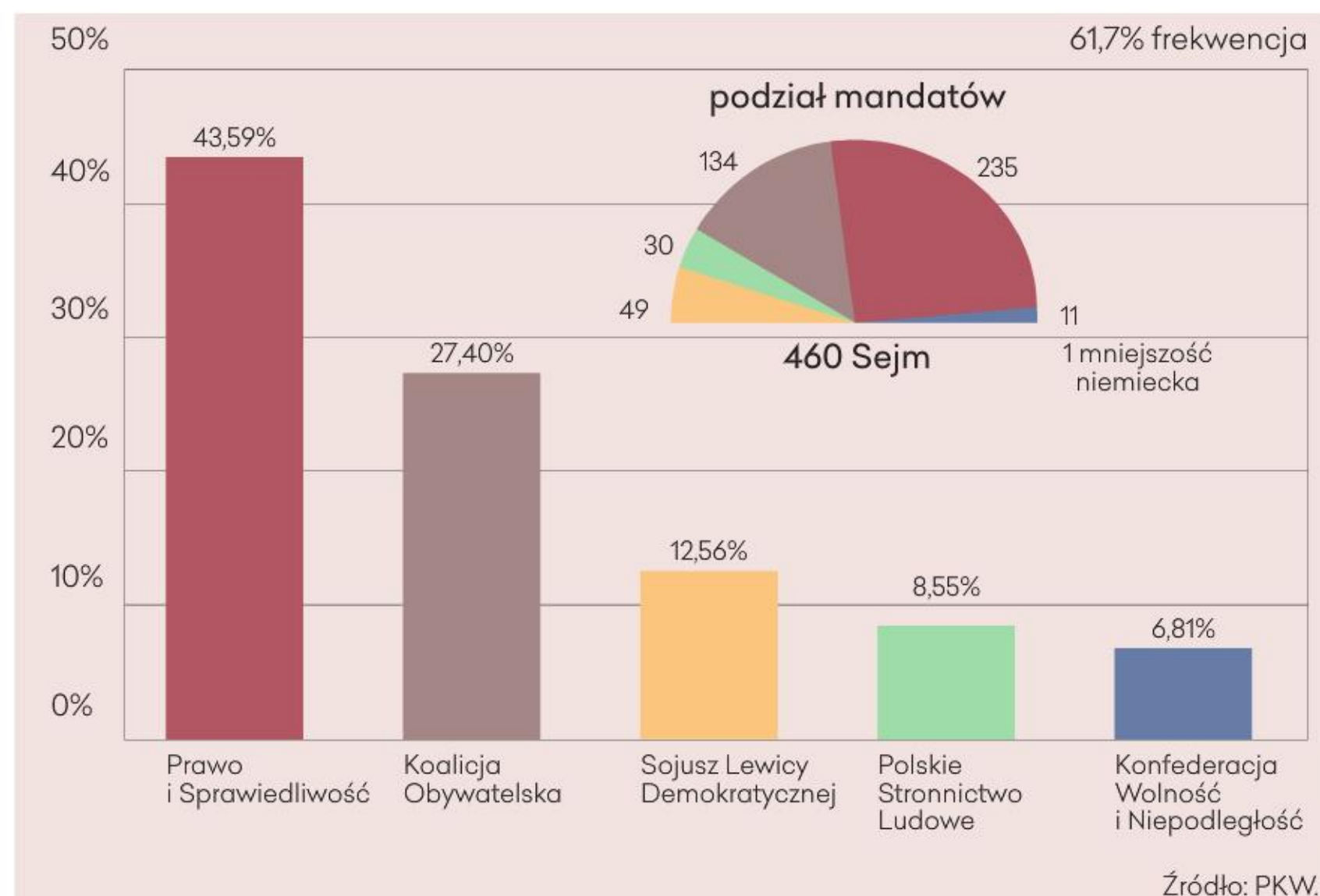

Jarosław Kaczyński – od 2003 r. lider partii Prawo i Sprawiedliwość.

polityczna toczy się głównie między Prawem i Sprawiedliwością (PiS) a Platformą Obywatelską (PO), z tym, że w 2011 r. doszło w wyborach do wydarzenia bezprecedensowego – ugrupowanie dotychczas rządzące (PO w koalicji z PSL) wygrało wybory i uzyskało mandat do tworzenia rządu w kolejnej kadencji. PiS ponownie znalazło się w opozycji.

W 2015 r. wybory parlamentarne wygrał komitet Zjednoczonej Prawicy (PiS, Solidarna Polska, Polska Razem), uzyskując możliwość samodzielne- go utworzenia rządu. Po raz pierwszy w historii III Rzeczypospolitej poza parlamentem znalazły się ugrupowania lewicowe. Prawo i Sprawiedliwość potwierdziło swój prymat w wyborach samorządowych w 2018 r., a następnie w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 r.

Kolejne wybory parlamentarne zakończyły się historycznym sukcesem Pra- wa i Sprawiedliwości. Partia uzyskała rekordowe poparcie i dużą przewagę nad pozostałymi ugrupowaniami. Pozwoliło jej to po raz drugi zdobyć samodzielną większość w Sejmie i objąć rządy w kraju. Koalicja Obywatelska (KO), czyli szeroki sojusz Platformy Obywatelskiej oraz innych partii (np. Nowoczesnej), nie znalazła sposobu na to, aby pokonać swojego głównego konkurenta.

Wyniki wyborów do Sejmu w 2019 r.

Na podstawie danych przedstawionych na wykresie odpowiedz na podane pytania.

- Co świadczy o tym, że w Polsce istnieje pluralizm polityczny?
- Czy PiS zdobyło w Sejmie samodzielną większość? Uzasadnij odpowiedź.

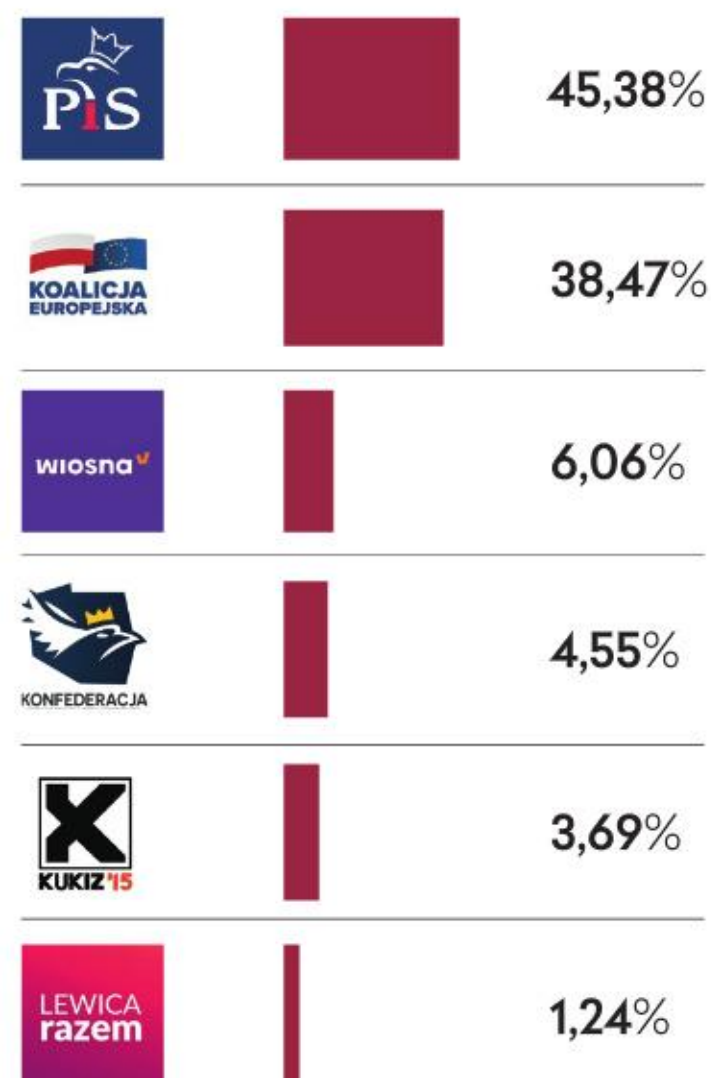
Polska scena polityczna pozostaje współcześnie obszarem bardzo dyna- micznym. Powstają nowe partie i koalicje partii, stare przestają istnieć lub zmieniają nazwy. Przyszłość pokaże, czy jakaś nowa siła polityczna będzie w stanie zmienić istniejący układ polityczny.

W skrócie

- Wielopartyjny system w Polsce wynika z konstytucyjnej zasady pluralizmu politycznego, przy czym istnienie partii głoszących poglądy niezgodne z konstytucją jest zakazane.
- Partia polityczna jest dobrowolną organizacją dążącą do zdobycia i utrzymania władzy w państwie w sposób demokratyczny, w celu realizacji swojego programu politycznego.
- Aby uzyskać finansowanie z budżetu państwa, partia w Polsce musi zdobyć w wyborach co najmniej 3% ważnie oddanych głosów (koalicja partii – 6%). Aby uzyskać mandaty w Sejmie, partia musi uzyskać 5% głosów (koalicja partii – 8%).
- Na polskiej scenie politycznej od 2005 r. dominują dwie partie: Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska.

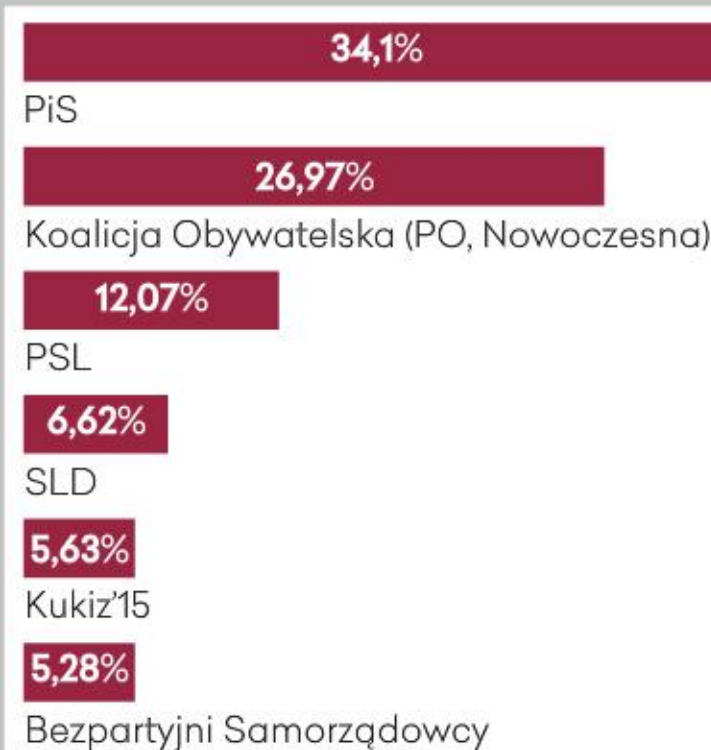
Czy już umiesz?

- Podaj definicję partii politycznej.
 - Wymień warunki, które trzeba spełnić, aby założyć partię polityczną w Polsce.
 - Wskaż informacje, które nie dotyczą partii politycznych w Polsce.
 - Przygotowuje i rozpowszechnia program polityczny.
 - Wystawia kandydatów w wyborach.
 - Do jej założenia wymagane jest 15 członków.
 - Dąży do zdobycia władzy siłą.
 - Po zwycięstwie w wyborach ma przywilej rządzenia państwem.
 - Po uzyskaniu członkostwa nie można z niej wystąpić.
 - Może otrzymywać dofinansowanie z budżetu państwa.
 - Wyjaśnij genezę partii lewicowych i partii prawicowych w Polsce.
 - Określ, jakie partie – zgodnie z Konstytucją RP – nie mogą w Polsce działać.
 - Wyjaśnij, co oznacza pojęcie „koalicja partii” i określ, w jakich sytuacjach partie najczęściej zawierają koalicję.
 - Przedstaw w skrócie wyniki ostatnich wyborów samorządowych w twoim województwie. Wymień partie lub koalicje partii, które zwyciężyły w wyborach, oraz te, które znalazły się w opozycji.
- ✱ Wybierz jedną z polskich partii mających swoich przedstawicieli w Sejmie i przygotuj na jej temat plakat informacyjny formatu A3. Na plakacie powinny się znaleźć następujące informacje: nazwa i logo partii, liderzy partii i ich wizerunki, krótka historia partii, poparcie uzyskane w wyborach, najważniejsze postulaty programowe.

Źródło: PKW.

Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2019 r.

Źródło: PKW.

Wyniki wyborów samorządowych w 2018 r. – rozkład procentowy głosów do sejmików wojewódzkich.

7.6. Środki masowego przekazu

Podejmij temat

Na zdjęciu obok przedstawiono element kampanii reklamowej, której celem jest walka ze smogiem. Jak myślisz, gdzie powinno się umieścić to zdjęcie, żeby jak najwięcej ludzi mogło je zobaczyć?

Ciekawe!

Najstarszą polską gazetą **periodyczną** był „Merkuriusz Polski Ordynaryjny” (pełna nazwa brzmiała: „Merkuriusz Polski dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający dla informacji pospolitej”) wydawany w roku 1661 – początkowo w Krakowie, a następnie w Warszawie. Powstał z inicjatywy królowej Ludwiki Marii, żony Jana II Kazimierza. Był przedsięwzięciem propagandowym i miał na celu przekonać do reformy ustrojowej kraju.

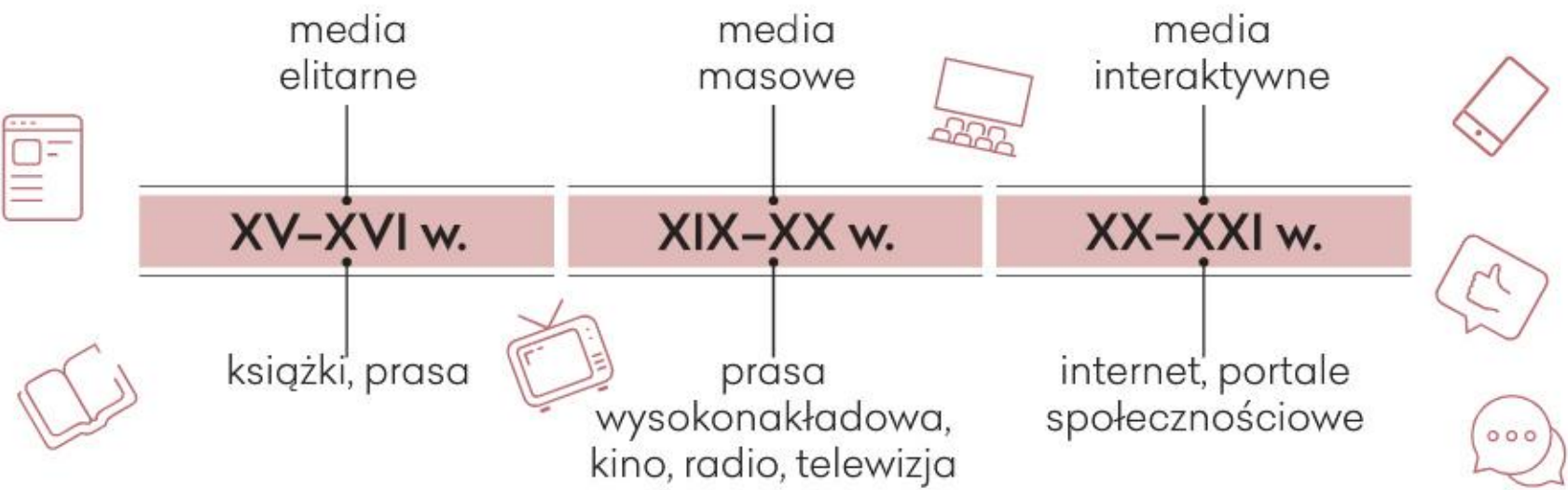
Periodyk – czasopismo wydawane z regularną częstotliwością, np. dziennik, tygodnik, kwartalnik, miesięcznik, rocznik.

Rodzaje mediów

Środki masowego przekazu, czyli prasa, radio, telewizja oraz internet (w szerszym znaczeniu także książka, kino, plakat itp.), nazywane są w skrócie mediami. Są one środkami społecznego komunikowania się o szerokim zasięgu.

Część znawców tematyki twierdzi, że za pierwsze media można uznać drukowane książki i prasę, powstające od połowy XV wieku. Nie docierały one jednak do masowego odbiorcy, tylko do elitarnego (**media elitarne**), czyli takiego, który ze względu na ich cenę i niską dostępność (także umiejętność czytania) mógł pozwolić sobie na ich nabycie. Pierwsze **media masowe** zaczęły powstawać dopiero w XIX wieku. W wieku XX pojawiły się z kolei **media interaktywne**. W przeciwieństwie do mediów tradycyjnych, w których występuje przekaz jednokierunkowy (od jednego do wielu), media interaktywne charakteryzują się przekazem dwukierunkowym. Oznacza to, że ich użytkownicy są nie tylko odbiorcami treści medialnych, ale mogą też sami je przekazywać – być ich nadawcami.

Rozwój mediów uwarunkowany jest wieloma czynnikami, z których najważniejszym są potrzeby odbiorców treści medialnych. Zmieniały się one na przestrzeni dziejów.

Ze względu na formę własności i cel, jakiemu służyć mają media, dzieli się je na: komercyjne, niekomercyjne i publiczne.

Media komercyjne	Media niekomercyjne	Media publiczne
- należą do prywatnych właścicieli, a ich głównym celem jest przynoszenie zysku, - zarabiają, sprzedając ogłoszeniodawcom swoją powierzchnię reklamową, czas antenowy oraz produkcję własną, - ważny dla nich jest wysoki nakład lub duża oglądalność, stąd prezentowane treści mają przyciągać uwagę wielu odbiorców,	- są oficjalnymi organami partii politycznych, organizacji religijnych, pozarządowych czy środowiskowych, - ich celem jest prezentowanie poglądów poszczególnych grup i środowisk społecznych, - są dofinansowywane przez organizacje lub środowiska, które reprezentują,	- ich wydawcą jest państwo, - w dużej mierze finansowane są ze środków publicznych (obowiązkowy abonament), nie są nastawione na zysk, - prezentują treści odpowiadające demokratycznym, zróżnicowanym potrzebom odbiorców, także kulturę wysoką,
np. telewizja Polsat, radio RMF	np. Telewizja Trwam, Radio Maryja	np. TVP1, programy Polskiego Radia

Podział mediów ze względu na formę własności i cel.

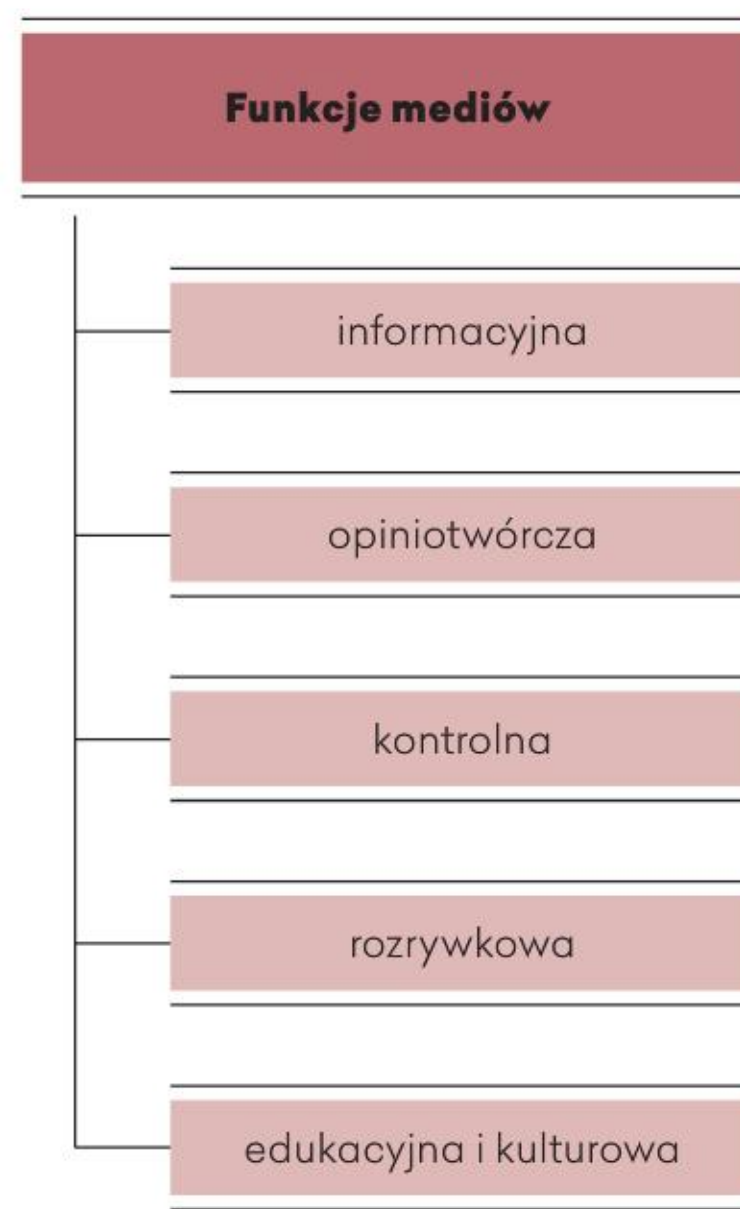
Media interaktywne

Przyszłość należeć będzie prawdopodobnie do mediów interaktywnych, do których zaliczamy przede wszystkim internet i media społecznościowe. Początki internetu, czyli systemu połączeń między komputerami, sięgają lat 60. XX wieku. Jego upowszechnienie umożliwiło stworzenie sieci World Wide Web (czyt. ˈwɔrld ˈlaɪt ˈtɛb) – połączonych hiperłączami zasobów i stron WWW – oraz programów do ich przeglądania.

Z czasem internet stał się podstawą do stworzenia mediów społecznościowych, które przyjmują obecnie różnorodne formy (portale informacyjne, serwisy treściowe i edukacyjne, blogi, fora, otwarte encyklopedie, serwisy społecznościowe). Wszystkie media tego typu mają bogatą ofertę odpowiadającą różnym potrzebom odbiorców i zapewniają poczucie osobistego kontaktu z innymi użytkownikami. Biernemu konsumentowi mediów tradycyjnych oferują możliwość tworzenia treści medialnych, zapewniając przy tym anonimowość. Doceniając korzyści takiej sytuacji, należy uważać na niebezpieczeństwa, które ona ze sobą niesie (patrz strony 76–77).

Funkcje mediów

Media pełnią istotne funkcje społeczne. Przede wszystkim **informują**, czyli dostarczają różnorodnych wiadomości o zdarzeniach w kraju i na świecie. Po drugie, wyjaśniają, interpretują i komentują znaczenie zdarzeń, prowadzą kampanie na rzecz celów ważnych społecznie, zatem **kształtują nasze opinie i nasz światopogląd**. Media sprawują także **funkcję kontrolną**, przedstawiają fakty związane z nagannym zachowaniem uczestników życia

Funkcje mediów.

Ciekawe!

Ojczyzną internetu są Stany Zjednoczone. Pod koniec lat 60. XX w. na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles zainstalowano pierwsze załączki rozproszonej sieci (nierozchodzącej się z jednego głównego komputera) do transmisji danych. Wielu badaczy twierdzi, że był to eksperyment wojskowy, który miał zapewnić bezpieczne przesyłanie danych nawet przy częściowym uszkodzeniu sieci, np. w wyniku ataku nieprzyjacielskiego.

Jak myślisz, którą z funkcji mediów przedstawia sytuacja ukazana na zdjęciu?

Oceń na podstawie wykresu, który ze środków masowego przekazu zyskał, a który stracił na popularności, jeśli chodzi o funkcję informacyjną. Co może być tego powodem?

Ciekawe!

Przykładem działania mediów jako czwartej władzy jest afery Watergate (czyt. łotergejt). Dziennikarze śledczy gazety „Washington Post” (czyt. łoszington poust) doprowadzili w 1974 r. do dymisji samego prezydenta USA – Richarda Nixona (czyt. riczarda niksona), ponieważ ujawnili, że w czasie kampanii wyborczej polecił on założenie podsłuchu w siedzibie konkurencyjnej partii.

publicznego, oceniają decyzje rządu, innych funkcjonariuszy państwowych, kontrolują porządek społeczny. Są także dostarczycielem **treści rozrywkowych, edukacyjnych i kulturowych**.

Każdy podmiot medialny realizuje kilka funkcji. Chociaż istnieją media tematyczne (na przykład telewizyjne kanały informacyjne czy sportowe), to z reguły nie ograniczają się one do realizacji jednej wybranej funkcji.

Skąd czerpie Pan(i) informacje o wydarzeniach w kraju i na świecie?

Media prezentują rozmaite stanowiska, przyjmują różne punkty widzenia, mają odmienne sympatie polityczne, można je więc uznać za miejsce społecznych debat w wielu sprawach. Zatem dzięki mediom realizowane są w życiu publicznym jedne z podstawowych praw człowieka: wolność słowa i prawo do swobodnego wyrażania opinii, które są fundamentem demokracji.

Szczególnie ważne jest przy tym zagwarantowanie zróżnicowanego charakteru i niezależności mediów poprzez dopuszczenie różnych form ich własności. Na ten temat można przeczytać w art. 14. Konstytucji RP.

Art. 14.

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków masowego przekazu.

Jednak obecność zagranicznego kapitału w mediach może budzić obawy, czy prezentowany w nich obraz świata jest zgodny z interesem państwa.

Przekaz medialny

Za przekaz medialny, czyli tworzenie i przekazywanie treści za pośrednictwem środków masowego przekazu, odpowiadają w dużej mierze dziennikarze. W swojej pracy powinni kierować się zasadami etyki dziennikarskiej, co jest szczególnie ważne, gdyż ich przekaz dociera do odbiorcy masowego.

- Do podstawowych zasad etycznych w pracy dziennikarza należą:
- przekazywanie wiarygodnych i bezstronnych informacji,
 - oddzielanie faktów od opinii, które są subiektywne,
 - przestrzeganie prawa podczas zbierania i publikowania materiałów,
 - szanowanie prywatności – także osób publicznych,
 - zachowanie bezstronności i apolityczności,
 - dbanie o właściwy język tworzonych materiałów.

Przekaz medialny w mediach społecznościowych narusza w wielu przypadkach nie tylko zasady etyki dziennikarskiej, ale także elementarne normy społeczne, tworzony jest bowiem przez różnych przedstawicieli społeczeństwa, często anonimowych, nieograniczonych etyką zawodową.

Ze względu na cel przekazy medialne dzieli się na informacyjne i perswazyjne. Celem **informacyjnego przekazu** medialnego jest dzielenie się wiedzą z jego odbiorcami, pokazywanie i wyjaśnianie otaczającej rzeczywistości. Medialny przekaz informacyjny powinien koncentrować się na **faktach**, dotyczyć istotnych wydarzeń, być rzeczowy, obiektywny, oparty na wiarygodnych źródłach.

Celem **przekazu perswazyjnego** jest zmiana, ewentualnie utrwalenie, postaw odbiorców zgodnie z intencją nadawcy. Koncentruje się on zatem na **opiniach i komentarzach**. Medialny przekaz perswazyjny powinien być oparty na racjonalnych argumentach.

Fakt	Opinia
• rzeczywiste wydarzenie, • podawany w mediach jako informacja	• subiektywne zdanie na dany temat, • prezentowana w postaci komentarzy do wydarzeń

Gdy nadawca maskuje swoje intencje, a odbiorca nie zdaje sobie sprawy z wywieranego na niego wpływu i jest przekonany o braku możliwości wyboru, mówimy o **manipulacji**. Przekaz manipulacyjny odwołuje się do emocji, wykorzystuje wyolbrzymienia, metafory, półprawdy i kłamstwo. Coraz częściej stosowaną techniką manipulacji jest **dezinformacja**, czyli przekazywanie wprowadzających w błąd lub fałszywych informacji, które mają na celu wyrządzenie szkody osobie, instytucji, państwu.

Media mają dużą siłę oddziaływania na człowieka, pamiętajmy zatem, że przekaz medialny należy poddawać własnej analizie i krytyce, umiejętnie oddzielać fakty od opinii, aby nie dać sobą manipulować.

W czasach PRL prasa, radio i telewizja podlegały cenzurze. Często manipulowano w nich faktami. Władze komunistyczne wiedziały, że kontrolując media, można do pewnego stopnia kontrolować społeczeństwo. Na zdjęciu: pierwsza strona „Trybuny Ludu” – naczelnego organu prasowego komunistów.

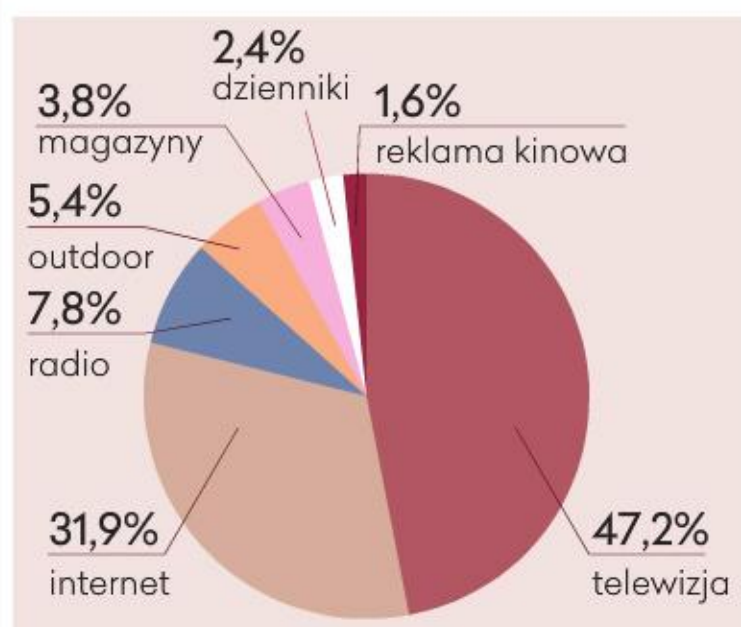

Andrzej Mleczko, rysunek satyryczny.

Jak sądzisz, jaki przekaz medialny jest przedmiotem krytyki autora rysunku satyrycznego?

Wartość rynku reklamowego w Polsce – 8,8 mld zł

Źródło: <https://interaktywnie.com>,
dostęp: 11.10.2019 r.

Udział poszczególnych typów mediów w rynku reklamowym w Polsce w 2017 r.

Ciekawe!

Formą reklamy jest też tzw. lokowanie produktu. Polega to na odpłatnym umieszczeniu np. logo firmy, towaru, usługi w trakcie jakiegoś przekazu medialnego, po to, aby nie wprost, lecz podświadomie wywierać wpływ na konsumenta.

Reklamy i kampanie społeczne

Reklama jest informacją, która ma nas do czegoś przekonać, nakłonić – jest zatem typowym komunikatem perswazyjnym. Za pośrednictwem mediów reklamy docierają do licznej grupy odbiorców. Reklamy stanowią także ważne źródło finansowania mediów.

Wyróżniamy **reklamy komercyjne**, **polityczne** oraz **społeczne**.

Reklama komercyjna	Reklama polityczna	Reklama społeczna
• nakłania do kupienia określonego produktu lub danej usługi, • producent lub usługodawca płaci za jej pojawienie się w mediach	• przekonuje do poglądów, programu politycznego danego polityka lub wskazanej partii, • jest obecna w mediach na ogół podczas kampanii wyborczej	• nakłania do zmiany postaw społecznych, • zamieszczana jest przez instytucje publiczne z uwagi na ważne problemy społeczne (np. nałogi, przemoc)

Rodzaje reklam.

Zdecydowanie najliczniejsze w przestrzeni medialnej są reklamy komercyjne. Wykorzystują one różne środki przekazu i techniki wpływu na decyzje odbiorców (np. w reklamach występują znane i popularne osoby), stąd ich przekaz jest regulowany prawem i standardami etycznymi. Zakazane jest np. wprowadzanie w błąd, nierzetelne porównywanie reklamowanego towaru do produktu konkurencji oraz manipulacja faktami.

Warto być świadomym odbiorcą reklam i płynące z nich informacje porównywać z opiniami konsumentów, którzy użytkują reklamowany towar lub skorzystali z oferowanej usługi.

Z kolei reklamy społeczne wykorzystywane są także podczas **kampanii społecznych**, czyli szeregu działań (reklama multimedialna, plakat, ulotka, spotkania informacyjno-edukacyjne) mających na celu uświadamianie obywateli o narastających problemach w społeczeństwie. Inicjowane są na ogół przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Dotyczą najczęściej zagadnień związanych z ekologią, ochroną zdrowia, bezpieczeństwem publicznym. Starają się uwrażliwić odbiorców na występujące problemy lub też promować wartościowe i pożądane społecznie normy i wzorce zachowań. Kampania społeczna ma także sprowokować członków społeczeństwa do podjęcia działań zmierzających do zmiany rzeczywistości.

Opinia publiczna

Media mają ogromny wpływ na **kształtowanie opinii publicznej**. Opinią publiczną nazywamy przekonania i poglądy reprezentatywnej grupy społeczeństwa na ważne tematy publiczne. Oprócz mediów na kształt tych przekonań mają wpływ doświadczenia osobiste ludzi, ich kontakty społeczne, wiedza o świecie i funkcjonowaniu w społeczeństwie, stereotypy i przesady.

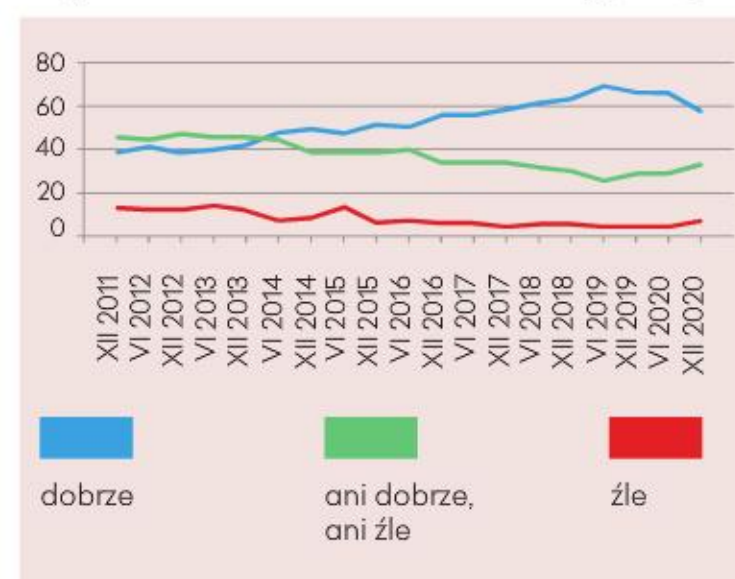
Reklamy i kampanie społeczne często szokują obrazem. Jak sądzisz, na jaki problem społeczny zwraca uwagę ukazana reklama?

Jaką rolę odgrywają w państwie demokratycznym **sondaże**, czyli badania opinii publicznej? Przede wszystkim są głosem społeczeństwa w danej sprawie, który muszą brać pod uwagę i uwzględniać w swoich działaniach politycy, chcący utrzymać się u władzy lub zdobyć społeczne poparcie. Dostarczają także rządzącym informacji o tym, jakie są aktualne oczekiwania, bolączki i nastroje społeczeństwa. Sondaże mogą mieć również znaczenie na rynku gospodarczym. Dzięki nim producenci i usługodawcy mogą lepiej zorientować się w potrzebach i upodobaniach konsumentów.

Sondaże przeprowadzane na podstawie ankiet mogą się różnić od faktycznej opinii społeczeństwa. Ankietowani, czyli tzw. **respondenci**, przeważnie nie mają czasu na zastanowienie się podczas udzielania odpowiedzi. Ponadto na ich decyzje często mają wpływ pogłoski, plotki, nieprawdziwe informacje. Warto także wiedzieć, jaka instytucja zlecała badanie oraz jaki był jego cel.

Prowadzeniem badań społecznych na użytek publiczny zajmuje się w Polsce Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). Na stronie internetowej: www.cbos.pl znaleźć można szereg aktualnych sondaży dotyczących poczucia bezpieczeństwa Polaków, poziomu ich życia, zagrożenia bezrobociem, stosunku do rządu itp. Oprócz CBOS w Polsce funkcjonuje kilkadziesiąt innych tego rodzaju instytucji.

Czy Panu(i) i Pana(i) rodzinie żyje się:

Źródło: CBOS.

Sformułuj dwa wnioski, jakie można wysnuć z zamieszczonego badania CBOS.

Respondent – osoba odpowiadająca na pytania zawarte w ankiecie lub zadawane podczas wywiadu.

W skrócie

- Media, inaczej środki masowego przekazu, to przede wszystkim prasa, radio, telewizja, internet oraz media społecznościowe, które współcześnie przeżywają dynamiczny rozwój.
- Ze względu na formę własności media można podzielić na komercyjne, niekomercyjne i państwowe. Niezależność mediów jest gwarancją wolności słowa.
- Do najważniejszych funkcji mediów zaliczamy funkcje: informacyjną, kontrolną, opiniotwórczą, edukacyjną i kulturalno-rozrywkową.
- ✕ ● Media są dobrą przestrzenią reklamową, gdyż docierają do wielu odbiorców. Większość reklam ma charakter komercyjny, nakłaniający do zakupu.
- Kampanie i reklamy społeczne dotyczą poważnych problemów społecznych, skłaniają do zmiany postaw w społeczeństwie.
- Media mają duży wpływ na opinię publiczną, która odzwierciedla istniejące w społeczeństwie poglądy i oceny. Jej sondażowe badania, mimo wad, uznaje się za ważny rodzaj informacji społecznej.

Czy już umiesz?

- 1 Wymień rodzaje środków masowego przekazu.
- 2 Wymień funkcje mediów, a następnie podaj przykłady programów telewizyjnych lub stron internetowych, które im odpowiadają.
- 3 Wyjaśnij, dlaczego koncentracja własności mediów, np. w rękach państwa, może ograniczać wolność słowa.
- 4 Wymień typy i funkcje reklam. Powiedz, który typ reklamy dominuje w mediach.
- ✕ 5 Wybierz krótki artykuł prasowy i odróżnij fakty od opinii, podkreślając je różnymi kolorami. Oceń, czy przeczytany przez ciebie tekst jest informacyjny czy perswazyjny.
- 6 Podzielcie się na grupy (po ok. 5 osób) i przeprowadźcie w środowisku lokalnym waszej szkoły badanie opinii publicznej dotyczące wybranego problemu najbliższej społeczności. Wyniki pracy przedstawcie w postaci prezentacji multimedialnej.

Podsumowanie działu 7.

1 Wyjaśnij, co to znaczy, że konstytucja jest w Polsce ustawą zasadniczą.

2 Na podstawie fragmentu Konstytucji RP z 1997 r. ustal, które artykuły dotyczą następujących zasad państwa demokratycznego:

- a) zasady suwerenności narodu,
- b) zasady trójpodziału władzy,
- c) zasady państwa prawa,
- d) zasady pluralizmu politycznego,
- e) zasady konstytucjonalizmu.

Rozdział I RZECZPOSPOLITA

Art. 1.

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Art. 2.

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Art. 3.

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Art. 4.

Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio. [...]

Art. 7.

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Art. 8.

Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Art. 9.

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Art. 10.

Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej. [...]

Art. 11.

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. [...]

3 Powiedz, do którego rodzaju władzy, zgodnie z trójpodziałem władz, należą podane kompetencje.

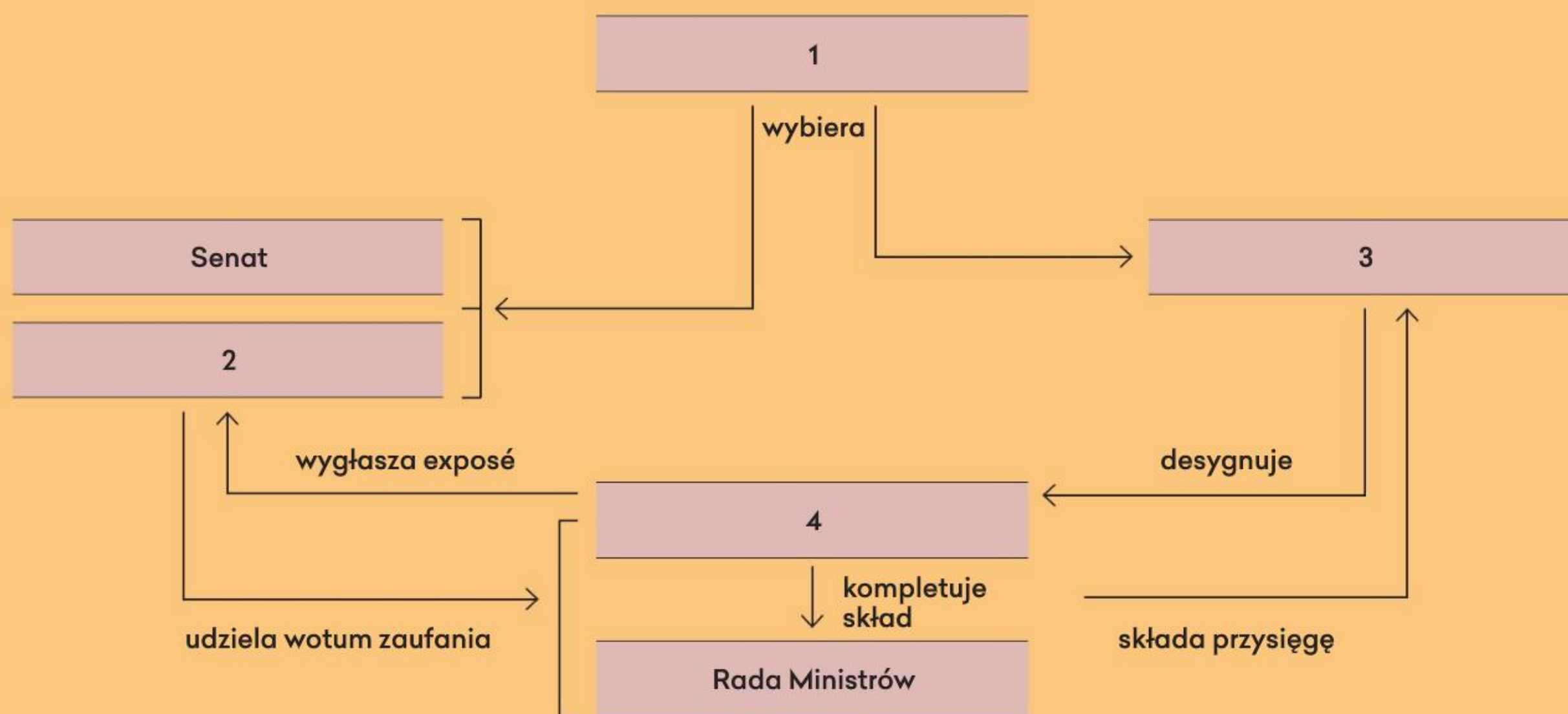
- a) Wprowadzanie ustalonego prawa w życie.
- b) Kontrola prawidłowości i przestrzegania prawa.
- c) Ustanawianie prawa.

4 Przerysuj tabelę do zeszytu i przyporządkuj do wymienionych organów władzy właściwe dla nich uprawnienia.

Sejm i Senat	Prezydent	Rada Ministrów	Sądy i trybunały

- a) odpowiedzialność za całokształt polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa
- b) nadawanie obywatelstwa polskiego
- c) prace nad projektem, wprowadzanie poprawek i uchwalenie nowej ustawy
- d) zatwierdzanie składu rządu i kontrolowanie jego pracy
- e) sprawdzanie zgodności ustaw z Konstytucją
- f) reprezentowanie państwa i podejmowanie przywódców innych państw
- g) odpowiedzialność za przygotowanie i realizację budżetu państwa
- h) sprawowanie wymiaru sprawiedliwości
- i) zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi państwa
- j) wydawanie rozporządzeń wprowadzających w życie ustanowione prawo

5 Uzupełnij schemat dotyczący wyboru najważniejszych władz Rzeczypospolitej Polskiej nazwami właściwych organów.

6 Z określeń podanych w nawiasach wybierz te, których użycie sprawi, że podane zdania będą prawdziwe.

- Referendum, czyli powszechne głosowanie w ważnej sprawie państwa, to najważniejsza forma sprawowania władzy bezpośrednio przez (*parlamentarzystów / obywateli*).
- Obowiązki Prezydenta RP na wypadek jego śmierci przejmuje (*Marszałek Sejmu / Prezes Rady Ministrów*).
- Wyłączenie z odpowiedzialności za swoją działalność związaną z pełnieniem funkcji posła lub senatora to (*immunitet / mandat*).
- Prezydent, premier, ministrowie oraz posłowie i senatorowie za złamanie konstytucji odpowiadają przed (*Trybunałem Konstytucyjnym / Trybunałem Stanu*).
- (*Kasacja / Apelacja*) to odwołanie od wyroku do sądu wyższej instancji.
- Partie, które reprezentują odmienne poglądy niż obóz rządzący i kontrolują jego działania, nazywamy (*koalicją / opozycją*).

- 7 Na podstawie własnej wiedzy i przedstawionych wyników wyborów prezydenckich określ, czy poniższe zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

Wyniki I tury wyborów prezydenckich w 2020 r.

frekwencja 64,51%

Wyniki II tury wyborów prezydenckich w 2020 r.

frekwencja 68,18%

- Wybory prezydenckie w Polsce odbywają się w głosowaniu powszechnym.
- Wybory prezydenckie w Polsce zawsze odbywają się w dwóch turach.
- Prezydentem RP w 2020 r. został Andrzej Duda, a premierem – Rafał Trzaskowski.
- Druga tura wyborów prezydenckich odbyła się, ponieważ w pierwszej turze dwóch najlepszych kandydatów uzyskało zbliżony wynik.
- W drugiej turze wyborów zawsze uczestniczy tylko dwóch kandydatów.
- Obaj kandydaci, którzy wzięli udział w drugiej turze wyborów, po raz pierwszy ubiegali się o urząd Prezydenta RP.

×

- 8 Powiedz, który z wymienionych w nawiasie sądów zajmie się poniższymi sprawami. (Sąd Najwyższy, sąd rejonowy, wojewódzki sąd administracyjny, wojskowy sąd garnizonowy)

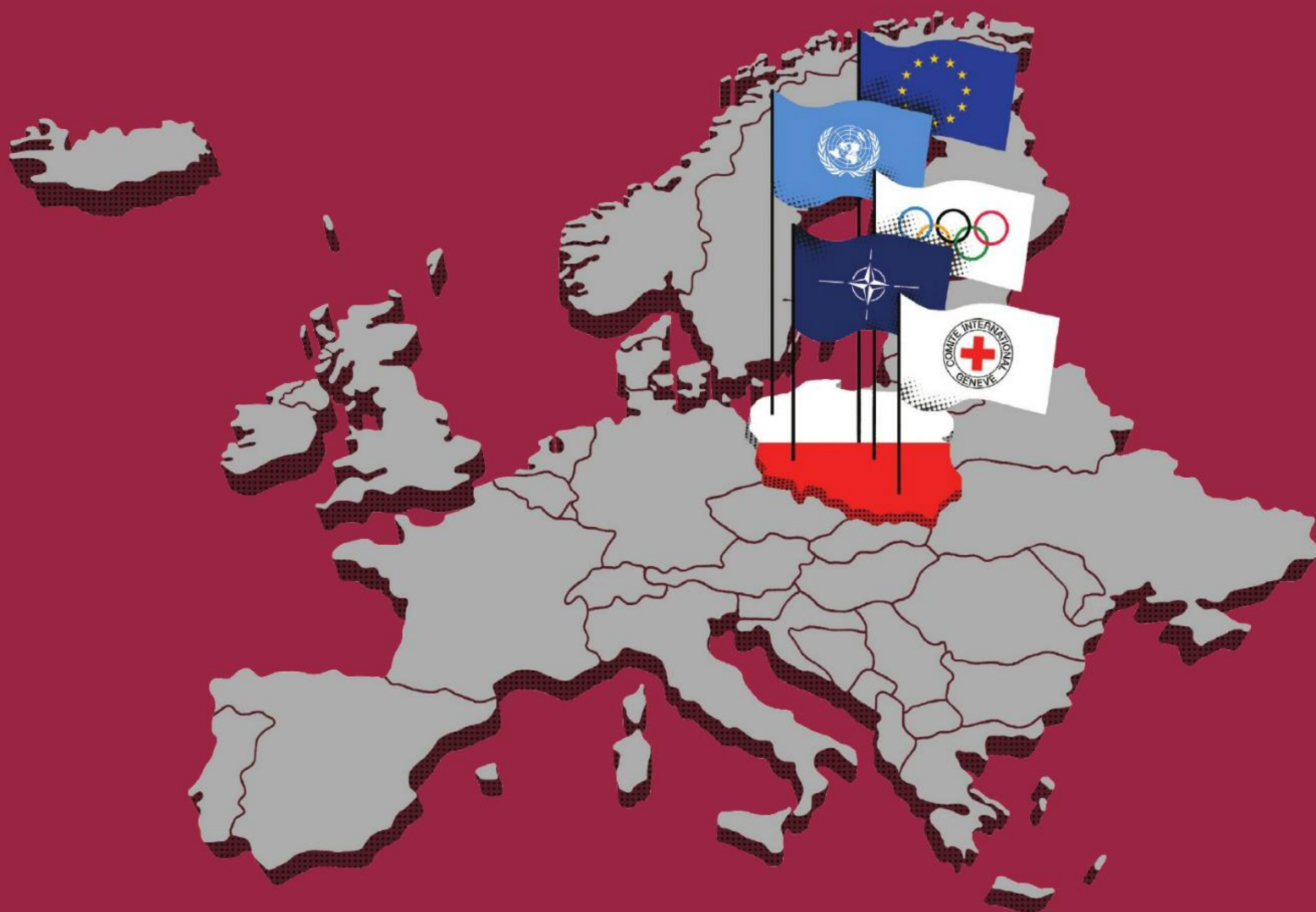
- Pani Karolina postanowiła zaskarżyć niesłuszną, jej zdaniem, decyzję wójta gminy w sprawie przyłączenia jej domu do sieci kanalizacyjnej.
- Pan Michał, żołnierz służby czynnej, odpowie przed sądem za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości.
- Pan Marcin, po podtrzymaniu wyroku sądu pierwszej instancji przez sąd apelacyjny, złożył za pośrednictwem radcy prawnego wniosek o kasację wyroku.
- Pani Agnieszka zapisała swój majątek wnukom, ale po jej śmierci syn zakwestionował testament. Sprawą zajmie się odpowiedni sąd.

- 9 Przerysuj tabelę do zeszytu i przyporządkuj wymienione cechy poszczególnym rodzajom mediów. Niektóre informacje pasują do różnych środków przekazu.

Prasa	Radio	Telewizja	Internet	Media społecznościowe

- tworzone przez profesjonalnych (zawodowych) dziennikarzy
- daje możliwość wielokrotnego sięgania do zawartych tam treści
- medium niewymagające do jego tworzenia żadnych kompetencji
- tzw. medium towarzyszące, odbierane podczas wykonywania innych czynności
- zawiera ulotne treści, do których trudno powrócić
- oferuje atrakcyjny przekaz
- ograniczone ramówką (układ programu, ogólny schemat nadawanych treści)
- szybko reaguje na wydarzenia
- tworzone przez dziennikarzy amatorów
- daje odbiorcom możliwość współtworzenia przekazu
- gromadzi nieograniczoną liczbę wiadomości

8. Sprawy międzynarodowe

1. Podaj nazwy organizacji, których symbolem są flagi przedstawione na grafice.
2. Jak sądzisz, czy przynależność Polski do tych organizacji sprzyja rozwojowi naszego kraju? Uzasadnij odpowiedź.
3. Wymień korzyści płynące ze współpracy państw, będących członkami organizacji, których flagi ukazano na rysunku.

8.1. Organizacje międzynarodowe

Podejmij temat

- Jak sądzisz, dlaczego różne państwa łączą się, tworząc organizacje międzynarodowe?

Międzynarodowy Komitet Olimpijski z siedzibą w Lozannie (Szwajcaria) to pozarządowa organizacja międzynarodowa, utworzona w 1894 r. w celu budowania pokoju i lepszego świata poprzez wychowanie młodzieży przez sport uprawiany zgodnie z ideą olimpizmu i jego wartościami.

Kooperacja – współpraca, współdziałanie w jakiejś dziedzinie.

Ciekawe!

Podstawowym celem Ligi Narodów było utrzymanie światowego pokoju po I wojnie światowej. Organizacja nie spełniła swej roli i nie zapobiegła wybuchowi II wojny światowej w 1939 r. Słabość Ligi Narodów wynikała między innymi z faktu, iż nie przystąpiły do niej Stany Zjednoczone Ameryki, które uzyskały dominującą pozycję w ówczesnym świecie. W 1946 r. organizacja formalnie przestała istnieć.

Geneza i charakter organizacji międzynarodowych

Organizacja międzynarodowa to trwały związek trzech podmiotów uczestniczących w stosunkach międzynarodowych (np. państw lub instytucji). Na czele organizacji stoją stałe organy, które koordynują wspólne działania na rzecz realizacji celów wyznaczonych w dokumencie organizacyjnym (statucie). Podział współczesnych organizacji międzynarodowych przedstawia poniższa tabela.

Organizacje międzynarodowe	
międzyrządowe	pozarządowe
członkami są suwerenne państwa	członkami są podmioty niepaństwowe (związki, instytucje, osoby prawne)
przykłady: Unia Europejska, Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)	przykłady: Międzynarodowy Komitet Olimpijski, Amnesty International, Fundacja Greenpeace (czyt. grinpis)

Podział organizacji międzynarodowych.

Organizacje międzyrządowe i pozarządowe mogą prowadzić działalność jednocześnie na wielu polach społecznej aktywności lub specjalizować się w danej dziedzinie (organizacje polityczne, wojskowe, gospodarcze, kulturalne, ekologiczne itp.). Zdecydowanie ważniejszą rolę z punktu widzenia stosunków międzynarodowych odgrywają organizacje międzyrządowe.

Pierwsze organizacje międzynarodowe powstały w XIX wieku. Ich dynamiczny rozkwit przypadł na drugą połowę tego stulecia. Wraz z rozwojem transportu, wymiany informacji i międzynarodowego handlu zaczęto dostrzegać potrzebę ogólnego uregulowania **kooperacji** między państwami. Początkowo dotyczyło to wybranych dziedzin życia społecznego. Na przykład utworzony w 1874 r. Powszechny Związek Pocztowy wprowadził regulacje przepisów w zakresie usług pocztowych. Przełomem w rozwoju organizacji międzynarodowych było powołanie do życia w 1919 r. **Ligi Narodów** – pierwszej powszechnej (otwartej dla wszystkich państw) organizacji międzyrządowej, której członkowie mieli ze sobą współpracować, by utrzymać pokój i bezpieczeństwo na świecie. Obecnie na świecie istnieje około 6000 organizacji międzynarodowych o różnym charakterze, z czego około 300 to organizacje międzyrządowe.

Przyczyny powstania i cele ONZ

Ważną rolę wśród organizacji międzynarodowych odgrywa **Organizacja Narodów Zjednoczonych**. ONZ powstała w celu zapewnienia pokoju po zakończeniu II wojny światowej. Głównym zadaniem tej organizacji miało być dbanie o przestrzeganie zakazu stosowania siły w stosunkach międzynarodowych oraz pokojową współpracę wszystkich państw. Pierwsze dokumenty dotyczące nowej organizacji powstały jeszcze w czasie działań wojennych. Ostatecznie ONZ powołano do życia w 1945 r., po podpisaniu i ratyfikowaniu przez 51 państw (w tym Polskę) **Karty Narodów Zjednoczonych**. W 2020 r. w skład organizacji wchodziły 193 państwa.

Karta Narodów Zjednoczonych określa cztery podstawowe cele podejmowanych przez ONZ działań. Są to:

- utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego,
- rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami,
- promowanie i ochrona praw człowieka,
- współpraca państw zmierzająca do likwidacji problemów gospodarczych, społecznych, humanitarnych, ekologicznych itp.

Wraz z rozwojem ONZ powstały również organizacje współpracujące oraz wyspecjalizowane agencje, które zajmują się wieloma różnymi problemami współczesnego świata. Istotnym elementem systemu ONZ są także specjalne programy i fundusze.

Co symbolizują poszczególne elementy na flagze ONZ?

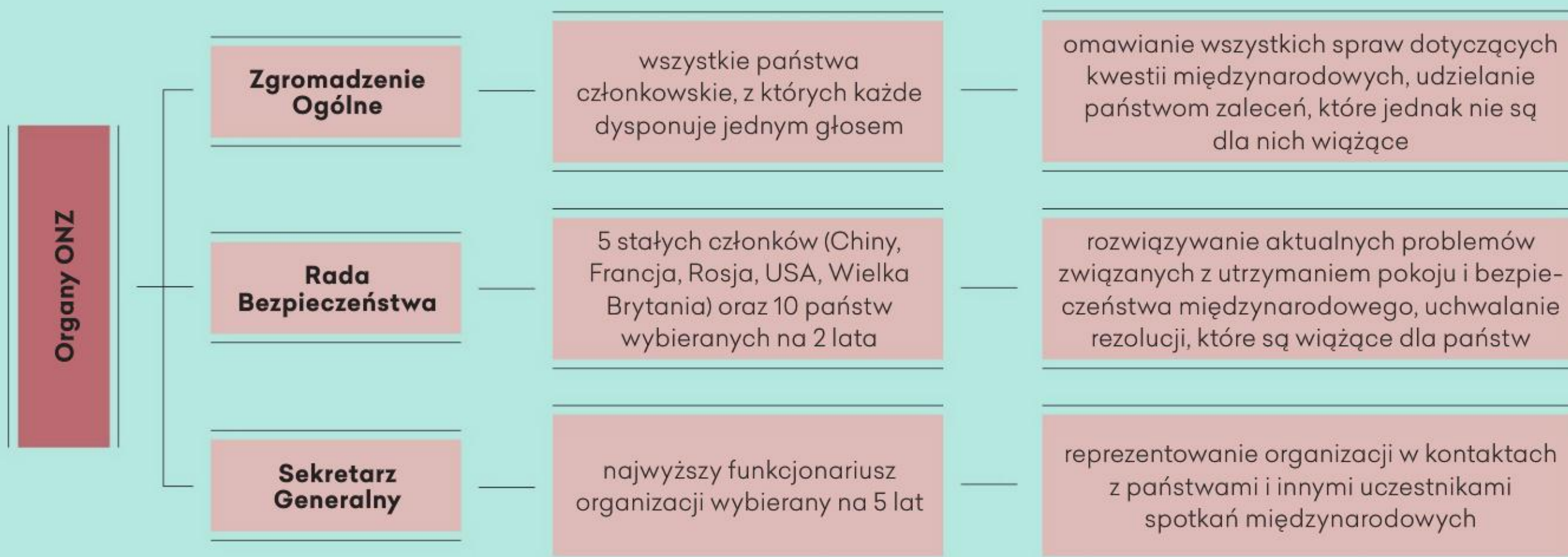

Siedziba ONZ w Nowym Jorku.

Więcej na temat

Organy ONZ i ich kompetencje

Aby realizować wyznaczone cele, w ONZ powołano wiele organów wewnętrznych, z których trzy, uwzględnione niżej, wymienia się jako najważniejsze.

Konwój z pomocą humanitarną zorganizowany przez organizację Światowy Program Żywnościowy (WFP), działającą w systemie ONZ.

Ciekawe!

Żołnierze różnych państw uczestniczących w operacjach pokojowych ONZ nazywani są popularnie błękitnymi hełmami. Skrót UN widoczny na hełmach pochodzi od nazwy ONZ w języku angielskim – United Nations (czyt. junajted nejzjns).

Konferencja stron Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatycznych w 2018 r. (tzw. szczyt klimatyczny).

Działalność ONZ

ONZ jest jedną z najbardziej aktywnych współcześnie działających organizacji międzynarodowych. W celu zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego przeprowadziła ponad 70 operacji i misji pokojowych.

Inną dziedziną aktywności ONZ jest dostarczanie pomocy humanitarnej na tereny zamieszkiwane przez ubogą ludność oraz obszary, na których toczą się konflikty zbrojne. Organizacja udziela także pomocy osobom uciekającym przed wojną i prześladowaniami.

Oddział żołnierzy ONZ z Indonezji, ochraniający ludność cywilną na lotnisku w El Faszer w Sudanie (2018 r.).

Ważną dziedziną aktywności ONZ jest ochrona praw człowieka. To właśnie w ramach ONZ podpisano Powszechną Deklarację Praw Człowieka i Konwencję o prawach dziecka. Są one do dziś głównymi obowiązującymi na całym świecie dokumentami dotyczącymi ochrony ludzi przed bezprawnym i niehumanitarnym traktowaniem ze strony państw.

ONZ jest także strażnikiem prawa międzynarodowego i promotorem pokojowej współpracy państw. Do bardzo ważnych organów tej organizacji należy Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, który rozstrzyga spory między państwami.

Ostatnio jednym z istotnych problemów, którym zajmuje się ONZ, są zmiany klimatyczne na świecie, spowodowane przez globalne ocieplenie. Działania organizacji zmierzają do tego, aby każde państwo świata indywidualnie i we współpracy międzynarodowej podjęło zdecydowane kroki zmierzające do zahamowania tego procesu, który może mieć w przyszłości katastrofalne skutki dla ludzkości.

Mimo wielu ważnych działań ONZ jest często krytykowana za brak skuteczności. Przykładem może być fakt, że na świecie wciąż prowadzone są liczne konflikty zbrojne, a wiele rejonów świata boryka się z problemami demograficznymi, społecznymi, politycznymi. Niestety, działania wspólnoty międzynarodowej nie są konsekwentne i solidarne.

NATO

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, inaczej NATO (skrót pochodzi od nazwy w języku angielskim), powstała w 1949 r. na mocy traktatu waszyngtońskiego. Powołanie tej organizacji było wynikiem powstania po II wojnie światowej **systemu dwubiegunowego**, w którym to państwa Europy Środkowej i Wschodniej znalazły się pod dominacją Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Państwa Europy Zachodniej, czując zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, zaczęły blisko współpracować ze Stanami Zjednoczonymi. USA stały się głównym gwarantem ich bezpieczeństwa w okresie **zimnej wojny**. Przyczyną powstania NATO było zatem stworzenie systemu wspólnej obrony przed ewentualnym atakiem militarnym ze strony ZSRR i jego państw sojuszniczych.

Po załamaniu się systemu dwubiegunowego, na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, NATO zaczęło przyjmować do swojego grona państwa byłego bloku wschodniego. Polska stała się członkiem NATO w 1999 r. W 2020 r. sojusz skupiał już 30 państw.

Najważniejszym organem decyzyjnym Paktu jest Rada Północnoatlantycka, na której czele stoi sekretarz generalny NATO.

Państwa członkowskie NATO.

Cele i zadania NATO

Najważniejszym celem NATO pozostaje udzielanie pomocy państwom członkowskim, które zostałyby napadnięte zbrojnie, przy czym za napaść uznawany jest atak nie tylko na terytorium, ale także na siły zbrojne, okręty lub samoloty któregoś z państw członkowskich. Warto wiedzieć, że NATO nie ma własnej armii, lecz korzysta z sił wojskowych państw członkowskich.

System dwubiegunowy – system złożony z dwóch dominujących mocarstw, wokół których skupiają się inne państwa. Dominujące mocarstwa nadają kształt polityce międzynarodowej.

Zimna wojna – umowna nazwa trwającego po II wojnie światowej stanu napięcia oraz rywalizacji ideologicznej, politycznej i militarnej pomiędzy blokiem państw znajdujących się pod kontrolą ZSRR a blokiem państw zachodnich, niekomunistycznych, skupionych w NATO pod przywództwem Stanów Zjednoczonych. Zimna wojna trwała do ostatecznego upadku ZSRR w 1991 r.

Ciekawe!

Flaga NATO symbolizuje północną część Oceanu Atlantyckiego (kolor niebieski) oraz gwarancję bezpieczeństwa po jego różnych stronach (pierścień i róża kompasowa z zaznaczonymi kierunkami).

Ciekawe!

Jedynym państwem NATO nieposiadającym armii jest Islandia, która tylko udostępnia swoje terytorium w celu rozlokowania tam strategicznych baz wojskowych.

Aktywność NATO jako sojuszu obronnego obejmuje cztery główne dziedziny:

- wspólne zobowiązania obronne państw członkowskich (wspólne ćwiczenia wojskowe, rozmieszczanie stałych baz wojskowych na terenie państw NATO),
- program „**Partnerstwo dla Pokoju**”, obejmujący współpracę NATO w zakresie bezpieczeństwa z państwami Europy i Azji zgłaszającymi gotowość do wejścia w struktury sojuszu,
- operacje pokojowe zapobiegające rozprzestrzenianiu się konfliktów,
- operacje humanitarne w sytuacji katastrof naturalnych i humanitarnych.

W Europie i na świecie oprócz NATO i ONZ działa szereg innych organizacji międzyrządowych o zróżnicowanym zasięgu i charakterze. Jedną z najważniejszych z punktu widzenia Polski organizacją tego rodzaju jest **Unia Europejska**, ponieważ – oprócz integracji politycznej – głównym jej celem jest rozwój gospodarczy Europy. Organizacja ta została szerzej omówiona w następnym podrozdziale.

W skrócie

- Organizacje międzynarodowe, które skupiają się na realizacji wspólnie określonego celu, podzielić można na międzyrządowe – tworzone przez suwerenne państwa, oraz pozarządowe – skupiające podmioty niepaństwowe.
- ONZ to największa organizacja międzyrządowa powstała w 1945 r. w następstwie II wojny światowej. Jej głównym celem jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.
- Wokół ONZ powstało szereg wyspecjalizowanych agencji, programów, funduszy, które próbują zaradzić różnym problemom współczesnego świata.
- Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, w skrócie NATO, która powstała w 1949 r., jest sojuszem wojskowym zobowiązanym do obrony państw członkowskich przed zewnętrzną napaścią.
- Zarówno ONZ, jak i NATO organizują operacje pokojowe zapobiegające rozprzestrzenianiu się konfliktów.
- Inne ważniejsze organizacje międzynarodowe o charakterze rządowym to np.: Unia Europejska, Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową (OPEC), Światowa Organizacja Handlu (WTO), Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Czy już umiesz?

- 1 Wymień, a następnie scharakteryzuj rodzaje organizacji międzynarodowych.
- 2 Wymień podstawowe cele działalności ONZ oraz NATO.
- 3 Wskaż, które z wymienionych działań opisują ONZ, które NATO, a które obie organizacje.
 - a) organizowanie operacji pokojowych
 - b) ustalanie strategii działań w walce z globalnym ociepleniem
 - c) organizowanie baz wojskowych w ramach wspólnej polityki obronnej
 - d) udzielanie pomocy humanitarnej w rejonach ogarniętych wojną
 - e) współpraca z państwami zgłaszającymi chęć członkostwa w sojuszu
 - f) rozstrzyganie sporów między państwami
 - g) walka z przejawami łamania praw człowieka
 - h) dążenie do utrzymania pokoju na świecie
- 4 Na podstawie informacji znalezionych w różnych źródłach napisz, czym zajmują się działające w ramach systemu ONZ organizacje, których logo są widoczne poniżej.

8.2. Unia Europejska

Podejmij temat

- Poniżej zamieszczony jest fragment dokumentu, który zapoczątkował proces integracji Europy. Zapoznaj się z nim, a następnie powiedz, dlaczego podjęto działania zmierzające do zbudowania wspólnoty na tym kontynencie.

Deklaracja Schumana (czyt. szumana) z 9 maja 1950 r.

Pokój na świecie nie mógłby być zachowany bez twórczych wysiłków na miarę grożących mu niebezpieczeństw. Wkład, jaki zorganizowana i żyjąca Europa może wnieść w cywilizację, jest niezbędny dla utrzymania pokojowych stosunków. [...] Nie było Europy, mieliśmy wojnę. Europa nie powstanie od razu ani w całości: będzie powstawała przez konkretne realizacje, tworząc najpierw rzeczywistą solidarność.

Geneza integracji europejskiej

Utworzenie Unii Europejskiej jest efektem procesów integracji europejskiej dokonujących się od końca lat 40. XX wieku. Po tragicznych doświadczeniach II wojny światowej, która spowodowała ogromne straty ludzkie i materialne, niektórzy politycy państw europejskich doszli do wniosku, że trwały pokój na **Starym Kontynencie** może zapewnić tylko **federacja** demokratycznych państw europejskich.

Powstawanie wspólnoty europejskiej miało przebiegać stopniowo. Pierwszy etap integracji rozpoczął się od stworzenia wspólnych fundamentów rozwoju gospodarczego. W 1952 r. utworzona została **Europejska Wspólnota Węgla i Stali** (EWWiS), która miała kontrolować wydobywanie i produkcję dwóch najważniejszych surowców zbrojeniowych. Tworzyło ją sześć państw: Niemcy, Francja, Włochy, Belgia, Holandia i Luksemburg.

Zainicjowana współpraca między tymi państwami zaowocowała powstaniem w 1958 r., na mocy tzw. **traktatów rzymskich**, dwóch kolejnych wspólnot: **Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej** (EWG) – zakładającej dążenie do powstania wspólnego rynku, w celu swobodnego przepływu osób, usług, towarów i kapitału, oraz **Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej** (Euratom) – dążącej do szybkiego rozwoju energetyki jądrowej i jej pokojowego wykorzystania.

Współpraca państw w ramach wspólnot europejskich przyniosła wymierne korzyści, takie jak: wzrost gospodarczy, stabilność ekonomiczna, podniesienie stopy życiowej obywateli. Spowodowało to dążenia innych państw do członkostwa w wymienionych wspólnotach.

Stary Kontynent – synonim pojęcia „Europa”, wywodzący się prawdopodobnie z okresu odkryć geograficznych z przełomu wieków XV i XVI, kiedy odkryto nowe lądy (Amerykę).

Federacja – państwo składające się z autonomicznych części (np. krajów, stanów, landów), które podlegają wspólnemu rządowi federalnemu.

Robert Schuman podpisuje w 1951 r. w Paryżu traktat ustanawiający EWWiS (traktat wszedł w życie 27 lipca 1952 r.).

Więcej na temat

Ojcowie integracji europejskiej

Ojcowie integracji europejskiej to osoby, które zapoczątkowały utworzenie i rozwój pierwszych wspólnot europejskich. Była to zróżnicowana grupa ludzi, których łączyły te same ideały: stworzenie Europy zjednoczonej, zamożnej i żyjącej w pokoju. Na długiej liście ojców integracji europejskiej pięć postaci zajmuje szczególne miejsce.

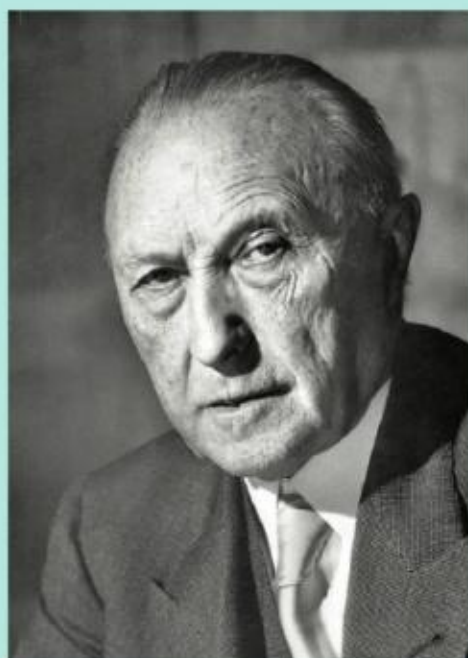
Jean Monnet

(czyt. żan mone; 1888–1979) – francuski polityk i ekonomista, współpracował z R. Schumanem, zaproponował ideę Wspólnoty Europejskiej, autor słynnej sentencji: „My nie jednoczymy państw, my jednoczymy ludzi”.

Robert Schuman

(1886–1963) – architekt integracji europejskiej, francuski premier i minister spraw zagranicznych. We współpracy z J. Monnetem opracował tzw. plan Schumana, w którym zaproponował wspólną kontrolę nad produkcją węgla i stali.

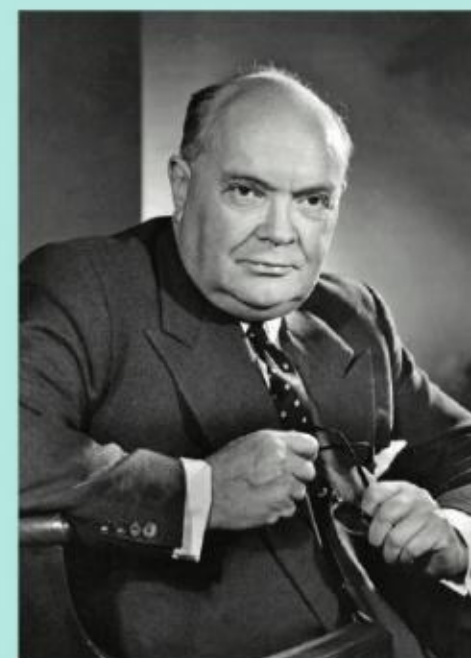
Konrad Adenauer

(czyt. adenauer; 1876–1967) – pierwszy, a zarazem wieloletni kanclerz RFN, był inicjatorem planu zakładającego pojednanie Niemiec z Europą Zachodnią, zwolennik Wspólnoty Europejskiej, wprowadził Niemcy do struktur NATO.

Alcide de Gasperi

(czyt. alczide di gasperi; 1881–1954) – premier, minister spraw zagranicznych i minister spraw wewnętrznych Włoch, rzecznik zjednoczenia Europy pod względem gospodarczym i obronnym, współtwórca Rady Europy.

Paul-Henri Spaak

(czyt. pol-ari spak; 1899–1972) – premier i minister spraw zagranicznych Belgii, współtwórca EWG oraz NATO, autor raportu dotyczącego podstaw stworzenia wspólnego rynku europejskiego, pierwszy przewodniczący Rady Europy.

Akcesja – tu: przyłączenie do umowy międzynarodowej po spełnieniu określonych warunków.

Układ z Schengen – porozumienie podpisane w 1985 r. przez Francję, Niemcy, Belgię, Holandię i Luksemburg, znoszące kontrolę na granicach wewnętrznych państw przystępujących do układu. W 2018 r. członkami porozumienia było 26 państw europejskich.

Utworzenie i rozwój Unii Europejskiej

W następnych latach do jednoczącej się Europy dołączały kolejne państwa: Wielka Brytania, Dania, Irlandia, Grecja, Hiszpania i Portugalia. W 1993 r. na mocy podpisanego wcześniej **traktatu w Maastricht** (czyt. mastricht), w Holandii, członkowie wspólnot (łącznie 12 państw) podjęli decyzję o utworzeniu **Unii Europejskiej** (UE). Jej członkowie mieli ze sobą jeszcze ściślej współpracować także w takich dziedzinach, jak: polityka zagraniczna, polityka bezpieczeństwa, kwestie dotyczące sądownictwa i policji. Przyspieszenie rozwoju gospodarczego w państwach Europy Zachodniej, będące wynikiem integracji, spowodowało **akcesję** następnych państw: Austrii, Szwecji i Finlandii.

Kolejnymi ważnymi etapami rozwoju UE było włączenie w unijne ramy prawne tzw. **układu z Schengen** (czyt. szengen) w 1999 r. oraz wprowadzenie przez część państw wspólnej **waluty euro** (2002 r.).

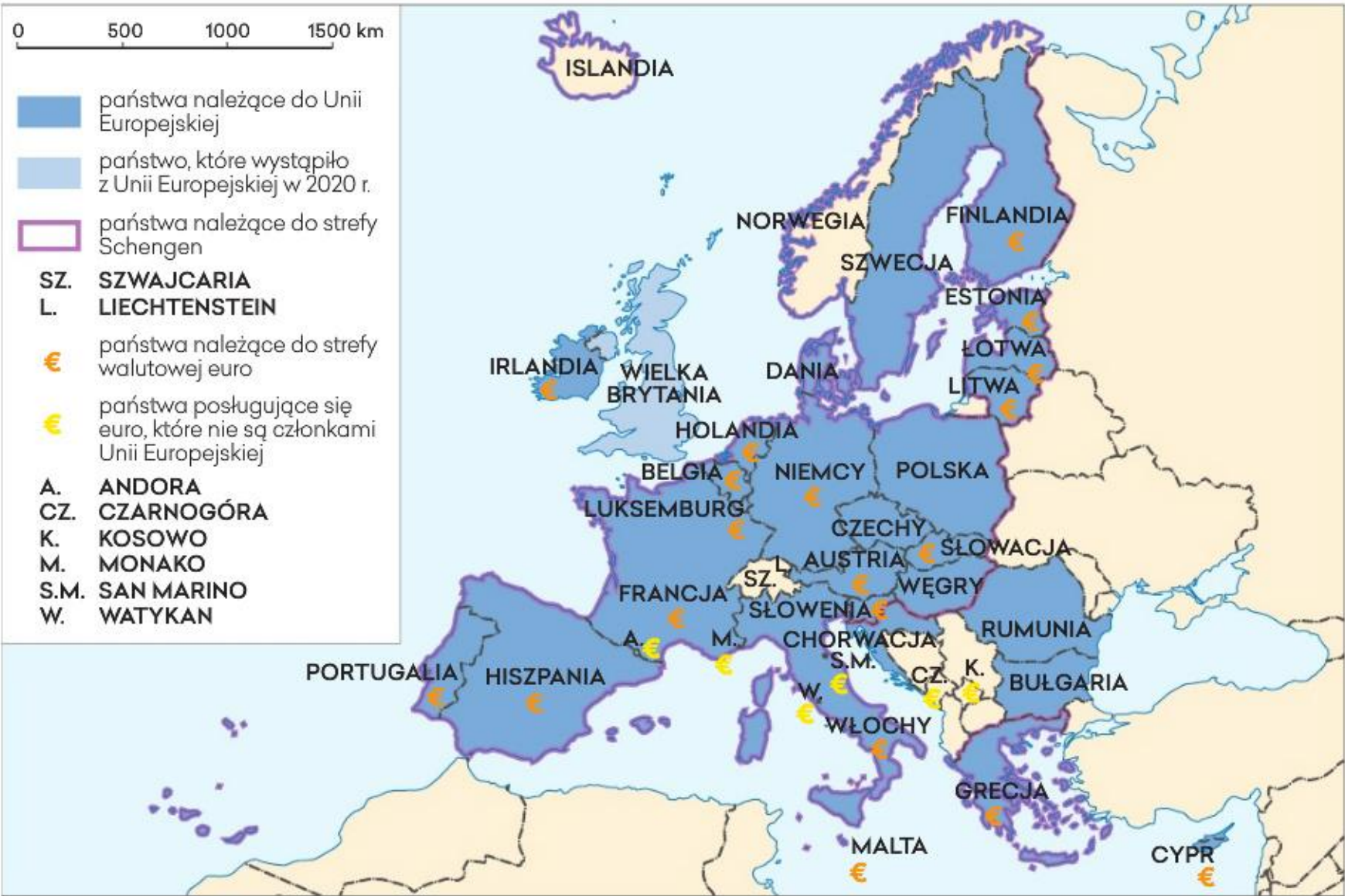
Wejście w życie **traktatu z Amsterdamu** (1999 r.) oraz **traktatu z Nicei** (2003 r.) miało uprościć unijne podstawy prawne i dopasować je do przyjęcia nowych członków w 2004 r. (Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia, Cypr, Malta). Z kolei **traktat z Lizbony** (2009 r.) ostatecznie ukształtował obecny system instytucjonalny i prawny UE.

Granice UE w kierunku Bałkanów poszerzyło przystąpienie do wspólnoty Bułgarii, Rumunii i Chorwacji. Podjęta w 2020 r. decyzja Wielkiej Brytanii o wystąpieniu ze wspólnoty ustaliła liczbę członków UE na **27 państw**.

Cele integracji europejskiej

Idee, które przyświecały twórcom Unii Europejskiej, zapisane są w preambule oraz artykule 3. Traktu o Unii Europejskiej. Należy do nich realizacja celów:

- polityczno-prawnych – wspieranie pokoju i wartości UE, zapewnienie obywatelom UE sprawiedliwości i wolności, zagwarantowanie swobodnego przepływu osób bez granic wewnętrznych, zwiększanie solidarności między państwami członkowskimi,
- gospodarczych – promowanie zrównoważonego rozwoju gospodarczego (trwały wzrost gospodarczy, stabilność cen, wysoka konkurencyjność na rynku, pełne zatrudnienie, postęp społeczny) przy jednoczesnej dbałości o środowisko naturalne, ustanowienie unii gospodarczej i walutowej z walutą euro, wspieranie postępu naukowo-technicznego,
- społecznych – wspieranie dobrobytu obywateli UE, zwalczanie wykluczenia społecznego i dyskryminacji, ochrona praw człowieka i praw dziecka,
- kulturowych – ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego Europy oraz poszanowanie bogatej różnorodności kulturowej i językowej.

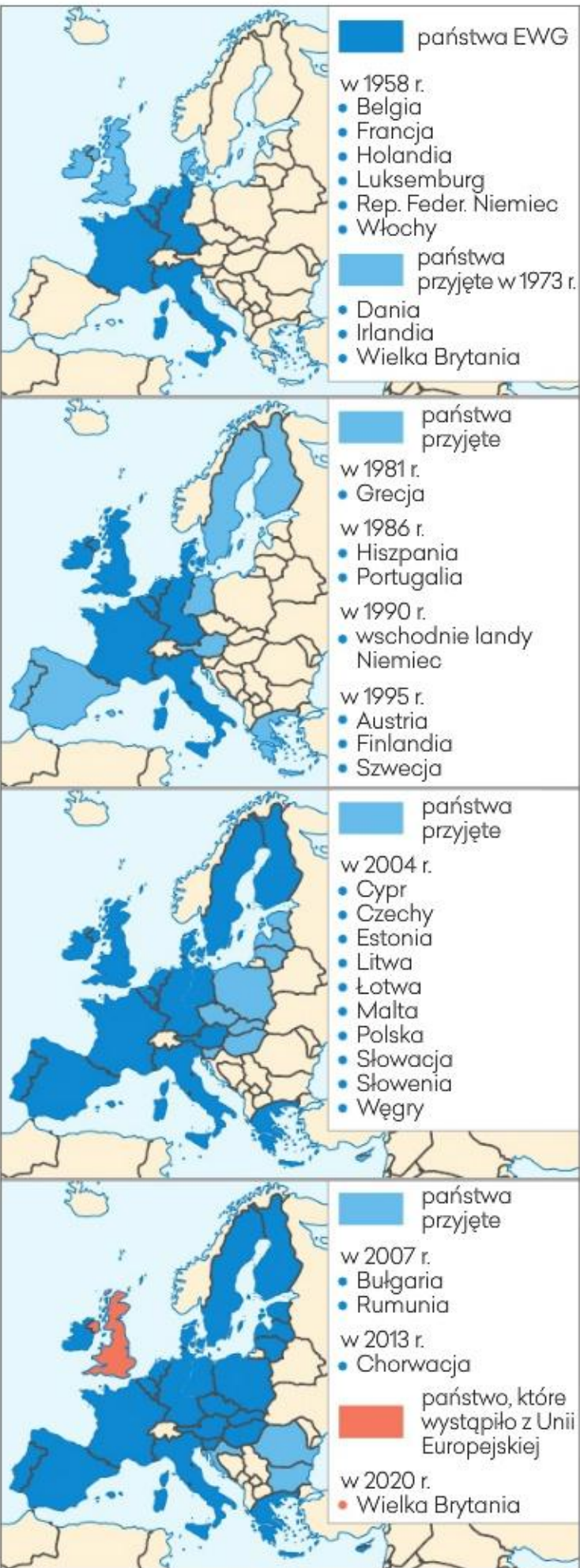

Unia Europejska w 2020 r.

Ciekawe!

Flaga UE, podobnie jak hymn „Oda do radości”, pozostają jej nieoficjalnymi symbolami (w traktacie z Lizbony zrezygnowano z oficjalnego ustanowienia symboli UE).

Etapy rozszerzania Unii Europejskiej.

Brexit

W 2016 r. Brytyjczycy w ogólnokrajowym referendum opowiedzieli się za **brexitem**, czyli wyjściem Wielkiej Brytanii ze struktur UE. Następnie brytyjski rząd, wyposażony przez parlament Wielkiej Brytanii w odpowiednie pełnomocnictwa, rozpoczął negocjacje z UE na temat warunków brexitu. Wielka Brytania opuściła wspólnotę o północy z 31 stycznia na 1 lutego 2020 r.

Sala posiedzeń Rady Unii Europejskiej w Brukseli.

Funkcjonowanie Unii Europejskiej

Unia Europejska jest organizacją międzynarodową, a państwa do niej należące zachowują swoją niezależność, w sprawach wewnętrznych podejmują suwerenne decyzje. Kompetencje dotyczące prawa wspólnotowego należą jednak do instytucji europejskich, wydawane przez nie decyzje (dyrektywy, rozporządzenia) obowiązują w całej UE i są nadrzędne w stosunku do prawa poszczególnych krajów członkowskich. Tabela przedstawia najważniejsze instytucje UE oraz ich kompetencje. Większość instytucji europejskich ma swoją siedzibę w Brukseli (Belgia), Strasburgu (Francja) oraz Luksemburgu.

Nazwa instytucji	Skład*	Podstawowe kompetencje
Rada Europejska	szefowie państw lub rządów państw członkowskich, jej przewodniczący oraz przewodniczący Komisji Europejskiej	- określa kierunki i priorytety rozwoju UE, - kształtuje wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa zgodnie z interesem UE
Rada Unii Europejskiej	ministrowie odpowiednich resortów z funkcjonujących rządów państw członkowskich	- wraz z Parlamentem negocjuje i uchwała akty prawne UE na podstawie wniosków przedstawionych przez Komisję, - podpisuje umowy z państwami trzecimi lub organizacjami
Komisja Europejska	przewodniczący Komisji, 27 komisarzy wybieranych na 5 lat (po jednym z każdego państwa)	- występuje z wnioskami ustawodawczymi nowego prawa, - opracowuje projekt budżetu UE i odpowiada za jego realizację, - nadzoruje realizację prawa unijnego w państwach członkowskich
Parlament Europejski	705 eurodeputowanych wybieranych na 5 lat w wyborach bezpośrednich przez obywateli państw członkowskich	- wraz z Radą UE uchwała prawo, w tym budżet wspólnoty, - współdecyduje o składzie Komisji i kontroluje jej pracę, - podejmuje decyzje w sprawie rozszerzenia UE
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej	Trybunał Sprawiedliwości: 27 sędziów (po jednym z każdego państwa) oraz 11 rzeczników generalnych (ekspertów prawa); Sąd: po dwóch sędziów z każdego państwa	- rozstrzyga spory między państwami członkowskimi oraz między państwami a instytucjami europejskimi, - czuwa nad przestrzeganiem unijnego prawa, - rozpatruje skargi osób fizycznych i przedsiębiorstw na działanie lub bezczynność UE i jej urzędników
Trybunał Obrachunkowy	27 sędziów (po jednym z każdego kraju) mianowanych na 6 lat	- kontroluje dochody i wydatki UE, - kontroluje osoby oraz instytucje dysponujące środkami UE, - wydaje opinie na temat lepszego zarządzania finansami UE
Europejski Bank Centralny	prezes i wiceprezes EBC oraz prezesi banków centralnych państw UE	- zarządza walutą euro, - odpowiada za politykę pieniężną i gospodarczą UE

* stan prawny na 2020 r.; liczba członków poszczególnych instytucji zależy od liczby państw członkowskich UE

Obywatelstwo europejskie

Traktat o Unii Europejskiej wprowadził instytucję obywatelstwa europejskiego dla obywateli państw członkowskich. Mają oni prawo do:

- przemieszczania się po UE i zamieszkania za granicą po spełnieniu warunków określonych przez dane państwo,
- głosowania i kandydowania w wyborach do władz lokalnych i wyborach do Parlamentu Europejskiego w państwie zamieszkiwania,
- zwrócenia się o pomoc i ochronę do ambasady lub konsulatu dowolnego, innego niż własne, państwa Unii Europejskiej podczas pobytu w kraju nienależącym do UE,
- składania petycji do Parlamentu Europejskiego oraz skargi na działania instytucji europejskich do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich.

Obywatelstwo europejskie pozwala na swobodne przemieszczanie się po państwach UE oraz udział w wyborach do europarlamentu.

W skrócie

- Doświadczenia II wojny światowej miały zasadniczy wpływ na proces integracji europejskiej.
- Integracja rozpoczęła się od powstania wspólnot europejskich, które stały się podstawą utworzenia w 1993 roku Unii Europejskiej (UE) na mocy traktatu z Maastricht.
- Podstawowe cele UE to: zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa w Europie, wspieranie rozwoju gospodarczego Unii oraz dobrobytu jej mieszkańców, ochrona bogatego dziedzictwa kulturowego Europy.
- Wraz z integracją gospodarczą (unia gospodarcza i walutowa), polityczną (współpraca rządów państw członkowskich w ramach instytucji europejskich) i prawną (tworzenie prawa wspólnotowego), przebiegała integracja terytorialna. W 2013 r. UE liczyła 28 państw, jednak po wystąpieniu Wielkiej Brytanii (brexit) w 2020 r. liczba ta zmniejszyła się do 27.
- Do najważniejszych instytucji Unii Europejskiej należą: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska oraz Parlament Europejski.
- Obywatele państw należących do zjednoczonej Europy są zarazem obywatelami UE, uprawnia ich to m.in. do swobodnego przemieszczania się w granicach wspólnoty w celach kształcenia lub poszukiwania pracy.
- Więcej na temat funkcjonowania Unii Europejskiej znaleźć można na stronie internetowej: www.europa.eu.

Czy już umiesz?

- 1 Wskaż, co było i jest celem utworzenia oraz funkcjonowania UE.
- 2 Uporządkuj chronologicznie wydarzenia dotyczące integracji europejskiej po II wojnie światowej.
 - podpisanie Traktatu o Unii Europejskiej w Maastricht
 - największe rozszerzenie UE o dziesięć państw
 - podpisanie traktatów rzymskich i utworzenie EWG
 - negocjacje w sprawie brexitu
 - powołanie pierwszej wspólnoty – EWWiS
 - wejście w życie traktatu z Lizbony
- 3 Wyjaśnij, czego dotyczy układ z Schengen z 1985 r.
- 4 Ustal, których państw należących do UE dotyczą poniższe opisy.
 - a) Państwo, które przystąpiło do UE w 2013 r.
 - b) Państwo, którego dotyczy tzw. brexit.
 - c) Państwo, którego dwie części w różnym czasie przyłączyły się do UE.
 - d) Państwo, które obok Belgii i Luksemburga jest częścią tzw. Beneluksu.
 - e) Największe z 10 państw, które weszły do UE w 2004 r.
 - f) Państwo, które przystąpiło do UE razem z Bułgarią.
- 5 Podzielcie się na grupy i stwórzcie mapę myśli na temat Unii Europejskiej. Uwzględnijcie między innymi: jej założycieli, etapy rozszerzania, cele i dążenia, instytucje, symbole itp.

8.3. Polska a organizacje międzynarodowe

Podejmij temat

- Powiedz, czym jest euroentuzjazm, a czym – eurosceptycyzm. Jak myślisz, która z tych postaw ma w Polsce więcej zwolenników?

Dyplomacja – działalność przedstawicieli danego państwa, reprezentujących jego interesy za granicą.

Ambasada – najwyższa rangą zagraniczna placówka dyplomatyczna kraju kierowana przez ambasadora, który reprezentuje państwo w stosunkach dyplomatycznych.

Konsulat – zagraniczna placówka dyplomatyczna kraju (niższej rangi niż ambasada), która zajmuje się głównie obsługą obywateli przebywających za granicą.

Bilateralizm – wzajemna, obustronna realizacja zobowiązań dwóch państw lub organizacji międzynarodowych względem siebie.

Gremium – ogół członków jakiejś organizacji, grupy, jakiegoś zespołu.

Spotkanie prezydentów Polski i USA – Andrzeja Dudy i Donalda Trumpa (czyt. trampa) – w Waszyngtonie w 2019 r. Relacje przywódców państw odgrywają ważną rolę w polityce zagranicznej.

Polska polityka zagraniczna

Ważną dziedziną polityki każdego państwa są stosunki z innymi krajami i organizacjami międzynarodowymi. Działania państwa w tym zakresie nazywamy **polityką zagraniczną**. Podstawowym narzędziem jej prowadzenia są działania **dyplomatyczne** podejmowane przez przedstawicieli państwa, reprezentujących jego interesy za granicą.

Do zasadniczych celów prowadzenia polityki zagranicznej można zaliczyć:

- zagwarantowanie bezpieczeństwa obywateli państwa w kraju i poza nim,
- zapewnienie stabilnego rozwoju gospodarczego państwa,
- promowanie kraju i dbanie o jego wizerunek za granicą.

W Polsce politykę zagraniczną prowadzi Rada Ministrów, a w szczególności premier i minister spraw zagranicznych, nazywany szefem polskiej dyplomacji. Z rządem współpracuje w tej dziedzinie prezydent, reprezentujący państwo w kontaktach z innymi krajami. Ważne zadania w tym zakresie spoczywają również na urzędnikach polskich placówek dyplomatycznych za granicą – **ambasad i konsulatów**.

Najważniejszym celem polskiej polityki zagranicznej jest utrzymywanie stosunków **bilateralnych** (dwustronnych) z USA oraz ze wszystkimi sąsiadami Polski, w szczególności z Niemcami i Federacją Rosyjską. Dotyczą one spraw gospodarczych (wymiana handlowa, energetyka), obronności, polityki historycznej. Obecnie niezwykle istotne dla Polski jest też umocnienie pozycji w organizacjach międzynarodowych: ONZ, NATO i Unii Europejskiej.

Polska w strukturach ONZ

Polska jest aktywnym członkiem ONZ, a jej wkład we współpracę międzynarodową w ramach tej organizacji jest znaczący. Działania polskiej dyplomacji w szeregach ONZ koncentrują się zwłaszcza wokół wzmacniania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, promocji praw człowieka i demokracji, walki z ubóstwem i dostarczania pomocy rozwojowej.

Polska aż sześć razy była niestałym członkiem Rady Bezpieczeństwa – ostatnio została wybrana w skład tego **gremium** w 2018 r.

Polscy żołnierze uczestniczyli w wielu misjach pokojowych ONZ, a do najważniejszych z nich należały operacje: na półwyspie Synaj (Egipt), na Wzgórzach Golan (pogranicze Izraela i Syrii), w Namibii, w Kambodży oraz w byłej Jugosławii.

Więcej na temat

Polska państwem założycielskim ONZ

Podczas konferencji założycielskiej ONZ w San Francisco (czyt. fransisko) **26 czerwca 1945 r.** 50 państw podpisało Kartę Narodów Zjednoczonych. Polska nie uczestniczyła w tym wydarzeniu, ponieważ nie miała rządu uznawanego przez ówczesne mocarstwa – Wielką Brytanię, USA i ZSRR. Polska delegacja podpisała dokument dopiero 16 października 1945 r. Stało się to po utworzeniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, który uzyskał poparcie wszystkich mocarstw. Pomimo tego, iż Polska podpisała Kartę Narodów Zjednoczonych w późniejszym terminie, jest uznawana za państwo założycielskie ONZ.

Konferencja założycielska ONZ w San Francisco.

Polska aktywnie uczestniczyła w opracowywaniu wielu umów międzynarodowych. Do najważniejszych z takich umów należą Konwencja o zakazie broni chemicznej oraz Konwencja o prawach dziecka.

Nasz kraj wielokrotnie był organizatorem wydarzeń związanych z funkcjonowaniem ONZ. W ostatnim czasie był to np. szczyt klimatyczny, czyli spotkanie przywódców i innych przedstawicieli państw świata poświęcone walce z globalnym ociepleniem. Polska współpracuje także z wieloma organizacjami działającymi w systemie ONZ.

Rola Polski w NATO

Po II wojnie światowej Polska kontrolowana była przez ZSRR, choć zdecydowana większość społeczeństwa polskiego opowiadała się za przynależnością polityczną kraju do świata zachodniego. Uzyskanie przez Polskę samodzielności w polityce międzynarodowej po 1989 r. otworzyło możliwość akcesji do NATO. Przystąpienie do sojuszu miało dać Polsce gwarancje obrony przed ewentualną agresją. W wyniku kilkuletnich negocjacji, przy poparciu innych państw NATO, Polska przystąpiła do tej organizacji w **1999 r.**

Polska jest aktywnym członkiem NATO, wywiązującym się z obowiązków, jakie spoczywają na sygnatariuszach Paktu. Przejawem tego są m.in.:

- uczestnictwo polskich żołnierzy w natowskich operacjach wojskowych (Polacy brali udział m.in. w operacjach: w Afganistanie, w Bośni i Hercegowinie, w Albanii, w Iraku, w Pakistanie i w Kosowie),
- udział naszego kraju w decyzjach podejmowanych na najwyższym szczeblu (w 2016 r. Polska była organizatorem szczytu przywódców państw NATO),
- obecność w Polsce wielu wspólnych instytucji NATO (np. Centrum Szkolenia Sił Połączonych w Bydgoszczy),
- obecność wojsk natowskich w Polsce oraz wojsk polskich w innych państwach NATO,
- wsparcie przez Polskę procesu rozszerzania NATO o kolejne państwa Europy Środkowej i Wschodniej (Ukrainę, Gruzję, państwa bałkańskie).

Polscy żołnierze sił pokojowych ONZ na Wzgórzach Golan.

Ciekawe!

Pierwszą misją pokojową z udziałem strony polskiej była operacja przywrócenia pokoju na Półwyspie Koreańskim w 1953 r. Polska jednostka wojskowa po raz pierwszy założyła błękitne hełmy 20 lat później, podczas operacji nadzorowania zawieszenia broni między Egiptem a Izraelem.

Polska, będąca także najważniejszym państwem tzw. wschodniej flanki NATO, odgrywa strategiczną rolę w systemie obronnym sojuszu, szczególnie w związku z potencjalnym zagrożeniem ze strony Rosji.

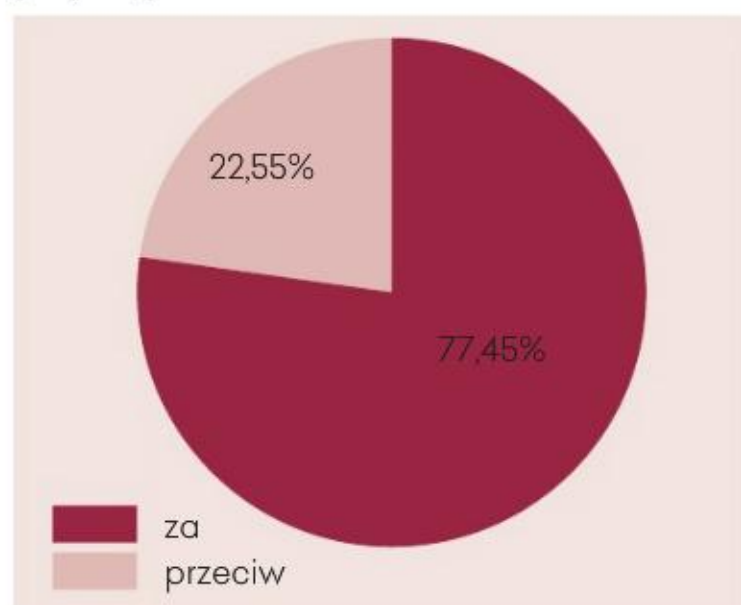
Polskie myśliwce F-16 patrolujące przestrzeń powietrzną państw bałtyckich – Litwy, Łotwy i Estonii – w ramach polityki obronnej NATO.

Zmiana warty (przekazanie dowództwa) w bydgoskim Centrum Szkolenia Połączonych Sił NATO.

Kryteria kopenhaskie – zbiór kryteriów, które muszą spełnić państwa wstępujące do Unii Europejskiej.

Wyniki referendum w sprawie przystąpienia Polski do UE

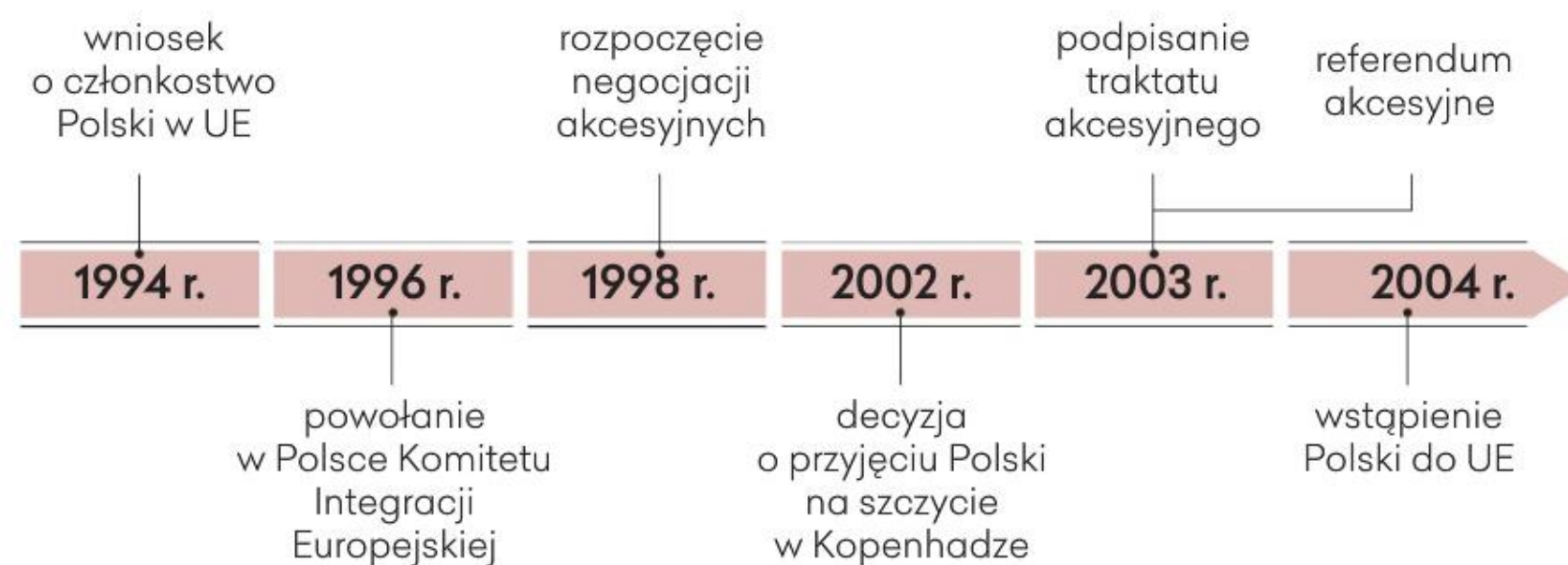

Źródło: PKW.

Wyniki referendum akcesyjnego w Polsce.

Członkostwo Polski w UE

Członkostwo Polski w UE, podobnie jak członkostwo w NATO, nie było możliwe w okresie rządów komunistycznych. Proces przystępowania Polski do UE rozpoczął się w 1994 r. i trwał ponad 10 lat. Polska musiała w tym czasie spełnić wysokie wymagania w dziedzinie polityki, gospodarki i prawa, narzucone krajom kandydującym do UE (tzw. **kryteria kopenhaskie**). Ostatecznie Polska przystąpiła do UE **1 maja 2004 r.** Wydarzenie to poprzedziło referendum akcesyjne, w którym Polacy zdecydowanie poparli przystąpienie Polski do zjednoczonej Europy. W 2007 r. Polska weszła także do strefy Schengen.

Droga Polski do UE.

Polska od momentu akcesji jest aktywnym członkiem Unii Europejskiej. Wraz ze Szwecją zaproponowała w 2008 r. stworzenie programu Partnerstwo Wschodnie, przewidującego współpracę z sześcioma państwami byłego

ZSRR: Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą. Współpraca ta ma na celu przybliżenie wymienionych państw do standardów zachodnioeuropejskich i – być może w przyszłości – przyjęcie niektórych z nich do UE. Polscy żołnierze uczestniczą także w misjach pokojowych, obserwacyjnych i stabilizacyjnych, organizowanych z ramienia UE.

Istotny był udział Polski w wynegocjowaniu traktatu z Lizbony, który umożliwił dalsze efektywne funkcjonowanie UE po zwiększeniu liczby jej państw członkowskich. Ponadto w drugim półroczu 2011 r. Polska sprawowała prezydencję w Radzie Unii Europejskiej, czyli faktycznie kierowała pracami całej organizacji w tym czasie.

Polacy zaznaczyli również swoją obecność w instytucjach UE. W latach 2014–2019 przewodniczącym Rady Europejskiej był **Donald Tusk**, pełniący wcześniej funkcję premiera polskiego rządu. Funkcję przewodniczącego Parlamentu Europejskiego sprawował w latach 2009–2012 także były premier Polski – **Jerzy Buzek**. Z kolei wiceprzewodniczącym tej instytucji został w 2014 r. **Ryszard Czarnecki**, a po jego odwołaniu w 2018 r. – **Zdzisław Krasnodębski**. W wybranym w 2019 r. nowym parlamencie wiceprzewodniczącą Parlamentu Europejskiego została **Ewa Kopacz**, która była premierem Polski w latach 2014–2015.

Donald Tusk, przewodniczący Rady Europejskiej (2014–2019), podczas konferencji prasowej w Brukseli.

Posiedzenie Parlamentu Europejskiego w Strasburgu. Obywatele Polscy wybierają 52 członków tego zgromadzenia, których często nazywa się eurodeputowanymi lub europosłami.

Więcej na temat

Grupa Wyszehradzka

Polska jest także członkiem organizacji określanej jako **V4** lub **Grupa Wyszehradzka**. Oprócz naszego kraju w jej skład wchodzi jeszcze: Czechy, Słowacja i Węgry. Początkowo państwa te połączyły wspólne dążenia do członkostwa w UE i NATO. Obecnie, po osiągnięciu tych celów, współpraca państw V4 trwa nadal i koncentruje się na rozwoju gospodarczym regionu oraz budowaniu silniejszej pozycji w UE.

Korzyści i wyzwania wynikające z członkostwa Polski w UE

Po kilkunastu latach od wstąpienia Polski do Unii Europejskiej warto przedstawić korzyści wynikające z członkostwa naszego kraju w tej organizacji oraz wyzwania, jakie stanęły przed Polską.

	Korzyści	Wyzwania
Sfera polityczna	- poprawa bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, - utrwalenie demokratycznego modelu ustrojowego, - zacieśnianie współpracy z wieloma państwami członkowskimi UE, - zacieranie różnic w rozwoju regionalnym	- ograniczenie suwerennych kompetencji państwa na rzecz wspólnoty, - konieczność dostosowania i przestrzegania prawa unijnego wewnątrz państwa, ale także w jego relacjach zewnętrznych, - konieczność budowania koalicji z innymi państwami w unijnych procesach decyzyjnych
Sfera gospodarcza	- rozbudowa i modernizacja infrastruktury (drogi, mosty, komunikacja i transport, sieci kanalizacyjne, sieci internetowe, hale sportowe, szkoły itd.), - rozwój i zwiększenie konkurencyjności polskich przedsiębiorstw, - unowocześnienie rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich, - napływ inwestycji zagranicznych, - rozwój nowoczesnych technologii, - tworzenie nowych miejsc pracy i dostęp do zagranicznych rynków pracy	- duże koszty dostosowania polskich przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych do norm unijnych, - niesprostanie konkurencyjności wysoko rozwiniętego rolnictwa Europy Zachodniej, - zdominowanie procesów wytwarzania poprzez budowę montowni różnych produktów zachodnich firm, - możliwy deficyt krajowej siły roboczej, - problem zaakceptowania lub odrzucenia w przyszłości waluty euro
Sfera społeczna	- poprawa jakości i warunków życia polskiego społeczeństwa, - swoboda przemieszczania się po zjednoczonej Europie w celach turystycznych bądź w celu znalezienia pracy, podejmowania nauki, osiedlenia się, - integracja ze społeczeństwem Unii Europejskiej	- dysproporcja między szybkimi procesami modernizacji i rozwoju a nadal stosunkowo niskim statusem socjalnym wielu grup społecznych, - utrata na polskim rynku pracy ludzi młodych, zdolnych, wykształconych i wysoko wykwalifikowanych

Wymienione korzyści wynikają przede wszystkim z otrzymywania przez Polskę środków finansowych pochodzących ze wspólnego budżetu UE. Dochody tego budżetu to w głównej mierze składki państw członkowskich, a ich wysokość zależna jest od stopnia rozwoju gospodarczego i potencjału państwa. Środki te rozdzielane są następnie między państwa członkowskie adekwatnie do poziomu ich rozwoju i liczby ludności. Służą też finansowaniu bieżących zadań UE. Bilans wpłacanych co roku do budżetu i otrzymywanych z niego środków jest dla Polski bardzo korzystny. Obrazuje to poniższy wykres.

Wartość składki członkowskiej oraz wpływów z Unii Europejskiej w poszczególnych latach, w mld euro

W przedstawionych na wykresie latach Polska, po odliczeniu wpłat, uzyskała w sumie z budżetu UE wsparcie w wysokości prawie 90 miliardów euro, co daje mniej więcej równowartość polskiego rocznego budżetu na 2018 r.

Źródło: Ministerstwo Finansów.

Więcej na temat

Erasmus +

Erasmus+ to program realizowany i finansowany przez Komisję Europejską w dziedzinie edukacji i sportu, skierowany głównie do młodzieży i osób pracujących z młodzieżą. Pozwala uzyskać dofinansowanie na realizację licznych projektów, szkoleń, wyjazdów zagranicznych, związanych z edukacją, nauką i popularyzacją sportu. Aby dowiedzieć się więcej o programie Erasmus+ warto zajrzeć na stronę internetową europejskiej informacji dla młodzieży: www.eurodesk.pl.

W skrócie

- Ważną dziedziną działalności polskiego państwa jest polityka zagraniczna, za której prowadzenie odpowiadają głównie: premier, prezydent i minister spraw zagranicznych.
- Dbanie o właściwe relacje z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi służy przede wszystkim zapewnieniu bezpieczeństwa i właściwego rozwoju Polski.
- Ważną organizacją, do której Polska należy od 1945 r., jest ONZ. Nasze państwo wspiera liczne działania tej organizacji. Np. polscy żołnierze uczestniczą w misjach pokojowych.
- Polska, będąc od 1999 r. członkiem NATO, w pełni wywiązuje się ze swoich zobowiązań sojuszniczych, a także wspiera rozszerzenie tej organizacji o nowe państwa Europy Środkowo-Wschodniej.
- Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 2004 r. Od momentu akcesji stara się umacniać swoją pozycję w tej organizacji i brać czynny udział w jej reformowaniu.
- W ramach budżetu UE Polska co roku korzysta z dużych środków finansowych, które wykorzystywane są na rozwój państwa.

Czy już umiesz?

- 1 Wyjaśnij, kto odpowiada za prowadzenie polskiej polityki zagranicznej. Podaj jej główne cele.
- 2 Wymień państwa sąsiadujące z Polską i należące do UE oraz NATO.
- 3 Omów podstawowe korzyści członkostwa Polski w Unii Europejskiej dla:
 - a) osób pracujących,
 - b) osób podróżujących,
 - c) uczniów.

- 4 Ustosunkuj się do stwierdzenia, że Polska po wstąpieniu do NATO może czuć się bezpieczniej. Zapisz swoje przemyślenia na ten temat. Twoja praca powinna mieć objętość około jednej strony formatu A5.
- 5 Przyjrzyj się zamieszczonemu obok zdjęciu i zastanów się, czy w twojej najbliższej okolicy znajdują się podobne tablice informacyjne. Jeśli tak, napisz kilka zdań na temat takiej inwestycji, która została wykonana przy wsparciu ze środków unijnych.

8.4. Problemy współczesnego świata

Podejmij temat

Jakie zagrożenia na przyszłość niesie ze sobą zjawisko zobrazowane na zamieszczonej obok grafice?

Wzrost liczby światowej populacji.

1959 r.	1974 r.	1987 r.	1999 r.	2012 r.	2025 r.*	2040 r.*
3 mld	4 mld	5 mld	6 mld	7 mld	8 mld	9 mld

* wzrost prognozowany

Ciekawe!

Z pojęciem globalizacji łączy się często pojęcie „globalnej wioski”. Określa się tak cały świat, który „skurczył się” do wielkości małej miejscowości ze względu na szybkość przemieszczania się ludzi i szybkość wymiany informacji.

Ciekawe!

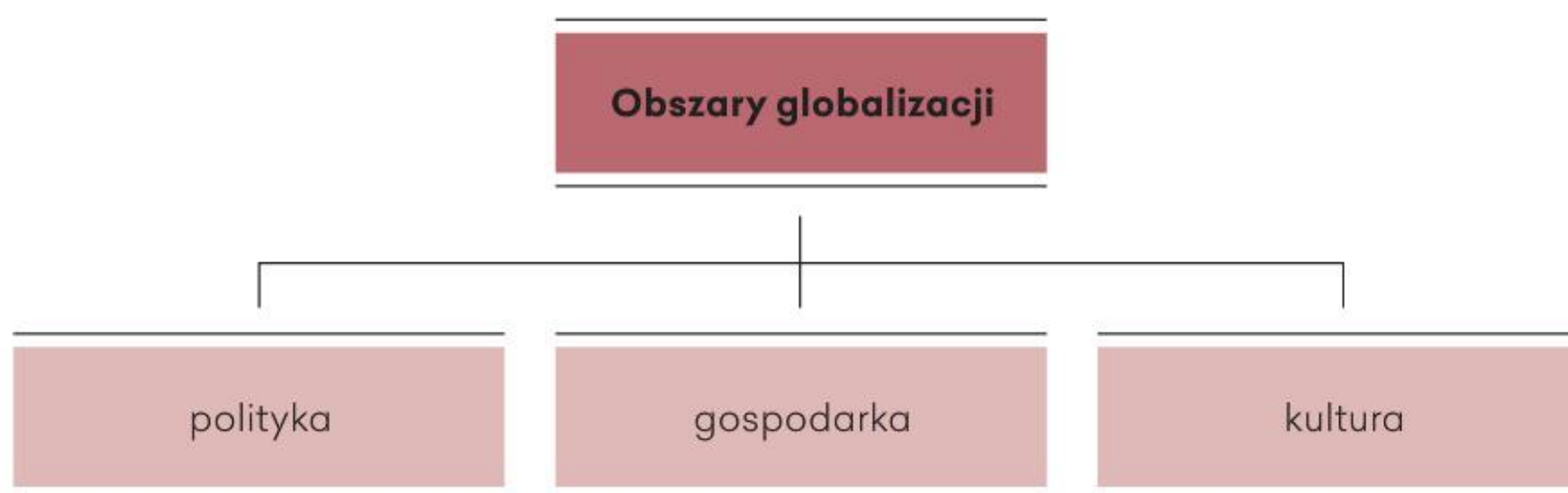
Jednym z najnowocześniejszych samolotów pasażerskich jest Boeing (czyt. boing) 787-9 Dreamliner (czyt. drimlajner). Może on przebyć ponad 13 tys. kilometrów bez uzupełniania paliwa. Na jego pokładzie może podróżować 294 pasażerów jednocześnie. Na zdjęciu: samolot tego typu zamówiony przez Polskie Linie Lotnicze LOT.

Uniwersalizm – tu: powszechność, jednolitość stylu życia, kultury na całym obszarze.

Antyglobalizm – ruch społeczny przeciwników globalizacji.

Globalizacja

Globalizacją nazywamy zespół procesów, które organizują funkcjonowanie całego współczesnego świata. Procesy te wynikają z wzajemnych oddziaływań między różnymi państwami oraz ich społeczeństwami i prowadzą do coraz większej ich współzależności. Globalizacja dotyczy wielu dziedzin, ale w największym stopniu trzech głównych obszarów.

W dziedzinie **gospodarki** polega na zwiększeniu wymiany handlowej między państwami oraz na wzroście wzajemnych zależności rynków finansowych i gospodarczych poprzez likwidację barier w handlu międzynarodowym.

W dziedzinie **polityki** globalizacja polega na współpracy międzynarodowej w celu rozwiązywania problemów światowych, których nie są w stanie rozwiązać poszczególne kraje. Przykładem może być zapobieganie konfliktom zbrojnym, walka z ociepleniem klimatu.

W dziedzinie **kultury** cechą globalizacji jest natomiast **uniwersalizm** – ludzie na całym świecie ubierają się podobnie (np. w dżinsy) lub słuchają tej samej muzyki (np. amerykańskiego popu).

Proces globalizacji w ostatnich dekadach znacznie przyspieszył, głównie za sprawą rozwoju finansowych rozliczeń bezgotówkowych, nowoczesnych środków komunikacji (telefony multimedialne, internet) oraz nowoczesnych i szybkich połączeń lotniczych. Ma on jednak swoich zdecydowanych przeciwników – **antyglobalistów**, którzy twierdzą, że proces ten przynosi zdecydowanie więcej negatywnych niż pozytywnych skutków.

Problemy globalne

Współczesny świat podlegający procesom globalizacji boryka się z wieloma problemami. Nazywamy je globalnymi, wówczas gdy:

- mają zasięg ponadpaństwowy, często ogólnoświatowy,
- wywołują poważne, negatywne konsekwencje dla ludzi,
- ich rozwiązanie jest bardzo trudne i wymaga współpracy wielu państw.

Najważniejsze problemy współczesnego świata z podziałem na ich rodzaje przedstawia poniższa tabela.

Problemy polityczne	Problemy gospodarcze	Problemy społeczno-demograficzne	Problemy ekologiczne
• konflikty zbrojne, • terroryzm, • niestabilne ustroje polityczne	• podział na kraje biednego Południa i bogatej Północy, • wyczerpywanie się surowców	• bieda i głód, • przeludnienie, • choroby i epidemie, • masowe migracje	• skażenie wody, powietrza i gleb, • ocieplenie klimatu

Najważniejsze problemy współczesnego świata.

Konflikty międzynarodowe

Poważnym problemem globalnym są międzynarodowe **konflikty zbrojne**. Mianem konfliktu zbrojnego określa się sprzeczność powstałą między państwami (koalicjami państw), rozwiązywaną przy wykorzystaniu sił zbrojnych stosujących przemoc zbrojną. W opracowaniach naukowych podkreśla się różnicę między konfliktem zbrojnym a wojną, ale w praktyce określeń tych często używa się zamiennie.

Przyczyny konfliktów zbrojnych mogą być bardzo złożone i czasem nie da się wskazać czynnika decydującego o ich wybuchu. Do najczęściej występujących należą: spory o terytorium, napięcia narodowościowe, etniczne i religijne, rywalizacja o dostęp do surowców, napięcia polityczno-ideologiczne.

Wśród współczesnych konfliktów dominują te, które początkowo mają charakter wewnętrzny i stopniowo umiędzynaradawiają się, rodząc niebezpieczeństwo dla całego regionu. Zaostrzają się konflikty i napięcia o charakterze narodowościowo-religijnym. Wojny pociągają za sobą także kolejne problemy, takie jak: utrata życia lub zdrowia, ogromne zniszczenia materialne, masowe migracje, brak dostępu ludności cywilnej do żywności, wody, lekarstw, katastrofy ekologiczne. Najtragiczniejszym skutkiem konfliktów są akty świadomego ludobójstwa.

Mimo działań podejmowanych przez społeczność międzynarodową (np. na forum ONZ) wielu współczesnych konfliktów nie udaje się rozwiązać w sposób pokojowy. Od 2011 r. trwa **wojna domowa w Syrii**, w którą angażują się inne państwa, dbające o własne interesy polityczne i gospodarcze w tym

Ciekawe!

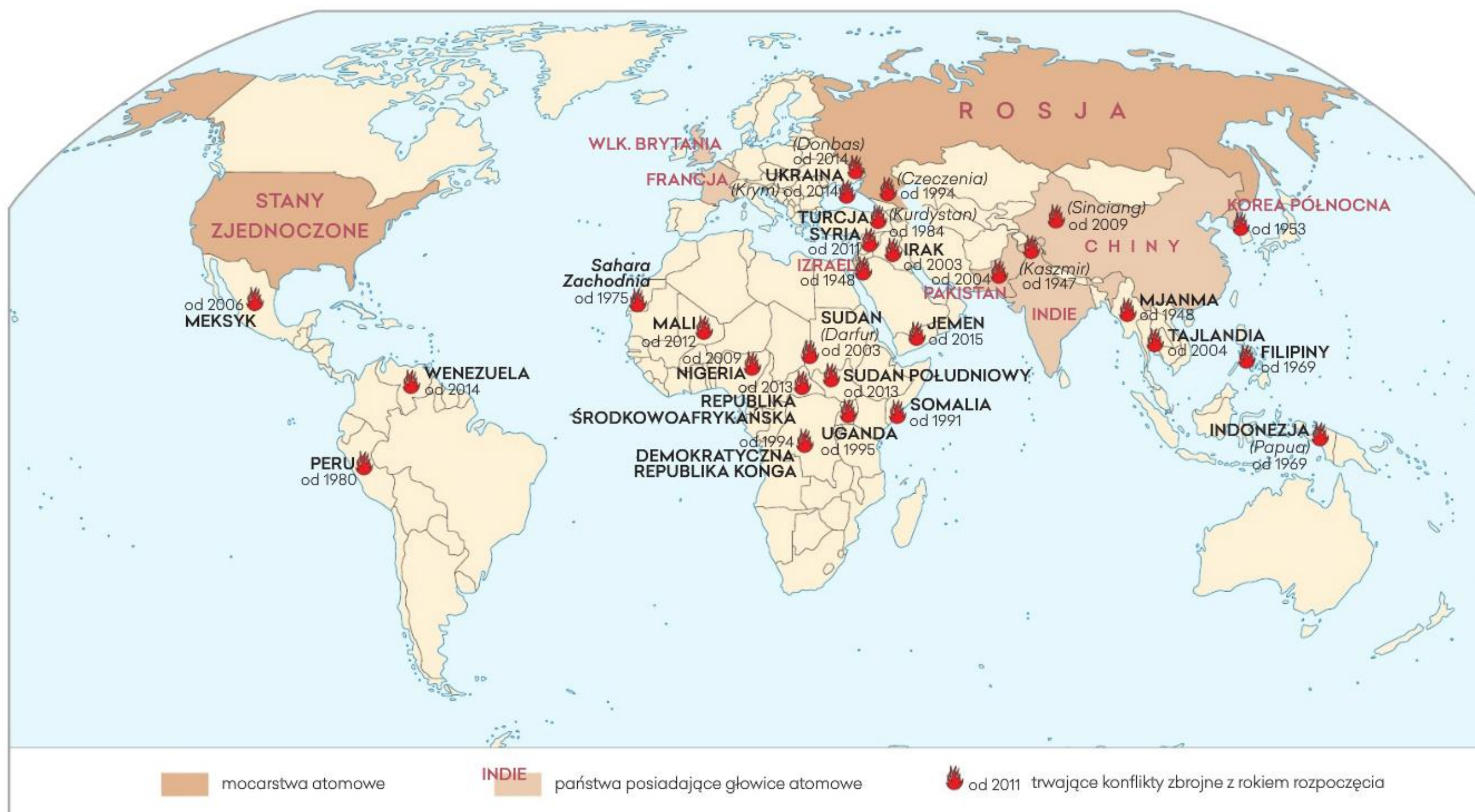
W 2019 r. w Chinach wybuchła epidemia zakaźnej choroby COVID-19 (czyt. kowid), wywołana przez wirus SARS-CoV-2. Po kilku miesiącach epidemia rozprzestrzeniła się na całym świecie. W związku z tym 11 marca 2020 r. została uznana przez Światową Organizację Zdrowia za pandemię. Do stycznia 2021 r. odnotowano ponad 100 milionów przypadków zachorowań na koronawirusa. Ponad 2,2 miliona ludzi zmarło.

Ciekawe!

Instytut Badań nad Konfliktami Międzynarodowymi w niemieckim Heidelbergu (czyt. hajdelbergu) ogłosił w swoim corocznym raporcie, że w 2018 r. na całym świecie toczyły się 374 konflikty o różnej skali, z czego 16 były to wojny o najwyższym natężeniu.

Zniszczenia wojenne w Syrii. Ulice miasta Aleppo.

Obszary konfliktów zbrojnych w 2018 r. oraz państwa dysponujące arsenałem nuklearnym.

Fake news (czyt. fejk nius) – z języka ang., dosłownie 'fałszywa wiadomość'.

Dystynkcja – tu: stopień wojskowy, ranga.

regionie. Aktualnie toczy się również **konflikt w Donbasie**, na wschodzie Ukrainy, między rosyjskimi separatystami a siłami ukraińskimi. Miejscem wielu konfliktów zbrojnych na tle narodowościowym, etnicznym i religijnym jest także środkowa Afryka.

Wciąż realne jest na świecie zagrożenie **wojną nuklearną** (z użyciem arsenału atomowego), której ewentualne skutki trudno dziś przewidzieć.

Zajęcie Krymu (terytorium Ukrainy) w 2014 r. przez tzw. zielonych ludzików – rosyjskich komandosów bez **dystynkcji** i oznaczeń państwowych. Jest to przykład wojny hybrydowej.

Więcej na temat

Nowoczesne działania wojenne

Wojny na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci stopniowo zmieniały swój charakter. Pojawiły się inne od tradycyjnych formy walki. Nowym zjawiskiem w sporach międzynarodowych jest **wojna hybrydowa**. Oznacza ona sytuację, w której działania wojenne prowadzone są nie tylko z użyciem oficjalnego wojska danego państwa, ale także z użyciem oddziałów wojskowych działających nieoficjalnie i nielegalnie.

Działania wojenne przeniosły się także do cyberprzestrzeni (**cyberwojna**). Najczęściej polegają one na uniemożliwianiu użycia sieci internetowej, kradzieży danych oraz zamieszczaniu tzw. **fake newsów** – fałszywych informacji mających wywołać negatywne skutki.

Terroryzm

Terroryzm międzynarodowy oznacza użycie przemocy w stosunkach międzynarodowych przez organizacje działające w sposób ukryty i nielegalny przeciwko państwom lub społeczeństwom, dla osiągnięcia celów politycznych. Ofiarami aktów terrorystycznych są prawie zawsze osoby postronne, czyli niezaangażowane w walkę.

Największe zagrożenie dla świata zachodniego stanowią obecnie muzułmańskie organizacje terrorystyczne: **Państwo Islamskie – ISIS** (czyt. ajsis) oraz **Al-Ka’ida**. Odpowiadają one za szereg zamachów przeprowadzonych w USA, w państwach europejskich i innych krajach świata.

Z działaniami współczesnego terroryzmu międzynarodowego wiąże się pojęcie **konfliktów asymetrycznych**, w których uczestniczą strony o nierównym potencjale. Strona słabsza stosuje w takiej sytuacji nietypowe metody walki, których przykładem są ataki terrorystyczne na ludność cywilną.

Walka z terroryzmem jest zjawiskiem niezwykle trudnym i wymaga współpracy wielu państw. Przykładem może być strategia opracowana przez instytucje Unii Europejskiej, która opiera się na czterech założeniach. Są nimi:

- **zapobieganie** – zwalczanie radykalnych postaw i metod werbunku terrorystów,
- **ochrona** – zmniejszenie podatności infrastruktury (np. lotnisk, stacji metra, imprez masowych) na ataki terrorystyczne,
- **ściganie** – utrudnianie planowania akcji, finansowania terroryzmu i skuteczne wymierzanie sprawiedliwości winnym,
- **reagowanie** – bezpośrednia reakcja w wypadku ataku oraz minimalizowanie jego skutków.

Atak terrorystyczny na budynki World Trade Center (czyt. World Trade Center) w Nowym Jorku, zorganizowany przez Al-Ka'idę 11 września 2001 r.

Bojownicy Państwa Islamskiego odpowiedzialni są za tysiące ofiar w państwach Bliskiego Wschodu (Irak, Syria), a także za szereg zamachów terrorystycznych przeprowadzonych w Europie.

Ciekawe!

11 września 2001 r. islamscy terroryści uprowadzili w czasie lotu cztery amerykańskie samoloty pasażerskie, które następnie miały być wykorzystane jako żywe pociski naprowadzające. Dwa samoloty, nakierowane na Nowy Jork, wbiły się w bliźniacze wieże World Trade Center, co spowodowało ich zawalenie w wyniku naruszenia konstrukcji i pożaru. Jeden z boeingów uderzył w Pentagon – siedzibę Departamentu Obrony USA w Waszyngtonie. Czwartą maszyną spadła na niezamieszkałe tereny stanu Pensylwania. Do jej uderzenia w Waszyngton nie dopuścili prawdopodobnie sami pasażerowie. W wyniku tych zamachów zginęło prawie 3 tys. osób wielu narodowości.

Uchodźcy z Syrii w drodze do państw europejskich. Uchodźstwo współcześnie stało się problemem globalnym. W 2018 r. na świecie – według danych ONZ – było ok. 25 milionów uchodźców, a prawie 69 milionów osób zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów.

Status uchodźcy – unormowana prawem międzynarodowym ochrona państwa udzielana uchodźcom. Przyznanie statusu uchodźcy gwarantuje cudzoziemcowi prawo do: zamieszkania, pracy, opieki społecznej i zdrowotnej, ubezpieczenia, pomocy w integracji z mieszkańcami oraz ubiegania się o obywatelstwo w państwie pobytu.

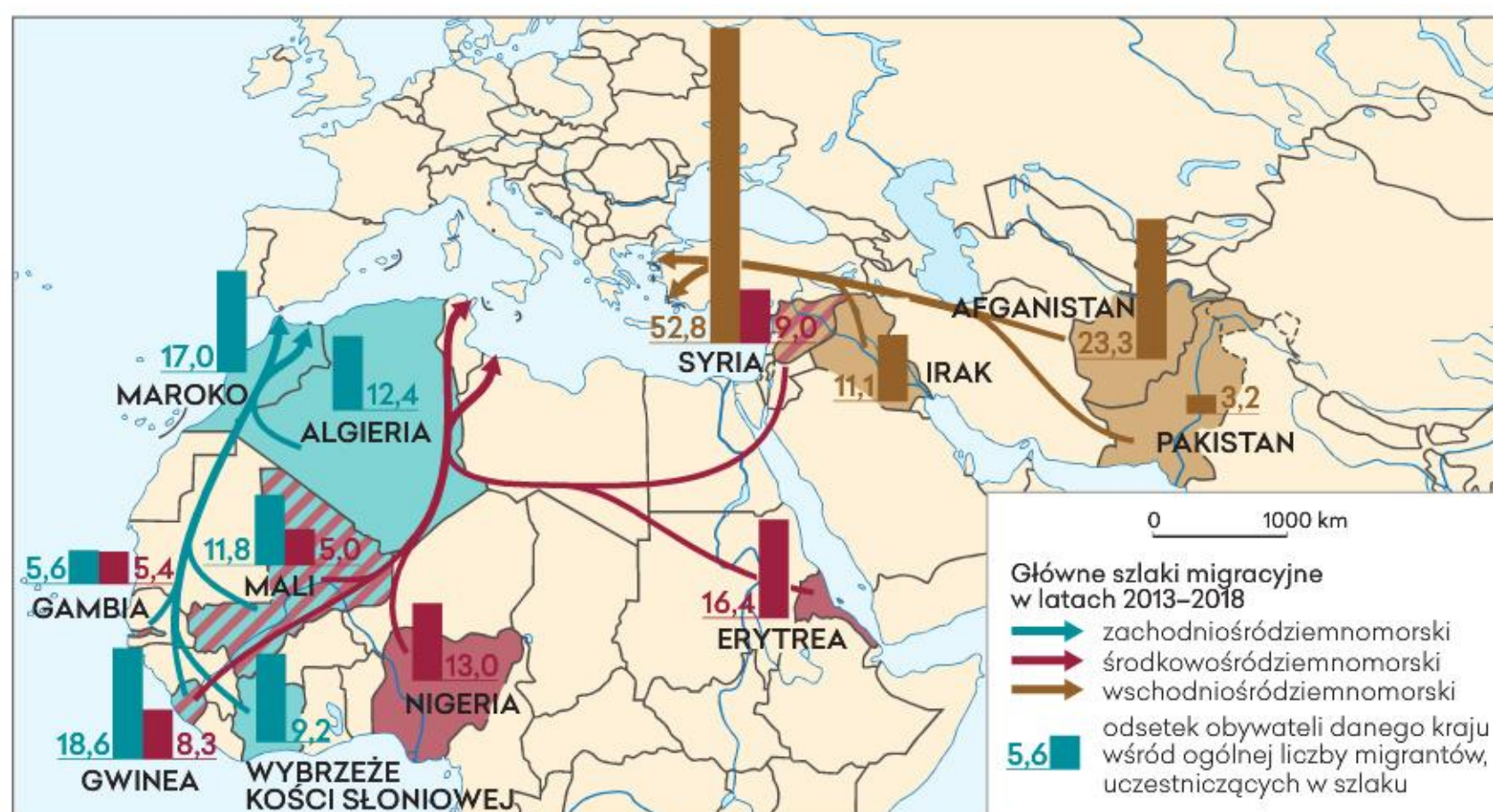
Intensywne topnienie lodowców na Antarktydzie i w Arktyce to efekt globalnego ocieplenia klimatu.

Procesy migracyjne

Migracją nazywamy trwałą zmianę miejsca pobytu pojedynczych osób lub całych grup społecznych. Jeżeli ma ona charakter międzynarodowy, wówczas wyróżniamy pojęcia **emigracji** (wyjazd za granicę) i **imigracji** (przybycie z zagranicy).

Wśród zjawisk powodujących migrację ludzi wymienia się przede wszystkim przyczyny ekonomiczne, wynikające z trudnej sytuacji materialnej lub braku perspektyw rozwoju w kraju zamieszkania. Migracje mogą być też spowodowane przez: przynależność do traktowanej z niechęcią mniejszości narodowej czy religijnej, zmianę granic między państwami, ogólne niezadowolenie z sytuacji politycznej w danym państwie.

Od imigrantów odróżniać należy **uchodźców**, czyli osoby, które zmuszone są opuścić swój kraj w wyniku wojny lub prześladowania z powodu swojej rasy, religii, narodowości, swoich przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej. O ile migracja jest często dobrowolna, o tyle uchodźstwo wiąże się zwykle z koniecznością ratowania życia. Osoby, które we własnym kraju czują się zagrożone, mogą – po przybyciu do innego państwa – ubiegać się o **status uchodźcy**, czyli specjalną ochronę prawną, uregulowaną prawem międzynarodowym.

Źródło danych: Frontex, Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji.

Szlaki migracyjne do państw europejskich.

Zmiany klimatyczne

Zmianami klimatycznymi nazywamy zależne i niezależne od człowieka przemiany zachodzące w stanie środowiska naturalnego na Ziemi i w jej bezpośrednim otoczeniu. Z punktu widzenia społeczeństwa globalnego najistotniejsze są te, na które człowiek może mieć wpływ – zwłaszcza zanieczyszczenie środowiska spowodowane produkcją przemysłową, korzystaniem ze środków transportu, stosowaniem różnych paliw służących do ogrzewania pomieszczeń czy niewłaściwym gospodarowaniem odpadami.

Ogólną cechą aktualnych zmian jest ocieplenie klimatu, spowodowane – jak twierdzą naukowcy – przede wszystkim działalnością człowieka. Przewidywany wzrost średniej temperatury o 2 stopnie Celsjusza w 2100 r. może mieć katastrofalne skutki – związane z dostępem do wody pitnej oraz uprawą roślin i hodowlą zwierząt. Odpowiedzią na problem zmian klimatycznych jest promowanie zrównoważonego rozwoju – opartego na dążeniu do dobrobytu i wyrównywania szans we wszystkich regionach świata, przy równoczesnych działaniach zmierzających do poprawy stanu środowiska naturalnego.

Nierównomierny rozwój państw świata

Istotnym problemem światowej społeczności jest nierówny rozwój poszczególnych regionów Ziemi. Współczesny świat w sposób umowny dzieli się na bogatą Północ (USA, Kanada, Japonia, państwa Europy) oraz biedne Południe (kraje południowej Azji, kraje Afryki i niektóre państwa Ameryki Środkowej i Ameryki Południowej).

Wiele problemów, takich jak: bieda, głód, choroby, przeludnienie, bezrobocie czy brak dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej, dotyczy głównie krajów biednego Południa. Sytuacja wewnątrz tych państw sprzyja także powstawaniu konfliktów zbrojnych. Rządy państw rozwiniętych, organizacje pozarządowe oraz liczni wolontariusze i darczyńcy udzielają różnorakiej pomocy krajom najuboższym. Pogłębiające się różnice w poziomie życia w poszczególnych regionach świata wskazują, że pomoc ta jest niewystarczająca. Wyjście krajów Południa z wielowiekowej zapaści nie będzie możliwe bez gruntownych reform wewnętrznych, a szczególnie bez zagwarantowania uczciwej wymiany handlowej i współpracy gospodarczej z koncernami należącymi do państw rozwiniętych.

Kraje z największym odsetkiem głodujących mieszkańców na świecie to: Nigeria, Sudan Południowy i Somalia w Afryce oraz Jemen w Azji – na Półwyspie Arabskim.

W skrócie

- Globalizacja to postępujący proces współzależności państw i społeczeństw świata w dziedzinie polityki, gospodarki i kultury.
- Poważnym wyzwaniem dla procesu globalizacji jest podział świata na bogatą Północ i biedne Południe. To właśnie na tym drugim obszarze znacznie bardziej odczuwalne są współczesne problemy globalne.
- Do najważniejszych problemów współczesnego świata zaliczamy: konflikty zbrojne, terroryzm, procesy migracyjne, ocieplenie klimatu, przeludnienie, biedę, głód i niedożywienie.
- Walka z globalnymi problemami wymaga współpracy i zaangażowania wielu państw, zwłaszcza tych wysoko rozwiniętych.

Czy już umiesz?

- 1 Podaj przykłady globalizacji w dziedzinie polityki, gospodarki i kultury.
- 2 Wyjaśnij, czym różni się migrant od uchodźcy.
- 3 Wyjaśnij, dlaczego walka z terroryzmem jest bardzo trudna i często nie przynosi pożądanych efektów.
- 4 Przygotuj prezentację multimedialną (ok. 10 slajdów) na temat wybranego problemu globalnego lub aktualnie toczącego się konfliktu międzynarodowego.
- 5 Podzielcie się na grupy i wybierzcie trzy dowolne przykłady problemów globalnych. Wskażcie ich podstawowe przyczyny, a następnie zaproponujcie działanie, jakie można by podjąć, aby zmniejszyć ich skalę.

Afryka – kontynent wielu problemów

Afryka to kontynent wielkich różnic o charakterze klimatycznym, etnicznym, kulturowym, gospodarczym itd. Z tych oraz innych względów jest miejscem niezwykłym i fascynującym. Niestety właściwie prawie wszystkie najważniejsze problemy globalne, w mniejszym bądź większym stopniu, dotyczą krajów tego kontynentu. Taka sytuacja wynika z wielu, często zależnych od siebie czynników, spośród których najistotniejsze to: uwarunkowania środowiskowe, przeszłość kolonialna, niedemokratyczne systemy rządów oraz rabunkowa gospodarka.

Najważniejsze problemy krajów Afryki:

- bieda
- głód i brak dostępu do wody pitnej
- zmiany klimatyczne
- przeludnienie
- choroby i epidemie
- konflikty zbrojne
- migracje

Niesprzyjający klimat

Pustynia Namib w Namibii to najbardziej suchy rejon Afryki.

Na terenie Afryki w niewielu miejscach występują żyzne gleby, przynoszące obfite plony z upraw rolniczych. Z jednej strony dużą część kontynentu stanowią podzwrotnikowe, suche i pustynne tereny, z drugiej strony – równikowe obszary tropikalne nawiedzane przez liczne i intensywne opady prowadzące do wypłukiwania gleb. Zmiany klimatyczne mogą spowodować dalsze negatywne skutki dla produkcji rolnej w krajach Afryki.

Kolonie państw europejskich w Afryce w 1913 r.

Przeszłość kolonialna

W II poł. XIX w. niemal cała Afryka została skolonizowana przez państwa Europy Zachodniej, które podbite terytoria afrykańskie traktowały jako bazę surowcową i rynek zbytu dla własnej produkcji przemysłowej. Brak inwestycji w rodzimą gospodarkę kolonii spowodował, że po uzyskaniu niezależności (dekolonizacja większości kolonii nastąpiła dopiero po II wojnie światowej) kraje Afryki do dnia dzisiejszego pozostają na niskim poziomie rozwoju.

Konflikty zbrojne

Wytyczenie podczas dekolonizacji granic poszczególnych krajów Afryki, często z pominięciem czynnika narodowościowego i etnicznego, rządy niedemokratycznych reżimów, ofensywa fundamentalizmu islamskiego to przyczyny wielu, czasem krwawych, konfliktów zbrojnych.

Rosnąca liczba ludności

Wzrost populacji Afryki, zwłaszcza w krajach najbiedniejszych, niesie ze sobą szereg poważnych problemów społeczno-demograficznych, nie tylko dla samego kontynentu, ale także dla całego świata.

Jak twierdzą znawcy tematu sposobem na zatrzymanie tej eksplozji demograficznej jest stabilizacja sytuacji politycznej (demokratyzacja życia, wygaszanie konfliktów zbrojnych, właściwe wykorzystywanie i sprawiedliwa dystrybucja wytwarzanych przez państwo dóbr, walka z korupcją) oraz zdynamizowanie postępu społeczno-ekonomicznego (zwiększenie poziomu wykształcenia, podniesienie standardów życia, zmniejszenie bezrobocia).

Problemy z wyżywieniem i dostępem do wody

Głód, brak dostępu do wody pitnej, choroby, bieda to problemy Afryki pogłębiające się w wyniku procesu przeludnienia i zmian klimatycznych. Pomoc humanitarna państw rozwiniętych w tej sytuacji jest ważna, ale tylko w niewielkiej skali likwiduje skutki wymienionych problemów. Jedynie podjęcie szerokich inwestycji w gospodarkę najbiedniejszych krajów Afryki oraz uczciwa wymiana handlowa mogą stopniowo poprawić sytuację jej mieszkańców.

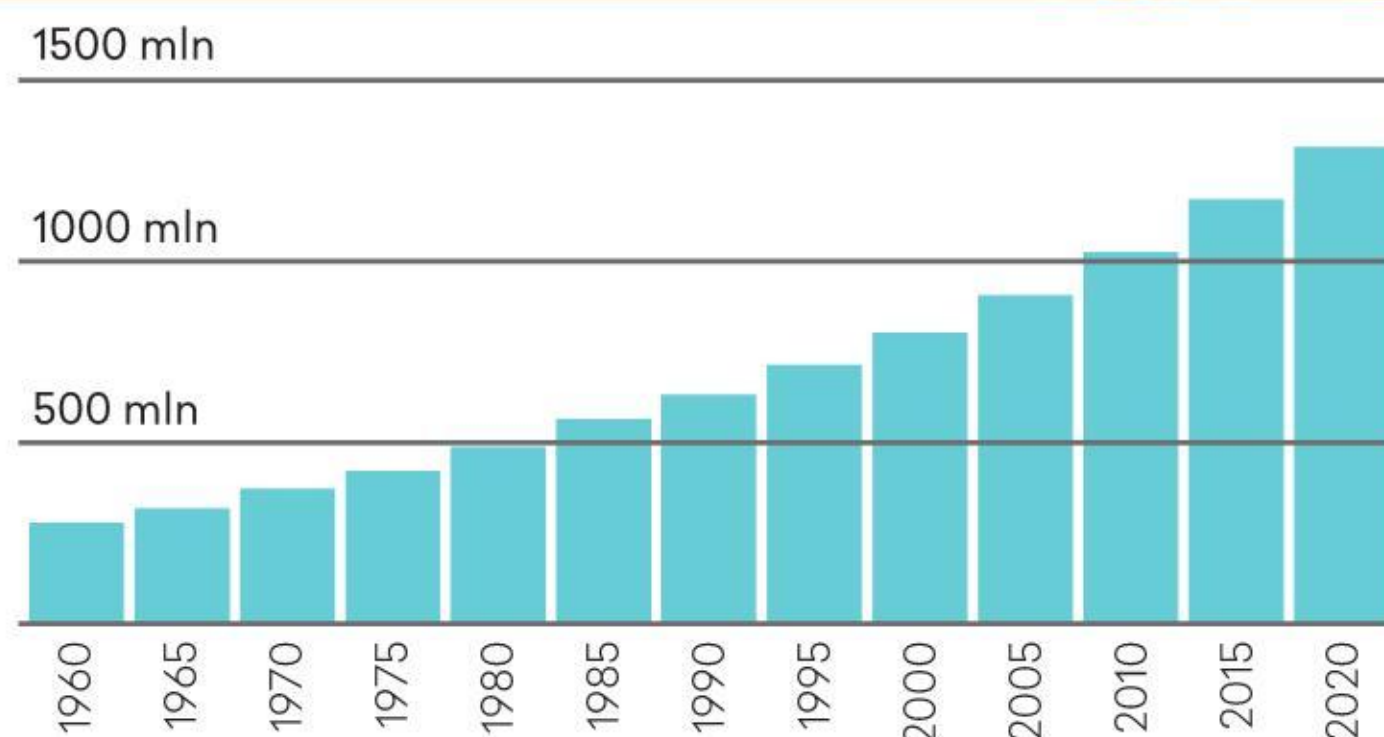
Spośród 48 najbiedniejszych krajów świata, które spotkały się pod szyldem ONZ na wspólnej konferencji w 2011 r., aż 33 państwa leżą w Afryce.

polska pomoc

Muzulmańscy rebelianci w Republice Środkowoafrykańskiej.

Źródło: <https://www.populationof.net>, dostęp: 11.11.2019 r.

Liczba ludności Afryki w latach 1960–2020.

Ograniczony dostęp do wody pitnej to poważny problem wielu mieszkańców Afryki.

Polskie państwo także wspiera rozwój najbiedniejszych krajów Afryki. W ramach środków rządowego programu „Polska pomoc” realizowanych jest wiele działań z zakresu pomocy humanitarnej i rozwojowej w takich krajach, jak: Senegal, Etiopia, Kenia, Tanzania, Uganda.

Podsumowanie działu 8.

1 Przerysuj tabelę i uzupełnij ją brakującymi informacjami, dotyczącymi wskazanych organizacji międzynarodowych.

Opis organizacji	ONZ	NATO	UE
rok utworzenia			
liczba państw			
rok przyjęcia Polski			
najważniejsze cele	1. 2. 3.	1. 2. 3.	1. 2. 3.

2 Wyjaśnij, czym są wojskowe misje pokojowe i jaki jest ich cel. Które organizacje międzynarodowe organizują takie misje?

3 Zamieszczony poniżej wykres przedstawia, jak na przestrzeni lat Polacy oceniali integrację naszego państwa z Unią Europejską. Zapoznaj się z wykresem. Następnie określ na jego podstawie, które z poniższych zdań jest prawdziwe, a które – fałszywe.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej (przyniesie) przynosi naszemu państwu*

* do 2004 r. pytanie dotyczyło przewidywanych skutków Źródło: CBOS.

- a) Z wykresu wynika, że w 2019 r. Polacy w zdecydowanej większości pozytywnie oceniali skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej.
- b) W momencie wstąpienia Polski do UE tych, którzy przewidywali liczne korzyści dla Polski było niemal tyle, ilu tych, którzy przewidywali straty.
- c) Od momentu wstąpienia do UE liczba pozytywnie oceniających członkostwo Polski w tej organizacji systematycznie rośnie.
- d) Na początku drogi Polski do UE połowa Polaków nie potrafiła ocenić, czy akcesja Polski do struktur europejskich przyniesie straty, czy korzyści.

4 Wymień pozytywne i negatywne skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

5 Przyporządkuj postaci Ojców Europy – przedstawione na pomniku znajdującym się w pobliżu kaplicy w Scy-Chazelles (czyt. si-szazel) we Francji – do ich imion i nazwisk. Skorzystaj z informacji na stronie 204.

- Robert Schuman
- Jean Monnet
- Konrad Adenauer
- Alcide de Gasperi

6 Przyjrzyj się uważnie mapie i wykonaj polecenia.

Ustal, jaką cyfrą oznaczone jest państwo, które:

- należy do UE, a nie należy do NATO,
- należy do NATO i nie należy do UE,
- nie należy ani do NATO, ani do UE,
- założyło pierwszą wspólnotę europejską – EWWiS,
- razem z Polską przystąpiło do UE,
- zdecydowało o tzw. brexicie, czyli wystąpieniu z UE.

7 Połącz najważniejsze problemy współczesnego świata z ich skutkami.

Problemy globalne

1. Ocieplenie klimatu.
2. Konflikty międzynarodowe.
3. Przeludnienie.
4. Terroryzm.
5. Podział na kraje biedne i bogate.

Skutki:

- a) wzmożone kontrole policyjne w miejscach publicznych,
- b) zwiększenie liczby migrantów poszukujących lepszych warunków życia,
- c) pojawienie się fali uchodźców,
- d) trudności z wyżywieniem społeczeństwa danego kraju czy regionu,
- e) susze i brak dostępu do wody pitnej,
- f) pogłębienie różnic w rozwoju gospodarczym różnych rejonów świata,
- g) spadek produkcji rolnej,
- h) ofiary wśród cywili w krajach nieogarniętych wojną,
- i) zniszczenia materialne,
- j) wzrost bezrobocia, biedy, głodu.

Wykaz dysponentów praw autorskich do obrazów i zdjęć zamieszczonych w publikacji:

Wiedza o społeczeństwie. Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej

Agencja Gazeta: Grzegorz Skowronek (zwycięska drużyna, s. 8); Cezary Aszkielowicz (szkolne zawody sportowe, s. 45); Dawid Chalimoniuk (posiedzenie sejmiku, s. 100); Władysław Czulak (ścianka wspinaczkowa, s. 116); Renata Dąbrowska (wolontariusze, s. 119); Paweł Malecki (młodzieżowa rada miasta, s. 123); Jagoda Gorol (drużyny pożarnicze, s. 123); **Archiwalia:** Akcja „Wisła”, s. 145; **Archiwum:** Piłsudski i Paderewski, s. 133; szkoła we Wrześni, s. 133; deportacja do ZSRR, s. 142; tablica szkoły w Puńsku, s. 148; **BE&W:** GRANGER COLLECTION (A.H. Maslow, s. 7); Alamy (J. Korczak, s. 67; deportacja Żydów, s. 152; atak na WTC, s. 217; bojownicy państwa islamskiego, s. 217); Wojciech Wójcik (Dolina Rospudy, s. 100); AKG IMAGES GmbH (konferencja założycielska ONZ, s. 209); **Cityboard Media:** reklama społeczna, s. 192; **EAST NEWS:** Marek Maliszewski/Reporter (kurs komputerowy, s. 42; powódź, s. 97); Wiese/Face to Face/Reporter (Nasrin Sotoudeh, s. 72); Jan Graczyński (centrum 112, s. 78); Zofia i Marek Bazak (Starostwo w Polkowicach, s. 96); Maciej Kosycarz/AFP/Reporter (matura, s. 97); Piotr Kamionka/Reporter, urząd pracy s. 97); Mariusz Gaczyński (demonstracja, s. 111); Kamil Kiedrowski/Reporter (protest rolników, s. 112); Łukasz Gdak/Polska Press (wystawa gołębi, s. 114); IPN (marzec 1968, s. 115); Krzysztof Wojda/Reporter (J. Kuroń, s. 117); AP (H. Koprowski, s. 117); Marek Łasyk (order, s. 118; złot harcerzy, s. 123); Muzeum literatury (Maria Dąbrowska, s. 117); Janina Zgrzemska Collection (I. Sandlerowa, s. 117); Wojciech Druszczyk (strajk Solidarności, s. 118); Piotr Bławicki (komisja etyki, s. 126); Gerard/Reporter (Muzeum w Będminie, s. 138; Muzeum Powstania Warszawskiego, s. 154); Piotr Matuszewicz (Wilfredo Leon, s. 143); Justyna Rojek (festiwal kultury żydowskiej, s. 147); Wojciech Stróżyk/Reporter (znak kaszubski, s. 147; podpisanie ustawy, s. 171); Leszek Kotarba (manifestacja, s. 158); Aleksandra Szmigiel/Reporter (posiedzenie rządu, s. 152; komisja śledcza, s. 167); Piotr Molecki (debata senacka, s. 170); Jan Bielecki (prezydent A. Duda, s. 173; sędziowie TK, s. 180); Laski Diffusion (prezydent W. Jaruzelski, s. 173); Anna Kaczmarz/Reporter (prezydent B. Komorowski, s. 173); Donat Brykczyński/Reporter (prezydent L. Kaczyński, s. 173); AFP (prezydent L. Wałęsa, s. 173; Traktat paryski, s. 203; A. de Gasper, s. 204; P. H. Spaak, s. 204; osada wioślarska, s. 16); Tomasz Wierzejski/Fotonova (premier T. Mazowiecki, s. 176); Wojciech Tołyż/Reporter (sędzia, s. 177); Jakub Suszek/Reporter (rozprawa sądowa, s. 178); Bartosz Krupa (debata telewizyjna, s. 189); Andrzej Iwańczuk/Reporter (J. Kaczyński, s. 186); Zbigniew Markiewicz/Fotonova (Trybuna Ludu, s. 191); Andrzej Iwańczuk/Reporter (R. Trzaskowski, s. 196); Andrzej Hulimka/Reporter (prezydent A. Duda, s. 196); Jan Skrzyński/AFP (szczyt klimatyczny, s. 200); AKG Images (R. Schuman, s. 204); Roger Viollet (J. Monnet, s. 204); Saul Loeb/AFP (prezydenci USA i Polski, s. 208); Dariusz Bloch/Polska Press (zmiana warty, s. 210); Stanisław Kowalczyk (Dreamliner, s. 214); Irish Independent/eyevine (zniszczenia w Aleppo, s. 215); Science Source (głód w Afryce, s. 219); Eric Feferberg/AFP (muzułmańscy rebelianci, s. 220); **eprasa.pl:** Nasze Słowo nr 14 (strona z gazety, s. 148); **Flickr:** MON (oddział wojska, s. 23); **Forum:** Łukasz Dejnarowicz (wolontariusze, s. 121); **IAA Międzynarodowego Stowarzyszenia Reklamy:** Communication Unlimited (plakat z M. Gortatem, s. 25); **Izba Gospodarcza:** Sala plenarna Sejmu, s. 169; **Jarosław Kozłowski:** rysunek satyryczny, s. 39; **Materiały prasowe:** loga, s. 66; s. 183; **Ministerstwo Zdrowia:** antyreklamy papierosów, s. 25; **Andrzej Mleczko:** rysunek satyryczny, s. 191; **Mniejszość Niemiecka:** plakat wyborczy, s. 148; **MSWiA:** paszport, s. 102; **Muzeum Narodowe w Warszawie:** Pustelnik na Modlitwie, s. 6; **NBP:** moneta, s. 61; **PAP:** EPA (manifestacja w Mińsku, s. 155); Damazy Kwiatkowski (podpisanie konstytucji, s. 161); Jacek Turczyk (prezydent A. Kwaśniewski, s. 173); DPA (znak drogowy, s. 77); **Polska Pomoc:** logo, s. 221; **Polskie Towarzystwo Astrologiczne:** Mirosław Czyłek (egzemplarz konstytucji, s. 161); **Rzecznik Praw Dziecka:** plakat, s. 66; loga, s. 70; **Rzecznik Praw Obywatelskich:** logo, s. 63; **Sejm:** dowód osobisty, s. 93; Krzysztof Białokórski (głosowanie w Sejmie, s. 170); **Henryk Sawka:** rysunki satyryczne, s. 7; s. 47; s. 77; s. 110; **Shutterstock.com:** Oksana Kuzmina (dzieci w żłobku, s. 9); Jack Frog (dorosłość, s. 9); C Jones (starość, s. 9); LStockStudio (okres szkolny, s. 9; uczniowie na lekcji, s. 21; klasa, s. 22); Africa studio (siedząca kobieta, s. 11; młotek sędziowski, s. 60; dostawca pizzy, s. 69; prawo do nauki, s. 59); goodluz (siedzący mężczyzna, s. 11; wycieczka rodzinna, s. 28); Ljupco Smokovski (dziadek z wnuczką, s. 12); Syda Productions (przyjaciele, s. 13); Mykola Komarovskiy (szkoła, s. 13); milias 1987 (namawianie do palenia, s. 14); sipcrew (rozmowa przez telefon, s. 14); Antonio Guillem (rozmowa bezpośrednio, s. 14; dziewczyna przed komputerem, s. 14); Oleksandr Berezko (przyjaciele, s. 23); Dziurek (naród polski, s. 23); David Pereiras (żona i mąż, s. 26); tommaso79 (wypadek samochodowy, s. 26); Speed Knigz (konflikt w szkole, s. 26; operator koparki, s. 43); Monkey Business Images (odrabianie lekcji, s. 28); Ermolaev Alexander (reperowanie roweru, s. 28); DGLimages (pomoc w zakupach, s. 28); Lucky Business (opieka nad członkami rodziny, s. 29); Andrey Popov (planowanie budżetu domowego, s. 33); Ken Tannenbaum (pieniądze w skarpecie, s. 35); LightField Studios (uczniowie, s. 44; bójka, s. 50); Pixel-Shot (hejt, s. 46); jsp (kodeks Hammurabiego, s. 52); Rawpixel.com (manifestacja, s. 53); Ahmetfurkan COBAN (grafika – prawa człowieka, s. 54); Steklo (prawo do życia, s. 56); Atstock Productions (wolność osobista, s. 56); Tijanam (komunikowanie się przez internet, s. 57); Szymon Mucha (demonstracja, s. 58); Stokkete (dostęp do informacji, s. 58); Piotr Swat (urząd pracy, s. 59); kondr.konst (muzyk, s. 60); przyzmat (głosująca ręka, s. 60); Denphumi (dom i monety, s. 60); Ansis Klicis (ołtarz, s. 60); Andrei_R (dziecko u lekarza, s. 60); Steve Allen (siedziba Europejskiego Trybunału, s. 61); Sergei Prokhorov (wybory na Białorusi, s. 61); Valeriya Anufriyeva (szczepienia UNICEF, s. 68); kivnl (L. Messi, s. 68); Marcos Mesa Sam Wordley (cyberprzemoc, s. 76); Ivan Semenovych (straż graniczna, s. 79); cannon_shooter (straż pożarna, s. 79); Roman023_photography (mapa, s. 79); 1000 Words Images (tablica rejestracyjna, s. 79); Photobank galery (budowa domu, s. 79); Tinnakorn Jorruang (pracująca dziewczynka, s. 82); art niyet (chłopcy-sieroty, s. 82); Oleksandr Malyshev (symbol recyklingu, s. 85); sirtravelalot (ośrodek zdrowia, s. 90); Oleksandr Dudnyk (ścieżka rowerowa, s. 90); Daniel Sztork (pojemniki na odpady, s. 91); Mariusz Szczygieł (oczyszczalnia ścieków, s. 91); Julia Kuznetsowa (molo w Sopocie, s. 106); MrMR (wyciąg narciarski, s. 106); arway (Warszawa, s. 106); zeber (Góry Stołowe, s. 106); Indypendenz (łapówka, s. 124); Daniela Pelazza (kodeks etyki, s. 125); Roberto Galan (parada Polonii, s. 134); irena iris szewczyk (obchody Święta Niepodległości, s. 136); Maciej Oleksy (lokal wyborczy, s. 136); ezp (rekonstrukcja historyczna, s. 139); Dariusz Warczakowski (żołnierze, s. 141); Oleg Elkov (kobiety romskie, s. 146); Lidia Mukhamadeeva (Tatarki, s. 146); Jerzy Adamski (cerkiew, s. 146); Jurate Buivienė (kybyn, s. 146); AGIF (drużyny piłkarskie, s. 151); Astrelok (militaryzm w Korei Płn., s. 156); Lorna Roberts (Elżbieta II, s. 163); Maciej Matlak (gmach Sejmu RP, s. 165); DeZet (Sala plenarna Sejmu, s. 165); ASkwarszyński (tajność głosowania, s. 166); ArtMediaFactory (Pałac Prezydencki, s. 172); Kaspars Grinvalds (wolność przemieszczania się, s. 57; Temida, s. 177); withGod (studio telewizyjne, s. 181); Osugi (siedziba ONZ, s. 199); ChameleonsEye (konwój WFP, s. 200); Alexandros Michailidis (obywatelstwo UE, s. 207; Parlament Europejski, s. 211; D. Tusk, s. 211); rizanda (błękitne hełmy, s. 211); Mongkolchon Akesin (szpital, s. 215); Ververidis Vasilis (uchodźcy, s. 218); Bernhard Staehli (topnienie lodowców, s. 218); EcoPrint (pustynia Namib, s. 220); jennygiraffe (studnia w Afryce, s. 221); **Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”:** logo, s. 151; **Suszczyński Tomasz:** wzór legitymacji i odznaki policyjnej, s. 79; **Szkoła Lwowsko-Warszawska:** s. Ossowski, s. 135; **TVP/IPN:** żołnierze wyklęci, s. 137; **Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego:** plakat antysmogowy, s. 188; **Wikimedia.org:** myśliwce F-16, s. 210; **Wikipedia.org:** D-janous (S.E. Asch, s. 14); Jason Petzke (R. Cialdini, s. 24); Wulfstan (odznaka, s. 63); UNICEF (logo, s. 67); Mboro (odznaka, s. 71); BRPD (dziecięcy telefon zaufania, s. 71); Amnesty International (logo AI, s. 72); Mononomic (logo HRW, s. 73); BIP (logo BIP, s. 93); Hons084 (Starostwo Powiatowe w Rybniku, s. 96); Mathiasrex (E. Kwiatkowski, s. 117; pieczęć Przemysła II, s. 138); UpdateNerd (I. Kant, s. 124); Mateusz War (bandera, s. 138); Kancelaria Prezesa Rady Ministrów (karta Polaka, s. 143); Axel Mauruszat (ambasada, s. 153); POLONA (Konstytucja 3 Maja, s. 154); Alonso de Mendoza (K. Monteskiusz, s. 162); Adrian Gryczuk (Sala Kolumnowa Sejmu, s. 165); P. Tracz/KPRM (przemówienie A. Dudy, s. 168); Szczepan1990 (logo PZPR, s. 172); Darwinek (gmach Sądu Najwyższego, s. 179); Nowości Ilustrowane (manifestacja z 1911 r., s. 184); Halibutt (Merkuriusz, s. 188); Denelson83 (flaga olimpijska, s. 198); Wilfried Huss (flaga ONZ, s. 199); Artem Karimov (flaga NATO, s. 201); Das Bundesarchiv (K. Adenauer, s. 204); Rjd0060 (flaga UE, s. 205); Tauno Tõhk (sala posiedzeń Rady UE, s. 206); MON (Polscy żołnierze ONZ, s. 209); Anton Holoborodk („zielone ludziki”, s. 216); Geertivp/Zurab Tsereteli (Ojcowie Europy, s. 223); **Dariusz Wójcik:** rysunek satyryczny, s. 172; **Grzegorz Wrzecionowski:** tablica informacyjna, s. 213; **www.globalrights.info:** zrzut strony, s. 73; **www.hfhr.pl:** logo „Watch docks”, s. 73; **Związek Zawodowy Pracowników Poczty:** logo ZZPP, s. 119.

Grupa MAC S.A.
ul. Witosa 76
25-561 Kielce

www.mac.pl

ISBN 978-83-8108-727-8

9 788381 087278

indeks 880852